

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ІНСТИТУТ ПОЛІТИЧНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ
ПСИХОЛОГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ТОВАРИСТВО ПСИХОЛОГІВ УКРАЇНИ**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Тези доповідей

III Міжнародної науково-практичної конференції

(м. Київ, 25 квітня 2014 року)

Київ 2014

УДК 159:34 (477)
ББК Ю9
А-437

Редакційна колегія:

Черней В.В., кандидат юридичних наук, доцент (голова);
Костицький М.В., доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України, академік НАПрН України,
заслужений юрист України (співголова)

Члени редколегії:

Гвоздік О.І., доктор філософських наук, професор;
Казміренко Л.І., кандидат психологічних наук, професор;
Кудерміна О.І., кандидат психологічних наук, доцент;
Кушакова–Костицька Н.В., кандидат юридичних наук, старший
науковий співробітник;
Луцький І.М., доктор юридичних наук, професор;
Марчак В.Я., доктор юридичних наук, професор;
Медведєв В.С., доктор психологічних наук, професор;
Мойсєєва О.Є., доктор психологічних наук, професор;
Бодюл Є.М., кандидат юридичних наук

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Національної академії внутрішніх справ 19 березня 2014 року
(протокол № 8)*

Матеріали подано в авторській редакції

А-437

Актуальні проблеми юридичної психології [Текст] : тези доп.
наук.-практ. конф. (Київ, 25 квіт. 2014 р.) / [ред. кол. : В.В. Черней,
М.В. Костицький, О.І. Кудерміна та ін.] – К. : Нац. акад. внутр. справ,
2014. – 304 с.

**УДК 159:34 (477)
ББК Ю9**

© Національна академія внутрішніх справ, 2014

ПРЕДМОВА

На базі Національної академії внутрішніх справ вже втретє проводиться конференція з назвою «Актуальні проблеми юридичної психології».

Перша міжнародна наукова конференція була проведена 18-20 травня 1999 року в Київському інституті внутрішніх справ при Національній академії внутрішніх справ. Серед її організаторів були ректор НАВС, член-кореспондент АПН України Я Кондратьєв, академіки С. Максименко, М. Костицький, професори В. Татенко, Г. Юхновець, С. Яковенко та ін..

На конференції були заслухані доповіді та повідомлення присвячені психологічному супроводженню діяльності органів внутрішніх справ, пенітенціарній психології, психосоціальним наслідкам надзвичайних подій та шляхам їх мінімізації, та новим технологіям в психології.

Друга науково-практична конференція з актуальних проблем юридичної психології була проведена в Київському національному університеті внутрішніх справ 29-30 вересня 2006 року. Організаторами виступили ректор університету професор Є. Моїсєєв, академіки М. Костицький, В. Синьов, професори О. Джужа, Л. Казміренко, В. Медведєв, Г. Юхновець, С. Яковенко.

В конференції взяли участь (крім вказаних організаторів) такі відомі в Україні фахівці, як академіки С. Максименко, О. Маноха, В. Коновалова, член-кореспондент АПН України В. Шепітько, професори В. Панок, М. Супрун, Б. Андрусин, П. Фріс, В. Андросюк, В. Казміренко, доценти В. Марчак, І. Охріменко та ряд інших.

На пленарному засіданні було розглянуто проблеми особистості в системі юридичних координат, соціальної дієздатності людини в світі, що глобалізується, розвитку і соціалізації особистості, психологічної взаємодії в судочинстві, практичної юридичної психології в судочинстві та психопрофілактичної роботи з персоналом органів внутрішніх справ.

Більшість учасників конференції виступили на секціях, присвячених теоретико-методологічним і педагогічним аспектам юридичної психології, психології юридичної діяльності, кримінальній та пенітенціарній психології. За результатами дискусій на конференції були прийняті рекомендації які доведені до державних відомств та навчальних закладів.

Сьогоднішня міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми юридичної психології» є третьою в ряду наукових форумів, присвячених юридико-правовим проблемам. Значно виріс якісний склад учасників конференції. Крім вже згадуваних вище академіків М.Костицького і В. Сеньова, в ній беруть участь член-

кореспондент НАПН України директор Інституту соціальної і політичної психології, вчені, які стали докторами наук і професорами в проміжку між сьогоднішньою і попередньою конференціями: О. Кудерміна, І. Луцький, Л. Мороз, О. Мойсеєва, В. Марчак, І. Озерський, І. Охріменко, кандидатами наук і доцентами: Н. Бровко, Ю. Ємець, О. Житник, О. Загурський, В. Коширець, А. Луцький, М. Луцький, Н. Мозоль, О. Петезей, Л. Радухівська, О. Черновський та інші.

В конференції брали участь вчені із Франції, Польщі, азейбарджану, Білорусії, Російської Федерації. Українська юридична психологія представлена крім столиці такими регіональними центрами як Чернігів, Полтава, Донецьк, Одеса, Чернівці, Івано-Франківськ, Біла Церква та ін.. Науковцями як державних так і приватних навчальних закладів

Конференція 2014 р. розширила предмет дослідження і дискусій, на ній обговорюватимуться філософські і методологічні питання юридичної психології, політико-правові проблеми, зокрема питання правотворчості, питання психологічного забезпечення практичних підрозділів правоохоронних органів та ін..

Названі конференції «Актуальні проблеми юридичної психології» не єдині наукові заходи, присвячені психологічним питанням діяльності правоохоронних органів. У нас в академії кожного року проводяться круглі столи, наукові семінари і конференції присвячені психології оперативної та слідчої діяльності, підбору кадрів та профорієнтації, управління в органах внутрішніх справ та психореєкції, переговорному процесу та діяльності окремих служб тощо. Нинішня конференція є значно ширшою за низкою проблем які ставляться і розглядаються. Вона присвячена розвитку юридичної психології як теорії і практики; психдготовці і в різних спеціалізацій та різного виду професійної діяльності: суддів, адвокатів, прокурорів, слідчих, управлінських та оперативних працівників. Одною з головних проблем яку підіймають учасники конференції було відновлення психологічної служби в правоохоронних органах, зокрема МВС та відновлення підготовки фахових психологів у відомчих навчальних закладах, і приватних.

Надіюсь, що дана конференція саме в стінах нашої академії – одного з провідних центрів досліджень в галузі юридичної психології дасть потужний імпульс для подальшого розвитку цієї науки та застосування її здобутків на практиці.

Черній Володимир Васильович,

т.в.о. ректора Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ВСТУПНА ДОПОВІДЬ

Костицький М.В.,

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України,
академік НАПрН України, заслужений
юрист України

ПРО СТАН І ЗАВДАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ЯК НАУКИ І ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Юридична психологія як теорія і практика за останню четверть століття інтенсивно розвивається в Україні. Цей процес пов'язаний з традиціями розвитку юридичної психології впродовж півтора століття в українських вищих навчальних закладах, зокрема в Харківському, Київському, Одеському, Львівському університетах, Харківському психоневрологічному інституті, інститутах і лабораторіях по вивченню злочинності і злочинців в Харкові, Києві, Одесі.

Останні пів століття все чіткіше проявляється соціальне замовлення на розробку теорії юридичної психології та прикладного, практичного застосування добутків цієї науки спочатку в кримінологічних цілях, пізніше для експертного забезпечення судочинства і слідчої практики, а в останній час все більше для профвідбору і профпідбору, профадаптації фахівців з юридичних спеціальностей, зокрема правоохоронців.

З жalem можна констатувати, що у класичних університетах юридична психологія, як навчальна дисципліна стала другорядною або зовсім не викладається. В спеціалізованих юридичних вишах юридична психологія виконує допоміжну функцію - в першу чергу для забезпечення криміналістичної підготовки студентів.

На психологічних факультетах юридична психологія викладається теж як другорядна дисципліна, хіба що на цих факультетах є спеціалізація з юридичної (судової) психології.

З другого боку за змістом те, що на психологічних факультетах називається „юридичною психологією" є по суті коктейлем із загальної, вікової та патопсихології адаптованим до сфери правоохорони чи правозастосування.

Дещо інша картина з юридичною психологією у вишах системи МВС, СБУ, Державної прикордонної служби. Завдяки працям вчених із цих відомств розробляються не лише такі підсистеми юридичної

психології як „судова психологія“, „психологія судового слідства“, „психологія прокурорської діяльності“, „психологія оперативно-розшукової діяльності“, „психологія управління в правоохоронних органах“, але й теоретичні і методологічні проблеми юридичної психології.

Показовим є розвиток на стику юридичної і військової психології нової дисципліни - „військово-юридична психологія“.

Слід відмітити, що у вишах МВС і на юридичних, і на психологічних спеціальностях загальнопсихологічна підготовка курсантів і слухачів краша, ніж в класичних університетах. Навіть майбутнім юристам курси чи спецкурси з юридичної психології читаються практично впродовж всього навчання: при підготовці бакалаврів, магістрів та ад'юнктів їм даються знання з загальної педагогічної соціальної і особливо з юридичної психології. Психологи які готуються в цих вишах отримують загальні знання з юриспруденції та правоохоронної діяльності та досить глибокі знання з юридичної психології та похідних від неї дисциплін.

2. Сучасні соціальні події в Україні поставили завдання розвитку нового напрямку на стику політології, політичної, соціальної і юридичної психології - психології політико-правових досліджень. Попри певну диференційованість в наукових класифікаціях вказані науки є надзвичайно близькі тій сфері яку охоплює практична юриспруденція.

На рівні філософії і теорії права різновидами юридичної діяльності є не лише правозастосування і правоохорона, але й правотворчість. Якщо юридична психологія в останню четверть століття в більшій або меншій мірі досліджувала перші два види діяльності, то третій залишався поза увагою фахівців з цієї галузі науки. Мали місце окремі спроби заторкнутися психологією правотворчості філософами, соціологами, політологами, але, зрештою, право - це предмет юриспруденції. І не досить мати лише бажання чи потребу дослідити правотворчість. Необхідно мати високу інтегративну підготовку на стику правознавства і психології щоб досліджувати проблему психології правотворчості. Правотворчість - це не тільки, і, може, не стільки юридична проблема як її трактують фахівці з конституційного права та теорії права. На нашу думку, це психологічна проблема. Потреба в праві, його видозміні, раціоналізації, оновленні спочатку повинна усвідомитися на рівні індивідуальної і соціальної психології. Пізніше через соціальне замовлення ця потреба передається юристам які мають надати їй юридичної форми у вигляді проекту закону чи підзаконного акту.

Передують усвідомленню потреби в нормі права на рівні психології економічні, культурологічні, технологічні, етичні і релігійні і ін. фактори які і „запускають" процес правотворчості.

При вторинній ролі юристів у законотворенні в попередню епоху сьогодні вони претендують не тільки на першу, а, можливо й на монопольну роль (хоча, напевно, більшість юристів, особливо, практиків різниці між право творенням і законотворенням не бачать і не розуміють!?).

Ілюстрацією можуть служити виступи в мас-медіа постійних „конституційних реформаторів", які працювали і в Конституційній Раді ініційованій президентом Віктором Ющенком, і в Конституційній Асамблеї, ініційованій президентом Віктором Януковичем. Сьогодні ці люди знову виступають за конституційну реформу наввипередки навіть не дочекавшись нового президента - чергового замовника нової Конституції (нової редакції).

3. Надзвичайно важливим є такий напрям юридичної психології як профвідбір на правоохоронні професії та психологічне забезпечення цієї діяльності.

Ще в середині 80-х років ХХ ст. я писав про потребу в створенні психологічної служби в правоохоронних органах, зокрема в МВС. В середині 90-х років ідея психологічної служби була підтримана керівництвом МВС та частково реалізована. Однак, постійні зміни (майже десять разів) керівництва відомства прихід на вищі шаблі в МВС людей, які або не мали професійної підготовки і не встигли адаптуватися в системі, або людей не тільки з вузькою підготовкою в рамках системи, але й з „вузьким" мисленням призвів до майже повної ліквідації психологічної служби, використання психологів не за фахом, до закриття психологічних факультетів в закладах МВС.

Револьюційні події і Майдан показали повну помилковість таких дій. Самозрозуміло, що слід повернутися до відродження психологічних служб в правоохоронних органах, до підготовки фахівців-психологів саме для цих систем.

Це та інші завдання сьогодні здатна вирішувати юридична психологія і як наука, і як практична діяльність.

СЕКЦІЯ 1
ФІЛОСОФСЬКІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВА,
ПРАВОВА ПСИХОЛОГІЯ

Бандура О.О.,
доктор філософських наук, професор кафедри
філософії права та юридичної логіки НАВС

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗНАЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЇ ДЛЯ
МЕТОДОЛОГІЇ ПРАВОВОГО ПІЗНАННЯ

Як відомо, загалом психологія як наука про психічну діяльність людей відіграє важливу роль у правовому пізнанні. Найвагомішим свідченням цього виступає така юридична субдисципліна, як юридична психологія, яка лежить на межі психології з юриспруденцією.

Одночасно психологія має також певне значення для методології юриспруденції як науки. Зокрема, істотний психологічний аспект має феноменологічний підхід, який знаходить широке застосування при дослідженнях передусім в такій галузі філософії права, як правова онтологія. Тут його можна реалізувати через концепт правової реальності як суттєвого елементу життєвого світу людини. Крім того, зазначений метод активно застосовується у правовій антропології, правовій аксіології, а також у правовій праксеології.

«Феноменологічний метод, – пише С.І.Максимов, – полягає в абстрагуванні від усього зовнішнього, неістотного для з'ясування дійсної природи речей. Це здійснюється шляхом виявлення суб'єктом у своїй свідомості певних самоочевидних структур, які передують нормам права, правовим інститутам, відносинам і взагалі правовому мисленню. Такі структури отримали назву правових ейдосів. Вони являють собою не просто те загальне, що є у всіх правових явищах, а їх універсальний генетичний принцип, який породжує всі можливі одиничні прояви права. Це ідеальне буття права, яке відкривається на основі інтуїції законодавцем, суддею, звичайним громадянином».

Інтуїція має величезне значення для розуміння не лише правової реальності, але й реальності загалом. «Реальність, – зазначають Г.І. Іконнікова та В.П. Ляшенко, – відноситься до розряду понять, які розуміють переважно інтуїтивно».

Цієї позиції дотримується також С.К. Свасьян. Він докладно аналізує феномен інтуїції, інтуїтивної думки. «Що означає "інтуїтивна" думка? – пише він. – Принципово кажучи: вона є *неупередженою* думкою, думкою, рівною собі і такою, що протікає не в руслі звичних термінів, а згідно власній природі. Такий підхід не викликає заперечень.

Звернемось до ширшого пояснення К.С.Свасьяном його точки зору: «Досвід думки є переживанням думки, зануренням свідомості в допредикативне, дорефлексивне, допонятійне життя думки, де вона виявляється органом сприйняття, спочатку не менш реальним і виразним, аніж око і вухо, а поступово і реальнішим і виразнішим, аніж око і вухо, оскільки сама можливість чуттєвого сприйняття виникає з можливості розумового сприйняття ідей. Тут ... доступ пізнання до об'єкту виглядає вже ... просто *самоочевидністю*. Але це і є *інтуїтивною думкою*. Ототожнюючи її з поняттям, ми мимоволі вміщуємо її в голову і марно б'ємося над теоретико-пізнавальною нісенітницею суб'єкт-об'єктного відношення. Поняття (дискурсивний зріз думки) може цілком знаходитися "в" голові; але думка, що не поділяється на голову без залишку, перебуває своїм залишком в самій речі, складаючи її суть і сенс. Проте, на наш погляд, немає необхідності у гіпотезі, що у самій речі міститься «залишок» думки, який виражає суть цієї речі. Можливе простіше пояснення. Сприймаючи річ, людина одночасно «вмикає» й інтуїцію. Інтуїція дозволяє людині вже від самого початку ознайомлення з річчю скласти певне уявлення про її суть. Звичайно, це уявлення може коригуватись у процесі подальшого вивчення речі.

Отже, феноменологічний метод, який широко застосовується у філософсько-правових дослідженнях (передусім у онтологічно-правових), спирається на інтуїцію як здатність людини безпосередньо осягати істину. В цьому певною мірою проявляється значення психології для методології правового пізнання.

Білецька К.К.,

ад'юнкт кафедри кримінального процесу НАВС

ПРОБЛЕМА ОБРАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ОСОБИСТОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ З ФІЛОСОФСЬКОЇ ТОЧКИ ЗОРУ

Проблема свободи, свободи волі, свободи вибору, свободи дій хвилювала людей починаючи з моменту утворення суспільно-політичного ладу і на даний час продовжує хвилювати. Дана філософська категорія означає можливість вибору людиною форми своєї життєдіяльності. Так, сучасні національні та міжнародні акти передбачають рівність усіх людей, свободу вибору кожної окремої людини щодо вибору місця проживання, професії, роду діяльності та інше. Проте, окрім прав та свобод у кожній людині існують також обов'язки, зокрема, правові та моральні обмеження, прийняті норми поведінки у суспільстві. Всім відоме

висловлювання Михайла Бакуніна «Свобода одній людині закінчується там, де починається свобода іншої людини». Дане висловлювання передбачає, що користуючись правом на свободу вибору у своєму житті ми не можемо обмежити дану свободу іншої людини. Саме для підтримання рівноваги між правами та свободами всіх членів суспільства, недопущення порушення норм передбачених законодавством, у кожній державі існує ряд важелів, передбачених правовими актами, які оберігають та передбачають відповідальність за порушення прав та свобод людини.

Так, у сучасному Кримінальному процесуальному кодексі України (ст. 177) існує декілька видів запобіжних заходів щодо недопущення переховування від органів досудового розслідування чи суду; недопущення перешкоджання кримінальному провадженню; вчиненню іншого кримінального правопорушення чи продовженні кримінального правопорушення, в якому підозрюється (обвинувачується) особа.

Особисте зобов'язання вважається одночасно найспірнішим та найпопулярнішим видом запобіжних заходів. Так, відповідно до ст. 179 КПК України, особисте зобов'язання полягає у покладенні на підозрюваного, обвинуваченого обов'язку виконувати покладені на нього слідчим суддею зобов'язання, передбачені ст. 194 КПК України.

В свою чергу, ст. 194 КПК України передбачає ряд обмежень, що покладаються на людину, яка підозрюється (обвинувачується) у вчиненні кримінального правопорушення, наприклад: перебувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю; не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду; утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом; не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом; пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності; докласти зусиль до пошуку роботи або до навчання; здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну.

Таким чином, Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року покладає на підозрюваного (обвинуваченого) величезну кількість обов'язків та зобов'язань, які останній повинен виконувати. З точки зору права, моралі та справедливості, особа, яка порушила існуючі правила у суспільстві та державі, недотрималася поваги щодо прав та свобод іншої людини, вчинила каране діяння, повинна понести відповідне покарання передбачене законодавством. Проте, таким чином, обмежуються вже права та свободи правопорушника, свобода дій та можливість реалізації бажань якого суттєво обмежуються.

Бровко Н.І.,

кандидат юридичних наук, завідувач кафедри історії, теорії держави і права та державного будівництва Білоцерківського національного аграрного університету

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПРАВА ЛЮДИНИ НА СВОБОДУ

Право людини на свободу є одним із основоположних для формування та подальшого існування громадянського суспільства та демократичної держави. Воно впливає з природи людини як істоти, яка здатна до вибору та відповідальності, пов'язаної з цим вибором.

Право на свободу є досить важливим та потребує аналізу і дослідження, адже його коріння лежить у природі людини, а засоби реалізації – в юридичній площині. Право, яке конститує певний порядок, забезпечує узгодженість, усталеність суспільного та індивідуального життя і окреслює соціальний простір свободи, тому співвідношення свободи і права є важливою складовою цієї проблеми.

У статті 29 Конституції України закріплене положення про те, що “кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність”, а у статті 21 Основного закону зазначено, що “усі люди є вільні і рівні у своїй гідності і правах”. Таким чином, в Основному Законі нашої держави знайшли відображення ідеали свободи та людської гідності. При цьому вільність і рівність людей тут розглядаються з позицій природних прав, тобто таких, які притаманні кожній людині від народження та існують незалежно від діяльності держави. Однак зв'язок природно-правового ідеалу свободи з практикою нормативного життя не повинен обмежуватись нормами Конституції, а знаходити нові можливості для розвитку сучасної людини.

Право людини на свободу досліджувалось та формувалось в контексті філософських рефлексій під час різних історичних періодів. Свого теоретичного втілення ідея особистої свободи індивіда знайшла як форма свободи волі у численних філософсько-правових вченнях Нового часу (зокрема, просвітників) та новітнього періоду розвитку філософської та юридичної думки, однак фактично її намагались реалізувати відтоді як з'явилося рабовласницьке суспільство і спроби втечі з рабства. Саме ця ідея нерозривно пов'язувалася з природою людини та складає одну з основних цінностей людського індивідуального та суспільного буття.

Швейцарський дослідник Дені де Ружмон наголошував: “людина, одночасно вільна і тому відповідальна, стане справжнім джерелом нового права, людської поваги, західної етики та типових для Європи інституцій,

тих, які зобов'язані захищати особисті свободи та суспільні обов'язки водночас". І. Кант стверджує існування прямого зв'язку між правовою свободою і розумністю волі взагалі, яка, спираючись на формальний, всезагально-розумний принцип дій, лиш одна може забезпечити моральну якість вчинків. Філософсько-правова концепція Г. Гегеля репрезентує новий підхід, у рамках якого право як втілення свободи є етапом розвитку більш загального духовного утворення.

Таким чином, спостерігаємо значну зацікавленість питанням, що стосується права людини на свободу в різні епохи. Людство намагається забезпечити реалізацію права на свободу низкою нормативних документів та активною міжнародною взаємодією у цьому питанні. Суспільство, яке утверджує пріоритет людської особистості, як найважливішої соціальної цінності, має право вимагати від держави та її органів визнання, дотримання і захисту прав та свобод людини і громадянина, зокрема, права на свободу. У свою чергу виконуючи обов'язки перед суспільством держава повинна забезпечити наявність ефективно діючих механізмів правового захисту прав та свобод особистості від будь-яких порушень та забезпечити право людині на свободу та особисту недоторканість.

Васильченко О.М.,

доктор психологічних наук, доцент провідний науковий співробітник лабораторії психології політико-правових відносин ІСПП НАПН України

ПОЛІТИКО-ПРАВОВА КУЛЬТУРА: ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження політико-правової культури у рамках соціальної психології має спиратися на сформульовані нижче тези:

- «...Все культурне є соціальним. Культура є продуктом соціального життя й суспільної діяльності людини, і тому сама постановка проблеми культурного розвитку поведінки вже вводить нас безпосередньо в соціальний план розвитку». Тобто культурне визначається через соціальне.

- У соціально-психологічному напрямку поняття «соціальне» може бути розкрито через поняття «взаємодія»: «реальність соціального спочиває на взаємодії», а взаємодія «ставленням».

- На соціологічному рівні «соціальне» інтерпретується через поняття «колективність» і «організація», а на соціально-психологічному рівні «соціальне» розкривається послідовно через поняття «взаємодія» - «ставлення» - «зв'язок».

- «Соціальне» визначається через взаємодію. Взаємодія визначається через поняття «ставлення»: «...процес взаємодії визначається ставленням людини до завдання взаємодії і його взаємодією з учасниками цієї взаємодії»; «взаємодія є ставленням».

- Культура в широкому антропологічному розумінні дозволяє звести воедино різні сторони людської діяльності, спрямовані на розвиток самої людини й людських співтовариств.

- В культурі іманентно присутні протилежності. Культура не протиставлена природі.

- Культура пов'язана з певним етапом у розвитку життя і буття в цілому;

- Культура (у широкому розумінні) охоплює сукупність елементів буття людей, включених у їхню діяльність і використовуваних ними (свідомо або не усвідомлено) як для збереження (і відтворення) її компонентів (цілей, засобів, способів, результатів та ін.), так і для їхнього відновлення.

- Культура забезпечує *репродуктивно-нормативну* и *діалогово-творчу* функції індивідів, співтовариств і людства в цілому. Всі інші функції (виробництва, розподілу і споживання засобів життєзабезпечення, регулювання взаємодії співтовариств і індивідів і т.д.) опосередковуються культурою і тому є культуро визначеними.

- модуси людської культури: *загальний* (загальнолюдський); *особливі* (етнічні, суперетнічні, субетнічні, а також властиві професійним, віковим, гендерним і іншим компонентам соціуму, у тому числі малим групам); *індивідуальні* (особистісні). До становлення, функціонування й розвитку особистості причетні всі три типи модуси культури.

- Людина-індивід як носій особистості не тільки перебуває в культурному оточенні, але є носієм і «співавтором» (одним із творців) культури - суб'єктом культури.

- Ми поділяємо похід Г.О. Бала відповідно до якого особистість це така якість людського індивіда, що дозволяє йому бути відносно автономним і індивідуально своєрідним суб'єктом культури. Додаткові можливості для аналізу особистості й культури в цілому й політико-правовій культурі зокрема надає розгляд культури як системи моделей.

Відповідно до підходів М.О. Бернштейна, Ю.М. Лотмана, Я.А. Пономарева моделлю вважається будь-яка система, що несе інформацію, яка може бути використана, про іншу систему (яка моделюється). При аналізі культури як системи моделей потрібно розрізнати:

- моделі, вторинні й первинні стосовно систем, що моделюються (з різноманітних моделей складається вся культура);

- моделі ідеальні, матеріалізовані (наприклад тексти) і матеріальні.
- До складу культури включають не тільки ідеї, але і їхнє втілення в інституціях, практиках і артефактах, а також носії цих ідей.
- У змісті всіх моделей, що становлять людську культуру, так чи інакше відбиваються особливості ідеальних моделей, представлених у свідомості людей, а саме: *знання* - ієрархічно структурована інформація про системи (можуть існувати у вербальній, образній або змішаній формі); *рефлексивність*; *значення* (налаштованість знань до комунікації з іншими людьми (і із самим собою як іншим), *смисли*, які відбивають, зв'язаність цих знань із властивими індивідові потребами різного рівня від вітальних до вищих духовних.

Власенко С.Б.,

кандидат психологічних наук, викладач
кафедри психології та педагогіки
ІНІПІ НАВС

ДО ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ З ОБМЕЖЕННЯМИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Станом на сьогодні проблема правового виховання громадян України постає надзвичайно гостро у зв'язку з тим, що правова обізнаність створює підґрунтя для формування суспільної та особистісної правосвідомості, стає основою правової культури населення, сприяє створенню стійкої системи моральних норм та цінностей для кожної особистості.

Зважаючи на те, що найбільш сенситивним для формування правової культури дитини є період шкільного навчання, а саме – підлітковий та ранній юнацький вік, особливого значення проблема правового виховання набуває для осіб з психофізичними порушеннями. Більшість дітей, що мають вади фізичного та (або) розумового розвитку, отримують середню освіту у спеціальних загальноосвітніх школах-інтернатах. Мікросередовище школи-інтернату обмежує соціалізацію таких дітей та створює перешкоду на шляху втілення теоретичних знань у практику, призводячи до їх схематизму, вербалізму та формальності.

Вивченням особливостей правового виховання та процесу становлення правосвідомості осіб з особливими потребами займалися: Л. Виготський, О. Дмитрієва, О. Кавінська, В. Лапшин, О. Ляшенко, М. Панов, В. Синьов, Є. Синьова та ін.

Аналіз досліджень особливостей правового виховання, проведений з точки зору спеціальної психології та корекційної педагогіки, надає змогу

зробити висновки щодо залежності ефективності виховного впливу на особистість від нозологічної форми, глибини та структури дефекту, часу його виникнення. Наслідком порушення ефективності виховного впливу є виникнення наступних особливостей формування правової культури особистості з психофізичними порушеннями: 1) низький рівень правової освіти, пов'язаний як із зовнішніми, так і з внутрішніми чинниками; 2) поверхневність правових знань, порушення їх зв'язку з реальністю; 3) неможливість переносу правових знань у нову ситуацію; 4) порушення здатності самостійно відстоювати власні права.

Окрім загальних особливостей формування правової культури у осіб з особливостями життєдіяльності дослідники виділяють спеціальні закономірності, які мають тісний взаємозв'язок з типом психофізичного порушення. Зокрема для підлітків із легкою розумовою відсталістю характерним є вибіркове ставлення до виконання норм права, яке має залежність від зовнішніх та внутрішніх чинників. Дослідники (В. Васильєв, В. Лапшин, В. Синьов та ін.) зазначають, що особи даної категорії найбільш сприятливі до негативного стороннього впливу та схильні до проявів психопатоподібної асоціативної поведінки, саме з даних причин вони часто виступають суб'єктами правопорушень.

Глухі та слабочуючі підлітки не завжди проводять себе у відповідності до вимог правових норм, що є наслідком недостатності життєвого досвіду та неможливості чи значного утруднення вербального сприймання.

Особі з глибокими зоровими порушеннями мають невисокий рівень правової культури, що пов'язано зі схематичністю та формальністю правових знань та неможливості їх застосування в процесі практичної діяльності.

Зазначимо, що підлітки з обмеженнями життєдіяльності, незалежно від виду психофізичного порушення, визнають пріоритет права та мають стійке переконання щодо необхідності вивчення правових норм.

Аналіз літературних джерел дозволяє виділити основні засоби, що сприяють покращенню ефективності правового виховання підлітків з обмеженнями життєдіяльності. До таких належать: 1) адаптація методики правового виховання у відповідність до особливостей сприймання певної категорії осіб; 2) вироблення активної позиції підлітків у правовій сфері; 3) розробка та впровадження спеціальних навчально-корекційних курсів та тренінгових занять, спрямованих на формування та розвиток складових компонентів правової культури: емоційно-ціннісного, практичного, інтелектуального; 4) проведення позаурочної роботи, спрямованої на покращення ефективності правового виховання; 5) використання великої кількості наочності у процесі навчальної та позанавчальної діяльності.

Таким чином, ефективність правового виховання підлітків з порушенням життєдіяльності має залежність від особливостей фізичного та (або) інтелектуального дефекту. Здійснення своєчасного цілеспрямованого психолого-педагогічного корекційного впливу є основною умовою успішного правового виховання даної категорії осіб.

Вовк В.М.,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри філософії права та
юридичної логіки НАВС

РЕФОРМИ І ПОЗИТИВНЕ ПРАВО

Сьогодні лексема «реформи» швидше є загальним місцем у політико-правовій сфері і публіцистиці, аніж науковим терміном. Вона (лексема) стала «затертою монетою», даниною моді і політичній ситуації, аніж відображенням реалій політико-правової дійсності. Так уже повелося у суспільстві, що мода є на все: одяг, манери, вживання термінів і понять, направленість критики і поклоніння ідолам. Навіть побіжне ознайомлення із соціальними реаліями України дозволить прийти до висновку – про реформи говорять усі, покладаючи на них нечувані надії і сподівання.

Перш ніж перейти до викладу основного матеріалу, слід вказати на те, що поняття «реформ» може бути використане лише у сфері позитивного права. Відповідь на це питання таїться у самій природі позитивного права. Теорія позитивного права, вироблена ще в XVII столітті, знайшла своє продовження у наступних поколіннях правознавців як теорія, яка зуміла звести істину і дійсність права до законодавчого припису державної влади. Позитивне право є *силою*, що дозволяє зайняти йому місце в «реальному ряді», що призводить до трактування позитивного права як юридичного автоматизму: воно носить формальний характер в межах окремої держави, воно не вічне, має часові обмеження, які окреслюються моментами відміни чи заміни норм новими, воно знаходить виправдання для себе у обґрунтуванні себе як показника автономної самоорганізації громадянських суспільств, які регулюються природним законом самозбереження людей. Норми позитивного права є штучними, створеними людьми, а тому є відносними, з яскраво вираженим суб'єктивним характером. Вони мінливі, умовні, інколи носять характер «подвійної шкали цінностей», вони повністю утилітарні, тобто позбавлені трансцендентності. Такі вони є засобом для підкорення однієї групи іншій. Саме тому про реформи можна говорити лише щодо позитивного права, натомість норми природного права залишаються поза

«людською юрисдикцією». Своїм існуванням вони підтверджують підтверджують ту істину, що людина не може жити у світі, де все відносно і спиратися лише на договірні, тобто сформульовані самими людьми основи. Домовленості можуть бути самими різними і здатні відповідати незліченній кількості критеріїв. На цьому будуються системи позитивного права, але не природного. Природне право запозичує принцип абсолютності зі сфер релігії і моральності, із якими воно тісно зв'язано і які здавна культивують сферу духовно-практичних відносин людини з абсолютними цінностями і нормами. Якщо в традиційному, античному і середньовічному суспільстві релігія впливала на правову систему безпосередньо, то в Новий час її вплив на природне право стає, переважно, опосередкованим, здійснюваним через моральні норми і через філософсько-етичні вчення.

Коли природно-правовим імперативам надається абсолютний характер, це означає, що вони набувають особливу якість: вони перестають потребувати доказів і стають незаперечними. Для людської істоти, податливої спокусам, нестійкої у своїх пристрастях, абсолютні вимоги і заборони є надійною підмогою в боротьбі з гіршим у собі. Якщо якась заборона відносна, то її легко можна відкинути за допомогою відомого доводу: «Якщо не можна, але дуже хочеться, то можна». Якщо ж заборона абсолютна, то логіка міркування змінюється і починає нагадувати древні табу: «Якщо не можна, але дуже хочеться, то все одно не можна».

Систему абсолютних природно-правових цінностей, таких, як життя, особистість, свобода, гідність, вінчає над-абсолют — Бог. Саме він додає всім іншим цінностям абсолютний характер. Цінності природного права, що опираються на принцип абсолютності, не залежать від змін соціально-історичних умов і не підлягають девальвації. Вони не є продуктом волі держави, не декретуються її розпорядженнями і стоять вище її миттєвих інтересів і потреб. Тому вони здатні виступати в ролі ціннісних критеріїв правотворчої діяльності законодавців різних держав у різні історичні періоди.

Таким чином, природне право – дійсне, живе право, яке функціонує в реальному житті. Природне право володіє універсальною нормативністю, яка має безлико-авторитарний характер. А позитивне право – продукт свідомої нормотворчості, який відповідає інтересам конкретної держави. Норми позитивного права адаптовані до реальних потреб конкретних інституцій (часова перервність і просторова локалізація), а відтак вони можуть «покрашуватися» самим творцями або їх нащадками (як у біологічному, так і соціальному вимірах). Реформа в широкому сенсі означає, насамперед, зміну того, що уже є,

його перетворення, саме тому можна не погодитися із трактування реформи як особливої форми революційного процесу. З якими ж видами реформ ми стикаємося у сфері позитивного права? Види реформ можна виділити за декількома критеріями:

- за направленість вони можуть бути позитивними та негативними (в гіршому варіанті – руйнівними);
- за джерелом: добровільні і примусові;
- за причинами: внутрішні і зовнішні;
- за якість: власне реформи і псевдо реформи;
- за наслідками: помірковані і кардинальні.

Гвоздік О.І.,

доктор філософських наук, професор
начальник кафедри філософії права та
юридичної логіки НАВС

КОЕВОЛЮЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ ДИНАМІКИ ПРАВА ТА СУСПІЛЬСТВА

Численні невдалі спроби встановлення яких-небудь універсальних, сталих та взаємооднозначних зв'язків між деонтологічним змістом права та онтологією суспільного буття призвели, врешті-решт, до кризи класико-раціоналістичних моделей «редукції» як правової нормативності до її соціальних витоків, так і навпаки – суспільного порядку до певної «логічно первинної ідеї права». У першому випадку правосвідомість позбавляється бодай відносною своєю автономією, будучи жорстко «прив'язаною» до відповідних соціокультурних корелятивів. У другому ж випадку вона «здобуває» необмежену свободу від організаційних станів суспільної реальності і тим самими перетворюється на самодостатнє та самоцільне джерело нормативного упорядкування суспільних відносин.

Окрім того, незалежно від уявлень про природу правової нормативності та її зв'язок із суспільством, варто зважати на те, що право не в змозі контролювати суспільні процеси за принципом «лінійної причинності»; у цьому разі доречніше вести мову про «ініціювання» взаємних самоорганізаційних процесів у згаданих сферах. Як наполягав свого часу ще М.Вебер, між будь-якими виявленнями «людського духу» (у тому числі й поглядами на нормативно-правову регуляцію відносин у суспільстві) та реальними умовами здійснення цих відносин не існує строгих каузальних залежностей; «дух» та реальність коеволюціонують як *відносно* самостійні системи у напрямку їх *взаємної адекватності*. Тобто, хоча й кожна з таких систем функціонує за своїми *власними* організаційними принципами (завдяки

чому уможлиблюється їх відносна автономність та вирізнення на тлі зовнішнього системного оточення), їхній розвиток об'єктивно спрямовується до встановлення між ними тієї динамічної рівноваги, що є чинником їх взаємного підтримання. В іншому ж разі їхня взаємодія призводитиме до обопільно згубних ефектів.

Нарешті, згідно з описаним підходом, орієнтири оптимізації динамічної взаємодії будь-яких феноменів мають визначатися певними умовами співмірності, які можна було б обґрунтувати математично та задати у вигляді відповідних критеріальних рівнянь. Зокрема, ведучи мову про коеволюційну динаміку права й суспільства, слід відзначити, що параметри останньої онтологічно тяжіють до таких пропорцій, завдяки яким уможлиблюється її оптимальна врівноваженість. Адже навіть у своїй сутнісній основі право є своєрідним «координатором», покликаним узгоджувати «суще» та «бажане», людські запити з природними та суспільними можливостями їх реалізації. Тож у цьому відношенні «атрактором» розвитку права в системі суспільного буття є нормативне сприяння досягненню рівноваги між діапазоном суб'єктивно-значущих потреб та рівнем об'єктивно існуючих засобів їх задоволення. Річ у тім, що між згаданими феноменами існує тісна двостороння кореляція, через яку вони обопільно стимулюють та визначають еволюційні зміни одне одного: незадоволені потреби є головною рушійною силою розвитку практичних можливостей людини, а розширення останніх стає стимулом для подальшого росту її потреб. При цьому, з одного боку, ступінь свободи динаміки такого росту відчутно обмежується рамками відповідних можливостей та засобів їх реалізації, а з іншого – будь-яка задоволена потреба, будучи переосмисленою у світлі нових можливостей, породжує нові потреби.

Таким чином, у своїй динаміці потреби та практичні можливості їх задоволення об'єктивно прагнуть до взаємної відповідності та рівноваги: на кожному рівні свого розвитку діапазон новостворюваних можливостей ($W(P_{N_0})$) зумовлюється потребою у компенсації засобів, використаних для здійснення певних суб'єктивних запитів ($W(M_R)$), та тих нових потреб, що сформувалися в процесі такого здійснення ($W(R_{N_0})$). Тобто однією з умов оптимальної пропорційності розглядуваної динаміки є наступна:

$$(1) \quad W(P_{N_0}) = W(M_R) + W(R_{N_0}).$$

З огляду ж на те, що, як було відзначено вище, зміст та обсяг нових потреб корелюють з вже «працюючими» моделями реалізації людських запитів (адже, по-перше, такі потреби, так би мовити, «підказуються» виявленнями обмеженості вже існуючих способів здійснення цих запитів і, по-друге, в разі віддаленості розглядуваних потреб від практичних моделей, ці потреби доволі швидко втрачають свою актуальність як «нереалізовані»), в екстенціональному плані діапазон розширення потреб тяжіє до співмірності

із сумарним обсягом суб'єктивних запитів, для яких вже існують відповідні моделі й засоби їх здійснення.

В інших випадках (тобто за умови порушення цієї рівності) динаміка корелятивного росту обсягів потреб та можливостей гальмується або через неспівмірно випереджаюче розширення суб'єктивних запитів порівняно з наявним рівнем можливостей їхньої реалізації (коли значення лівої частини рівняння (2) перевищує значення правої), чи то через неповноту здійснення таких можливостей, зумовлену штучним заниженням діапазону значущих потреб (у разі зворотного співвідношення значень частин наведеного рівняння).

Варто відзначити, що обидві ці умови математично задовольняються лише пропорцією так званого «золотого перерізу», який втілює в собі діалектичну єдність скінченного та нескінченного, циклічного та поступального, локальної та універсальної симетрії, умов внутрішньої та зовнішньої рівноваги системи тощо.

Ємець Ю.І.,

кандидат юридичних наук
старший викладач кафедри
юридичної психології НАВС

ПРАВОВА ОСВІДЧЕННІСТЬ ПІДЛІТКІВ

З раннього віку дитина починає накопичувати перші елементи правової освіченості. Вона входить у правову дійсність, набуває певних умінь та навичок, засвоює стандарти нормативно-оціночної поведінки, отримує перші юридичні знання з казок, набуває у рольових іграх поняття про функції права та його представників, поступово формує хоча й примітивну, дитячу, проте власну картину правового життя. З віком, коли коло спілкування розширюється та ускладнюється діяльність, відбувається інтенсивне збагачення та розвиток цієї та інших форм свідомості.

Правову освіченість підлітка можна розглядати у двох аспектах: по-перше, через шляхи формування правосвідомості (навчання, виховання, освіта та ін.), по-друге, через об'єкти впливу (батьки, школа, неформальне оточення, референтна соціальна група).

На думку Г. Г. Шиханцова, правосвідомість як один із елементів свідомості особистості включає у себе три компоненти:

- інтелектуальний (пізнавальний), який характеризується сумою правових знань та вмінь;

- оціночний або емоційний, тобто оціночні судження та відношення до норм права;

- поведінковий або емоційно-вольовий, який полягає у спрямованості (готовності) на правомірну поведінку, звичці до незаперечного виконання норм права та нетерпимому ставленні до їх порушення.

Аналіз наукових джерел дозволяє нам стверджувати, що структура правосвідомості може бути представлена такими основними типами оціночних ставлень:

- 1) до права (до його принципів, інститутів, норм);
- 2) до правоохоронних органів та їх діяльності;
- 3) до правової поведінки інших людей;
- 4) до власної правової поведінки (правова самооцінка).

Відтак, правова освіченість неповнолітніх – це сукупність знань, якими вони володіють щодо правової системи суспільства, ролі права та законності у житті суспільства, власних прав і обов'язків, способів їх реалізації. Відповідно, недостатність правової освіченості – незнання певних правових заборон, відсутність уявлень про кримінальне покарання за протиправні дії. Правова освіченість є продуктом цілеспрямованої діяльності держави та її інститутів.

У родині (мікрооточенні) прищеплюються цінності і формується правосвідомість, які згодом повинні стати правовою установкою, що визначає (регулює, контролює) поведінку індивіда в юридично значимій ситуації, ситуації вибору між правомірним і протиправним. Міжособистісна взаємодія в родині (дитина – батьки) спочатку побудована на емоційній основі, позитивних і негативних емоціях, що виникають у зв'язку зі схваленням чи засудженням вчинку батьками, а також зі сприйняттям зразків поведінки (моделей), які ними демонструються. Прищеплювання цінностей відбувається шляхом формування позитивних емоцій щодо явищ суспільної свідомості нормативного характеру в ідеальній формі

Правосвідомість на етапі ранньої соціалізації виконує, як вже зазначалося, пізнавальну функцію, формуючи правову поінформованість неповнолітнього. Спочатку індивідуальна правосвідомість виражається не у вигляді юридичних знань і оціночних суджень як таких, а в формуванні загальних моральних категорій (добре і погано, відповідно – дозволено і заборонено). Підкріплюючи стимули за допомогою покарання чи заохочення, ці емоції закріплюють. Швейцарський психолог Ж. Піаже назвав цю стадію мораллю примусу, на зміну якої прийде автономна мораль. Саме батьки формують емоційні реакції дитини з приводу певних явищ чи дій, демонструючи відповідні моделі поведінки.

Емпірично нами констатовано подальше зниження виховної ролі сім'ї, найближчого оточення, навчальних закладів. Через відсутність цензури та вільний доступ до різного роду інформації неповнолітні легко засвоюють певні аморальні стереотипи поведінки, що зрештою може призводити до їх делінквентизації. Встановлено, що правосвідомість сучасного підлітка можна охарактеризувати як аномічне явище, тобто таке, що розвивається та функціонує в умовах відсутності чітких соціальних норм та часткової втрати моральних орієнтирів. Уявлення неповнолітніх про мораль і право через вікові особливості знаходяться лише на декларативному рівні і не виступають дієвими регуляторами соціальної поведінки.

Для формування правосвідомості неповнолітніх важливого значення набувають зустрічі учнів із представниками правоохоронних органів, під час яких пояснюється потреба дотримання правових норм, на прикладах із судово-слідчої практики переконливо аргументується, до яких сумних наслідків може призвести інший варіант поведінки. Важливо, щоб практичні працівники у своїх виступах не захоплювались розповідями про техніку та прийоми скоєння правопорушень, а звертали увагу дітей на наслідки злочинів, на аналіз причин, які привели підлітків на лаву підсудних. Для більшої переконливості групові та індивідуальні бесіди повинні ілюструватися щоразу новими конкретними прикладами правопорушень неповнолітніх, що підтверджують принцип невідворотності покарання для кожного, хто порушує закон.

Івченко Ю.В.,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри філософії права та юридичної
логіки НАВС

МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ КРИТЕРІЇ ГЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Прийняття Україною європейських цінностей передбачає запровадження принципів гендерної рівності у всі сфери життя, забезпечення рівного доступу обох статей до освітніх, виробничих, культурних ресурсів.

Для України особливого значення набуває питання реалізації гендерного підходу до навчання й виховання молодого покоління.

Результатом сучасних наукових досліджень в питаннях гендерної рівності став розподіл понять „стать” і „гендер”. Стать є біологічним статусом людини (чоловік чи жінка). Гендер - це соціально-психологічний

статус людини з погляду маскулітності чи фемінності. У цьому контексті набір очікуваних зразків поведінки (норм) для чоловіків і жінок називають гендерною роллю.

Проблеми гендерного виховання набувають особливої актуальності в умовах глобалізації та модернізації освіти, покликаної формувати у молодого покоління громадянську відповідальність, гендерну рівність, ініціативність, самостійність, толерантність, здатність до успішної соціалізації. Саме на підставі цього серед молоді забезпечується формування гендерної культури як успішної передумови всебічної самореалізації особистості.

Сучасна освіта передбачає особистісно зорієнтований підхід до виховання, глибоку повагу до особистості, врахування її індивідуальності. Така спрямованість виховання створює сприятливі умови для розвитку особистості, її самовизначення, самовираження (розвиток здібностей, реалізації потенційних можливостей при наявності активної життєвої позиції) та успішної соціалізації.

Індивідуалізація у статевому вихованні передбачає насамперед повагу до кожної особистості у стосунках між представниками різних статей. Ці відносини будуються, перш за все, на визнанні суверенітету особистості, її індивідуальності, свободи вибору; по-друге, на визнанні позитивних якостей особистості; по-третє, на основі створення сприятливих можливостей для особи за умови забезпечення правової рівності.

Крім цього, індивідуалізація виховання дівчат і хлопців є важливою ще й тому, що в останні десятиріччя відбувається процес зміщення соціальних ролей чоловіка і жінки, намітилась тенденція фемінізації чоловіків і маскулінізації жінок. Тому важливим завданням всіх виховних інституцій на сучасному етапі розвитку суспільства є недопущення підміни понять „жіночність” і „мужність”. Суспільству потрібні Жінка і Чоловік з усіма їх жіночими і чоловічими якостями не порушуючи природних основ світобудови.

Завданнями такого виховання є: допомога молоді в усвідомленні свого особистісного призначення у процесі соціалізації та правильний вибір майбутнього життєвого шляху; морально-психологічна підготовка молодого покоління до сімейного життя; сексуальна освіта молоді.

Отже, гендерне виховання дівчат і хлопців у сучасній освіті повинно здійснюватися в кількох аспектах: *власне статеve виховання* (усвідомлення біологічної приналежності до тієї чи іншої статі, формування гігієнічних навичок, збереження репродуктивного здоров'я, підготовка до статевого життя); *морально-психологічне виховання* (виховання духовності, моральних якостей, формування психологічних

установок, які в комплексі утворюють статево індивідуальність – „жіночність” чи „мужність”); *соціально-поведінкове виховання* (виховання норм поведінки, традиційно властивої жінкам і чоловікам, формування соціальних ролей відповідно до статі, культури міжстатевих відносин).

Кузьменко Я.П.,

асистент кафедри цивільно-правових дисциплін Білоцерківського національного аграрного університету

ФІЛОСОФСЬКИЙ ЗМІСТ ОСНОВНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Основні права людини — гарантована законом міра свободи (можливості) особи, яка відповідно до досягнутого рівня еволюції людства в змозі забезпечити її існування і розвиток та закріплена у вигляді міжнародного стандарту як загальна і рівна для усіх людей. За своїм смисловим змістом права людини окреслюють простір, що забезпечує кожній людині умови її самореалізації, тобто простір його особистісної автономії.

З часів Просвітництва права людини іменувалися «природженими», «священними», «невідчужуваними». І в цьому виражалось уявлення про самоцінності і безумовної значущості прав людини. Натуралістичний термін «вроджені» фіксував розуміння прав людини, як таких індивідуальних правочинів, які існують до і незалежно від будь-яких людських установлень, від усієї практики позитивного права; вираз «священні» має такий світський сенс: «безумовні», «незаперечні», або, на юридичній мові, «надюрідичні» автентичний зміст, що вкладається в поняття «невідчужуваних прав», полягає в тому, що вони «невід’ємні», тобто ніхто й ніколи не може у людини їх відібрати, в тому числі і сама людина не може припинити їх.

У конституціях багатьох держав особисті (громадянські) права поєднують в одну групу з політичними правами. Підставою для цього служить переважно негативний характер обох, а також спрямованість обох видів цих прав на забезпечення свободи особи в її індивідуальних і суспільних проявах.

Характеризуючи особисті права, необхідно також визначитися щодо права приватної власності, яке зарубіжні дослідники слушно відносять до вказаної категорії прав і свобод. Як зазначалося, у конституціях деяких держав право на приватну власність проголошувалося як одне з природних прав людини, що має невідчужуваний характер. До категорії особистих прав і свобод передусім

належить особиста недоторканність або особиста свобода. Її зміст становить захист особи від необґрунтованих арештів. Так, відображена в багатьох конституціях англійська процесуальна процедура «хабеас корпус», встановлена законом ще в XVII ст., передбачала перевірку в суді обґрунтованості арешту особи. В конституційній теорії і практиці Франції та деяких інших країн приймає ширше поняття безпеки особи, яке містить не тільки гарантії від безпідставних арештів і утримання під вартою, а й сукупність процесуальних гарантій прав особи в судовому процесі. Не викликає сумнівів той факт, що зазначені правові положення відіграють істотну роль у формуванні конституційного статусу особи. Проте їхня дія може бути призупинена. Певну загрозу недоторканності та свободі особи становить проголошення надзвичайного стану. У цьому випадку особиста свобода людини обмежується. До змісту поняття особистих прав і свобод входять також так звані свободи приватного життя — недоторканність житла, таємниці кореспонденції, свобода вибору місця проживання, свобода пересування, права і свободи, пов'язані із шлюбною станом та сімейними відносинами тощо.

Розкриваючи філософський зміст і обґрунтовуючи особисті права людини зазначимо, що поряд з обґрунтуванням права загалом як особливого нормативного порядку найважливішою проблемою правової антропології є обґрунтування ідеї прав людини, то є відповідь на питання: чому правовий порядок має на увазі дотримання прав людини? Це питання включає три моменти: а) опис феномену прав людини як такого (аналітична задача); б) з'ясування статусу прав людини (легітимізаційний завдання); в) обґрунтування ідеї прав людини (нормативна завдання).

Права людини з позицій філософії права є одним з видів прав, з поняттям яких пов'язані деякі сприятливі, позитивно оцінювані стани їх власника. З позиції однієї з двох альтернативних теорій - теорії волі (волі) - права дають переваги волі їх власника над волею іншої сторони, що перебуває з ним у конфлікті, з позиції іншої теорії - теорії інтересу - права служать захисту або здійсненню інтересів їх власника.

Таким чином, можна дійти висновку, що найбільшим фундаментальним людським прагненням є прагнення зберегти своє Я, свою екзистенцію, свою ідентичність. І це прагнення представляє собою головний антропологічний інтерес. В якості мінімальної умови виконання цього інтересу виступає вимога відмови від насильства. Реалізація цієї вимоги є мінімальною умовою, що робить людину людиною, що означає вимогу визнання права іншого, його цінності та гідності. І дотримання всіх прав на законодавчому рівні в нормативно-правових актах.

Кумеда Т.А.,

кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри філософії права та
юридичної логіки НАВС

КОНЦЕПТ «КАРТИНА СВІТУ» ЯК ОБ'ЄКТ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У сучасній науці термін «картина світу» активно використовується вченими майже в усіх галузях науки – у філософії, історії, етнографії, соціології, психології, літературознавстві, лінгвістиці тощо. Він належить до ряду фундаментальних понять, що виражають специфіку буття людини, взаємовідносини її зі світом, найважливіші умови існування її у світі. Картина світу є цілісним, глобальним образом останнього, результатом багатогранної духовної активності людини.

Концепція «картини світу» була сформульована видатним американським етнологом Р.Редфілдом, за визначенням якого, «картина світу» - це бачення світобудови, характерне для того чи іншого народу, це уявлення членів суспільства про самих себе і про свої дії, свою активність у світі.

Але більшість вчених поділяє думку, що витоком психологічної концепції картини світу є поява теорії «образу світу», розробленої в межах психології сприймання О.М. Леонтьєвим (1975) та його послідовниками (С.Д.Смірнов, В.В.Петухов). Сам автор теорії образу світу поряд з поняттям «образ» часто вживав «картина», що підсилило певну невизначеність. А учень О.М.Леонтьєва, В.В.Петухов зазначав що поняття «образ» було вибрано досить специфічно: розглядалися закономірності створення перцептивних образів, і ця тематика визначила вибір терміну, покликаною підкреслити різницю між «світом образів», як окремих чуттєвих вражень, та цілісним «образом світу», яким живе людина. Так, вивчаючи форми емоційного відображення, базовим терміном можна було б обрати «переживання (відчуття) світу»; мисленнєвих уявлень — «уявлення світу». І тому, на думку автора, цей термін було витіснено більш нейтральним — картина світу.

Таким чином, картина світу є одним із центральних постулатів у концепції людського життя в будь-якому суспільстві. Безперечним є те, що завдяки рушійним процесам, які відбуваються в суспільному прошарку, до якого належить той чи інший індивід, будуються декілька картин світу типу: мовна, наукова, сексуальна, світоглядна, медійна, ментальна тощо. Вона є самим світоглядом індивіда, який складається з часточок не тільки знань, але й досвіду.

Кущенко І.В.,

кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри психології та
педагогіки ННІПП НАВС

ДО ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ПОВЕДІНКИ У ЮРИДИКО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Зміни, які відбуваються у всіх сферах суспільного життя України, спонукають людину ревізувати свої раніш усталені уявлення про правове і протиправне. Те, що ще кілька років тому втілювало в собі правовий зміст, сьогодні трансформувалося в те, що стало «поза законом», а те, що було протиправним, перетворюється на правове. Такі коливання дають додаткові підстави вважати, що правові уявлення людини є похідними від економічних, політичних, ідеологічних та інших уподобань, котрі істотно переважають у суспільстві.

Багатозначність поняття «поведінка» в суспільних науках значною мірою позначилася на тлумаченні поняття «правова поведінка». Між іншим, у юридико-психологічних дослідженнях до правової поведінки відносять тільки ту людську активність, яка характеризується певними соціальними і юридичними ознаками. Основними рисами правової поведінки є: а) соціальна значущість; б) вираженість зовні у формі діяння (дії чи бездіяльності); в) свідомо-вольовий характер; г) регламентованість правовими нормами; д) властивість зумовлювати юридичні наслідки.

Соціальна значущість є однією з основних ознак правової поведінки. Вона має дві форми – соціальну корисність і соціальну шкідливість. Сутність соціальної значущості правової поведінки пов'язана з її властивістю впливати на стан суспільних відносин, змінювати зв'язки між суб'єктами, сприяти чи, навпаки, гальмувати нормальний процес взаємодії між людьми. Правова поведінка може впливати на взаємовідносини суб'єктів, стан суспільних відносин тільки за зовнішньої вираженості, якщо вона сприймається іншими суб'єктами, обумовлює певні зміни в соціальному середовищі. Правова поведінка виявляється у формі дій, що впливають на відносини між суб'єктами, чи у формі бездіяльності. Оскільки правова поведінка здійснюється суб'єктами, то вони повинні адекватно усвідомлювати обставини, характер поведінки і мати можливість здійснювати свою волю, скеровувати свої вчинки.

З формально-юридичної точки зору соціальна поведінка є правовою у випадку, коли вона регламентується нормами права. Умови і ознаки правових вчинків можуть бути прямо описані в текстах правових документів, або в останніх передбачено якісь інші заходи щодо моделювання правової поведінки.

Властивість правової поведінки впливати на стан суспільних відносин пов'язана не тільки з соціальною значущістю, але й особистісним сенсом – реалізацією суб'єктами своїх інтересів. Тому правова поведінка тягне за собою для них певні юридичні наслідки. Однією з найважливіших форм правових наслідків є реакція держави на результати правової поведінки у вигляді заохочення, стимулювання, охорони соціально корисних вчинків чи застосування заходів юридичної відповідальності за шкідливі дії.

Процес реалізації права слід розуміти як досягнення соціальних цілей у ході дії правової норми. Для того, щоб норма могла бути реалізована, вона повинна бути: засвоєна учасниками правовідносин, переведена у внутрішній план, закріплена в мотивах, потребах, цілях індивіда.

Слід зазначити, що в нормах права, як правило, моделюється не правова поведінка в цілому, а її елементи – правові вчинки. Правовий вчинок – це діяння, що складається з певних елементів, сукупність яких утворює його склад. Складовими елементами правового вчинку є: суб'єкт, суб'єктивна сторона, об'єкт, об'єктивна сторона.

Таким чином, правова поведінка – це сукупність соціальне значущих, виражених зовні у вигляді дій чи бездіяльності вчинків, що мають свідомо-вольовий характер, тим чи іншим чином регламентуються нормами права і обумовлюють правові наслідки. Правова поведінка складається з двох протилежних за своєю спрямованістю видів: поведінки правомірної і протиправної (правопорушення). Кожен з цих видів правової поведінки характеризується, крім спільних, своїми особливими рисами.

Отже, підсумовуючи вище зазначене, можна зробити висновок, що питання правової поведінки людини та її формування, є дуже актуальним в теперішній час. Політична та економічна нестабільність на цьому перехідному етапі розвитку України, колізії та прогалини, що містять наше досконале законодавство і до цього всього низька правова культура і правоосвіченість населення є чи не найголовнішими причинами виникнення правопорушень різного роду: кримінальних, цивільних, трудових, адміністративних. На наш погляд, потрібно докорінно змінити і по-новому подивитися на систему заходів, направлених на правову освіченість наших громадян. Однак, разом з цим, ми самі повинні усвідомлювати про життєву необхідність таких знань, їхню корисність тощо, тобто повинно обов'язково відштовхуватися від власного бажання і власних потреб.

Максимів І.І.,

ад'юнкт кафедри юридичної психології НАВС

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ДИТЯЧОГО ЖЕБРАЦТВА

На сьогоднішній день жебрацтво в Україні можна розглядати як професію, в якій використовується специфічний спектр ресурсів, а групу жебраків як доволі стійкий професійний колектив із власною морально-ціннісною системою і своїми правилами поведінки. В зв'язку з цим важливо з'ясувати: чи на сьогодні жебрацтво є паразитичною практикою, яка не відповідає сучасним цінностям, або ж його існування є інституційною особливістю формування українських буднів.

Жебрацтво, згідно Академічного тлумачного словника української мови, це збирання милостині, жебрання; відсутність необхідних для існування засобів; злиденність, убогість. Жебрацтво – соціальний феномен, який має розповсюдження практично в цілому світі. Як спосіб існування відоме з найдавніших часів. В Європі стереотипний жебрак з'явився в ранньому середньовіччі, в той час, коли умови торгівлі і збільшення кількості населення надали можливість людині жити за рахунок благополуччя інших членів суспільства. Закріпленню цього явища сприяло розповсюдження християнства в світі, у відповідності з яким подаяння жебраку трактувалось як спосіб очищення від гріхів, спасіння душі. З кожним роком все більше і більше з'являлося жебраків, що просили милостиню в ім'я Христа. Серед жебраків найбільш розповсюдженими були мандрівні співаки. На українських землях блукали тисячі сліпих співців, кобзарів, бандуристів. Саме в ті часи з'являються так звані «професійні» прохачі, які об'єднувалися у групи.

На сьогоднішній день соціальна група жебраків – це звичний елемент великого міста. Але, нажаль, він не тільки втрачає свою значущість, а й набирає сили в певних куточках світу, зокрема він нині процвітає в Україні.

Так, ми спостерігаємо, скажімо, «еволюцію» жебрацтва, яка сьогодні пройшла шлях від банального стояння під церквою чи універмагом до організованих груп, обладнаних скриньками для пожертвувань із фотографіями хворих людей чи певних подій; груп, які розставляють немічних старців чи малолітніх дітей в людних місцях; місцях проведення різного роду заходів; осіб, які за допомогою Інтернету та телефонних повідомлень виманюють гроші на так звану допомогу немічним і тому подібне.

Причому, притягнути до відповідальності цих людей не так просто. Наше законодавство не передбачає ніяких санкцій щодо жебраків

та їх господарів. Єдине, що заборонено і за що передбачена кримінальна відповідальність – це залучення в даний бізнес неповнолітніх. Але ті, хто «наверху» зовсім не бояться відповідальності, так як їхню вину потрібно довести.

Жебрацтво – це систематичне випрошування у оточуючих людей грошей та матеріальних цінностей. Це життя за чужий рахунок, за рахунок увійти в положення та допомогти в важкій ситуації. Вид негативної маніпуляції. Основними формами жебрацтва є:

- інфантильна звичка до паразитизму, неробства і безвідповідальності до того, що добрі люди тебе завжди виручать (характерна для дітей);
- форма бізнесу, яка експлуатує почуття жалості добрих людей (характерна для шахраїв).

В теперішній час жебраки з немовлятами та маленькими дітьми на руках стали звичним явищем життя великих міст України. Слід визнати, що на даний час існує розгалужена система жебрацького «бізнесу», що робить ставку саме на дітей. Причому, чим менший вік дитини, тим більший прибуток вона може принести особі, яка її фактично експлуатує, спекулюючи на її віці.

За втягнення малолітньої дитини у жебрацтво, корисливі дорослі можуть отримати не тільки бажаний заробіток, а й від 4 до 10 років позбавлення волі. Згідно із Законом № 894-VI від 15 січня 2009 р. Кримінальний кодекс України доповнено новою статтею 150-1, яка передбачила відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом.

Таким чином, можна сказати, що причини його появи криються в економічному, соціальному стані суспільства. Жебрацтво є паразитуючим явищем, яке не бере участь у виробництві ніяких благ, але яке користується досягненнями продуктивних сил, суспільного розвитку та моральним станом громадян країни.

Лациба І.М.,

ад'юнкт кафедри філософії права та юридичної логіки НАВС

ВІДОМЧА НОРМОТВОРЧІСТЬ ЯК МІЖДИСЦИПЛІНАРНА, ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА ПРОБЛЕМА

Становлення України як соціальної і правової держави, визначення стратегічного курсу на входження до Європейського Союзу обумовило об'єктивну необхідність докорінного оновлення системи законодавства.

Ступінь досягнення зазначеної мети значною мірою залежить від стану наукового опрацювання різноманітних проблем нормотворчості, зокрема, її аксіологічних засад. Нагальною є потреба вдосконалення механізмів нормотворення, підвищення результативності нормотворчого процесу, поліпшення якості законів, забезпечення стабільності законодавства, підвищення його соціальної ефективності. Нормативно-правова база є одним із основних засобів для ефективного управління державними справами, а від дієвості законодавства залежить соціально-економічний розвиток країни та добробут громадян.

Нормотворчістю є діяльність уповноважених державних та недержавних органів, які у межах своєї компетенції видають підзаконні акти, спрямовані на регулювання певного кола суспільних відносин. Державні органи, залежно від обсягу і специфіки компетенції, функціонального призначення та місця у системі органів державної влади, поділяються на вищі (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України), центральні органи виконавчої влади, місцеві органи державної виконавчої влади (місцеві державні адміністрації) та локальні (посадові особи підприємств, установ та організацій). Державні органи виконавчої влади у межах своєї компетенції видають підзаконні акти, які в залежності від їх місця в апараті держави та юридичної сили поділяються на загальні, відомчі, місцеві та локальні.

Враховуючи класифікацію органів виконавчої влади за їх місцем в апараті держави та, відповідно, класифікацію підзаконних актів за їх юридичною силою, нормотворчість поділяється на такі рівні: нормотворчість вищих органів виконавчої влади, нормотворчість центральних органів виконавчої влади (відомча нормотворчість), нормотворчість місцевих органів виконавчої влади (місцева нормотворчість) та нормотворчість керівників підприємств, установ, організацій (локальна нормотворчість).

Відомча нормотворчість посідає важливе місце в правовому регулюванні певного кола суспільних відносин. Проте в науковій літературі недостатньо уваги приділяється даному правовому явищу.

Ряд науковців розглядають у своїх роботах відомчу нормотворчість як один з рівнів нормотворчості, зазначаючи при цьому лише те, що відомча нормотворчість здійснюється центральними органами виконавчої влади, результатом нормотворчої діяльності яких є відомчі підзаконні акти. При цьому в Україні досі не існує дослідження, присвяченого проблемам відомчої нормотворчості, що викликає потребу її вирішення.

Щодо тлумачення терміну «відомча» нормотворчість, то наприклад В. Коростей розглядає відомство у двох значеннях: у широкому та у вузькому. В першому значенні, на його думку, відомством

є сукупність органів, установ, що обслуговують галузь державної діяльності (міністерство, держкомітет). В другому, відомство – це головні управління, комітети, комісії, ради при Кабінеті Міністрів України.

Враховуючи вищезазначені роз'яснення даного терміна можна зробити висновок, що відомство є багатограним поняттям, а тому його слід розуміти у двох значеннях. По-перше, як сферу суспільного життя, яка входить до відання відповідної галузі державного управління, а по-друге, як сукупність центральних установ органів виконавчої влади, які обслуговують певну галузь державного управління на загальнодержавному рівні.

З розуміння «відомства» можна зробити висновок, що відомча нормотворчість націлена на регулювання певної сфери суспільних відносин, яке здійснюється центральними органами виконавчої влади по всій території України.

Відомча нормотворчість передбачає процедуру створення відомчих актів та доведення їх до адресатів, що дає підстави розглядати дану правову категорію як процес, який складається з послідовно виконаних дій. В науковій літературі прямо не зазначені стадії відомчої нормотворчості, науковці у своїх роботах лише перераховують стадії правотворчого процесу або законотворчого, але, враховуючи те, що відомча нормотворчість є частиною правотворчості, проаналізуємо стадії правотворчості та відомчої нормотворчості як цілого та частини.

Отже, відомча нормотворчість являє собою сукупність послідовно виконуваних дій, яких мають дотримуватись суб'єкти відомчої нормотворчості з метою дотримання законності у процесі створення відомчих підзаконних актів. Відомча нормотворчість, як правова категорія базується на принципах, серед яких слід виділити такі: законність, демократизм, гуманізм, науковість, професіоналізм, оперативність, планування, прогнозування, використання правового досвіду, техніко-юридична досконалість, єдиноначальність, галузевість.

Литвиненко І.В.,
молодший науковий співробітник
ВОНДР НАВС

ПОЛІТИЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ

Психічна діяльність людей в державі здійснюється у формі політичної участі та політичного функціонування. Якщо політичне функціонування – це професійна політична діяльність, то політична участь – це здійснення чи підтримка громадянами певних акцій,

здійснення тиску на органи влади з метою висловлення певних позицій та вимог. Участь буває колективна та індивідуальна, примусова і добровільна, активна і пасивна, традиційна і альтернативна, революційна та охоронна.

Психологічно політична активність особи зумовлена людською потребою належати соціуму, ідентифікувати себе зі своєю нацією, певною групою, партією чи організацією. Часто людина прилучається до політики, щоб стати частиною групи, досягнути почуття включеності в життя цілого суспільства.

Зміст політичної діяльності визначається особливістю людей, яка виключає не тільки систему соціально значимих рис, що характеризують людей як чинників того чи іншого суспільства або спільності. При включенні особи до політичного життя важливими факторами важливим фактором виступають також індивідуально-психологічні риси особи. Адже людські пристрасті та індивідуальні здібності відіграють в політичній діяльності особи не головну роль.

Політична соціалізація передбачає формування певної політичної думки індивіда, сюди входять її емоційне ставлення до постійних явищ, системи політичних цінностей: схильність до політичної діяльності.

Політична соціалізація в сучасних умовах, як і колись залежить від місця особи в соціальній структурі, від рівня загальної культури та традицій. Велику роль в процесі політичної соціалізації відіграє психологічний стан людини. Ця проблема в наш час є дуже актуальною, оскільки нестабільність в особистому житті, важкі умови існування мають великий вплив на психіку людини.

Великий вплив на політичну соціалізацію особи відіграє політична система, яка діє в державі. Цей вплив здійснюється двома способами. Насамперед, безпосередньо через пропаганду певних відомостей, які несуть пізнавальне та емоційне навантаження, порушують ті чи інші взірці політичної поведінки особи. Також вплив на політичну соціалізацію особи здійснюється опосередковано, шляхом створення умов діяльності, які спонукають діяти певним чином. У зв'язку з цим дуже важливо забезпечити відповідність вербального змісту соціалізуючого впливу інформації, невербальному змісту, який застосовується індивідом внаслідок накопичення соціального та політичного досвіду. Конфлікти, які виникають на цьому ґрунті приводять до порушення процесу політичної соціалізації особи.

Взагалі участь особистості у формуванні державної політики має бути органічно пов'язана із становленням громадського суспільства – системи суспільних і незалежних від державно-громадських інститутів і між особистісних відносин.

Виходячи з вище сказаного можна зробити висновок, що особа стає суб'єктом політичної влади лише тоді, коли, включившись у державне управління, вона здобуває – при вирішенні державних загальногосподарських справ – здатність до неї і навпаки, якщо особистість позбавлена такої здатності, вона перестає бути суб'єктом політичної влади.

Політична соціалізація індивідів є одним із напрямків діяльності спеціальних індивідів є одним із напрямків діяльності спеціальних інститутів, що діють у рамках політичної організації, громадсько-політичні організації та політичні партії, які значною мірою впливають на формування політичних поглядів та позицій особи в сучасному політичному житті.

Активному включенню особи в політичний процес передують ряд факторів, які можна поділити на групи: матеріальні; соціально-культурні; політико-правові.

Крім того, політичну участь особи, ту чи іншу форму цієї участі обумовлюють: політична система, соціальне середовище, політичні і не політичні чинники процесу політичної соціалізації. Але обмежитись тільки цим не можна. Виходячи з того, що людина взагалі – істота біосоціальна і що відповідно у структурі особистості відрізняють соціальний та природний компоненти, слід визначати, що на діяльність конкретної особи в політиці взагалі та її політичну поведінку впливають світогляд, політична свідомість і політична культура особи, її власні цілі, цінності, стереотипи, постанови, мотиви, інтереси й потреби.

Відчуження – соціальний процес, що характеризується перетворенням діяльності людини та її результатів на самотійну силу, панівну над людиною, ворожу їй.

Відчуження може бути наслідком впливу об'єктивних умов політичного життя, політичної системи, політичного режиму. Воно пов'язане зі структурними відносинами панування та підкорення, присвоєння та експлуатації, влади і контролю в суспільстві. Сучасну політичну апатію можна розглядати і під кутом зору прагнення людини до само відгородження від політики. Відчуження є повною протилежністю до процесу соціалізації суспільства.

Отже, процеси політичної соціалізації особи в умовах, що склалися на сьогоднішній день відбуваються досить активно. В результаті цього більша частина нашого суспільства є політично свідомою про всі події, які відбуваються в державі, а також за її шляхами, сил мають безпосереднє відношення до неї. Тому таке явище як політична соціалізація є дуже важливим і, безумовно, потрібним у нашому суспільстві.

Луцький І.М.,

ректор Івано-Франківського університету
права імені Короля Данила Галицького доктор
юридичних наук, професор

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРАВА ТА РЕЛІГІЇ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВОВОЇ ІДЕОЛОГІЇ

Правова ідеологія сучасної української держави перебуває на етапі активної еволюції, трансформації та кардинальної зміни правових ідеологічних стереотипів, що утвердились в період панування тоталітаризму. Особливе місце в цьому процесі займає релігійна ідеологія та свідомість громадян у плані духовності. Виходячи з активної участі громадян у релігійних процесах (поза рамками богослужінь) та зворотному впливі церкви на формування моральних та етичних норм українства та вирішенні окремих суспільно-політичних проблем, актуальним видається дослідження рівня взаємозв'язку права та релігії у контексті державної правової ідеології. Дослідження цього питання зумовлене і тим, що «право, мораль і релігія сьогодні є найдієвішими регулятивними соціальними механізмами». Виходячи з цього, згадані категорії є ключовою складовою правової ідеології що формується в Україні і повинні витворити механізм гармонійного регулювання суспільних, політичних та економічних відносин та забезпечити формування громадянського, а зрештою і соціального суспільства.

Виходячи з розроблених юридичною наукою методичних підходів до розуміння понять права та релігії, сумнівів про їх взаємозв'язок не виникає. Подальших розробок вимагають питання їхньої практичної реалізації та трансформації у суспільні відносини. Вартим уваги в цьому плані є думка Л. І. Мозгового про те, що «взаємозалежність релігії і права як регулятивних систем, їх узгоджений вплив на соціальний розвиток полягає передусім у тому, що вони є регулятором суспільних відносин». Слушною є також думка Р.А. Калюжного та В.М. Вовк про однаправленість права та релігії (науковці додають також ще й категорію моралі), яка полягає в тому, що вони спрямовані до особистості. Науковці вважають, що «релігія опікується думками та помислами особистості, намагаючись їх контролювати; мораль прагне урівноважити сферу помислів і сферу вчинків кожної особистості, а праву залишається лише область вчинків цієї особистості – немає дії, немає і права». Таке формулювання вказує на тісний взаємозв'язок між правом та релігією, оскільки вони формують зв'язок між думками та вчинками особистості. Спільність думки та правомірність вчинку громадян є основною складовою правової ідеології будь-якої держави в тому числі й України.

Що стосується правової ідеології України, то варто однозначно стверджувати про наявність чітко визначеної програмної цілі, яка повинна формувати суспільну думку, помисли громадян, які б можна було трансформувати у практичну площину. Правова ідеологія української держави переплітається з політичною ідеологією, насамперед політичною ідеологією партій, що отримують представництво у органах державної влади. Попри постійний пошук ідеологічних критеріїв, змісту та напрямку розвитку держави, спільним (на декларативному рівні) залишається пропагування ідей розвитку громадянського суспільства та соціальної держави. Власне виходячи із такого розуміння сучасної української правової ідеології, ми будемо розглядати взаємодію права та релігії та їх місце у ній.

Таким чином,правова ідеологія сучасної української держави перебуває на стадії активного формування та теоретичного обґрунтування. Запозичення історичних традицій вітчизняного державотворення та передових світових демократичних принципів сучасного суспільства, в Україні ведеться пошук оптимальної моделі ідеологічної сутності, яка з однієї сторони стане чинником формування міцної держави, а з іншого боку забезпечить високі соціальні та правові стандарти розвитку.Право та релігія у цьому ракурсі, безпосередньо пов'язані спільними завданнями, які вони переслідують з метою встановлення високих суспільних ідеалів.

Макаренко Н.П.,

здобувач кафедри юридичної психології НАВС

ПРАВОВА СОЦІАЛІЗАЦІЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

На сьогоднішній день гостро стоїть питання, пов'язане з помітним зростанням підліткової злочинності. За даними Міністерства внутрішніх справ за останній рік неповнолітніми було вчинено понад 14 тисяч правопорушень. Така ситуація складається через недостатню увагу до процесів, що відбуваються у дитячому та молодіжному середовищі. Адже, як відомо, злочинцями не народжуються, ними стають. Неповнолітніх злочинців формують соціальні умови, в яких вони живуть і розвиваються, а також люди, які їх оточують.

Процес становлення людської особистості відбувається в певних соціальних умовах шляхом засвоєння і перетворення індивідами соціального досвіду, накопичення людством досягнень культури. Соціалізація особистості – це процес і результат засвоєння і відтворення

людиною соціального досвіду, який здійснюється в ході діяльності та спілкування.

Усе життя людина перебуває у рамках певних соціальних груп. І в школі, і на роботі, і на відпочинку постійно вступає у взаємодію з оточуючими. Хоча правосвідомість і формується на протязі всього життя індивіда, найбільш відповідальним являється процес правової соціалізації неповнолітніх, їх правове виховання, набуття правових знань. Саме в цьому віці закладається фундамент особистості, який в подальшому відіграє важливу роль в процесі становлення особистісного самовизначення та саморегулювання. Для цього використовуються різні можливості. Значну роль має відігравати шкільна правова освіта та виховання, які покликані забезпечити правову соціалізацію особи через систему правових знань і розвиток правового мислення, формування ставлення молоді до правових норм як внутрішньої цінності. Процес формування правової культури неповнолітніх передбачає свідоме сприйняття та засвоєння ними правових знань як особистісних цінностей і втілення їх у правову поведінку.

Отримані у школі правові знання повинні допомогти молодій людині увійти в доросле життя політично зрілими громадянами незалежної держави, зрозуміти цінності демократичного світу, усвідомити себе частиною великого українського народу, який створив цю державу і є в ній єдиним джерелом влади. Молоде покоління має вчитися демократії, вмінню захищати свої права та відстоювати свої інтереси, разом думати, як будувати своє майбутнє і майбутнє своєї держави. А тому саме такі заходи сприяють становленню активної життєвої позиції, формуванню особистісних рис громадянина України, власного погляду на державно-правові явища та особливості їх функціонування, усвідомленню ролі людини у системі суспільних відносин.

Формування самооцінки та самопізнання відбувається в процесі активної взаємодії з собі подібними. Для неповнолітніх особливо важливу роль відіграє найближча соціальна група, тому становлення неповнолітнього повинно відбуватися в сприятливих для цього умовах. Якщо ж це відбувається в неформальних підліткових групах, чи вуличних компаніях, то в подальшому може призвести до кримінальних наслідків. Важливо відзначити, що в несприятливому соціальному розвитку і порушеннях соціалізації виникатимуть найрізноманітніші форми соціальної дезадаптації й асоціальної поведінки неповнолітніх, пов'язані спочатку з делінквентністю, а потім і злочинністю.

Найбільш дієвим механізмом протидії негативним явищам у дитячому та молодіжному середовищі може бути саме ювенальна юстиція, ефективною складовою якої є програми з відновного правосуддя:

це і виховний вплив на правопорушника, і профілактика вчинення повторних правопорушень, і сприяння соціальній адаптації та реінтеграції неповнолітніх правопорушників у суспільство. В основу державних і регіональних програм щодо попередження злочинності серед неповнолітніх повинні бути покладені Керівні принципи ООН щодо запобігання злочинності серед неповнолітніх („Ер-Рядські керівні принципи”) 1990 р. В яких чітко зазначено, що попередження злочинності серед неповнолітніх є найважливішим аспектом попередження злочинності в суспільстві. Приймаючи участь в законній, соціально корисній діяльності та виробляючи гуманістичні погляди на суспільство та життя, молодь може бути вихована на принципах, які не допускають злочинної діяльності. Для того, щоб попередження злочинності серед неповнолітніх було ефективним, необхідно об'єднати зусилля всього суспільства з ціллю забезпечення гармонійного розвитку підлітків при повазі їх до особистості та заохочення її розвитку з раннього дитинства. Якщо ширше розглядати завдання ювенальної юстиції, то це не тільки комплекс заходів, це – політика держави, зорієнтована на виховання молоді в дусі поваги до старших, до чужої праці та власності, виховання підлітка таким чином, щоб у нього не виникало бажання порушити закон, а у випадку, коли це сталося, існувала б реальна можливість виправлення, реабілітації, професійного навчання та працевлаштування у подальшому.

Медведєв В.С.,

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри юридичної психології
НАВС

НАУКОВІ ШКОЛИ У СУЧАСНІЙ ВІТЧИЗНЯНІЙ ЮРИДИЧНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Виникнення та функціонування наукових шкіл є важливою складовою розбудови і розвитку юридичної психології.

У сучасній вітчизняній юридичній психології склалися та функціонують принаймні чотири об'єднання, які мають повноцінний статус наукової школи чи успішно претендують на нього.

На початковому етапі Київська наукова школа центрувалася навколо постаті В.М. Сильова. Він висунув основні положення педагогічної за назвою, але психологічної за сутністю концепції взаємодії об'єкта та суб'єкта пенітенціарного процесу.

Основний етап функціонування Київської наукової школи пов'язаний з іменами М.В. Костицького, С.Д. Максименка, С.І. Яковенка.

На цьому етапі проведені численні дослідження щодо напрямків та конкретних аспектів психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності ОВС, професійно-психологічного відбору, підготовки та навчання різних категорій її суб'єктів. При НАВС відкриті ад'юнктура та докторантура, здійснюється підготовка та підвищення кваліфікації практичних психологів органів та підрозділів внутрішніх справ, внутрішніх військ та вищих навчальних закладів МВС, функціонує перша і провідна в Україні спеціалізована Вчена рада щодо присудження наукового ступеня доктора та кандидата наук зі спеціальності „юридична психологія”. В рамках школи в різні роки працювали і продовжують працювати 16 докторів наук зі спеціальності „юридична психологія” та споріднених з нею наукових спеціальностей: Барко В.І., Костенко О.М., Костицький М.В., Криволапчук В.О., Кудерміна О.І., Майдіков Ю.Л., Максименко С.Д., Медведєв В.С., Мойсеєва О.Є., Мороз Л.І., Охріменко І.М., Синьов В.М., Супрун О.М., Хохліна О.П., Яковенко С.І.

В рамках Київської наукової школи проводяться фундаментальні та практично-прикладні дослідження за такими основними напрямками:

- філософські, теоретичні, методологічні проблеми юридичної психології (Костицький М.В., Максименко С.Д., Медведєв В.С., Синьов В.М. та ін.);

- делінквентна поведінка, злочинна діяльність та злочин, особистість та група як їх суб'єкти (Казміренко Л.І., Костенко О.М., Медведєв В.С., Максименко С.Д., Мойсеєва О.Є. та ін.);

- професіографічна характеристика основних видів оперативно-службової діяльності, професіограми, професійно-психологічний відбір та підготовка суб'єктів оперативно-службової діяльності (Андросюк В.Г., Барко В.І., Корсун С.І., Левенець О.А., Шаповалов О.В. та ін.);

- оперативно-розшукова психологія (Александров Д.О., Ірхін Ю.Б., Медведєв В.С., Никифорчук Д.Й., Охріменко І.М. та ін.);

- психологічне портретування осіб, які представляють оперативно-службовий інтерес (Віденко О.І., Ірхін Ю.Б., Медведєв В.С. та ін.);

- особистість працівника ОВС на різних етапах професіогенезу, колектив та команда як суб'єкти оперативно-службової діяльності (Александров Д.О., Барко В.І., Волошина О.В., Іванова О.В., Криволапчук В.О., Кудерміна О.І.).

Західноукраїнське наукове об'єднання фахівців з юридичної психології (Блауга Р.В., Кисіль З.Р., Кошинець В.В., Луцький А.І., Луцький М.І., Петечел О.Ю., Сливка О.Ю. та ін.) має основні ознаки самостійної наукової школи та відзначається певною своєрідністю. Ця своєрідність пов'язана, в першу чергу, з постаттю фундатора школи М.В. Костицького. Він є автором перших у сучасній вітчизняній юридичній

психології фундаментальної наукової праці „Введение в юридическую психологию: Методологические и теоретические проблемы” (1990 р.) та навчальної програми з дисципліни „Юридична психологія” (1995 р.) для майбутніх юристів та психологів. Завдяки зусиллям М.В. Костицького ця дисципліна вперше почала викладатися у Львівському державному університеті ім. Івана Франка. Він заснував і продовжує очолювати два основні напрямки в рамках західноукраїнської наукової школи: судово-психологічна експертиза в юрисдикційному процесі; теорія та методика використання спеціальних психологічних знань у досудовому розслідуванні та судочинстві.

За ініціативи М.В. Костицького останні роки сформувався ще один науковий напрямок, осередком якого є Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Представники цього напрямку (Марчак В.Я., Федіна А.В., Цимбал Ю.Ю., Черновський В.К., Шувальська Л.Р. та ін.) вельми активно і плідно розробляють проблеми судової психології, в першу чергу суддівської діяльності та її суб'єкта. Актуальність цього напрямку пов'язана з введенням у дію нового кримінального процесуального кодексу України.

Харківська наукова школа заснована юристами О.М. Бандуркою та В.О. Коноваловою. Але на сучасному етапі функціонування провідну роль в ній відіграють психологи (Балабанова Л.Б., Бочарова С.П., Віденєєв, Землянська О.В., Тімченко О.В., Хрістенко В.В. та ін.). В рамках школи плідно досліджуються проблеми правоохоронної та слідчої діяльності, особистості працівника ОВС, психологічного забезпечення навчально-виховного процесу у ВНЗ та адаптації до оперативно-службової діяльності.

На базі Харківського національного університету внутрішніх справ, який є основним осередком Харківської наукової школи, здійснюється підготовка практичних психологів, функціонує спеціалізована Вчена рада щодо присудження наукового ступеня кандидата наук зі спеціальності „юридична психологія”.

В останній час з Харківської школи змістовно та організаційно виділився науково-прикладний напрямок зі спорідненої спеціальності „психологія діяльності в особливих умовах”. Його осередком є національна академія цивільного захисту населення Державної служби з надзвичайних ситуацій.

Південноукраїнське наукове об'єднання, яке виникло в останнє десятиріччя, набуває все більше ознак самостійної школи. В ньому збалансовано представлені та плідно взаємодіють юристи і психологи (Долженков О.Ф., Меркулова Ю.В., Цільмак О.М., Яковенко С.І. та ін.). В рамках школи плідно розробляються проблеми оперативно-розшукової та

слідчої діяльності і їх суб'єктів, профілактики правопорушень серед неповнолітніх, професійного становлення особистості працівника ОВС, підготовки медіаторів. На базі Одеського державного університету внутрішніх справ, який є основним осередком Південноукраїнської наукової школи, відкрита докторантура, функціонує спеціалізована Вчена рада щодо присудження наукового ступеня кандидата та доктора наук зі спеціальності „юридична психологія”.

Одним з важливих показників діяльності наукових шкіл є проведення наукових конференцій на міжнародному та загальнонаціональному рівні. За час незалежності України у Києві, Львові, Харкові, Донецьку, Одесі і Чернівцях проведено близько 30 науково-практичних конференцій з актуальних проблем сучасної юридичної психології.

Меленко С.Г.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права, завідувач кафедру міжнародного права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

РОЛЬ ДАВНЬОГРЕЦЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА В ПРОЦЕСІ «ПРИМИРЕННЯ» СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ПЛАТФОРМ

Зародившись ще в межах мілетської філософської школи давньогрецька філософія права пройшла досить складний еволюційний шлях, відігравши ключову роль не лише у процесі становлення європейського права як загально-соціального, антропологічно-аксіологічного феномену, але й визначила напрямок еволюції людської цивілізації у цілому.

Загалом з моменту власного формування давньогрецька філософія права розвивалася у межах, так би мовити, єдиної цивілізаційної платформи, продукуючи різноманітні, досить часто навіть дещо суперечливі, але усе ж таки споріднені ідеї формування та розвитку права та держави ідеального типу, виходячи із аксіологічно-світоглядних позицій того чи іншого автора концепції. Але слід зауважити, що формуючись та еволюціонує в єдиному цивілізаційно-аксіологічному руслі, зазначені концепції не позбувалися онтологічних зв'язків, які існували між ними, у наслідок чого не набували відверто антагоністичного характеру. Зазначений стан речей зберігав власну

дієвість навіть після римського завоювання грецьких земель, у наслідок чого давньогрецька філософія у цілому та філософія права зокрема лише отримали черговий потужний еволюційний поштовх, адже завдяки тому, що римський соціум перебуваючи на дещо нижчому рівні цивілізаційного розвитку аніж давньогрецький, не лише не володів тим обсягом розроблених філософсько-світоглядних, релігійних, культурних, технічних, технологічних, філософсько-правових та ін. еволюційних здобутків, але й перебираючи та відверто компілюючи їх із «давньогрецької цивілізаційної скарбниці», відіграв роль поширювача давньогрецької ідеології, у широкому змісті зазначеного поняття, на колосальних за розмірами європейських і не тільки теренах, що перебували під владою Риму.

Поступ давньогрецької філософсько-правової думки також не припинився та не «збавив» власних еволюційних обертів і після набуття християнством ознак державної релігії в Римській імперії. Більше того, нова релігія також увібрала до власного аксіологічного наповнення деякі ідеологеми, сформульовані свого часу давньогрецькими мислителями. У свою чергу й у змісті новітніх філософських ідей починає досить яскраво відслідковуватися вплив християнської ідеології, зокрема соціально-аксіологічних постулатів християнської етики.

Але зазначена «ідилія» була порушена завдяки впливові безпосередніх державно-ідеологічних обставин, які носили особистісний, а не об'єктивно-необхідний характер. Мова йде про розпад Римської імперії на Західну і Східну частини у 395 році після смерті імператора Феодосія I. Але й після так званого поділу Східна та Західна частини Римської імперії продовжували функціонувати у рамках єдиної державно-правової платформи, прикладом чого може слугувати створення та впровадження *Corpus juris civilis* який хоча й було складено візантійським імператором Юстиніаном Великим, але юридичної сили набув на теренах як Східного так і Західного Риму.

З часом розрив між Західною та Східною частинами Римської імперії набував усе глобальніших масштабів, що у підсумку призвело до мінімізації контактів державно-правового гатунку між класичним Римом та Візантією. Внаслідок відсутності між указаними частинами колись єдиної Римської імперії кореляційних зв'язків відбулося зміщення державно-ідеологічної та правової складової у Західній частині Римської імперії у бік арістотелізму, а у Візантії – у бік платонізму. З даного моменту філософсько-ідеологічна складова державно-правової концепції Східного та Західного Риму почали розвиватися хоча й паралельно, але у різних аксіологічних вимірах, що з часом призвело до процесів розвитку

антагоністичних проявів між Західною та Східною державно-ідеологічними концепціями.

Зазначене протистояння не припинилося навіть після зникнення Західної та Східної Римських імперій, а набуло нових форм прояву, що призвело до ще більшої ідеологічної диференціації, в державних утвореннях, які виникли на територіях, що належали Римові, або ж тих країнах, які оголосили себе спадкоємцями, зокрема східно-римської державної ідеології. Так провідниками західно-римської державно-правової ідеології стали переважно країни Західної, Центральної та частково Східної Європи, а також держави, які утворилися на теренах колишніх колоніальних володінь, що їм свого часу належали. Вкажемо на те, що до складу деяких зазначених державних утворень, які знаходилися на Європейському континенті входили й західноукраїнські землі, завдяки чому частина територій та населення України опинилися під впливом західноєвропейського цивілізаційного вектору. Водночас досить значна частина українських земель опинилася у складі Російської імперії, яка оголосила себе «Третім Римом», тобто спадкоємицею візантійської державно-правової ідеології.

Не зайвим буде вказати на те, що серед причин початку Першої світової війни не останню роль відіграло державно-ідеологічне та релігійне протистояння між Російською імперією (наступницею Візантії) та країнами Західної Європи (провідниками західно-римської ідеології та релігії). Тобто під час Першої світової війни ідеологічно-релігійне протистояння між «Заходом» та «Сходом» набуло безпосередньо-силового, військового виразу.

На основі зазначеного, на перший погляд, можна прийти висновку про неможливість припинення процесів ідеологічно-державного та релігійного протистояння між послідовниками західноєвропейського та східноєвропейського еволюційних векторів, але, на наше глибоке переконання, це не так. Зокрема в часи Другої світової війни з появою новітньої світової загрози у формі націонал-соціалізму та фашизму, можна спостерігати феномен об'єднання представників західно-римської та східно-римської ідеології перед обличчям цієї спільної загрози. На наш погляд зазначене об'єднання відбулося завдяки існуванню спільних світоглядно-аксіологічних основ, що за певних обставин набули об'єктивно-необхідного виразу, на яких, свого часу, було сформовано як західно- так і східноєвропейську ідеологію, та які виявилися спільними як для Західної так і для Східної Римської імперії, формуючи загальнолюдські аксіологічні поняття права, справедливості, закону, рівності. Можна з упевненістю стверджувати, що такою спільно-

аксіологічною та безпосередньо консолідуючою основою виступила давньогрецька філософія права.

Виходячи із зазначеного можна стверджувати, що ідеологічні принципи, які носять антагоністичний характер та притаманні як західноєвропейській так і східноєвропейській чи євразійській цивілізаційним платформам носять похідний, набутий характер, які під впливом об'єктивно-цивілізаційних факторів просто приречені втратити властиву їм на сьогодні актуальність, у наслідок чого зникнуть об'єктивні причини ідеологічного антагонізму, не сприйняття між Заходом та Сходом, у результаті чого з'являться об'єктивні причини усунення протиріч між ними та вироблення спільно-ідеологічної основи, яка буде задовольняти як прагнення одних так й інших. І цим консолідуючим фактором безпосередньо виступає саме давньогрецька філософія права загалом та вчення Сократа зокрема.

Михайленко Р.В.,

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії права та
юридичної логіки НАВС

ОНТОЛОГІЯ ПРАВА

В широкому розумінні онтологією називають вчення про буття як таке, тобто про існування, про суще взагалі. Правова онтологія – вчення про буття права у суспільстві, функціонування правових феноменів у безперервній динаміці явищ, з яких складається правова реальність.

Правову реальність можна трактувати як спосіб організації та інтеграції правових аспектів соціального життя людини. Історія свідчить, що філософське осмислення правової реальності почалося з розмежування права на природне та позитивне. Саме їхня суперечлива, діалектична єдність і становить загальну структуру правової реальності.

Природне право – дійсне, живе право, яке функціонує в реальному житті. Природне право володіє завжди універсальною нормативністю.

Позитивне право – продукт нормотворчості, що відповідає інтересам конкретної держави. Норми позитивного права адаптовані до реальних потреб конкретних інституцій.

Саме розмежування права на природне та позитивне зорієнтоване на пошук підвалин права у природному житті людей.

Гегель проводить онтологізацію логіки. Однією з його основних праць є «Наука логіки» в якій автор говорить, що філософія має зробити своїм предметом дослідження саме мислення. Таким чином і відбувається

ототоження буття і мислення, так утверджується так званий панлогізм Г. В. Ф. Гегеля. Цікавим моментом при цьому є саме тлумачення Гегелем проблеми тотожності. Філософ вважав онтологізацію логіки виправданою лише в її спекулятивному сенсі, але не в розсудковому виді. Синтетична природа тотожності, опосередкованість у тотожності це те чим оперує мислення після класичної філософії. Синтетична природа тотожності вже у Гегеля полягає у ототоженні одного і різного. Синтетична природа тотожності буття і мислення привела Гегеля до висновку про тотожність онтології та гносеології, причому домінуючу роль в цій тотожності відіграла саме гносеологія. Тому онтологічний поворот в сучасній європейській філософії (Гайдегер, Лукач та ін.) є виправданим.

Отож, тотожність гносеології не виразить по суті тотожності гносеології і онтології як, до речі, і тотожність онтології, що детермінує сучасну думку. Сучасний онтологічний поворот у західній філософській традиції якраз розкриває тотожність у її опосередкованості. Це виявляється через тотожність буття і людини. Але онтологічний поворот не виходить за рамки розуміння тотожності сформоване класичною філософією. В розумінні тотожності відбувалась підміна тотожності гносеології і онтології самототожністю гносеології. Тому онтологічно – гносеологічна тотожність є формою розвитку мислення, його еволюцією у позитивному сенсі. Адже людство розвивається лише тоді коли розвивається мислення. Мислення вирізняє людину з природи, змінює при цьому саму природу і мислення. Реальна дійсність, що є симбіозом краси, добра та істини має відповідати таким формам котрі будуть онтологічно виправдані і гносеологічно обгрунтовані. Це саме і є форми де здійснюється онтологічно – гносеологічна тотожність. Де відбувається поєднання закономірності і принципу. Онтологічний вимір буття, що притаманний лише філософському усвідомленню, дає нам певний зріз цінностей.

Оверченко А.І.,

кандидат психологічних наук, викладач
кафедри психології та педагогіки
ІНІПІ НАВС

ПРАВОВА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ ПІДЛІТКОВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

На сучасному етапі існування і розвитку суспільства спостерігається зниження вікового цензу осіб, які скоюють злочини: проблема вчинення суспільно небезпечних діянь дітьми у віці до

досягнення віку кримінальної відповідальності все більше загострюється. Одним із вагомих чинників становлення у людини правомірної поведінки виступає правова соціалізація.

Правова соціалізація полягає у засвоєнні особою суспільної й особистої цінності права, тих явищ, які охороняються правом, в оволодінні правомірними способами діяльності, спілкування, у формуванні почуття правової відповідальності. Метою правової соціалізації є забезпечення правослухняної поведінки особистості як у звичайних, так і в нетипових, екстремальних ситуаціях. Вона розглядається як взаємодія особистості і суспільства в формах: 1) соціальної адаптації; 2) виховання; 3) навчання.

Соціальна адаптація являє собою конкретно-практичний процес включення особистості в систему соціальних структур суспільства, що включає в себе: соціальне визнання людини іншими індивідами, створення сім'ї, набуття соціального статусу, прав та обов'язків громадянина. При цьому, правове навчання і виховання формують, передусім, морально-правові цінності, правові уявлення та ідеали особистості, які регулюють її ставлення до суспільства та держави.

У процесі правової соціалізації індивід не залишається пасивним суб'єктом. Оскільки правова соціалізація полягає у сприйнятті індивідуумом правових норм і цінностей, засвоєнні ним досвіду правовідносин, людина діє як активний суб'єкт. В той же час вона включає в себе передачу соціального досвіду від суспільства до особистості. Тут суб'єктом, навпаки, являється суспільство й у відношенні до нього індивіда на перше місце виступає пасивне сприйняття. Соціальна адаптація в процесі правової соціалізації виступає провідною, субстанційною формою соціалізації і є показником результату правового навчання і виховання людини. Тобто, правильно оцінити особливості виховання і навчання особистості в процесі правової соціалізації можна лише з урахуванням її діяльності по адаптації і трансформації навколишнього соціального середовища.

Правова починається з перших років життя і закінчується періодом громадської зрілості людини, хоча, зрозуміло, повноваження, права й обов'язки, набуті нею, не говорять про те, що процес соціалізації цілком завершений, по деяких аспектах він продовжується все життя. На початковому етапі соціалізації (з народження до вступу до школи) соціальний досвід засвоюється дитиною некритично, за рахунок копіювання та наслідування поведінки дорослих. Дитина поступово засвоює стандарти нормативно-оціночної поведінки, отримує перші юридичні уявлення з казок, відтворює та трансформує їх в рольових іграх,

поступово формує хоч і примітивну, дитячу, але власну картину правового життя.

Під час навчання у школі морально-правові ціннісні орієнтації персоніфікуються вже не тільки в постах батьків, родичів, вчителів, але й друзів у групах неформального спілкування. Ступінь засвоєння правових норм, установок, зразків поведінки при цьому суттєво залежить від ставлення дитини до батьків, родичів чи вчителів, які виступають носіями певних соціальних цінностей і норм права. Якщо до цих осіб сформоване позитивне емоційне ставлення, то дитина за допомогою механізмів наслідування і навіювання засвоює ті морально-правові цінності, якими вони керуються в своєму житті. Якщо ж ставлення до цих осіб є негативним, то вона не буде визнавати не лише їх, але й систему морально-правових цінностей, носіями яких вони є. Відбувається переорієнтація на інших людей, що можуть бути носіями деформованої системи цінностей.

Соціалізація дорослої людини відбувається також у трудовому колективі. Поведінка людини у таких групах залежить від розуміння нею своєї соціальної ролі і регламентується системою чинних соціальних норм і системою соціальних заходів впливу.

Суспільство впливає на особистість через інститути та механізми соціалізації. Інститути соціалізації – це конкретні групи, у яких людина долучається до системи норм, цінностей і соціальних зв'язків: сім'я, дитячий садок, молодіжне угруповання, школа, університет, підприємство, армія, церква, ЗМІ тощо.

Під механізмами правової соціалізації слід розуміти взаємодію всіх внутрішніх та зовнішніх чинників, які забезпечують процес становлення особистості і набуття нею необхідних знань, умінь та навичок, перехід зовнішніх впливів соціального оточення у внутрішні регулятори поведінки індивіда. На даний час у науці немає систематичного аналізу та чіткої класифікації соціально-психологічних механізмів соціалізації. Проте, можна виділити наступні. За ознакою «організованість – неорганізованість» соціально-психологічні механізми поділяються на цілеспрямовані (до них належать навчання, виховання, інструктаж тощо) та стихійні впливи (наслідування, ідентифікація, престиж, авторитет, вплив лідерів тощо). Друга група механізмів переважно базується на ефекті довіри до людини, що здійснює вплив, заниженій самокритичності, підвищеній сугестії індивіда тощо. За ознакою «усвідомлювання – неусвідомлювання» виокремлюють усвідомлювані (переконання, вплив авторитету та ін.) і неусвідомлювані механізми соціалізації (вони виражаються через такі явища, як наслідування, навіювання, психологічне зараження). Виділяються також такі механізми правової соціалізації, як:

засвоєння певних зразків, способів поведінки та діяльності в правовій сфері; передача досвіду та вироблення людиною власної системи значень; асоціативне об'єднання у свідомості різних уявлень і понять, що стосуються правової дійсності.

В результаті правової соціалізації у особистості має сформуватися високий рівень правової свідомості, яка включає в себе адекватні, повні, усвідомлені знання про явища правової дійсності, стійке та дієве позитивне ставлення до них та стійкі переконання людини діяти згідно вимог закону. Це, в свою чергу, забезпечить становлення правомірної поведінки особистості.

Осадько О.Ю.,

кандидат психологічних наук, доцент
старший науковий співробітник
лабораторії психології політико-правових
відносин ІСПП НАПН України

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ СУБ'ЄКТИВНОЇ ЛЕГІТИМАЦІЇ ОСОБИСТІСТЮ ПРАВОВИХ НОРМ СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Право народжується із потреби суспільства оптимізувати соціальні комунікації, врегулювати ймовірні конфлікти, створити умови для особистісного розвитку громадян, їхнього біо-психо-соціального благополуччя (Т.Парсонс, К. Олівекрон, В. Лунстедт А. Росс). В міру ускладнення системи соціальних комунікацій, функцію законодавчого закріплення і силового забезпечення правопорядку перебирає на себе держава, структурам якої народ делегує ці повноміччя. За самого ідеального стану державної системи забезпечення правопорядку, її діяльність не буде успішною, якщо основні правові норми соціальної взаємодії не будуть суб'єктивно легітимовані (інтерналізовані, привласнені, прийняті) абсолютною більшістю населення країни.

Суб'єктивна легітимация визначається у більшості досліджень як психологічний механізм інтерналізації людиною правових норм (К.Гавриловська, Н Крейдун, О. Омельчук). В процесі особистісної легітимации певні соціальні правила набувають особистісної значущості для людини, перестають бути лише зовнішніми (екстринсивними) регуляторами поведінки, а стають – внутрішньо-смысловими (інтринсивними) чинниками організації соціальних взаємодій (Л. Виготський, Перлз, С.Тищенко).

З точки зору сучасної психології, все, що думає, переживає і діє людина опосередковується розвитком її особистості, як цілісної (хоча часто і суперечливої) системи її ставлень до дійсності. Оскільки поведінка людини є полідетермінованою, тобто такою, що зазнає впливу багатьох різнопланових чинників, що підштовхують до різноспрямованих (і часто, несумісних) виборів, то в кожен момент свого життя людина має обирати - як сприймати й інтерпретувати події, як реагувати на те, що відбувається зараз, яким цілям і способам їх досягнення віддати перевагу. Основою для здійснення цих виборів є особистісна смислотворчість – опрацювання і узгодження тих смислових утворень (конструктів, установок, переконань, цінностей), що актуалізуються в конкретній ситуації взаємодії людини зі світом.

Для того, щоб людина здійснювала вибори на користь дотримання певних правил соціальної взаємодії, необхідно, по-перше, щоб це правило актуалізувалось у її свідомості за відповідних умов; і по-друге, щоб воно узгоджувалось з іншими актуалізованими особистісними смислами, а не суперечило їм. З цього випливає що для реалізації людиною будь-якої суспільно-заданої норми взаємодії зі світом, їй недостатньо тільки добре знати і позитивно оцінювати цю норму. Не менш важливим є те, наскільки глибоко і несуперечливо буде інтегровано відповідне переконання у цілісну мережу її особистісних смислів, наскільки стане «вбудованим» в цілісну систему ставлень людини до дійсності.

Різниця між тими соціальними нормами, що лише декларуються людиною і – тими, що реально регулюють її поведінку, активно досліджується в персонологічних школах, орієнтованих на практичну психологічну допомогу особистості (Дж. Келлі, Ф. Перлз, К. Роджерс та ін.). В цих дослідженнях переконливо доведено наявність двох протилежних за якістю варіантів інтеріоризації людиною правил соціальної взаємодії – «привласнення» та «інтроекції». У випадку «привласнення», відбувається суб'єктивна легітимація правил, вбудовування їх в наявну систему світоглядних конструкцій, узгодження з іншими суб'єктивними регуляторами поведінки. Привласнені правила, звичайно, реалізуються людиною, навіть якщо вона не завжди може їх чітко сформулювати. «Інтроектовані правила» метафорично описуються як «неперетравлені» настанови, що залишаються для особистості чужорідними, зовнішньо-привнесеними догмами.

Для того, щоб соціалізація особистості відбувалось на основі суб'єктивної легітимації, а не інтроекції нею правил соціальної взаємодії, необхідно створити психологічні умови для прийняття

людиною активної дослідницько – творчої позиції щодо розробки та вдосконалення тих правил, що мають регулювати соціальну взаємодію для досягнення благополуччя суспільства. Така авторська позиція, як показали наші емпіричні дослідження, сприяє не тільки реалізації правил самою людиною, але і тому, що вона намагається забезпечити дотримання цих правил іншими.

Для реалізації людиною будь-якої суспільно-заданої норми взаємодії зі світом, їй недостатньо тільки добре знати і позитивно оцінювати цю норму. Не менш важливим є те, наскільки глибоко і несуперечливо буде інтегровано відповідне переконання у цілісну мережу її особистісних смислів, наскільки стане «вбудованим» в цілісну систему ставлень людини до дійсності.

Для того, щоб людина здійснювала поведінкові вибори на користь дотримання певних правил соціальної взаємодії, необхідно, по-перше, щоб це правило актуалізувалось у її свідомості за відповідних умов; і по-друге, щоб воно узгоджувалось з іншими актуалізованими особистісними смислами, а не суперечило їм. Таким чином, для особистісної легітимації правових норм людині недостатньо тільки їх знання і позитивної оцінки.

Психологічними умовами успішної легітимації особистістю правових норм соціальної взаємодії є створення таких комунікативних ситуацій, в яких людина долучається до активної правотворчості, розв'язує задачу врегулювання конфліктів через розробку соціально-прийнятних правил. Відчуття власного авторства сприяє позитивному ставленню людини не лише до самих правил соціальної взаємодії, а і до необхідності їх дотримання.

Павлишин О.В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
заступник начальника кафедри філософії
права та юридичної логіки НАВС

ЕНЕРГІЯ ПРАВА ЯК СЕМІОТИЧНИЙ ФЕНОМЕН

Енергія людства має колосальний потенціал. Природа людини як істоти творчої по мірі зростання її можливостей змінювати навколишній світ стає реальною передумовою принципової трансформації останнього. При відносно невеликій питомій вазі людства воно здатне впливати на світ більше, ніж інші живі організми, при цьому зазначений вплив може бути як деструктивним, так і конструктивним. Вектор розвитку людства та його впливу на навколишній світ задається різними засобами, особливе

місце серед яких належить праву як особливому регулятору суспільних відносин.

Право також має свою енергію як частину енергії людства. Структура права як семіотичного об'єкта визначається такими його принципами як загальне благо, справедливість та гуманізм. За рахунок чого право актуалізується? Перехід права від потенційного до актуального стану, а також його розвиток має як зовнішні, так і внутрішні передумови. Внутрішнім джерелом перетворень у суспільстві та джерелом розвитку самого права є енергія права. Завдяки власній енергії воно розвивається, трансформується, а також знаходить свій прояв у реальності, проявляється у позитивному вимірі – втілюється у законодавство та соціальні відносини.

Матеріальною основою права є законодавство та життєві обставини, які з'являються, змінюються, зникають у зв'язку з дією норм права. Ідеальні першооснови права розкриваються через його мету – загальне благо (фінальний принцип), справедливість (формальний принцип) та гуманізм (змістовний принцип), які в єдності дають реалізацію оптимального балансу індивідуальної та суспільної свободи. Для того, щоб право з'явилося в дійсності, потрібне активне начало, яке перетворює можливе в дійсне, а також розкриває через природну реалізацію ідеальних першооснов права у соціальній реальності логіку права, про яку писали С.С. Алексєєв, О.І. Гвоздік та інші філософи права.

Можна стверджувати, що сьогодні людство стоїть на порозі руйнації традиційної цивілізації. Це підтверджується як новими технологіями та засобами вирішення проблем, так і самими новими викликами, які постають перед світовою спільнотою. Міф про прогрес як поступальний рух вперед у всіх сферах людського життя був розвіяний подіями новітньої епохи, які засвідчили, що науковий і технологічний розвиток не означає розвитку морального. Засоби, які можна надзвичайно ефективно використовувати для культурно-духовного зростання людини, використовуються з протилежною метою. Освіта покликана змінити ситуацію, однак для цього необхідно, щоб поняття «масова освіта» і «якісна освіта» перестали бути такими, що взаємно виключають одне одного.

Виявляється, для кожного потрібен вчитель, який буде враховувати індивідуальні особливості людини, буде мати час, щоб донести зміст тієї чи іншої інформації, щоб забезпечити духовне зростання людини. Інакше людина лише формально отримує знання і навички, застосовуючи які, особа лише виконує певну функцію. У царині юриспруденції це призводить до розширення «цеху» законників, але не до реального формування правознавців. Правова освіта та правове виховання

передбачає розуміння смислу, сутності, природи права та змістовних особливостей його впливу на суспільство та кожного індивіда.

Право має визначальний смислореалізаційний та регулятивний потенціал, його власна енергія здатна наповнити соціальний простір та організувати його. Будь-яка конфліктна ситуація є проявом зіткнення «конкуруючих енергій». Конкуренція енергій передбачає впорядкування їх взаємодії, що потребує активного вольового начала.

Енергія права – це те, що спонукає його до розвитку. Окрім того, що право змінюється під впливом різних зовнішніх чинників, воно демонструє здатність до саморозвитку, джерелом якого можна вважати внутрішню буттєву причину актуалізації його потенційних характеристик у реальності, перетворення можливого на дійсне. Це і є енергія права, яка заряджає його на перетворення соціальної дійсності та самого себе.

На кожному структурному рівні права як знакової системи існують особливі специфічні форми прояву джерела його розвитку. На рівні ідеї права свобода перетворюється з можливості у дійсність через внутрішню енергію її першооснов, яка найбільш повний прояв знаходить у гуманістичних началах – абстракція стає реальністю по мірі того, як право виявляє власну людяність, всезагальне благо завжди передбачає індивідуальне благо, бо інакше справедливість стає лише жорстким і бездушним законом, тобто позбавленою ціннісного наповнення схемою взаємодії. На рівні норми права енергія права проявляється у правотворчості, коли згадані першоначала втілюються у конкретних нормах закону, у розвитку всієї системи правил, у кодифікації законодавства, активує до життя та приводить у рух масив нормативно-правових актів. На рівні правового життя енергія права втілюється у змінах конкретних умов і обставин життя соціальних суб'єктів.

Петрова Г.М.,

кандидат філософських наук, доцент
кафедри філософії права та юридичної
логіки НАВС

ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЮРИСТА ЯК ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО ПІЗНАННЯ

Професійна діяльність особистості у сучасному соціально-гуманітарному пізнанні найчастіше розглядається як процес поетапного вирішення комплексу протиріч, узгодження різноманітних тенденцій і вимог, які задаються базовим протиріччям між соціально-професійними вимогами, що ставляться до суб'єкта професійної діяльності та його

бажанням і можливостями з їх реалізації. Широкий комплекс соціально-гуманітарних наук досліджує даний феномен, в цілому поділяючи позицію, що тільки професіонал в сучасному суспільстві має можливість прояву і реалізації сутнісних особистісних рис, уникаючи, таким чином, шаблонізації у здійсненні професійних обов'язків та морально-професійної деформації.

Остаточно сформувавшись ще в добу Античності, юриспруденція відіграла значну роль в процесі державотворення, сприяючи виробленню об'єктивних засад у здійсненні процесу соціальних відносин. Юрист-професіонал, спосіб його думок, стиль діяльності та поведінки, професійна практика залежні від ступеня розвитку політичної, правової системи, економічного та духовного життя, правової свідомості, менталітету населення конкретно-історичного суспільства, а також від попиту на ринку професійних послуг, міри «приватизації» своїх функцій, тобто перетворення їх на засіб реалізації власних інтересів.

До специфічних характеристик професійної діяльності юриста, що вирізняють юриспруденцію з-поміж інших галузей професійної діяльності, можна віднести: масовість юридичної професії, елітність, особливу відповідальність, конфліктність, інтелектуальну привабливість, колективність праці. Найхарактернішою специфічною особливістю діяльності юриста є величезна відповідальність, що накладається на працівників цієї сфери при здійсненні своїх професійних повноважень. Саме тому професійна діяльність правозахисників і правоохоронців детально регламентована нормативно-правовими актами та професійними етичними кодексами, а моральна культура юриста складає невід'ємну суть його індивідуально-кваліфікаційного рівня. Детальна регламентація на рівні нормативно-законодавчої сфери діяльності юристів має і практичну, й ідейно-етичну складову, від дотримання яких, знання та вміння застосовувати набуті знання на практиці залежить професіоналізм правозахисника і правоохоронця.

Професія юриста має важливе соціальне значення і є необхідною для нормального функціонування українського суспільства. Основною метою діяльності юриста є забезпечення справедливості. При цьому у професійній діяльності юрист має суворо дотримуватись норм права, зокрема тих нормативно-законодавчих актів, що забезпечують права людини. Вищим мірилом професіоналізму юриста є здатність поєднання загальноприйнятних людських цінностей із правовими нормами у професійній діяльності. Утвердження правової держави, реалізація її ідей і принципів можливе лише за наявності в країні плеяди грамотних, відданих своїй справі фахівців-правознавців.

Підюков П.П.,

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України, завідувач
наукової лабораторії з проблем
психологічного забезпечення навчально-
виховного процесу ННПП НАВС

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ЇЇ ПРЕДМЕТ: ІСТОРИЧНИЙ І НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Психологія, історичні корені якої сягають далеких античних часів Древньої Греції, як наука про закономірності, розвиток і форми психологічної діяльності живих істот отримала свій бурхливий розвиток лише наприкінці минулого тисячоліття. Разом із появою й подальшим генезом суміжних з нею психіатрією, психоаналітикою, вона активно проникла в усі основні сфери світового суспільного життя, утворивши досить розгалужену мережу наукової галузі, структура якої об'єднує сьогодні, зокрема:

- диференціальну психологію, що вивчає індивідуальні відмінності у поведінці особистості;
- інженерну психологію, яка досліджує процеси інформаційної взаємодії людини і машини;
- медичну психологію, яка вивчає психічні прояви різних захворювань в їх динаміці;
- спеціальну психологію, що досліджує психологічні особливості аномальних дітей і дорослих, та ін.

Чильне місце у вказаній структурі належить прикладній психології, яка застосовує принципи, відкриття та теорії психології на практиці у суміжних галузях наукових знань і практичної діяльності людини.

Одним із різновидів прикладної психології є юридична психологія, що сформувалася і стала безпосередньо служити інтересам правоохоронної діяльності, починаючи з другої половини попереднього століття.

О.М. Бандурка, С.П. Бочарова, О.В. Землянська, наприклад, висловили досить оригінальну точку зору, згідно з якою під предметом юридичної психології належить розуміти закономірності поведінки людини у системі правових відносин, а також структуру і види юридичної діяльності.

Професор В.В. Бедь обґрунтовує іншу позицію, доводячи, що предметом юридичної психології слід вважати вивчення психічних явищ, механізмів і закономірностей особистості (особи), які проявляються у сфері дії права.

Широко відомі в юридичній та інших наукових галузях академіки В.О. Коновалова та В.Ю. Шепітько обрали інші підходи і дійшли висновку, що предметом юридичної психології є закономірності й механізми психіки людини у сфері регулювання правових відносин.

Майже одночасно в 2007 році група науковців із Чернівців (Л.Е. Орбан-Лембрик, В.В. Кошинець) та Київського національного університету внутрішніх справ (Л.І. Казміренко, Є.М. Моїсєєв та ін.) висловили схожу думку, розуміючи під предметом юридичної психології закономірності і механізми: правової діяльності людей, включених у сферу правових відносин і правової поведінки та правового (нормативного) опосередкування діяльності особистості та груп у сфері правової діяльності.

З огляду на викладені погляди і позиції здається цілком слушним визначення предмету юридичної психології талановитим вітчизняним вченим академіком М.В. Костицьким.

«Предмет цієї науки, - справедливо наголошує він, - включає психологію особистості у справі, психологію правового вчинку і поведінки, психологію функціонування юридичних органів і діяльності посадових осіб, наділених правами і обов'язками особистості юриста. Рівнозначно в предметі юридичної психології виділяються процеси, стани, явища, вчинки, поведінка, діяльність, особистість, установка, спілкування та ін.»

У подальших працях М.В. Костицький небезпідставно робить акцент, що предметом юридичної психології не може бути звичайна суміш предметів психології і юриспруденції. Тобто, це не психічні явища, стани і процеси плюс державно-правові процеси (явища), не окремі фрагменти державно-правової дійсності у психологічному забарвленні, а психологія державно-правових явищ як цілості, в якій не можна відділити психологічне від юридичного, а можна лише відділити психологічну і юридичну підсистеми, які знаходяться у розвитку та нерозривному зв'язку.

То ж, і на наш погляд, аж ніяк не можна вважати предметом юридичної психології «закономірності поведінки людини», тим більш – «психічні (психологічні) закономірності» особистості (особи), у тому числі й «пов'язані з процесом діяльності» у правовій сфері.

І в цьому сенсі вважаємо найбільш вдалим підходи і розуміння проблеми В.О. Коноваловою і В.Ю. Шепітьком, із тим лише уточненням, що предметом юридичної психології є не тільки закономірності й механізми, а і динаміка (розвиток), форми психічної діяльності людини у сфері правових відносин, зумовлених і врегульованих чинним законодавством.

перебував під впливом різних чинників: економічних, політичних, культурних та ін.

Необхідно зазначити, що в усі період розвитку людства існували проблеми із реалізацією людиною свого права на захист. Причинами цього були: соціальна нерівність, рабство, кріпосництво тощо. Захистити свої права могли лише деякі особи. Лише із появою демократичного суспільства можна говорити про можливість кожного незалежно від його статі, расової належності та національності реалізувати своє право на захист.

Безумовно, реалізація людиною права на захист у повній мірі залежить від її соціального середовища, яке становлять суспільні, матеріальні та духовні умови існування. Таким чином, важливими шляхами вирішення цих проблем є підвищення загального добробуту і рівня життя громадян.

Отже, реалізація людиною права на захист залежить від багатьох чинників, проте надзвичайно важливу роль у даному питанні відіграє виокремлення філософських та психологічних аспектів проблем реалізації людиною права на захист. Тобто, потрібне чітке філософське осмислення та психологічне розуміння можливості реалізації людиною права на захист.

Симон Ю.С.,

кандидат філософських наук, доцент,
професор кафедри філософіїправа та
юридичної логіки НАВС

ІСТОРИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ООНОВЛЕННЯ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ НАУКИ: ВІД КЛАСИЧНОГО РАЦІОНАЛІСТИЧНОГО МОНІЗМУ ДО ПОСТКЛАСИЧНОГО ПЛЮРАЛІЗМУ

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю виокремлення глибинних зрушень та фіксації новітніх тенденцій філософсько-правового і психологічного мислення у контексті усвідомлення того, що методологічні принципи сформовані класичною філософією Нового часу, виявили свою обмеженість при намаганні застосувати їх для осмислення змін у соціокультурній і правовій сфері на початку ХХІ ст. Епоха Модерну з властивими їй атрибутами, в тому числі методологічним інструментарієм, вичерпала свій потенціал. На зміну їй приходить Постмодерн, який зумовлює необхідність формування нової методологічної культури. Тому перед світовою філософією права і психологією

постає завдання «оновлення», пошуку методологічних настанов, адекватних сучасній цивілізаційній ситуації.

В сучасній філософії права та психології залишається відкритою проблема обґрунтування вибору певного типу методології. При значному обсязі публікацій спостерігається зменшення кількості досліджень, присвячених методологічним аспектам забезпечення розвитку філософії права та юридичної психології, де особливої уваги потребує аналіз специфіки та своєрідності типів методологічної культури в умовах переходу від класичного раціоналістичного монізму до цінностей посткласичного плюралізму. До того ж сьогодні ще спостерігається спрощене уявлення про специфіку вибору методології, «методологічну соціалізацію» як однобічно зорієнтовані процеси, де науковець виступає в ролі пасивного об'єкта, а не в якості активної сили, спроможної не тільки відтворювати суспільно-політичні та правові відносини, а й виявляти творчу активність та інновації. З іншого боку, саме поняття «методологічна культура науки» вживається в абстрактних, суперечливих значеннях.

Пошуки нових форм рефлексії, на думку постмодерністів, обумовлені обмеженістю традиційних методів мислення, моністично, лінійно спрямованих наукових систем. Спрямування постмодерністської картини світу втілюється у метафорі «різومي» (Ж.Дельоз), яка, уособлюючи ідею мінливості, варіативності та полілінійності розвитку, протистоїть класичному мисленню.

Методологічна культура науки Постмодерну, що вибудовується як дослідження світу «складностей, що еволюціонують» кардинально відрізняється від дослідження світу «систем, що не еволюціонують» - методологічної культури Модерну. Поняття «складність, що еволюціонує» фігурує в постмодернізмі як концептуальний прообраз теоретичних репрезентантів різноманітних фізичних, соціальних і ментальних реалій.

Для наукового осмислення процесів виникнення й історичного розвитку соціокультурних систем доцільно враховувати визначальну відмінність «складностей, що еволюціонують» від «складностей, що не еволюціонують». Ця відмінність полягає у тому, що зі «складностей, які еволюціонують» неможливо довільно сконструювати нові складні соціокультурні структури, які суперечили б власним тенденціям цих «складностей, що еволюціонують». Кожна така «складність» індивідуальна, її можна перетворити тільки на таку нову складність, що узгоджується з її внутрішніми тенденціями. Проте, це не означає, що майбутнє кожної «складності, що еволюціонує» однозначно визначено, жорстко детерміновано, запрограмовано. Майбутнє будь-якої відкритої

нелінійної системи завжди поліваріантне, оскільки вона є певною ціліснісною системою, носієм різноманітних форм її потенційно можливих підсистем. Водночас, «складність, що еволюціонує» є не картезіанським раціоналістичним «першоелементом», не константою в процесі її еволюційного становлення, вона трансформується, спектр можливих її змін модифікується.

Сучасна експансія «наук про складності, що еволюціонують» не тільки змінює традиційний науковий дискурс, його проблемне поле, а й спричинює появу можливості єдиного трансдисциплінарного наукового розуміння еволюційної розмаїтості Всесвіту. Проте методологічна культура науки ще багато в чому продовжує залишатися в полоні таких сучасних версій «метафізики наявності», як філософія фундаменталізму, нормативізму.

Отже, винятково актуальною є проблема формування методологічної культури науки з врахуванням традицій постмодерністського мислення, висхідними принципами якого виступають трансдисциплінарність, плюралістичність та толерантність як засадничі підходи у вирішенні психологічних і філософсько-правових проблем. Однак, впроваджуючи ідеї методологічного плюралізму, теоретичного релятивізму, постмодернізм не пояснює, як організувати ефективне функціонування наукового співтовариства на базі цих принципів. Відмова від будь-якого методологічного стандарту в науці, навіть суперечливого, може сприяти не стільки свободі викладу наукових думок, скільки посиленню позанаукових критеріїв. Виходом із даної проблемної ситуації є прагнення визначити межі методологічного плюралізму, не відмовляючись від самого принципу.

Фрейман Г.О.,

кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри філософії права та
юридичної логіки НАВС

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ТА МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАСУДЖЕНИХ У ВИХОВНИХ КОЛОНІЯХ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ І ПРАВОВИЗНАВСТВА

У переломні часи, за умов радикальних перетворень у суспільному житті перед людством завжди постають проблеми пошуку нових життєвих орієнтацій, нової системи цінностей та ідеалів.

Проте соціальні кризові процеси, що проявляються в сучасному українському суспільстві, негативно впливають на правосвідомість, світоглядні орієнтири, психологію людини, породжуючи правовий нігілізм, тривожність і напруженість, озлобленість, жорстокість і насильство. Відбувається значне поширення різноманітних форм аморальних вчинків, злочинності й інших видів асоціальної поведінки. Тривожним симптомом є зростання кількості підлітків із неадаптивною поведінкою, що проявляється в асоціальних діях (алкоголізм, наркоманія, порушення громадського порядку, хуліганство, вандалізм і т. ін.). Серед них швидко зростає злочинність, поширюється асоціальна поведінка, яка формується та розвивається під впливом різних цілеспрямованих, організованих і стихійних, неорганізованих чинників на особистість неповнолітнього. Особливо ця проблема загострюється підчас перебування неповнолітніх засуджених у місцях позбавлення волі, коли вплив однолітків, які мають життєвий досвід асоціальної поведінки, на процес формування світогляду особистості є дуже вагомим.

Моральне тлумачення права та держави міститься у філософії права Гегеля, яка розумілася ним як послідовна філософська розробка природного права. При цьому мораль тлумачиться Гегелем як особливе право, а позитивне право ("право як закон") і держава відносяться ним до сфери духовності, тобто розглядаються як моральні явища, як форми об'єктивації моральної ідеї. як етичного вчення про обов'язки, тобто такого, як воно об'єктивно є, а не такого, що так би мовити, міститься у пустому принципі моральної суб'єктивності, який нічого не визначає.

Виходячи з цих положень основним змістовно утворюючим ядром правознавства як шкільної навчальної дисципліни, що вивчається в даному випадку неповнолітніми у виховній колонії, має бути ідея природного права як фундаментальна основа забезпечення успішної самореалізації особистості у сучасному українському суспільстві. Саме виховання поваги до природних прав людини може стати ґрунтом для позитивного корегування правосвідомості неповнолітніх засуджених.

Так позиція ґрунтується на тому, що правова форма суспільних відносин є сукупністю формальних властивостей і характеристик права — рівності, свободи, справедливості. При цьому право як форму, правову форму фактичних відносин неможна змішувати з фактичними стосунками, з фактичним змістом суспільних відношень, що регулюються правовою формою.

Демократизація, індивідуалізація та гуманізація історичної освіти має надати молоді взагалі та неповнолітнім засудженим, зокрема, більші можливості усвідомлення суспільного та особистісного сенсу свободи,

дозволять зробити більш усвідомлений вибір шляху власної самореалізації у складному світі, що постійно змінюється.

Ідея становлення особистості завдяки взаємодії, співробітництву з різними (інакшими) людьми або їх групами є основною для психологічно-філософського напрямку аналізу особистості в працях Саллівана, Дж. Міда, Ч.Кулі. У їх підході також надається вирішального значення зовнішнім впливам на особистість з боку середовища, проте середовища, змодельованого через взаємодію певної групи людей. Отже, групова взаємодія також може мати для особистості нерівнозначні наслідки залежно від того, на яких принципах і з якою метою організовується діяльність групи. Якщо ж у цілеспрямовано організованій групі не спрацьовують механізми здорової колективної взаємодії, відсутні такі її риси, як почуття емпатії, солідарності, відповідальності за спільну справу, то силове поле групи починає діяти деструктивно, розвиваючи авторитарність і безкомпромісність одних її членів і надмірну конформність та пасивність інших. Це створює умови для дезадаптації особистості, що проявляється у девіантних формах поведінки.

Хохліна О.П.,

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології та педагогіки
ННІПП НАВС

ДО ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ У ЮРИДИКО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Необхідною умовою проведення юридико-психологічного дослідження (як і психологічного загалом) є визначення його теоретико-методологічних засад, серед яких особливе місце відводиться методологічним підходам. Методологічний підхід розглядається як теоретична позиція щодо розуміння психічного явища (в тому числі у юридико-психологічному контексті), його вивчення, інтерпретації, впливу на нього. Найбільшою мірою використовуються системний, особистісний (в тому числі індивідуальний та віковий) та діяльнісний підходи.

Системний (або системно-структурний) підхід (Б.Ф.Ломов, К.К.Платонов, А.Раппопорт, В.В.Рибалка, О.М.Ткаченко та ін.) передбачає, що до вивчення явища необхідно підходити як до системи - певної цілісності, до якої входять у певних відношеннях та зв'язках окремі елементи. Системно-структурний аналіз дозволяє розглянути якісну своєрідність статичних утворень психіки, її системну будову, її ввімкнутість у рівневі взаємодіючі системи (О.М.Ткаченко). До

теоретичних положень, що розкривають суть системного підходу відносяться наступні. Система не зводиться до суми елементів, а має структуру. Властивості елемента визначаються його місцем у структурі. Складові системи – підсистеми - можна розглядати як самостійні системи. Кожне ж психічне явище, яке розглядається як система, входить до більш загальної системи. Таким чином, психіка має вивчатися як диференційована та організована цілісність. При цьому важливо здійснювати перехід від одного плану дослідження психіки до інших, поглиблювати та синтезувати знання про неї. На думку Б.Ф.Ломова, психіка людини має вивчатися на рівнях: 1). Вивчення людини у системі суспільних відносин. Тут вивчаються особистість, діяльність, спілкування у глобальному плані. 2). Вивчення структури особистості, діяльності, спілкування. 3). Вивчення психічних процесів та психічних станів людини. 4). Вивчення фізіологічної основи психічної діяльності. Отримання даних вивчення на усіх зазначених рівнях уможливило повноту вивчення людини, її психічного складу.

Повнота розгляду психічного явища забезпечується й дотриманням етапності проведення системно-структурного його аналізу (К.К.Платонов): 1) з'ясовується, яке психічне явище береться за цілісність; 2) визначається, що є елементами цілісності, тобто тими, що вже не поділяються та відносно співставляються у психіці; 3) визначаються найсуттєвіші зв'язки між елементами й між кожним з них і цілісністю; 4) визначаються підсистеми, підструктури, в які входять елементи, тобто з'ясовуються компоненти цілісності; 5) визначається ієрархія компонентів (їх субординація); 6) здійснюється інформаційно-структурний синтез – узагальнення інформації щодо усіх елементів, компонентів, їх зв'язків та поглиблення знань про ціле. Порівневий та поетапний системно-структурний аналіз є умовою отримання повноти знань про досліджуване явище.

У методології психології особливе місце відводиться діяльнісному підходу. Виходячи з праць Л.С.Виготського, О.М.Леонтьєва, Г.С.Костюка, П.Я.Гальперіна та ін., відповідно до цього підходу, психічне явище має розглядатися через призму діяльності його носія, з урахуванням принципу єдності, взаємозумовленості психіки та діяльності. Діяльнісний підхід використовується для розуміння суті психічного, його походження, форми існування та прояву, призначення, формування (розвитку, корекції) тощо. 1. До психічного слід підходити як до діяльності (говоримо про психічну діяльність). Психічна діяльність має структуру зовнішньої (предметної). А виявлення спільності між будовою зовнішньої та внутрішньої діяльності, за О.М.Леонтьєвим, дозволяє зрозуміти постійно існуючий між ними обмін ланками: ті чи інші

розумові дії можуть входити до структури практичної діяльності і, навпаки, зовнішні (практичні) рухові операції можуть обслуговувати виконання розумових дій у структурі суто психічної діяльності. Зовнішня діяльність реалізується з участю психофізіологічних функцій, які є її основою і певною мірою впливають на її плин. Водночас ці функції породжуються, проявляються та перебудовуються в діяльності. Зазначене дозволяє жорстко не протиставляти зовнішню та внутрішню діяльність за умови її організації відповідно до суті психічного явища, яке є предметом дослідження. 2. До психічного потрібно підходити також як до того, що породжується в діяльності з метою регуляції цієї діяльності. Діяльність, з одного боку – це процес, у якому породжується психічне відображення світу у голові людини, а з іншого – процес, який сам керується психічними процесами. Йдеться про необхідність спеціальної організації діяльності, виконання якої породжувало б зміни щодо психічного явища, розвиток якого, в свою чергу, сприяв би регуляції тієї ж діяльності. 3. До психічного потрібно підходити як до того, що проявляється в діяльності. Відповідно, вивчення психічного та спостереження за його змінами можливе на основі аналізу процесу та результатів виконання діяльності. 4. Психіка формується (розвивається, коригується) в діяльності; у процесі інтеріоризації зовнішньої діяльності у внутрішню. Найефективніше це відбувається за умови спеціальної побудови зовнішньої діяльності: становлення в особи предмета психологічного впливу має здійснюватися за спеціальної організації діяльності, в якій закладаються усі необхідні параметри для формування психічного явища з урахуванням структури діяльності.

Важливе значення для проведення досліджень має також врахування особистісного підходу, відповідно до якого розгляд та формування окремої психічної властивості має здійснюватися в контексті особистості в цілому.

Відповідно, особистісний підхід передбачає: виявлення та розкриття можливостей людини; становлення у неї свідомості та самосвідомості, допомогу в усвідомленні себе як особистості, своїх можливостей; розвиток її особистості та психофізичних можливостей; сприяння особистісно значущим її самовизначенню, самореалізації та самоствердженню. В аспекті особистісного підходу розглядається також необхідність дотримання індивідуального та вікового підходів.

СЕКЦІЯ 2

КРИМІНАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ. ПЕНІТЕНЦІАРНА ПСИХОЛОГІЯ

Анісімов О.І.,

начальник сектору карного розшуку
Новоайдарського РВ Луганського МУ
ГУМВС України у Луганській області,
ад'юнкт кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права НАВС

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ЗАСУДЖЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІХ ДО УМОВ ПЕРЕБУВАННЯ У ВИХОВНИХ КОЛОНІЯХ

Розгляд соціально-психологічної адаптації у неповнолітніх засуджених є актуальним для прогнозу їх поведінки в даному середовищі, а також для надання кваліфікованої соціально-психологічної допомоги підліткам. Соціально-психологічна адаптація в пенітенціарній системі - це пристосування особистості до нових умов життєдіяльності в мікросоціумі засуджених, які вона не може змінити на свій розсуд. Це процес пристосування до конкретного колективу, вироблення особистістю нового режиму існування відповідно до змінених умов, в цілях отримання захисту в системі міжособових стосунків.

Неповнолітній засуджений потрапивши в умови соціальної ізоляції, перебуває у стресовому стані. Як особливу форму психологічного стресу, виділяють пенітенціарний стрес, який визначається комплексом психологічних переживань особистості засудженого.

Саме тягар емоційних переживань, пов'язаних зі вчиненням злочину, страхом викриття, муками совісті, очікуванням арешту, перебуванням в слідчому ізоляторі, етапуванням до виховної колонії, знайомством із тюремним побутом, а також умовами утримання є могутнім, стресором, що спричиняє розлад нормальних психологічних і фізіологічних процесів. В такому стані підліток відчуває особистісну незахищеність, самотність, тривожність і ін.

В умовах соціальної депривації вплив навколишнього середовища на особистість підлітка, здійснюється інтенсивніше, ніж на волі. Це обумовлено рядом причин. По-перше, середовище засуджених є замкнутим, із обмеженою сферою спілкування і соціальних зв'язків. По-друге, посилений вплив середовища на засудженого пояснюється їх спільним соціальним статусом. Нарешті, посилений вплив середовища на засудженого можна пояснити деякими соціально-демографічними

чинниками: віковими особливостями, статевою приналежністю, сімейним станом, освітою і так далі.

Віковий кордон перебування неповнолітніх засуджених у виховній колонії становить 14-18 років. Саме в цей період спілкування з однолітками є провідною діяльністю, яка примушує підлітків об'єднуватися в контактні групи. Однак в місцях позбавлення волі істотно обмежується сфера соціальних зв'язків, тому прагнення до спілкування компенсується за рахунок найближчого оточення.

У екстремальних умовах місць позбавлення волі адаптація особистості передбачає вироблення психологічного захисту. З точки зору психології розрізняють різні її способи, наприклад, заперечення, проекція, регресія, заміщення, придушення, компенсація, ізоляція і ін.

Адаптивна потреба у засуджених реалізується в складних об'єктивно-суб'єктивних формах: пристосування і пристосовування. Пристосування полягає в зміні засудженим своїх особистих якостей, своєї поведінки стосовно вимог режиму відбування покарання, виробничої діяльності, побуту виховної колонії; а пристосовування - у використанні засудженим навколишнього середовища для задоволення своїх потреб.

Ускладнення процесу соціально-психологічної адаптації неповнолітніх засуджених до умов перебування в місцях позбавлення волі визиває специфічна особливість - наявність співтовариства засуджених. Без ліквідації останнього досягти адаптації засудженим до умов перебування в установі виконання покарання, з метою їх подальшої ресоціалізації, неможливо.

Соціально-педагогічна занедбаність, що притаманні значній частині неповнолітніх засуджених, частково зумовлена тим, що до засудження неповнолітні, не працювали і не вчилися, виховувалися в неповній сім'ї, або круглими сиротами. Така характеристика контингенту виховних колоній, звісно, вимагає виваженого підходу до процесу виконання кримінального покарання, пошуку індивідуальних причин їх асоціальної спрямованості.

Виховну роботу з засудженими, яка забезпечує процес ресоціалізації, проводять фахівці соціально-психологічної служби, педагоги, психологи. Вона включає: організацію загальноосвітнього й професійно-технічного навчання; проведення батьківських днів; надання порад та консультацій; впровадження заходів для соціальної реабілітації засуджених після звільнення.

Однак в існуючих умовах відбування покарання в середовищі засуджених спостерігається активне функціонування кримінальної субкультури зі своїми "законами", традиціями, правилами. Засвоєння норм субкультури приховує в собі небезпеку подальшої криміналізації

особистості засудженого, підвищення ним кримінального досвіду, десоціалізації.

Отже, чим менше засуджені адаптуються до умов перебування в сьогоднішньому пенітенціарному закладі, тим більше в них шансів на ресоціалізацію, і навпаки, чим краще вони адаптуються до умов перебування в місцях позбавлення волі, тим важче їм повернутися до життя на волі.

Богатирьов А.І.,

головний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії,
науково-дослідного центру ІКВС
НАВС, здобувач кафедри юридичної
психології НАВС

ГЕНЕЗИС МОРАЛІ ЯК ЧИННИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ СПІВРОБІТНИКІВ ВИПРАВНИХ КОЛОНІЙ

Дотримання нормативності співробітником виправної колонії засноване не лише на зовнішньому впливі виконання ним службових обов'язків, але й може бути внутрішньою стороною його діяльності. Можливість внутрішнього засвоєння моралі та права як імперативів, зумовлюється саме тим, що вони є загальноприйнятими цінностями. Згодом ціннісна орієнтація сама стає одним із способів регуляції поведінки. Саме тому, важливим етапом вивчення феномену професійної деформації у співробітників виправних колоній є необхідністю дотримання ними у повсякденній службовій діяльності норм моралі..

Мораль є специфічними феноменом життя людей, що визначає соціальні цінності перехідних епох і станів. Вони “по праву вважаються вищими, тому що багато в чому визначають поведження людини в інших системах цінностей”. Моральні цінності за часом виникнення передують появі правових, оскільки генезис перших значною мірою детермінує появу інших. Зокрема, німецький філософ Г. В Гегель, характеризуючи сенс моралі, робить це, передусім, за допомогою слова самовизначення, а не слів самоздійснення чи самовдосконалення.

Ціннісні установки людей упродовж всієї історії людства постійно змінюються й еволюціонують. “Цей процес, з одного боку, детермінований культурно-історичними, науково-технічними та іншими реаліями, а з другого, залежить від суб'єктивних схильностей індивідів, їхніх потреб і бажань дотримуватися аксіологічних орієнтирів свого часу”. У свою чергу, кожній суспільно-економічній формації відповідає

визначений тип моральності: родинна моральність первіснообщинного ладу, глибока рабовласницька залежність, феодалний патерналізм, капіталістичний еквівалент моральної плати, декларована гармонія особистих і суспільних інтересів сучасного українського соціуму.

Відносна ж самостійність моральності виражається в тому, що її розвиток на окремих історичних етапах може визначатись також індивідуально-особистісними закономірностями. Соціальна детермінація моральності є передовим механізмом у системі “соціально-економічні умови – моральні імперативи” та відповідає суспільним інтересам. Саме задоволення актуальних потреб здійснюється в діяльності людей і породжує різні надбудовні відносини, регламентовані зовнішніми імперативами.

Моральні цінності за часом виникнення передують появі правових, оскільки “генезис перших значною мірою детермінує появу інших”. Такий процес обумовлений розвитком соціально-економічних відносин. Проте не тільки економіка виступає підвалиною соціальної диференціації. У перехідні періоди історії ускладнюється громадська свідомість, у ній переплітаються її різні форми: правові, моральні, релігійні.

Співробітник виправної колонії досягає можливості завдяки рефлексивній активності розуму, яка самовиявляється існуванням свідомості і висвітлює диференційоване значення суб’єктивної волі під знаком його (значення) поняттєвої ідентифікації. “Самовизначення в моралі, – пише Г.В. Гегель, – треба розуміти як чистий неспокій і діяльність, яка не може прийти до жодного, що є”. Лише в моральних устоях воля тотожна поняттю волі та має своїм змістом лише його”.

На думку А.В. Дулова, тотальною причиною професійної деформації осіб, які здійснюють правосуддя, є “недостатній розвиток морально-правових якостей особи, відсутність необхідного переконання у важливості й відповідальності виконуваної соціальної ролі, недостатньо тверді знання всіх особливостей виконання цієї соціальної ролі”.

Однією з причин негативних змін у свідомості співробітників виправних колоній, котрі в подальшому сприяють виникненню професійної деформації, П.П. Баранов називає повсякденні контакти із правопорушниками та злочинцями, аморальними особами, а також вплив “групових норм, традицій і настроїв іншого життя”, які культивуються в деяких колективах працівників. Ця обставина, на думку автора, породжує фальсифікацію та порушення вимог чинного законодавства, приховування недоліків у виконанні ними службових обов’язків.

Дискусії з приводу моральних і правових цінностей червоною ниткою традиційно проходять через усю філософію моралі та права. Не затихають вони й нині, тому саме сьогодні, на нашу думку, є актуальним

з'ясування сутності та вагомості моралі як чинника професійної деформації у діяльності персоналу Державної пенітенціарної служби України взагалі й виправних колоній зокрема.

Весоловська Н.П.,
старший лаборант кафедри іноземних мов НАВС

ЮРИДИКО-ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОКАРАНЬ, ЯКІ ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Кримінальне покарання, які застосовуються до неповнолітніх є крайнім вимушеним заходом, що застосовується державою, якщо іншими способами не вдалось запобігти вчиненню чи попередженню вчинення кримінального правопорушення. Відповідно до ст. 98 КК України, основними видами покарань, що можуть застосовуватися до неповнолітніх у віці від 16 до 18 років є: штраф; громадські роботи; виправні роботи; арешт; позбавлення волі на певний строк. Як додаткові можуть також застосовуватися такі види покарань, як штраф та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Відповідно до ч. 2 ст. 50 КК «покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами». Досягненню цілей покарання служить реалізація принципу індивідуалізації покарання. Як зазначає М.О. Шнейдер, індивідуалізація покарання означає відповідність покарання небезпеці злочинця, що визначається не тільки характером злочину, а й особливостями його вчинення, а також особою злочинця і ступенем його вини.

У неповнолітніх осіб, які вчинили злочин, під час покарання має сформуватись негативна оцінка не тільки до свого діяння, але й взагалі до вчинення суспільно-небезпечних діянь передбачених КК України, а також стійка позитивна суспільна установка, що має утримувати її від вчинення правопорушень. Покарання неповнолітніх осіб повинні містити в собі перш за все виховний характер. При визначенні міри відповідальності неповнолітньому враховується, таким чином, не тільки сама особистість, а й характер вчиненого злочину.

Аналіз правозастосовної практики, яка склалася в Україні, свідчить про те, що при засудженні до покарання у виді позбавлення волі неповнолітній відривається від життя в нормальних умовах, ізолюється від суспільства, потрапляє в обстановку, яка різко відрізняється від життя на волі, де можливість залучення до антигромадських стереотипів

поведінки значно зростає, а адаптаційні здатності особистості до життя на волі після звільнення знижуються. Зазначені обставини збільшуються й труднощами матеріально-фінансового характеру, з якими виховні колонії в цей час самостійно впоратися не в змозі.

Досить ефективним видом покарання неповнолітніх є громадські роботи, широке застосування яких в умовах кризової соціально-економічної ситуації дозволило б зайняти значну масу неповнолітніх засуджених суспільно корисною працею, відволікти їх від протиправного способу життя, а також одержати чималий економічний ефект на благо суспільства. В результаті застосування до неповнолітніх даного виду покарання відбувається обмеження беззмислового дозвілля неповнолітніх засуджених і формується відповідальне ставлення до суспільно корисної праці.

На сьогодні у нашій країні склалася обгрунтована необхідність у переосмисленні системи покарань, які застосовуються до неповнолітніх правопорушників. У сучасній юридичній літературі висловлюються пропозиції про необхідності створення специфічних видів кримінальних покарань, які б застосовувалися тільки до неповнолітніх осіб і враховували особливості їх розвитку. На нашу думку, повинні бути започатковані нові види покарань, які будуть застосовуватися до неповнолітніх, і метою яких, перш за все буде не кара за скоєне, а виховання, виправлення неповнолітнього, формування його, як законслухняного громадянина суспільства. Свого поширення повинно отримати і застосування примусових заходів виховного характеру.

Гора І.Ю.,
здобувач кафедри юридичної психології НАВС

СТРУКТУРА МЕХАНІЗМУ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ

Особистість злочинця. Вона характеризується об'єктивними (стать, вік, зріст, статура) та суб'єктивними показниками (характер, особливості сприйняття тієї чи іншої ситуації). На нашу думку, останні є більш важливими, бо саме вони визначають, чи стане особа на злочинний шлях.

Ми погоджуємося з психологами, які пов'язують схильність до злочинів із певним психологічним статусом особи – внутрішнім ставленням її до себе, своїх дій та їх наслідків. Зазначимо, що, як показало наше дослідження, в «групі ризику» стосовно вірогідності стати злочинцем часто є особи з низькою самооцінкою, поєднаною з прагненням підвищити її за рахунок приниження іншої особи.

Предмет злочинного посягання. З ним пов'язують певний елемент матеріального світу, на який здійснюється протиправне посягання в ході вчинення злочину. У контексті нашого дослідження, під предметом злочину мається на увазі будь-яка шкода, спричинена іншій особі (особам) через расову, національну або релігійну ворожнечу.

Спосіб злочину – технічний бік здійснення певних протиправних дій, взаємопов'язана система поведінкових актів суб'єкта злочину, обумовлених об'єктивними і суб'єктивними факторами, та спрямована на досягнення поставленої мети через підготовку, вчинення та приховування злочину.

Зокрема, прийоми, методи, тактичні засоби, що застосовуються для вчинення злочину – це форма, в якій відобразилися суспільно небезпечні дії, ті прийоми й методи, які використовував злочинець для вчинення злочину (наприклад, розбій, крадіжка, хуліганство).

Злочинний результат. Вчені розглядають злочинний результат як шкідливі соціально значущі наслідки та інші протиправні трансформації в навколишньому середовищі (незаконне насильство, спричинення неправомірної шкоди тощо), що виникають під впливом дії чи бездіяльності суб'єкта злочину і належать до об'єктивних ознак складу злочину.

Обстановка вчинення злочину. Виявляється в особливостях матеріального середовища, часу доби і дня тижня, за яких сталася протиправна подія. Також, сюди входить характеристика предметних умов, в яких вчинено діяння.

Поведінка і дії осіб, які стали випадковими очевидцями злочинної події. Проаналізовані джерела засвідчують, що дослідники неохоче зупиняються на цьому пункті. На нашу думку, це зумовлене складністю оцінювання активності третіх осіб та ступеня розвиненості їх громадянської самосвідомості, зокрема, щодо готовності:

- завадити злочину;
- допомогти потерпілому;
- викликати представників правоохоронних органів або медичну допомогу;
- надати інформацію про протиправні дії, свідками яких вони стали.

Аналіз наступного поняття з досліджуваних – злочинна поведінка. Вона становить собою більш широке поняття, ніж суто явище злочину. Останній, окрім законодавчого визначення (згідно зі ст. 11 КК України, злочином є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину), розглядають

як правопорушення – суспільно небезпечне діяння, вчинення якого тягне застосування до особи заходів кримінальної відповідальності.

Злочини можуть виділятися з загальної маси правопорушень за формальною ознакою (встановлення за них кримінального покарання або як діяння, заборонені кримінальним законом), а також за матеріальною ознакою (високий ступінь їх небезпеки для суспільства, суттєвість заподіюваних ними порушень правопорядку). Злочин у найзагальнішому розумінні становить собою форму делінквентної (злочинної) поведінки людини.

Вчені вказують, що *злочинна поведінка* – це процес, що розгортається в просторі та часі й включає зовнішні, об'єктивні дії, що утворюють склад злочину, а також внутрішні, передуючі злочину психологічні явища, які детермінують його вчинення.

На нашу думку, злочинна поведінка та її тип значною мірою залежить від характерних для окремих категорій злочинців індивідуально-психологічних особливостей, ціннісних орієнтацій, системи асоціальних і антисоціальних стереотипів. Поведінці більшості злочинців властиві:

- соціально-ціннісна дезадаптація і дефекти саморегуляції;
- асоціальні та антисоціальні установки і звички;
- заперечення або ігнорування своєї соціальної відповідальності.

Суперечності, що існують в суспільстві між правом та традиціями, законом та неформальними уявленнями про суттєве, створюють передумови злочинної поведінки. На наш погляд, вона стає реакцією особи на неможливість знаходити компроміси у взаєминах з іншими, які також шукають ці компроміси.

Горбенко С.Л.,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та
педагогіки ННІПІ НАВС

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ, РОЗВИТКУ Й ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗЛОЧИННИХ ГРУП

Злочинність – це соціальне явище, яке виникає як результат деформації соціальних відносин, порушення діяльності соціальних інституцій, спільнот і особистості. Дослідження вітчизняних вчених (В.Андросюк, Л.Казміренко, М.Костицький, С.Тарарухін та ін.) свідчать, що найважливішими причинами сучасної організованої злочинності в Україні є такі види деформацій, як деформація інституцій влади (виявляється в невиконанні державою передусім через зрошення

владних і кримінальних структур своїх функцій щодо забезпечення законності); деформація соціальних відносин та інституцій (виникає як результат помилок під час проведення реформ); деформація правоохоронних органів (виявляється в незадовільному виконанні своїх функцій); деформація суспільства (ерозія культури, соціальних цінностей, правовий нігілізм, конфліктна ситуація в країні через значну відмінність між матеріальним станом різних соціальних верств, безробіття, втрата моральності, духовних цінностей).

Результати досліджень показують, що на рівень злочинності впливають не стільки самі об'єктивні (зокрема економічні) причини, як їх сприйняття індивідами й групами людей, ставлення до них.

Класифікують злочинні групи за різними ознаками. Згідно з кримінально-правовою теорією і практикою виокремлюють організовані злочинні групи, банди та ін. За ступенем організованості злочинні групи поділяють на примітивні злочинні групи, злочинні зграї, організовані злочинні групи, злочинні організації. Кожна злочинна група має властиві для неї групову організацію, групову динаміку, функціональний розподіл групових ролей і соціометричних статусів її членів. Примітивна злочинна група не має суворої ієрархічної будови (вуличні грабіжники, квартирні злодії, групи неповнолітніх правопорушників).

Організована злочинна група має високий рівень саморегуляції та ієрархічну структуру, яка передбачає високий рівень управління, керівництва, підкорення й розподілу функцій між злочинцями (лідер, елітарна група, мозковий центр – ядро групи, система зв'язків, служба безпеки, розвідки, контррозвідки, бойовики).

Водночас, чинники, що сприяють формуванню злочинних груп, визначаються неможливістю здійснити злочин самостійно, без об'єднання, складністю діяти інакше; спільністю злочинних інтересів; особистими симпатіями, неформальними зв'язками і стосунками; загальними нормами поведінки, спільними переконаннями; наявністю можливості впливу осіб зі злочинним досвідом тощо.

Загальними ознаками організованих злочинних груп є: організованість (наявна суворі ієрархічна структура, жорстка дисципліна, підкорення нижчої ланки влади вищій, централізація влади в руках одного чи кількох членів групи); стійкість (довготривалий і стійкий злочинний зв'язок; організація групи для заняття злочинами як професійною діяльністю протягом певного часу); створення грошових фондів для потреб злочинної групи; згуртованість (ступінь зв'язку, єдності членів угруповання). Детермінанти згуртованості – мотиваційна основа згуртованості членів, що охоплює й сукупність їхніх корисних особистих інтересів і потреб); корумпованість (виражається у створенні системи

зв'язків із суддями, міліцією, політичними діячами тощо); захищеність (ретельне планування діяльності з мінімальним ризиком проведення злочинних операцій, їх наслідків).

Форми злочинної діяльності організованих груп поділяються на рекет, проституцію, контрабанду наркотиків тощо. Особливість функціонування злочинної групи полягає в поступовому розширенні сфери її діяльності в часі і просторі, збільшенні кількості скоєних злочинів, переходу до тяжких злочинів. Розширення злочинної діяльності формує психологічну й функціональну структури злочинної групи. Спостерігається закономірність: з удосконаленням психологічної структури вдосконалюється її функціональна структура і навпаки. І чим вищим є рівень розвитку групи, тим виразніше виступає її внутрішня психологічна структура (група стає згуртованою, її склад стабілізується, діяльність стає цілеспрямованою). Паралельно створюється й розвивається функціональна структура групи (визначаються ролі учасників групи: лідер, відповідальні організатори, виконавці, опозиціонери).

Зазначені особливості формування, становлення, розвитку й функціонування злочинних груп можуть бути використані працівниками правоохоронних органів для впливу на них та подальшого знищення.

Гребенюк М.О.,

кандидат юридичних наук доцент
кафедри юридичної психології НАВС

ЕТИОЛОГІЯ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ЯК СКЛАДОВОЇ ДЕСТРУКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

На теперішній час в сучасній науковій літературі вже досить чітко сформульована позиція стосовно подібних, на перший погляд, понять за допомогою яких описуються ті або інші психологічні явища, але при цьому акцентується увага на їхніх різних аспектах. Не став виключенням і такий термін як, деструктивна агресивна поведінка особистості. На перший погляд, психологічний зміст цього терміну давно визначений та усталений, проте можна визначити і деякі неточності при визначенні саме поведінкового ракурсу розуміння.

Нагадаємо, що в психологічній науці існує чотири основних теоретичних напрями визначення етіології деструктивної агресії. Один з них розглядає агресію як вроджений інстинкт (З. Фрейд, К. Лоренц). Другий - обумовлює агресію генетичною спадковістю, рівнем гормонів або специфікою функціонування ЦНС людини, тобто біохімічними

факторами. Третій напрямок пов'язує агресію з фрустрацією, тобто тут вже враховується можливість зовнішнього (соціального) впливу (Д. Доллард, Н. Міллер, Л. Берковіц). Четвертий напрямок вважає агресію продуктом соціального навчання (А. Бандура). Разом із тим, все більше сучасних науковців пропонують розглядати агресію та її витоків з урахуванням різних теоретичних підходів.

Така багатоманітність форм прояву людської агресії дозволяє різним авторам, в залежності від мети і завдань досліджень, вкладати в поняття агресії різний зміст. Як вважає Т. Румянцева, частково це можна пояснити і наявністю широкого кола наукових дисциплін, що вивчають цей феномен. В рамках природничих наук вона вивчається біологією, біохімією, нейрофізіологією, генетикою і т. ін. але, зрозуміло, що акцент тут робиться на вивченні внутрішніх біологічних детермінант агресивної поведінки. Соціальні науки вивчають агресію в контексті суспільства і культури, відтак роль інтегруючого центру цих досліджень традиційно займає психологічна наука. Однак, в силу наявності в ній різних шкіл і методологічних напрямків, тут також відсутнє єдине універсальне визначення агресії.

Зокрема, відомі американські дослідники Р. Берон та Д. Річардсон пропонують визначати агресію як будь-яку форму поведінки, націлену на заподіяння шкоди іншій живій істоті, що не бажає подібного поводження. Оскільки дане визначення є одним з найбільш поширених серед західних фахівців, розглянемо та проаналізуємо основні його ракурси більш докладно.

1. Агресія – це форма поведінки. Досить часто агресія асоціюється з негативними емоційним, когнітивним та поведінковим компонентами, на чому наголошував А.Басс. При цьому, провідну роль, на думку Р. Берона та Д. Річардсона, тут відіграє саме поведінка. Ця точка зору підтверджується результатами ряду досліджень. Так, згідно К. Ізарду, емоція гніву лише в 8% випадках виступає причиною агресії, і в 19% випадків – її наслідком. Тому, вважає дослідник, необхідно розрізняти поняття "агресія" та "ворожість". Остання є комплексною афективно-когнітивною рисою або установками особистості, тобто складається, головним чином, з афективного досвіду (емоцій, почуттів), в той час як агресія містить дії.

2. Агресія – це намір. Даний критерій виключає випадкове ненавмисне заподіяння шкоди жертві. Так, Е.Фромм вважав випадкове нанесення шкоди "псевдо агресією". Слід зазначити, що психоаналіз дещо ускладнює розуміння ненавмисної агресії, використовуючи поняття неусвідомленої агресивної мотивації.

3. Агресія – це заподіяння фізичної чи психологічної шкоди. Тобто результатом агресії є будь-які негативні наслідки, а не окремі їх види, як, наприклад, тілесні ушкодження.

4. Агресія порушує життєдіяльність організмів. Даний постулат є достатньо спірним, адже деякі фахівці (Е. Фромм) під об'єктами агресії розуміють і неживі об'єкти. Як зазначає А. Реан, збиток людині можна нанести за рахунок пошкодження неживих об'єктів, від стану яких залежить фізичний або психологічна безпека людини. Однак Р. Берон та Д. Річардсон вважають, що дії, які завдають збитки неживим об'єктам, емоційні або експресивні за своєю природою, і тому є прикладами опосередкованої агресії.

5. Агресія порушує безпеку істоти, яка прагне уникнути нападу. Дане застереження виводить з-під визначення агресії прояви, що носять садомазохистський та аутоагресивний (суїцид) характер. Це положення також є спірним, оскільки, наприклад, з точки зору психоаналізу аутоагресія є так само проявом агресії.

Вище опрацьовані ракурси ще підтверджують досить дискусійний характер поняття "деструктивна агресивна поведінка", що потребує подальшого уточнення, особливо в контексті його юридично-правової оцінки.

Дука О.А.,

головний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії науково-
дослідного центру ІКВС НАВС;

Супрун М.О.,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри пенітенціарної
педагогіки та психології ІКВС НАВС

ВІТЧИЗНЯНІ ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ВЗАЄМОВІДНОСИН ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПЕРСОНАЛУ І ЗАСУДЖЕНИХ

В умовах реформування та становлення пенітенціарної системи України особливого значення набувають питання дотримання в установах виконання покарань законності та правопорядку, забезпечення належного рівня проведення соціально-виховної та психологічної роботи, що у взаємодії спрямовані на кінцеву мету покарання – виправлення та ресоціалізацію засуджених. Реалізація вимог, що поставлені на теперішньому етапі діяльності Державної пенітенціарної служби (ДПтС)

Україні потребують свідомого та відповідального ставлення персоналу до роботи на всіх напрямках, комплексного підходу до організації процесу відбування покарання, використання передового вітчизняного та міжнародного пенітенціарного досвіду.

Важливе місце у забезпеченні виправного впливу на засуджених та процесу ресоціалізації посідає дотримання в кожній конкретній установі виконання покарань (УВП) належного порядку взаємовідносин пенітенціарного персоналу і засуджених.

Згідно з п. 28 Правил внутрішнього розпорядку УВП взаємовідносини працівників установ виконання покарань із засудженими ґрунтуються на суворому дотриманні законності. Взаємовідносини між персоналом і засудженими повинні будуватися так, щоб вони сприяли кінцевій меті покарання – виправленню і ресоціалізації засуджених.

Персонал органів і установ кримінально-виконавчої системи повинен неухильно дотримуватися вимог законодавства та норм професійної етики, гуманно ставитися до засуджених.

Відповідно до Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», ст. 16. «Вимоги до персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України і його відповідальність» особи рядового і начальницького складу та працівники кримінально-виконавчої служби, які виявили жорстоке ставлення до засуджених і осіб, узятих під варту, або вчинили дії, що принижують їхню людську гідність, притягуються до відповідальності згідно із законом.

У разі вчинення таких дій, особа рядового чи начальницького складу або працівник кримінально-виконавчої служби підлягає звільненню зі служби (роботи), якщо до нього постановлено обвинувальний вирок суду, який набрав законної сили, або якщо протягом року за такі ж дії до нього вже було застосовано дисциплінарне стягнення.

У свою чергу, невиконання засудженими своїх обов'язків і законних вимог адміністрації органів і установ виконання покарань тягне за собою встановлену законом відповідальність.

Таким чином, діючим законодавством передбачений механізм впливу на поведінку засуджених та визначено кримінальну відповідальність за злочини, спрямовані на протидію адміністрації установ виконання покарань, посягання на життя та гідність працівників кримінально-виконавчої системи.

У той же час зусилля персоналу повинні бути спрямовані, насамперед, на профілактику правопорушень з боку засуджених, проведення з ними відповідної виховної та роз'яснювальної роботи.

Якщо говорити про міжнародні документи, що регулюють взаємовідносини персоналу установ і засуджених, слід обов'язково

згадати документ ООН «Кодекс поведінки посадових осіб у підтриманні правопорядку» (затверджений 17 грудня 1979 р.), який визначає, основні вимоги до посадових осіб при виконанні службових.

Необхідно згадати і про такий документ, як «Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями» ООН, які наголошують, що режим, прийнятий в установі виконання покарань повинен прагнути зводити до мінімуму різницю між життям в установі та на свободі. У спілкуванні із засудженими слід підкреслювати не їхню ізоляцію від суспільства, а ту обставину, що вони продовжують залишатися його членами.

Основними завданнями виправного впливу є збереження здоров'я та гідності засуджених, формування у них почуття відповідальності та навичок, які будуть сприяти їх реінтеграції (поверненню) у суспільство, допоможуть їм дотримуватись вимог законів та задовольняти свої життєві потреби власними силами після звільнення.

Також до важливих міжнародних актів, що встановлюють порядок взаємовідносин персоналу і засуджених належать «Основні принципи поводження з в'язнями» ООН (затверджені 14 грудня 1990 року), які визначають, що установи виконання покарань несуть відповідальність за утримання засуджених і захист суспільства від правопорушень.

Все сказане дозволяє стверджувати, що в умовах, коли ДПтС України реформується у напрямку досягнення відповідності міжнародним стандартам з прав і свобод засуджених, серед основних завдань у цій сфері є підготовка і залучення до роботи в установах виконання покарань висококваліфікованих фахівців, де дотримання персоналом встановлених вимог взаємовідносин із засудженими набуває особливого значення.

Загурський О.Б.,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права Юридичного інституту Прикарпатського національного університету

ПРЕДМЕТ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Питання про предмет кримінальної процесуальної політики України ще не були об'єктом самостійного наукового дослідження. Дана проблема має право на існування, оскільки вважаємо, що кримінальна процесуальна політика визначається такими елементами: а) суб'єкти; б) об'єкт; в) предмет; г) напрямки. Предмет політики певною мірою розглядався в контексті дослідження інших складових (підсистем)

державної правової політики в сфері боротьби зі злочинністю (кримінально-правової, кримінально-виконавчої та кримінологічної (профілактичної) політики).

Досліджуючи предмет кримінально-правової політики України В.І. Борисов та П.Л. Фріс зазначають, що “як би там не було, безперечно одне – предмет кримінально-правової політики становить не тільки правотворчість, в нього входить і правозастосувальна діяльність. Проте головним, основним в її змісті є виявлення тих негативних явищ, з якими необхідно боротися кримінально-правовими засобами, усвідомлення потреби суспільства в кримінально-правовому регулюванні, встановлення караності суспільно небезпечних діянь, обмеження кола злочинного, визначення характеру караності, заходів кримінальної відповідальності й умов звільнення від неї.

До предмету кримінально-виконавчої політики України слід віднести: 1) визначення основних напрямів ефективного виконання кримінальних покарань за умов суворого дотримання вимог законності; 2) розроблення основних напрямів діяльності органів держави і громадськості для досягнення виправлення та ре соціалізації засуджених; 3) розробка основних напрямів діяльності, пов’язаних з профілактикою вчинення злочинів і правопорушень засудженими як під час відбування покарання, так і після звільнення; 4) визначення напрямів діяльності державних органів і громадськості для забезпечення соціальної адаптації осіб, звільнених з кримінально-виконавчих установ.

Предмет кримінальної процесуальної політики не повинен дублювати предмет кримінального процесуального права, а тільки віддзеркалювати зміст кримінальної процесуальної політики як складового елемента державної правової політики в сфері боротьби зі злочинністю. Предмет включає в себе відповідні об’єктивні закономірності суспільного розвитку, які не зв’язані з конкретними формами та засобами реалізації кримінальної процесуальної політики. До *предмету* кримінальної процесуальної політики слід віднести об’єктивні закономірності суспільного розвитку, які проявляються в сфері кримінальної процесуальної політики:

1) закономірності, що визначають завдання кримінального провадження і засоби їх досягнення;

2) закономірності, які визначають зміст і правову природу засад кримінального провадження;

3) закономірності, які визначають класифікацію та правову природу діяльності суб’єктів кримінального провадження;

4) закономірності, які визначають об’єму, форми і умов застосування процесуального примусу в кримінальному провадженні;

5) закономірності, які визначають механізм реалізації кримінальних процесуальних гарантій прав особи у сфері кримінального провадження;

6) закономірності, які визначають необхідність запровадження в кримінальне провадження найновіших досягнень науки і техніки, сучасних криміналістичних засобів і методів розкриття кримінальних правопорушень;

7) закономірності, які визначають критерії ефективності кримінальної процесуальної діяльності.

Крім того, до *предмету* кримінальної процесуальної політики варто також віднести наступні:

- поняття, суб'єкти, об'єкт, предмет, напрямки кримінальної процесуальної політики;

- завдання, джерела, засади (принципи), типи кримінальної процесуальної політики;

- кримінальну процесуальна політику і кримінальну процесуальну ідеологія;

- взаємозв'язки кримінальної процесуальної політики з іншими елементами державної правової політики у сфері боротьби зі злочинністю (кримінально-правовою, кримінально-виконавчою та кримінологічною (профілактичною) політиками);

- форми реалізації кримінальної процесуальної політики;

- ефективність кримінальної процесуальної політики;

- тенденції розвитку кримінальної процесуальної політики через вдосконалення кримінальних процесуальних норм і інститутів.

Корсун С.І.,

кандидат психологічних наук, доцент доцент
кафедри юридичної психології НАВС

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ

З одного боку, проблема боротьби з фінансуванням тероризму – порівняно «молода» проблема яка нещодавно постала перед світовою спільнотою. Водночас, далеко не всі політики, високопосадовці, державні службовці та навіть прості громадяни виявилися психологічно готовими до усвідомлення та належної оцінки і, відповідно, реакції на ті загрози, що стоять за цим негативним явищем.

Проблема фінансування тероризму потрапила в поле зору міжнародних організацій лише в кінці 90-х років минулого століття.

Однак терористичні акти, що відбулися уже на початку нинішнього століття в США, сколихнули всю планету. Міжнародні організації, ООН та прогресивні сили людства змушені були активно та наполегливо працювати саме у сфері протидії фінансуванню тероризму.

9 грудня 1999 року Генеральною Асамблеєю ООН було ухвалено Міжнародну Конвенцію про боротьбу з фінансуванням тероризму. Зазначена Конвенція вимагає від держав, що її підписали, оголосити злочином за законом деякі дії та встановити підсудність окремих осіб та організацій, що фінансують терористичну діяльність, застосувати до них екстрадицію або піддати судовому переслідуванню. Фактично, у згаданій Конвенції вперше було здійснено спробу уніфікувати поняття фінансування тероризму та поширення міжнародного співробітництва на сфері розслідування, екстрадиції осіб, що займаються тероризмом, а також їх судового переслідування.

Терористичні акти надважливою мішенню свого ураження обирають саме масову свідомість населення. Основний результат, що його намагаються досягти терористи – це посяти паніку, страх, залякати населення і таким чином здійснити вплив на прийняття рішень органами влади.

Наразі зрозуміло, що одним із вкрай важливих напрямків боротьби з тероризмом є блокування підживлюючих його фінансових потоків. Слід зазначити, що ще й досі міжнародне співробітництво у цій сфері перебуває у стадії становлення та потребує більш тісної співпраці та взаємодії на міждержавному рівні. Не дивлячись на те, що співпраця у цьому напрямку останнім часом дещо покращилась, однак ще й досі спостерігаються: відносно легке переміщення грошових коштів між країнами; наявність банківської таємниці в деяких країнах; наявність офшорних зон. Призвели до такої ситуації певні політичні та економічні причини, а також недооцінка можливості використання зазначених фінансових механізмів певними злочинними та терористичними організаціями чи окремими особами. Лише зараз з'являється розуміння, що припинення фінансування – це вирішальний елемент системи запобігання та недопущення тероризму. Це надзвичайно актуальним є на нинішньому етапі розвитку цивілізації, коли терористична діяльність на транснаціональному рівні ставить під загрозу будь-яку державу.

Проблема тероризму є загальною проблемою ще й тому, що тероризм обирає своє жертвою будь-яку людину безвідносно до того, чи має ця людина хоч якесь відношення до ворогів терористів.

Значний внесок у боротьбі проти фінансування тероризму вносить ФАТФ – група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів. ФАТФ представляє собою міжнародну параорганізацію, що

покликана розробляти політику, спрямовану на формування необхідної політичної волі з тим, щоб націлити національне законодавство держав-членів на боротьбу, перш за все, з відмиванням коштів.

На даний час, серед наукових досліджень вітчизняних науковців, проблема фінансування тероризму є найменш вивченою серед усіх складових тероризму, а психологічні чинники фінансування тероризму не досліджувалися вітчизняною наукою взагалі. Дослідження, що проводилися переважно зосереджені на аспектах протидії тероризму, запобіганню тероризму, правовим аспектам відповідальності за терористичні прояви, феномену тероризму як національної загрози тощо.

Необхідно чітко усвідомити, що створення ефективної системи запобігання фінансування тероризму можливе лише у результаті проведення комплексного дослідження феномену фінансування тероризму та виявлення вразливих елементів цієї системи. Надзвичайно важливим елементом цієї системи має стати психологічний компонент, психологічна готовність усіх членів суспільства до протидії цьому негативному явищу. Необхідно забути прислів'я «моя хата з краю», а усім разом будувати нову, відкриту та прозору економіку держави де не буде місця «сірим», «чорним» та іншим корупційним схемам, що можуть легко перетворитись не лише на ракову пухлину корупції, але й на джерело для фінансування тероризму. Психологічне усвідомлення причетності кожного до долі держави, надійний державний, громадський та суспільний контроль за подібними вразливими елементами дасть змогу запобігти та не допустити появи системи фінансування тероризму та дозволить попередити терористичні прояви.

Левенець А.Є.,

кандидат психологічних наук, ІКВС НАВС

БАЗОВІ СТРАТЕГІЇ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ ПРАЦІВНИКІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ

Діяльність працівника Державної кримінально-виконавчої служби (далі - ДКВС) постійно супроводжується впливом багаточислених стрес-факторів, зокрема – щоденним спілкуванням з контингентом засуджених, надзвичайною зарегламентованістю та напруженістю роботи. Подібні обставини висувають підвищені вимоги до стресостійкості фахівця пенітенціарної системи, використання ним адаптивних копінг-стратегій поведінки в професійній діяльності, де копінг – поведінка визначається як особливого типу соціальна поведінка людини, що дозволяє впоратися зі стресом чи складною життєвою ситуацією за допомогою усвідомлених

дій, спрямованих на взаємодію із ситуацією, шляхом її зміни чи пристосування до неї.

В дослідженні взяли участь 226 працівників кримінально-виконавчої служби 39 установ (персонал виправних колоній, виправних центрів, слідчих ізоляторів) у віці від 22 до 61 року, зі стажем роботи від 1 до 25 років. Вибірка дослідження представлена працівниками, що мають високу частоту взаємодії з засудженими (начальники відділень соціально-психологічної служби, оперуповноважені, інспектори відділу нагляду та безпеки).

Досліджувані працівники ДКВС були розподілені на три групи в залежності від стажу професійної діяльності в органах, установах виконання покарань (УВП) та слідчих ізоляторах (СІЗО): 1 група (стаж до 5 років) – 92 особи, 2 група (стаж від 5 до 10 років) – 74 особи, 3 група (стаж від 10 до 25 років) – 60 осіб.

Відповідно до концепції Н.А. Сироти, з дев'яти шкал методики С.Хобфолла, до адаптивної базової стратегії копінг-поведінки були віднесені шкали, що визначають: асертивні дії, пошук соціальної підтримки і вступ у соціальний контакт. Обережні, маніпулятивні та імпульсивні дії визначали псевдоадаптивну базову стратегію копінг-поведінки. До дезадаптивної базової стратегії копінг-поведінки були віднесені шкали, що визначають асоціальні, агресивні та дії уникання.

Результати даних дослідження узагальнених стратегій копінг-поведінки наведені в табл.1.

Таблиця 1

Частота використання базових стратегій копінг-поведінки працівниками ДКВС з різним стажем професійної діяльності

Базова стратегія копінг-поведінки	1 група (%)	2 група (%)	3 група (%)	ϕ (1, 2)	ϕ (1, 3)	ϕ (2, 3)
Адаптивна	42,39	22,97	45,00	2,68**	0,31	2,71**
Псевдоадаптивна	20,65	36,49	33,33	2,26*	1,94*	0,18
Дезадаптивна	36,96	40,54	21,67	0,47	2,04*	2,37**

* $p \leq 0,05$, ** $p \leq 0,01$

Базовій стратегії *адаптивної* копінг-поведінки притаманне переважання мотивації на досягнення успіху в процесі подолання стресу і психосоціальних проблем над мотивацією уникнення невдачі; готовність до активного стрес-долання, а, при необхідності, і протистоянню середовищу (асертивна поведінка); розвинені особистісні копінг-ресурси (позитивна Я-концепція, сформовані професійно-освітні прагнення, суб'єктивне відчуття контролю над середовищем, адекватна самооцінка).

Згідно даних табл. 1, встановлено, що адаптивна стратегія стрес-долаючої поведінки є властивою 42,39% пенітенціарних працівників зі стажем роботи до 5 років та 45 % фахівців ДКВС зі стажем роботи більше 10 років. Значно меншим є показник співробітників пенітенціарної системи з даним типом копінгу, стаж служби яких становить від 5 до 10 років – лише 22,97%, (при $p \leq 0,01$ у порівнянні з 1 та 3 групами).

Псевдоадаптивна стратегія копінг-поведінки характеризується дефіцитом навичок активного використання копінг-стратегій вирішення проблем; нестійкістю мотивації на досягнення успіху, переважною спрямованістю копінг-поведінки не на стресор, а на редукцію виникаючої психоемоційної напруги (можливо з використанням психоактивних речовин); низькою ефективністю копінг-ресурсів (нестійка, спотворена Я-концепція; низького рівня суб'єктивне сприйняття соціальної підтримки; нестійкий, низького рівня суб'єктивний інтернальний локус контролю над середовищем; відносно високий рівень розвитку емпатії і афіліації; відсутність розбіжності між реальним і ідеальним компонентами самооцінки). В нашому дослідженні встановлено, що псевдоадаптивний тип стрес-долаючої поведінки в ситуації професійного стресу є властивим третині фахівців зі стажем служби від 5 до 10 років – 36,49% ($p \leq 0,05$ у порівнянні з 1 групою, у якій цей тип базової копінг-стратегії представлений лише у 20,65%) та для 33,33% фахівців 3 групи з досвідом роботи більше 10 років ($p \leq 0,05$ у порівнянні з 1 групою, див. табл. 1).

Психологічними складовими *дезадаптивної* копінг-поведінки є: низька ефективність копінг-стратегії пошуку соціальної підтримки, відсутність сформованих навичок активного вирішення проблем, низький рівень сприйняття соціальної підтримки, наявність негативної, спотвореної, деформованої Я-концепції, отримання соціальної підтримки від партнерів з десоціалізованою поведінкою, регулярне використання пасивної копінг-стратегії уникнення, нестійкий, переважно екстернальний рівень суб'єктивного контролю над середовищем. В проведеному дослідженні з'ясовано, що дезадаптивна стратегія копінгу притаманна лише п'ятій частині фахівців зі стажем професійної роботи більше 10 років (21,67%), а найбільшу кількість таких осіб зафіксовано серед працівників кримінально-виконавчої служби з досвідом роботи від 5 до 10 років - 40,54% ($p \leq 0,01$ у порівнянні з 3 групою), що може бути репрезентацією процесів професійного вигорання та професійної деформації. Також відзначимо, що третині досліджуваних зі стажем до 5 років також притаманна дезадаптивна стратегія копінгу, яка становить 36,96%. Результат є достовірним на рівні $p \leq 0,05$ у порівнянні з 3 групою.

Отже, отримані нами дані дозволяють прийти до висновку, що найбільш ефективні та раціональні шляхи подолання стресової ситуації обирають найдосвідченіші фахівці Державної кримінально-виконавчої служби України. Перспективи дослідження полягають в розробці програм своєчасної підтримки ефективності діяльності працівників пенітенціарної системи.

Леоненко Т.Є.,

доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ МОТИВУ РЕЛІГІЙНОЇ НЕНАВИСТІ АБО ВОРОЖНЕЧІ ЯК ОСОБИСТІСНОЇ МОТИВАЦІЇ

Розуміння соціальної природи злочинної поведінки та вивчення характеристик особи злочинці, що вчинила злочин з мотиву релігійної ненависті або ворожнечі нерозривно пов'язані з виявленням та аналізом мотиваційної сфери суспільно небезпечної діяльності особи, що посягає на конституційне право свободи совісті та віросповідання. Мотивація як процес перетворення зовнішніх стимулів у внутрішні переконання є безпосередньою особистісною детермінантою злочинної поведінки. Тому питання кримінальної мотивації як внутрішнього психологічного стрижня механізму злочинної поведінки набувають першорядного значення в поглибленні наукових досліджень злочинності на релігійному ґрунті.

Складовою механізму злочинної поведінки є мотивація вчинення злочину, що відбиває для кожного індивіда його потреби й інтереси, які реалізуються в конкретизованому мотиві вчинення злочину. Мотивація — це процес внутрішньої (суб'єктивної) детермінації дій.

Мотив – категорія кримінально-правова, яка визначає усвідомлені спонукання, що обумовлюють злочинну поведінку особи, а мотивація – це сукупність спонукань та мотивів, що визначають злочинну поведінку особи, розвиток мотиву, а також генезис самого злочину на релігійному ґрунті. Мотивація як складова формування механізму вчинення злочину на релігійному ґрунті - це динамічний процес, де формування мотиву і мети на вчинення злочину, що посягає на право свободи совісті та віросповідання, що відбувається у психіці людини за наступною схемою: актуалізація потреби (суперечливість інтересів релігійного характеру, релігійний конфлікт) — вибір способу й засобів для задоволення потреби

(які можуть носити як протиправний так і законний характер: або усунення релігійного конфлікту мирним шляхом або з застосуванням зброї) — виникнення мотиву поведінки (де мотив виконує роль рушійної сили певної поведінки особи, як мотив релігійної ненависті або ворожнечі) — формування мети дії (бажаний результат дій, що передбачається особою і наближає її до задоволення актуальної потреби) — планування діяльності (у разі вчинення умисного злочину) — прийняття рішення — реалізація рішення.

Формування мотиву релігійної ненависті або ворожнечі не можна розглядати по за зв'язком формування релігійної особистості. Воно здійснюється на різних соціальних рівнях: в родині або в релігійній групі, де формування особистості проходить з урахуванням всіх релігійних правил та вимог, що встановлені конкретною релігією. Відбувається впровадження людини в релігійне середовище, релігійну субкультуру, формування релігійних потреб та мотивацій. Направленість особистості взагалі та релігійної особистості реалізується в її потребах, мотивах поведінки, соціальних умовах і ціннісних орієнтаціях.

Акцентуючи увагу на первинних факторах формування мотивів поведінки людини, які головним чином визначають особистість злочинця, що вчинив злочин на релігійному ґрунті зазначимо, що виявляються вони, насамперед, у психотипах людини. А. П. Егідес виокремлює 5 основних психотипів: паранояльний (у релігії – пророк, шантажист); епілептоїд (у релігії - провідник ідеології); істероїд (у релігії - егоїст, грішить, щоб каятись); гіпертим (у релігії - не турбується моральними питаннями); шизоїд (у релігії – теолог, інтелектуальний агресор). Найбільш схильними до вчинення злочинів на релігійному ґрунті, на нашу думку, є параноїди, найменш – шизоїди та епілептоїди. Однак це правило не є абсолютним, оскільки у формуванні конкретного мотиву на вчинення того чи іншого діяння беруть участь і вторинні або об'єктивні фактори, які в конкретних умовах виконують вирішальну роль.

Що стосується вторинних факторів, то конкретна життєва ситуація є сукупністю об'єктивних обставин життя людини, що безпосередньо впливають на її поведінку в даний момент. В кримінологічному розумінні – це події або стан, які викликають рішучість вчинити суспільно-небезпечне діяння, яке призводить до злочинного результату. До таких обставин можна віднести як проблеми державного рівня у різних сферах і галузях діяльності (економічні, політичні, ідеологічні) так і життєві ситуації в які потрапляє особа в процесі участі в різних суспільних відносинах.

Мозоль С.А.,

кандидат юридичних наук, с.н.с.,
провідний науковий співробітник
докторантури та ад'юнктури НАВС

ПСИХОЛОГІЧНА ТА СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНА РОБОТА ЩОДО АДАПТАЦІЇ ОСІБ, ЗВІЛЬНЕНИХ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Однією з найактуальніших і найскладніших проблем у пенітенціарній сфері є адаптація осіб, звільнених із місць позбавлення волі, до життя в суспільстві. На сьогодні можна стверджувати, що будь-яка особа, яка відбула покарання в установі виконання покарань, опиняється у складній соціально-психологічній та економічній ситуації. Природно, що будь-хто опинившись на волі після тривалого перебування у місцях позбавлення волі отримує не тільки психологічний, але й культурний шок, що пов'язано зі швидкими перетвореннями в соціально-економічній та політичній сферах.

Нехтування проблемами таких людей і нівелювання їх існування в нашому суспільстві призводить до втрат людського ресурсу на ринку праці, оскільки переважна частина звільнених осіб – це громадяни середнього працездатного віку. Зазначені негативні фактори зумовлюють визнання такої соціально-вразливої верстви населення, як осіб, які відбували покарання та звільнилися із місць позбавлення волі.

Більше 35 % звільнених з місць позбавлення волі потребують спеціального, психологічного або навіть психіатричного втручання для відновлення пристосувальних механізмів, які ослаблені чи зруйновані. Через відсутність такої допомоги вони поповнюють когорту осіб без певного місця проживання та роботи і в результаті знову вчиняють злочини та повертаються у звичне для себе злочинне середовище.

Звільненому доводиться долати численні перешкоди, як внутрішні, суб'єктивні, так і зовнішні, які не залежать від його особистості. Ці проблеми можна умовно поділити на дві групи: проблеми, пов'язані із задоволенням проблем у житті, їжі, одязі, матеріальному забезпеченні тощо, тобто у створенні зовнішніх умов життєдіяльності суб'єкта; проблеми, пов'язані із входженням звільненого у нове соціальне мікро- та макросередовище – сім'ю, колектив, суспільство. У цьому випадку вирішальну роль відіграють особистісні якості людини, її поведінка, тобто фактори суб'єктивного плану.

Умови і порядок надання всебічної допомоги особам, звільненим із місць позбавлення волі, визначені Законом України „Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження

волі або позбавлення волі на певний строк” та іншими нормативно-правовими актами.

Безпосередню допомогу особам, звільненим з місць позбавлення волі, має надавати патронажна служба — функціонально визначена соціальна структура, яку створюють при місцевих органах державної влади. Для забезпечення адаптації таких осіб до суспільства, відновлення їх соціального статусу патронажна служба здійснює певний комплекс заходів, зокрема: ставить їх на профілактичний облік і здійснює контроль над їх поведінкою; розв’язує питання працевлаштування звільнених осіб; надає допомогу звільненим особам у забезпеченні житлом, призначенні пенсій тощо; залучає громадські та благодійні організації до надання соціальної допомоги звільненим особам.

Працівники патронажної служби мають право відвідувати в установах виконання покарань осіб, яких мають звільнити, для консультивання щодо перспектив їх життя на волі.

До інституцій, які здійснюють соціальну роботу з колишніми в’язнями, крім патронажної служби і центрів соціальної адаптації, слід віднести спостережні комісії при місцевих держадміністраціях, а також інші установи для осіб, які втратили соціальні зв’язки, не мають певного місця проживання.

Проблема соціальної адаптації, пристосування до нових умов для особи, яка звільнена з місць позбавлення волі, є надзвичайно актуальною з таких причин: призначення покарання у виді позбавлення волі для особи неминуче призводить до втрати нею особистісних зв’язків з родичами, близькими, друзями; як правило, спостерігається осуд злочинної поведінки засудженого з боку близького йому оточення; більшість засуджених у період відбування покарання піддаються негативному впливу з боку інших злочинців, сприймають їх уявлення і цінності, що може призвести в подальшому до соціально-психологічного ізолювання.

Через названі причини соціальна адаптація особи після звільнення від відбування покарання, тобто пристосування до нових умов життя, може відбутися незадовільно, а це підвищує ймовірність вчинення нових злочинів.

Зважаючи на викладене, проблему соціальної адаптації колишніх засуджених, яка є не лише задачею психологів, соціальних працівників і педагогів, а й загальнодержавною справою, потрібно розв’язувати саме на державному рівні. Це, в свою чергу, вимагає чіткого формування пріоритетів, принципів і організаційних засад політики держави стосовно осіб, звільнених з місць позбавлення волі, законодавчого закріплення системи політико-правових, соціально-економічних та організаційних умов надання цій категорії громадян соціальної допомоги.

Мойсєєва О.Є.,

доктор психологічних наук, професор, професор
кафедри юридичної психології НАВС

КРИМІНАЛЬНА АГРЕСІЯ НЕПОВНОЛІТНІХ: ВИДИ ТА ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ

Агресія належить до числа фундаментальних та найбільш актуальних проблем людства. Численні моніторинги, в першу чергу психологічні, фіксують стійкі агресивні тенденції, так звану акумульовану агресію серед певних категорій осіб та соціальних груп, зокрема, підлітків та юнаків.

У контексті особистісних та соціальних наслідків агресивної поведінки підлітків та юнаків (неповнолітніх) визначальне місце серед її різновидів займає злочинність. Агресія у підлітково-юнацькому віці, зокрема, кримінальний її різновид, визначається сукупністю суб'єктивних та об'єктивних чинників. До останніх в сучасній Україні можна віднести такі. Це – диспропорційна майнова і, як наслідок, психологічна стратифікація населення з порушенням співвідношення між заможними громадянами, так званим середнім класом, і між особами, що проживають на межі бідності чи нижче неї. Різниця між офіційними мінімальними та максимальними доходами громадян становить десятки разів, що суттєво перевищує критичний показник, встановлений у європейських країнах. Така ситуація породжує у певної частини неповнолітніх відчуття власної меншовартості, образи на соціальне середовище, бажання помститися більш заможним громадянам.

Суттєвою детермінантою злочинності неповнолітніх є несприятлива ситуація в сім'ї, деформовані чи відсутні стосунки з рідними. Найтіснішим тут є зв'язок із неповною сім'єю, відсутність батьків, наявністю судимості у рідних, насамперед матері.

Особливо слід відзначити роль телебачення та відеопродукції, комп'ютерних ігор у формуванні агресивності неповнолітніх, провокації у них кримінальної агресії. До впливу телеагресії особливо чутливі підлітки та юнаки. За даними Американської Медичної Асоціації, за роки, проведені в школі, середньостатистична дитина бачить по телебаченню вісім тисяч вбивств і сто тисяч актів насильства.

Аналіз результатів досліджень неповнолітніх, які скоїли агресивні злочини, дозволяє виділити такі основні психологічні види кримінальної агресії та відповідні типи неповнолітніх агресорів.

Смислова агресія. Вона здійснюється у стані незначної емоційної напруги або у відносно нейтральному емоційному стані. За наявності достатньо високого рівня агресивності неповнолітні даного типу

демонструють насильницько-домінуючий стиль поведінки у взаємостосунках. Їм притаманні недовірливість, підозрілість та ворожість з окремими проявами жорстокості, емоційна нестійкість, спалахи роздратування і злості. Неповнолітні даного типу відзначаються низьким рівнем вольового самоконтролю з тенденцією до самовиправдання та перекладання вини на інших.

Функціонально-утилітарна агресія. Неповнолітні, які демонструють даний вид кримінальної агресії, відзначаються, як і попередній тип, елементами соціальної та антисоціальної спрямованості особистості. У взаємостосунках вони надають перевагу насильницько-домінуючому стилю поведінки, але він не є єдиним. Вони відзначаються в цілому низьким, але дещо вищим у порівнянні з попереднім типом рівнем самоконтролю, кримінальна агресія виступає для них не метою, а інструментальним засобом. В цілому кримінальна поведінка здійснюється на фоні збереження планування, контролю, адекватної саморегуляції з достатнім прогнозом можливих наслідків своїх вчинків.

Звично-неконтрольована агресія. Неповнолітні, які вдаються до такого виду агресії, мають дефекти емоційно-вольової сфери, слабку потенційну можливість до самоконтролю, найнижчу емоційну стійкість у порівнянні з іншими типами. Вони поверхово орієнтуються у соціальних та правових нормах, схильні до фаталізму. Їм також притаманні особистісний примітивізм, низька рефлексія та слабе розуміння оточуючих. Навіть відносно нейтральні ситуації вони схильні сприймати і оцінювати як конфліктні.

Ситуативно-захисна агресія. В основі даного виду агресії лежить порушення системи регуляції лише в екстремальних, гостро травматичних ситуаціях. Неповнолітні, які вдаються до такої агресії, мають різноманітний спектр стилів поведінки у взаємостосунках. Вони схильні співвідносити свої дії із груповими нормами, враховуючи точку зору оточуючих.

Агресія, обумовлена афективною ціллю. Вона здійснюється у стані виразного емоційного збудження, на фоні загальної орієнтації на дотримання соціальних норм та правил. У конфліктних ситуаціях неповнолітні даного типу намагаються знайти компромісні способи їх вирішення, схильні враховувати інтереси протилежної сторони. Ініціатива до загострення конфлікту зазвичай належить потерпілим.

Отже, беручи до уваги нагальну потребу вирішення проблеми кримінальної агресії неповнолітніх, слід підкреслити необхідність урахування як чинників формування так і різновидів злочинної агресії. Це дозволить підвищити ефективність програм профілактики злочинності неповнолітніх.

Назарова О.А.,

студентка юридического факультета
Гродненского государственного университета
имени Янки Купалы

ПРИЧИНЫ ПРЕСТУПНОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

К одной из глобальных и важнейших проблем как государства, так и общества в целом, относится преступность малолетних и несовершеннолетних. Это объясняется именно тем, что подрастающее поколение играет основополагающую роль в развитии общества, обеспечивает его жизнеспособность. В соответствии с ч. 6 и ч. 7 ст. 4 Уголовного кодекса Республики Беларусь, малолетним признается лицо, которое на день совершения преступления не достигло возраста четырнадцати лет, а несовершеннолетним, в свою очередь, – лицо, которое на день совершения преступления не достигло возраста восемнадцати лет. Решению этой проблемы способствует выделение причин такого поведения среди лиц, не достигших совершеннолетия, и приложение всевозможных усилий их предотвращения.

Стоит отметить, что значительная часть несовершеннолетних и малолетних преступников страдает аномалиями психики: психопатия, невропатические черты и патохарактерологические реакции (повышенная обидчивость, раздражительность, тревожность), пониженный уровень интеллектуального развития. И этот фактор непросто объяснить. С одной стороны, это может быть вызвано условиями воспитания, обстановкой в семье, травмами детства. Но это будет касаться уже непосредственно социологической сферы, социологизаторского подхода, в частности. С другой, как утверждают психологи, в процессе онтогенетического развития ребенок переживает определенные кризисные периоды, характеризующееся качественно новыми скачками в развитии психики и организма. То есть, иными словами, именно эти «скачки» и могут стать основанием для совершения асоциального поступка. Однако подобные скачки характерны опять же не для всех подростков.

Социологизаторские концепции делинквентного поведения соответственно базируются на социальных и культурных факторах, влияющих и определяющих поведение человека в обществе преступления, преступник же является только орудием. Так, Эмиль Дюркгейм предложил термин «аномия» – состояние общества, при котором отсутствуют общепринятые нормы и ценности, наблюдается своеобразный нормативный вакуум. В таких условиях присутствует равнодушие, отчужденность, недоверие людей друг к другу, теряется стабильность института семьи, растет безразличие к деятельности

государства. Эмиль Дюркгейм отмечает, что не только промышленные и финансовые кризисы, несущие бедность и разорение, увеличивают число отклонений в поведении, но и благоприятные перемены оказывают то же влияние так как кризис является потрясением коллективного строя.

Значительным фактором аномии выступает как раз-таки пребывание несовершеннолетнего (малолетнего) в семье. А такие явления, как лишение родительских прав, жестокое обращение с ребенком, алкоголизм, безответственность, равнодушие и иные понятия, которые прямолинейно оказывают влияние на развитие ребенка, расширение его кругозора, причем не в самую лучшую сторону. Семья действительно обладает многими рычагами, способствующими формированию несовершеннолетнего (малолетнего), и практически во всем именно от нее зависит будущее ребенка. К сожалению, часть современного общества составляют также и дети-сироты, дети, оставшиеся без попечения родителей, которых воспитывают детский дом, дом-интернат. Небезызвестно, что в данном случае ситуация намного сложнее и напряженнее. Еще одним фактором необходимо признать какое-либо учреждение образования: школу, детский сад, поскольку оно должным образом влияет на формирование личности, ее социализацию, прежде всего.

И, рассмотрев некоторые из выделенных выше проблем, представляется возможным усиление мер воздействия государства посредством расширения сфер социальной политики (в том числе, на законодательном уровне), активизации молодежных объединений, организация досуга и иное.

Но главное – это безучастность государства в формировании, развитии и жизни в целом подрастающего поколения.

Петечел О.Ю.,

кандидат юридических наук, доцент, доцент
кафедры криминального права Юридического
института Прикарпатського національного
університету ім. В. Стефаника

ПСИХОЛОГІЯ ЖЕРТВИ ЗЛОЧИНУ ЯК САМОСТІЙНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Юридична психологія як наука має невелику історію. Зародившись в другій половині ХІХ століття в межах вивчення окремих аспектів злочину та поведінки злочинця, сьогодні юридична психологія багатогранна та різновекторна наука.

Класично в системі юридичної психології виділяють чотири основні галузі (напрямки): правова психологія, кримінальна психологія, судова психологія та пенітенціарна психологія. Однак її активний розвиток в останні десятиліття призвів до того, що юридична психологія вже вийшла за рамки даної системи.

Так, у своїй праці «Теоретичні та методологічні засади юридичної психології» (1999 рік) М.В. Костицький виділяє шість напрямків юридичної психології: правова психологія, психологія правоохоронної та правозастосовчої діяльності, кримінальна психологія, пенітенціарна психологія, психологічні аспекти професійного відбору і психологічної підготовки, судово-психологічна експертиза.

А уже у праці «Становлення української юридичної психології та основні напрямки її розвитку» (2007 рік) М.В. Костицький розширює спектр основних напрямків наукових досліджень в галузі юридичної психології та виділяє:

- 1) теоретичні та методологічні основи юридичної психології;
- 2) правова психологія;
- 3) кримінальна психологія;
- 4) психологія юрисдикційної діяльності та її учасників;
- 5) психологія досудового розслідування;
- 6) психологія діяльності правоохоронних органів;
- 7) психологія праці юриста;
- 8) психологія оперативно-розшукової діяльності;
- 9) пенітенціарна психологія;
- 10) теорія та методика використання спеціальних психологічних знань в юрисдикційному процесі.

Незважаючи на таку різносторонність наукових розробок в галузі юридичної психології, більшість із них все-ж-таки спрямовані на вивчення злочину та злочинця, відносин між злочинцем та правоохоронним чи судовими органами. Однак слід відзначити, що останній час вектор уваги вчених переміщується зі злочинця на особу, що постраждала від злочину.

В юридичній психології немає єдиного підходу щодо поняття та змістовного наповнення даного напрямку наукових досліджень. Так, частина науковців визначає даний напрям як психологію жертви злочину в рамках кримінальної психології (Медведев В.С.) або як психологію потерпілого в межах судової психології (Коновалова В.О., Шепітько В.Ю., Сітковська О.Д.). При цьому визначають і різне спрямування досліджень у цій сфері. Одні вивчають жертву як учасника злочинного діяння, інші ж досліджують потерпілого як учасника кримінального провадження, часто вживаючи термін «жертва злочину».

Така ситуація призводить до безсистемності та фрагментарності наукових досліджень, такі питання, наприклад, як психологічні аспекти віктимологічної профілактики, примирення жертви зі злочинцем залишаються поза увагою.

Таким чином, на нашу думку, значний науковий потенціал у цій сфері дає підстави виділити самостійний напрям юридичної психології – психологію жертви злочину як окремих напрямків юридичної психології, що вивчає індивідуальні психологічні ознаки жертви злочину, її поведінку до, під час та після вчинення злочину, характер взаємодії слідчого при проведенні слідчих дій, психологічні основи віктимологічної профілактики та відшкодування завданої шкоди.

Сахнік О.В.,

кандидат психологічних наук, начальник науково-дослідної лабораторії науково-дослідного центру ІКВС НАВС

ДЕЯКІ ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ З РЕЗЕРВОМ КАДРІВ НА ВИСУНЕННЯ У ДЕРЖАВНІЙ ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ СЛУЖБІ УКРАЇНИ

В умовах демократизації суспільства основні стратегічні цілі кадрової політики державних установ України полягають у формуванні оптимальної за призначенням соціально-професійної структури персоналу, здатного забезпечити успішне вирішення поставлених перед ним завдань, створенні такої системи роботи, що сприятиме відпрацюванню у кожного працівника професійного стилю поведінки, адекватного меті функціонування організації. Досягнути поставлених цілей можна лише з урахуванням принципів управління персоналом, що реалізують у створенні для кожного працівника можливостей для реалізації власних знань, вмінь та здібностей, а також у виборі надійних методів стимулювання професійного й особистісного росту підпорядкованого персоналу.

Ефективність впровадження зазначених принципів реалізації кадрової політики в установах державного значення обумовлює успішність роботи з працівниками за всіма пріоритетними напрямками, якими у першу чергу є систематичне та перспективне визначення можливих вакансій, потреб у певних категоріях персоналу, планування та проведення профорієнтаційних заходів з метою комплектування штатних посад органу (установи) фахівцями з необхідними характеристиками та рівнем професійної підготовки; впровадження заходів професійного

відбору персоналу, безпосередньої оцінки ступеня відповідності фахівця вимогам, що до нього пред'являються; створення системи просування та ефективного використання персоналу з урахуванням стратегічних задач розвитку організації; пошук шляхів стимулювання посадовців до активної професійної діяльності та підвищення кваліфікації; вивільнення персоналу, нездатного до якісного виконання поставлених перед ним задач.

З огляду на сказане ефективний розвиток будь-якої організації, у тому числі і Державної пенітенціарної служби України, неможливий без визначення шляхів та перспектив професійного (кар'єрного) росту діючого персоналу, виявлення працівників, що за рівнем професіоналізму, сформованості професійно-важливих якостей можуть бути віднесеними до категорії найбільш перспективних у плані висунення на посади з більшим обсягом роботи, вибору та реалізації стратегічних напрямів управління даною категорією посадовців.

Причинами суб'єктивного характеру є необхідність надати відповідальним та професійно підготовленим працівникам можливість успішно просуватися по кар'єрній сходинці, бачити перспективи свого подальшого службового росту, що стимулює їх ініціативність, мотивує на досягнення кращих результатів у професійній діяльності; потреба у створенні здорової конкуренції між працівниками підрозділу, у висловленні довіри та побудові атмосфери підтримки по відношенню до тих працівників, що старанно та відповідально виконують покладені на них обов'язки, з метою формування в них стійкої віри у власні сили, бажання повної професійної реалізації.

Результатами успішно проведеної роботи з працівниками Державної пенітенціарної служби України, які заслуговують на зарахування до резерву кадрів на висунення, мають бути підняття престижності пенітенціарної служби для діючих посадових осіб, що відчувають увагу до власної особистості з боку організації, турботу про успішних та перспективних фахівців; привабливість професійної реалізації в даній правоохоронній структурі для кандидатів на службу, які переконуються у наявності створених умов для самовдосконалення та саморозвитку молодих спеціалістів; якісне функціонування службових колективів органів та установ виконання покарань, що характеризуються наявністю позитивного соціально-психологічного клімату; оптимізація ділових та товариських стосунків; створення належних умов для розвитку потенціалу людських ресурсів; упередження виникнення причин, що провокують суттєву плінність кадрів, зокрема підвищення працівників в посадах за суб'єктивними критеріями професійного відбору.

Першочерговою задачею, що стоїть перед працівниками кадрових підрозділів кримінально-виконавчої служби України під час формування резерву кадрів на висунення, має бути пошук та виявлення у відомчих колективах таких посадовців, які цілком відповідають вимогам обраної ними професії та мають сформовані мотиви щодо просування по кар'єрній сходинці. Враховуючи даний тезис, очевидним є те, що робота з резервом кадрів на висунення несе у собі змістовну психологічну складову, яка має бути реалізованою фахівцем з психологічною освітою. Психологічне супроводження діючих співробітників на різних етапах проходження служби, у тому числі здійснення його професійно-психологічного вивчення під час переміщення в посадах, є актуальною вимогою сьогодення, невід'ємною умовою оптимізації управління людськими ресурсами. Разом з тим, за результатами аналізу змісту нормативно-розпорядчих документів Державної пенітенціарної служби України виявлено факт повної відсутності регламентації психологічного супроводження проходження служби діючим персоналом.

З огляду на сказане, актуальним постає питання щодо оптимізації в органах, установах виконання покарань та слідчих ізоляторах роботи з резервом кадрів на висунення на керівні посади на основі сучасних наукових досягнень в галузі практичної та пенітенціарної психології. Зокрема, потребують суттєвого уточнення критерії здійснення професійно-психологічного відбору кандидатів на заміщення посад, що передбачають виконання управлінських функцій, напрямки психологічної підготовки таких посадовців до керівної діяльності, показники щодо визначення її ефективності тощо. Вирішення зазначених завдань надасть можливість наблизити Державну пенітенціарну службу України до функціонування за європейськими стандартами, прискорити процес євроінтегрування нашої країни.

Шевченко Л.О.,

кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціології та
психології ХНУВС

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ НАСТАНОВ ЗЛОЧИНЦІВ

У сучасній психології настанова тлумачиться як готовність, схильність суб'єкта, що забезпечує стійкий цілеспрямований характер протікання діяльності по відношенню до певного об'єкту. Д.М.Узнадзе одним з перших визначив настанову як цілісний особистісний стан

готовності, налаштування і на поведінку в певній ситуації, а також для задоволення певної потреби. Настанова до поведінки виступає певним механізмом, який забезпечує настрій особистості на поведінку в соціальній ситуації. Враховуючи, що в злочинному середовищі існують певні стійкі форми субкультурної поведінки, які ґрунтуються на суб'єктивних ціннісних орієнтаціях, то питання функціонування стереотипів злочинної поведінки неможливо вивчити без урахування кримінальних настанов злочинного середовища. Індивід у процесі своєї життєдіяльності включається в різноманітні соціальні системи, в різноманітні ціннісні структури. Наявність різних систем цінностей у суспільстві зумовлює широкий вибір індивідом певних цінностей. За думкою Р.Мертон, асоціальна (в тому числі насильницька, агресивна, корисливо-насильницька) поведінка є результатом прірви між офіційними цінностями у суспільстві та можливістю їх досягнути. Отже, внутрішня позиція особистості щодо соціального середовища спирається на певні ціннісні орієнтації особистості, які виступають регуляторами її поведінки.

Дослідження проводилося у двох кримінально-виконавчих установах Державного департаменту з питань виконання покарань в Харківській області: у кримінально-виконавчій установі мінімального рівня безпеки, де відбувають покарання жінки вперше засуджені до позбавлення волі та у кримінально-виконавчій установі середнього рівня безпеки, де перебувають чоловіки. Вибірка була обмежена за ознаками кримінального діяння, обсяг вибірки досліджуваних 195 особи. Першу групу складають жінки-злочинниці, всього 103 особи, у віці 23-47 років. До другої групи випробуваних увійшли чоловіки, що відбувають покарання, всього 92 особи, у віці 22-45 років. У дослідженні були використані такі методи як анкетування та тестування. Ціннісно-орієнтаційна сфера злочинців вивчалася Must- тестом за модифікацією П.Н. Іванова та Є.Ф. Колобової "Визначення життєвих цінностей особистості".

Результати вивчення життєвих цінностей злочинців в обох групах виявляють певну кількість значущих для них цінностей, а також незначущих цінностей. Значущими життєвими цінностями в обох вибірках є здоров'я, матеріальний успіх, почуття задоволення, спілкування. Вибираючи ту чи іншу цінність, людина підкреслює для себе важливість конкретних цінностей та прагне організувати свою поведінку певним чином. Здоров'я, поза всякого сумніву, найголовніша життєва цінність у місцях позбавлення волі, особливо для осіб, що вчинили насильницькі злочини, тобто злочини пов'язані з нанесенням шкоди життю та здоров'ю людей. Під час злочину вони без коливань вдаються до безпосереднього силового впливу на потерпілого. Зазначимо, що за

своїм характером та інтенсивністю насильницькі дії жінок мало в чому поступаються насильству з боку чоловіків.

Отже, цінність життя та здоров'я потерпілих для злочинців сумнівна. Інша річ своє власне здоров'я, яке треба берегти і тому більшість відвідувачів медичної частини колоній саме ця категорія злочинців. Матеріальний успіх та матеріальна забезпеченість це цінність, яка завжди була вагомою у структурі цінностей і набула значущості зараз, в ринкових умовах розвитку українського суспільства, коли життєвий успіх пов'язан з рівнем споживання матеріальних благ. Існуючи стереотипи кримінального середовища дозволяють уникнути коливань злочинцям при вирішенні питання щодо матеріального збагачення за рахунок інших. Бажання «жити одним днем», користуватися тим, що «потрапило до рук» не сприяє формуванню гідної мотивації особистості та разом з невмінням продуктивно вирішувати життєві ситуації, може призвести до імпульсивності у діях і поступках й злочинної поведінки зокрема. Почуття задоволення як життєва цінність є вагомою в обох групах досліджуваних.

Зважаючи на те, що дослідження проводилося в установах, де відбувають покарання вперше засуджені чоловіки та жінки, яскравих деформацій спілкування не спостерігалось. Спілкування корисливо-насильницькі злочинців відбувається у досить вузькому колі, часто із використанням жаргонного мовлення, яке засвоюється майже неусвідомлюване. Їх мовлення «загальмоване», оскільки є побоювання сказати щось зайве, образливе, заборонене, тому випадки вживання жестів як засобу позбавлення внутрішньої напруги жаргонного мовлення розповсюджене явище у кримінальній субкультурі. Внаслідок наявності негативних стереотипів сприйняття, що існують у кримінальному середовищі, взаємовідношення та спілкування, особливо серед чоловіків, набуває характеру відчуження, обережності. Для жінок-злочинниць важливе місце у ієрархії цінностей займає привабливість, любов та прихильність. Бажання та потреба мати близьких людей, відчувати піклування, любов значущих людей, занепокоєність щодо стосунків з ними складає зміст цінності любов та прихильність. Нажаль, власна перекручена доля злочинниць робить цю цінність нездійсненою мрією.

До незначущих життєвих цінностей обох груп досліджуваних потрапили такі цінності як демократія у суспільстві, особистісне зростання, служіння людям та багатство духовної культури. Ці цінності ними оцінюються як абстрактні та суперечливі наявної системи ціннісних орієнтацій. Отже, має місце залежність наявних цінностей особистості від умов життя людини та певних настанов, що існують у середовищі.

СЕКЦІЯ 3
ПСИХОЛОГІЯ ЮРИДИЧНОЇ ПРАЦІ. ПСИХОЛОГІЯ
ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ТА НЕПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.
СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА

Волошина О.В.,

кандидат психологічних наук, доцент,
заступник начальника кафедри
юридичної психології НАВС

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ ПРАЦІВНИКІВ КМСД
З ПСИХОЛОГІЧНОЮ СЛУЖБОЮ СИСТЕМИ ОСВІТИ

Профілактичну роботу органи внутрішніх справ проводять у тісній взаємодії з іншими суб'єктами, що мають відношення до підлітків: навчальними закладами, адміністраціями підприємств, військкоматами, засобами масової інформації тощо.

Взаємодія кримінальної міліції у справах дітей (далі КМСД) з психологічною службою системи освіти (далі ПССО) – це організований у відповідності з вимогами чинного законодавства, відомчих та міжвідомчих нормативних актів процес ділового співробітництва (погоджених або спільних дій), спрямований на досягнення ефективних результатів профілактики правопорушень серед неповнолітніх, а також вирішення комплексу задач, що стоять перед означеними суб'єктами.

Взаємодія працівників КМСД з ПССО може здійснюватись у наступних формах: проведення спільних координаційних нарад керівників психологічної служби та правоохоронних органів; обмін інформацією з питань боротьби із злочинністю неповнолітніх; спільний виїзд в регіони для проведення сумісних дій, перевірок і надання допомоги місцевим правоохоронним органам та психологічній службі системи освіти; вивчення та поширення позитивного досвіду; проведення сумісних цільових заходів для виявлення та попередження кримінальних правопорушень, а також виявлення причин та умов, які сприяють їх вчиненню; взаємне використання можливостей правоохоронних органів для підвищення кваліфікації соціального педагога та психолога, проведення спільних семінарів, конференцій; випуск спільних бюлетенів (збірників) та інформаційних видань; розробка і затвердження узгоджених планів координаційної діяльності.

Проаналізуємо форми, в яких взаємодії здійснюється найчастіше.

Основною формою взаємодії КМСД МВС України з ПССО є *взаємний обмін інформацією*. Однією з умов успішного здійснення профілактичної діяльності – забезпечення своєчасного і повного обміну

інформації між суб'єктами профілактики. Констатуємо, що в практичній діяльності з виконання завдань взаємного інформування є багато недоліків, пов'язаних з приховуванням свідчень про скоєння неповнолітніми в навчальних закладах та за місцем проживання дрібних крадіжок, хуліганства, вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, алкогольних напоїв. Подібні випадки обумовлені небажанням інформувати органи внутрішніх справ про правопорушення, яке має місце в навчальних закладах, незадовільною роботою посадових осіб – суб'єктів профілактики та іншими факторами.

Наступною формою взаємодії КМСД з ПССО є *планування* спільної роботи. Вважаємо, що першочергової уваги потребує розробка і впровадження національних програм антипропаганди тютюнопаління, вживання алкогольних напоїв, наркотиків, яких поки що немає в державі.

Одним із напрямів взаємодії КМСД з ПССО є *правове виховання учнів*. Окремими темами у системі занять із правового виховання учнів є роз'яснення простих й водночас важливих понять таких як кримінальне правопорушення, адміністративне правопорушення, заподіяння шкоди, вік з якого настає кримінальна відповідальність неповнолітніх тощо. На заняттях працівники міліції мають роз'яснювати основні правові питання про кримінальну та адміністративну відповідальність неповнолітніх, а також відповідальність за придбання горілчаних виробів (що буде тому, хто придбав і тому, хто продав, що буде за побиття, тортури та їх знімання на відеокамеру мобільного телефону, тощо).

На нашу думку, плідна взаємодія працівників КМСД з працівниками ПССО можлива за умови проведення спільних заходів. Наприклад, психолог проведе лекцію, а працівник міліції – анкетування чи демонстрацію фільмів з цієї ж теми, чи наведе реальні приклади з практики з приводу певної теми лекції. Крім того, не останню роль у правовому вихованні дітей відіграє *правовий всеобуч батьків*. Основні питання, яких може стосуватись таке виховання, може полягати у виявленні ознак вживання наркотиків (за ознаками блідий, невиспаний, запах з роту); як виявити, чи зазнавала дитина насилля, чи знає дитина та її батьки, де в районі «притон», де торгують «соломкою».

Таким чином, проаналізувавши стан взаємодії працівників підрозділів КМСД з ПССО України варто зауважити, що більшість профілактичних заходів спрямовані на наслідки злочинної поведінки неповнолітніх, але не на її причини. Також потребують уточнення функції дільничних інспекторів міліції, працівників КМСД, ПССО, соціальних служб у справах дітей щодо запобігання вчиненню правопорушень неповнолітніми.

Желепа С.П.,

завідувач навчальної лабораторії
кафедри управління та роботи з
персоналом НАВС

МОТИВАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОВИЗНАЧЕНОСТІ ПРАВНИКА

Розглядаючи професійну діяльність правника, чи то правоохоронця, чи прокурора, чи адвоката, не можна не звернути увагу на мотивацію як психологічну особливість особистості. Як стверджує більшість науковців-психологів, мотивація поведінки особистості є однією з ланок прояву її потребово-мотиваційної сфери.

Загальноприйнятною є теорія мотивації, запропонована А. Маслоу. Він виділив п'ять базових потреб від нижчої ланки до вищої, а саме: фізіологічні потреби; потреба в безпеці; потреба в приналежності; потреба у визнанні; потреба у самоактуалізації. Отже, в залежності від рівня діяльності правника можна зазначити, що на нижчому рівні – потреби, пов'язані з найближчим оточенням людини, на середньому рівні – його належність до соціальної групи, на вищому – в соціальну систему.

Розглядаючи професійну діяльність правника зазначимо, що фізіологічні потреби правника (нижча ланка) надає професійній самовизначеності матеріального характеру, адже вони пов'язані із задоволенням життєвих потреб. Ступінь задоволеності матеріальних потреб правника визначає спрямованість його професійної активності.

Задоволення фізіологічних потреб правника визначає необхідність задоволення потреб другого рівня, а саме: потреби в безпеці. Хоча за теорією мотивації потреба в безпеці та захищеності перебуває на наступній сходинці, сутність даних мотиваційних особливостей правника відносимо до нижчого рівня. Слід погодитися з думкою окремих дослідників, що на окремому етапі професійної діяльності юриста актуалізація та домінування цієї потреби підпорядковує його поведінку. Прагнення безпеки у діяльності домінує як у критичних або екстремальних умовах, а також у психологічно напружених ситуаціях.

Задоволення нижчої ланки у його професійній діяльності психологічно потребує підвищення свого рівня потреб до середнього рівня. На даному етапі актуалізації набуває соціальна спрямованість особистості, серед яких особливе місце займають потреби духовні, колективістські. Соціальні потреби, такі як потреба в приналежності або визнанні, визначають спрямованість активності правника. Відбувається формування мотивоутворення на групову діяльність, у тому числі через зарахування та належність до професійно спрямованого утворення

досвідчених фахівців юридичного спрямування. Вони визначають прагнення до неофіційного спілкування, бажання товариських взаємин.

Неможливість правника сформувати та підтримувати власний авторитет як серед колег, так й об'єктів професійної взаємодії породжує відчуття приниженості, беспорядності, даремності. І, як наслідок, – виникнення відповідних компенсаторних механізмів у вигляді девіантних чи деліквентних проявів поведінки.

Вищий рівень потреб, як прагнення до самоактуалізації, формує життєві плани, пов'язані з перспективами професійної діяльності на певний проміжок часу. До вищого рівня мотивації прагне кожна особа, а у професійній діяльності правника, на нашу думку, досягнення вищого рівня має набувати провідного значення. Поштовхом до ефективної професійної діяльності є бажання самоствердження через досягнення успіху. Мотивація успіху носить позитивний характер. За даної мотивації правник власні дії спрямовує на досягнення конструктивних, позитивних результатів своєї діяльності.

Правники, що спонукаються до професійної діяльності мотивацією вищого рівня, зазвичай активні, ініціативні. Якщо зустрічаються перешкоди – шукають способи їх подолання. Продуктивність діяльності і ступінь її активності у меншій мірі залежать від зовнішнього контролю (з боку керівника, громадськості тощо), невиправданий прояв якого тільки загострює ситуацію та шкодить справі. Відрізняються наполегливістю в досягненні певної мети, характеризуються почуттям відповідальності за свої слова і дії. Вважають за краще виконувати середні за складністю або трохи завищені для конкретної ситуації завдання. Схильні планувати свою діяльність на значний час.

Особистісна активність у деяких випадках залежить й від інших індивідуальних характеристик правника, зокрема рівня його схильності до професійного ризику.

Здебільшого, мотивація професійної діяльності фахівця вищого рівня забезпечує позитивний сумарний результат, істотно відмінний як від незначних досягнень при нескладних завданнях, так й від випадкового везіння при завищених цілепокладаннях.

Таким чином, мотиваційні спонукання сучасного правника зумовлені чинниками, що впливають на його свідомість, визначають конкретну лінію поведінки, рівень психологічної готовності, психічні стани. Крім того, слід зазначити, що мотиваційні прояви більшості фахівців перебувають на нижчому та середньому рівнях потреб. Натомість лише деякі підіймаються на вищу ланку в межах їх професійної діяльності.

Землянська О.В.,

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри соціології та
психології факультету права та масових
комунікацій ХНУВС

ПРОБЛЕМИ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПОДІЙ

Швидкий розвиток техніки істотно змінив зміст і характер трудової діяльності людини. Важливою особливістю науково-технічного прогресу є подальше удосконалювання технічних пристроїв, комплексна автоматизація виробничих процесів, зміна форм управління. Все це, разом узятє, поставило цілком нову проблему, яка знаходиться на стику техніки і психології - узгодження функцій автоматичних і напівавтоматичних пристроїв із реальними фізіологічними і психологічними можливостями людини.

Основним об'єктом даного виду судово-психологічної експертизи (СПЕ) у справах, пов'язаних із дорожньо-транспортними подіями (ДТП) є особистість людини в системі «людина - технічний пристрій – середовище» із вини або за участі якої відбулися аварії, поломки техніки, загибель людей і т.п. Експертне обстеження проводиться стосовно водіїв автомобілів у випадках, коли у слідчого або суду виникають, наприклад, сумніви в психологічних можливостях людини, які забезпечують виконання нею функцій керування технікою.

Особистісні характеристики відрізняються в залежності від того, чи є водій приватною особою або робітником державного (громадського) транспорту. У першій групі помітно вищою є частка жінок і осіб молодого віку, у осіб цієї групи більший освітній рівень і нижчий професійно-водійський.

За ступенем суспільної небезпеки злочинці-шофери підрозділяються на дві групи відповідно двом формам необережності - самовпевненості і легкодумства. До першої відносяться молодецькі особи, п'яниці, злісні порушники правил дорожньої безпеки. Вони йдуть на свідому зневагу щодо вимог адміністративного і кримінального законодавства, на усвідомлене створення аварійної обстановки. Інша група не йде усвідомлено на ризик аварії, але не утруднює себе належними розрахунками на недопущення такої.

У автотранспортних, як і в інших необережних злочинах, значна роль зовнішніх ситуаційних умов, що сприяють настанню шкідливих наслідків. Це, як відзначалося, і віктимогенність інших осіб на дорогах, погане обслуговування доріг, недоліки в роботі служб ДАІ, відсутність

телефонного зв'язку, що збільшує смертність і, нарешті, метеорологічні чинники. Розслідування причин подій, пов'язаних із управлінням сучасною технікою, не може лишити осторонь з'ясування ролі психологічного чинника в їхньому виникненні. На практиці при вивченні, наприклад, причин автотехнічних подій частіше усього основна увага приділяється з'ясуванню їхніх технічних компонентів, людина ж виступає в цих дослідженнях нерідко як позбавлена індивідуальності усереднена статистична одиниця.

З урахуванням предмета доведення і спеціальних пізнань, застосовуваних при проведенні автотехнічної експертизи, вона на сьогодні поділяється на декілька видів, одним із яких є СПЕ стану і дій водія транспортного засобу й інших учасників дорожньо-транспортної події.

Основні завдання, які при цьому вирішуються: 1) дослідження психофізіологічного стану водія: установлення можливості своєчасної оцінки водієм небезпечної ситуації; установлення часу реакції водія в залежності від конкретних обставин дорожньої обстановки, що передувала ДТП; установлення можливості виконання водієм необхідних дій в аварійній ситуації; установлення можливості правильного сприйняття водієм дорожньої обстановки, що склалася перед ДТП; установлення можливості запобігання водієм ДТП з урахуванням психофізіологічного впливу на нього різноманітних обставин; 2) дослідження психофізіологічного стану і дій пішохода: установлення можливості оцінки пішоходом небезпечної ситуації; установлення часу реакції пішохода в залежності від конкретних обставин дорожньої обстановки, що передувала ДТП; установлення того, як повинний був діяти пішохід із погляду Правил дорожнього руху; установлення причинного зв'язку між діями пішохода і подією; 3) дослідження індивідуально-психологічних особливостей особистості водія (пішохода), що могли істотно вплинути на поведінку, вчинення окремих дій у ситуації ДТП (певній просторово-часової ситуації); побудову психологічного портрета підекспертної особи.

Урахування так називаного особистісного чинника в розкритті причин аварій має велике значення, тому що виражає індивідуалізований підхід до оцінки дій конкретних людей. В усередненому вигляді дії усіх людей, які управляють однотипними технічними пристроями, можуть бути подані у вигляді відповідних алгоритмів поведінки. Але алгоритмічний опис діяльності людей не відбиває тих індивідуальних розходжень, що зберігаються при виконанні самих однотипних операцій. Саме тому розслідування автотранспортних і інших подій, пов'язаних із керуванням технічними пристроями, повинно бути спрямовано не на

механічне звірення дій конкретної людини з відомим алгоритмом поведінки в тій або іншій ситуації, а на виявлення суто індивідуальних можливостей людини, її психічного стану, паттернів поведінки та діяльності, що сформувався. Даний вид експертизи є одним із найважчих видів судово-психологічної експертизи і потребує подальшої розробки.

Злагода О.В.,

кандидат юридичних наук, викладач кафедри оперативно-пошукової роботи та документування, факультету підготовки фахівців для спеціальних підрозділів НАВС

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНОГО ПРАЦІВНИКА ПРИ ВИЯВЛЕННІ ТА ПРИПИНЕННІ ФАКТІВ ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ

Конституція України у розділі II закріпила достатньо широкий та різний за своїм змістом перелік природних та невідчужуваних прав людини. До їх числа зокрема відноситься й право кожної людини на свободу (ч. 1 ст. 29 Конституції України). Одним із злочинних посягань, які грубо порушують це право, є викрадення людини.

Злочинність з точки зору психології – це соціально-психологічне явище, зміст якого складає кримінально-процесуальна, кримінально-правова, оперативно-розшукова та психологічна характеристика.

При психологічному аналізі виявлення та припинення фактів викрадення людини в професійній діяльності оперативного працівника виділяють, як правило, наступні структурні компоненти: пізнавальний, комунікативний, соціальний, організаційний і виховний.

Пізнавальний компонент при виявленні та припиненні злочинів, в тому числі викрадення людини, входять: пошукова та реконструктивна сторона.

Пошукова сторона, реалізується оперативним працівником в процесі збору первинної та подальшої інформації про викрадення людини (після встановлення факту викрадення людини). На основі зібраних даних формуються версії, тобто оперативний працівник робить спробу реконструювати події злочину.

Комунікативний компонент діяльності оперативного працівника при виявленні та припиненні фактів викрадення людини полягає в його вмінні побудувати професійно грамотне спілкування, з всіма особами які підозрюються або володіють будь-якою інформацією, що може мати значення при розкритті даного злочину. Особлива роль оперативного

працівника у складі слідчо-оперативній групі, де він повинен володіти не тільки необхідними професійними знаннями, уміннями та навичками, але бути психологічно готовими у найшвидший термін організувати розшук злочинців та звільнити викрадену людину.

Соціальний компонент діяльності оперативного працівника при викраденні людини полягає в боротьбі зі злочинцем, який полягає в обмеженні свободи, що переростає в завданні шкоди життю і здоров'ю людини.

Організаційний компонент розкриття викрадення людини в діяльності оперативного працівника полягає в тому, що оперативний працівник при вирішенні професійних завдань, проявляє волюві діяння щодо самоорганізації та проведенні певних оперативно-розшукових заходів.

Всі структурні елементи діяльності оперативного працівника при викраденні людини тісно взаємопов'язані та взаємообумовлені, розглядаються в цілому.

Важливе значення при розкритті злочинів, пов'язаних з викраденням людини, в оперативного працівника повинні бути розвинені волюві якості – це врівноваженість в конфліктних ситуаціях, обережність, відважність, наполегливість.

Увага та спостережливість – це оперативна спостережливість, здатність швидко змінювати увагу з одного виду діяльності на інший, виявляти зміни в оточуючій обстановці, не акцентуючи свідомо на них увагу.

Основним психологічним аспектом щодо розкриття злочинів, пов'язаних з викраденням людей, оперативний працівник має володіти високою професійною мотивацією, тобто сміливістю, правдивістю, дисциплінованістю, також необхідно звернути увагу на професійну пам'ять – це здатність точно відтворювати інформацію в потрібний момент; легко запам'ятовувати словесно-логічний матеріал (терміни, цифри, прізвища); точно передавати вперше почуте; запам'ятовувати зовнішність і поведінку людей; запам'ятовувати і своєчасно відновити найменші деталі ситуації спілкування, за якими в подальшому можна скласти повну картину.

Таким чином, психологічний аналіз виявлення та припинення фактів викрадення людини дає можливість оперативному працівникові вдосконалювати свої пізнавальні процеси і формувати внутрішні переконання щодо прийняття відповідальних рішень, а також якомога краще проводити негласні слідчі (розшукові) дії.

Іванченко Ю.С.,
Дніпропетровський національний
університет залізничного транспорту
України ім. В. Лазаряна

АНАЛІЗ ПСИХОЛОГО-ЮРИДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДЛЯ ПРАЦІВНИКІВ МИТНИХ ОРГАНІВ

Вивчення специфіки професійної діяльності працівників різних відділів митної служби дає можливість прийти до висновку про обов'язкову наявність у них таких чинників, які неможливо замінити іншими. Інакше кажучи, для успішної роботи на митниці її фахівці повинні мати певний ступінь психолого-юридичної компетентності. Розглядаючи компетентність з психологічних позицій А. Ф. Кудряшов дає наступне визначення компетентності: «... прояв єдності знань, досвіду, мистецтва керівництва і творчих, вольових чинників (рішучості, усвідомлення відповідальності, інтуїції), тобто як єдність знань та умінь, серед яких головне – уміння приймати оптимальні або хоча б ефективні рішення...»

А, наприклад, Н.В. Яковлева вважає, що психологічна компетентність – це «... рівень представництва в індивідуальному усвідомленні ієрархічної структури проблемних ситуацій діяльності і володіння методами їх розв'язання».

В західній психології поняття компетентності розроблено відносно ефективного менеджера. Дослідники пропонують багаторівневу модель компетентності. Найвищим рівнем цієї ієрархії є інтегративна компетентність, тобто здатність до інтеграції знань, умінь та навичок і їх використання в умовах навколишнього простору, які швидко змінюються.

На другому рівні, як вважають ці автори, повинна виступати компетентність в емоційній сфері, перцептивна компетентність, концептуальна компетентність і компетентність поведінки.

Третій рівень ієрархії компетентності в емоційній сфері реалізується через здібності до лідерства і до роботи з людьми: допомагати іншим і делегувати повноваження. Перцептивна компетентність проявляється через уміння долати невизначеність, це пошук і аналіз інформації. А концептуальна компетентність розглядається як планування, аналіз кількісної інформації, знання обчислювальної техніки і технології. І, нарешті, поведінкова компетентність розуміється як уміння реалізовувати свої цілі та здібність до новаторської діяльності.

До складу соціально-психологічної компетентності входить уміння орієнтуватися в соціальних ситуаціях, правильно визначати особистісні особливості й емоційний стан інших людей, обирати адекватні засоби

спілкування з ними і реалізувати ці засоби в процесі взаємодії. Особливу роль тут відіграє здатність поставити себе на місце іншого. Соціально-психологічна компетентність формується в ході освоєння індивідом систем спілкування і включення до спільної діяльності».

Психолого-юридична компетентність митного службовця – це тверді знання своїх прав і обов'язків, всебічне володіння уміннями, навичками і досвідом, вміння їх реалізувати на практиці, підпорядкування своєї поведінки умовам професійної діяльності та швидке і якісне застосування юридичних вимог до клієнтів і підконтрольних осіб. Необхідно розуміти, що психолого-юридична компетентність повинна розглядатись тільки у взаємозв'язку знань та способів реалізації їх в конкретній діяльності працівника певного відділу митного органу.

Враховуючи, що однією з важливих складових якостей особистості митника є здібності до спілкування слід вважати, що ця якість теж повинна бути компонентом психолого-юридичної компетентності.

Психолого-юридичну компетентність митного службовця необхідно розуміти як таку, що проявляється в здібності його усвідомлювати і контролювати свою поведінку, в розумінні поведінки клієнтів, розумінні психологічних механізмів виникнення того чи іншого емоційного стану, володінні механізмами саморегуляції, необхідних для виконання службових обов'язків, в знанні правозастосовчих методів та уміння знаходити адекватні рішення, користуючись своїми юридичними повноваженнями.

Так, 66,7% опитаних митників вважають, що психологічна частина згаданої компетентності повинна включати як обов'язкові наступні компоненти: комунікативні, вольові та інтелектуальні якості. Серед опитаних фахівців митниці 24,1% до цих якостей додають ставлення їх до клієнтів, установку на роботу, особисті інтереси. А ще 9,2% митників компонентами психологічної частини компетентності вважають відношення до життєвих цінностей та відповідальність за своє життя.

Юридичну частину компетентності працівники митних органів бачать в наступних складових: знання своїх прав та обов'язків, митного права та митного кодексу і своїх юридичних повноважень. За ці складові висловилося 69,2% митників; 80,8% вважають, що важливо не тільки знати свої юридичні повноваження, а й уміти їх застосувати в відповідних ситуаціях; приблизно 15% (точніше 14,9%) фахівців додають до цього знання інструкцій, розпоряджень, указів, а 16,9% в компонентах юридичної частини компетентності віднесли і знання Конституції України.

Іванчук Н.В.,

старший науковий співробітник ВОНДР
НАВС, кандидат юридичних наук

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СИСТЕМІ ВЗАЄМНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСОБИ І ДЕРЖАВИ

Провідну роль у змісті соціальної відповідальності відіграє юридична відповідальність, що пронизує зміст взаємної відповідальності особи і держави. Як вважає В.С. Венедіков “... ключ до правильного розуміння юридичної відповідальності дає поняття соціальної відповідальності”.

Юридична відповідальність – це фундаментальне поняття юриспруденції, в якому чітко виражена сутність права, найважливіші риси взаємної відповідальності особи і держави.

Аналіз наукової літератури показує, що не тільки вчені-фахівці загальної теорії держави та права у своїх працях приділяють пильну увагу розробці поняття “юридична відповідальність”, й фахівці інших наук.

До недавнього часу проблеми юридичної відповідальності досліджувалися у відриві від поняття соціальної відповідальності. Сьогодні такий підхід вважається методологічно неправильним, він не сприяє науковому обґрунтуванню змісту юридичної відповідальності в демократичному суспільстві.

У демократичній, соціальній, правовій державі поняття “юридична відповідальність” полягає в обов’язку індивіда діяти відповідно до вимог суспільства, держави, колективу і водночас вимагати виконання певних обов’язків й іншу сторону. В Україні, як демократичній, соціальній, правовій державі, законодавці зобов’язані приймати тільки правові закони (це стосується й інших посадових осіб, уповноважених видавати нормативні акти), а суди – забезпечувати верховенство права і не допускати можливості використовувати нормативні акти, що суперечать природному праву.

У зв’язку з цим в юридичній літературі юридична відповідальність розглядається переважно в двох аспектах:

1. Позитивна юридична відповідальність – “...сумлінне виконання своїх обов’язків перед громадянським суспільством, демократичною, соціальною, правовою державою, колективом людей та окремою особою”; “...морально осмислене, позитивне ставлення до своїх обов’язків”; “...обов’язок суб’єкта сумлінно виконувати свої обов’язки, передбачені правом”; “...обов’язок здійснювати передбачену нормою права корисну для суспільства діяльність”.

Позитивна юридична відповідальність, як правило, витікає із законів і здійснюється в рамках загальних правовідносин. Її призначення – спрямовувати поведінку суб'єктів права у необхідному напрямі, вказувати вид, форму і мету діяльності.

Дискусійним сьогодні в науці є питання про іншу форму реалізації юридичної відповідальності – позитивної (добровільної, перспективної). Точки зору вчених щодо визначення цієї форми відповідальності є суперечливими – від її повного неприйняття до визнання її як визначальної. Але зазвичай в юридичній науці існування позитивної відповідальності ставиться під сумнів.

Передумовою статусної відповідальності є державно-правове визначення стану особи в суспільстві, її правовий статус. Вона ґрунтується на приписах норм права, і попередньо була покладена на відповідних суб'єктів. Державно-правове закріплення статусної відповідальності і її реалізації мають місце до факту правопорушення.

Таке розуміння відповідальності не відрізняється від вузької трактовки відповідальності, в якій визначальну роль відіграють диспозиція і санкція норми. Широке розуміння відповідальності, хоч і включає в себе суб'єктивне переживання, ґрунтується на вказівках норм відповідальності, не обмежується ними, а виводить дослідження на більш високу ступінь існування психічної діяльності й відповідної поведінки.

Кондюкова В.В.,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та
педагогіки ННПП НАВС

МАНПУЛЯЦІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Службова діяльність працівників кримінальної міліції дуже специфічна і вимагає від них здатності до аналізу складних ситуацій та вміння швидко приймати відповідальні рішення. З метою отримання оперативної інформації їм постійно потрібно контактувати з представниками кримінальних структур, з пересічними громадянами, іноді приховуючи свої наміри, іноді, навіть, змінюючи власний імідж. Вирішуючи завдання отримання достовірної інформації, що стосується об'єктів оперативного інтересу, розкриття злочинів, викриття злочинців тощо, оперативні співробітники часто стикаються з намаганнями співрозмовників приховати певні дані, надати неправдиву інформацію або уникнути контакту. Дуже часто з цією метою по відношенню до

оперативного працівника застосовується маніпулятивна поведінка, вчасне, вміле розпізнання та нейтралізація якої мають велике значення для ефективної професійної діяльності оперативних працівників.

Визначаючи сутність психологічної маніпуляції, Е.Л. Доценко вказує, що це потаємний психологічний вплив, який майстерно і вправно здійснює маніпулятор, заради досягнення свого однобічного виграшу, граючи на психологічних слабкостях іншої людини і створюючи у неї ілюзію самостійності. Існує безліч способів та технік маніпулювання. Найпоширенішим прийомом, який використовують з метою приховування інформації або уникнення контакту з оперативним співробітником, є використання брехні.

Головні необхідні умови для самостійного ефективного виявлення брехні полягають у наявності у оперативного працівника:

знань маркерів брехні, особливостей їх прояву, способів та методів їх виявлення і т. ін.;

вмінь застосовувати знання на практиці;

уважності, як властивості особистості. Без цієї складової людина може дивитися і слухати, але не бачити і не чути. Уважність – це притаманна від природи стійка властивість особистості, що вдосконалюється протягом життя залежно від обставин, потреб та досвіду.

Але при всій спритності маніпулятора, маніпуляцію не так просто здійснити. Для досягнення своєї мети маніпулятор обов'язково повинен викликати довіру до себе, розслабити, жертву, приспати її пильність, щоб відволікти увагу від своїх дій та вчинків. Іноді сама довіра до маніпулятора або вдало підібрані ним умови спілкування надають йому змоги отримати бажаний результат. Вмілі маніпулятори, враховуючи значення першого враження при сприйнятті людини, намагаються своїми діями і поведінкою завоювати довіру на першому етапі контакту. Враження ділової, чесної людини може створитися настільки точно, що фахівець потім довго не може повірити, що його ошукали. В іншому випадку, з метою посилення впливу, маніпулятор може примушувати суб'єкта впливу за допомогою спеціальних засобів (введення в транс, психологічний тиск, хибна інформація і т. ін.).

У разі маніпулювання фактами використовують такі способи, як суміш наклепу на правді; відволікання уваги від важливих даних; підміна фактів емоціями; формування помилкових висновків на основі вірних фактів; помилкові узагальнення (загальні висновки на окремому факті); зневага тимчасових і логічних зв'язків між фактами; використання багатозначних слів; помилкові посилання на авторитети; гра на асоціаціях і стереотипах; гра на психокомплексах тощо.

Маркерів брехні дуже багато, але стовідсоткового показника брехні практично немає. Всі маркери потрібно оцінювати комплексно, виходячи з ситуації та особливостей особистості, з якою проходить спілкування. Поведінка особи, схильної до брехні та застосування маніпулятивних прийомів має свої психологічні особливості, знання яких допоможе значно підвищити ефективність професійної діяльності оперативних працівників.

Костицька М.М.,
доктор права, адвокат

ПРО ДЕЯКІ ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ СПРАВ У МІЖНАРОДНИХ АРБІТРАЖАХ

Міжнародний арбітраж є органом для вирішення спорів, який обирається за згодою сторін та керується правом (загальним, міжнародним, національним) при винесенні рішення, яке є обов'язковим для сторін.

Вперше Міжнародний арбітражний суд Міжнародної торгової палати був заснований в Парижі у Франції як незалежний від будь-яких урядів та міжнародних організацій. Цей суд керується Арбітражним регламентом, затвердженим Міжнародною Торговою палатою. Цей регламент чинний від 1998 р.

Ще раніше створювалися міжнародні арбітражі для вирішення політичних і правових спорів. Підставою для їх діяльності були Гаазькі конвенції про вирішення міжнародних спорів 1899 та 1907 років. Модель правил арбітражного процесу рекомендована Генеральною Асамблеєю ООН в 1958 р., міжнародні регіональні акти такі, як Міжамериканський договір про мирне врегулювання (Пакт Боготи) 1948 р., Європейська конвенція для мирного вирішення спорів 1957 р. Стокгольмська конвенція про примирення та арбітраж у рамках ОБСЄ 1992 р.

Оскільки в практичній діяльності мені доводиться виступати адвокатом в міжнародних комерційних арбітражах, то я і зупинюся на психологічній специфіці розгляду справ саме в них.

Місце розгляду справ визначає арбітраж або це за взаємною згодою визначають сторони. Суд засідає в складі одного чи трьох суддів, який заслуховує з сторін, їх представників, експертів, свідків і ін. аналізує документи тощо. Тобто, процедура є стандартною і мало чим відрізняється від провадження в національних арбітражних чи господарських судах. Специфікою юридичною є те, що сторонами

можуть виступати держави, органи держави, національні та транснаціональні корпорації, банки, бізнесові структури.

Майже десятирічний досвід адвокатської роботи дає можливість виділити певні специфічні психологічні особливості розгляду справ в арбітражних судах.

Особливо це спостерігається коли мають місце спори між країнами „класичної“ та „молодої“ демократії, між західними та пострадянськими країнами. Щодо останніх характерною є тенденція представити неповну чи недостатньо чітку витребувану документацію, безперспективні спроби пошуків впливу на суддів, значна чи іноді повна юридична безпорадність адвокатів із цих держав, недостатнє розуміння суті демократичності, гласності і публічності (при достатній конфіденційності) провадження в арбітражному суді.

Напевно тут теж проявляється визначена С. Кангтінгтоном культурна відмінність та протистояння в цій сфері.

Мають місце виділені австрійським філософом Отто Бауером та українським психологом Олексієм Губком риси національної психології та ментальності.

Якщо позиціям германських та англосакських адвокатів притаманний здебільшого „чистий“ раціоналізм, для романських – раціоналізм поєднаний з образністю, то для орієнтальних адвокатів (в т.ч. і з пострадянських країн) характерною образності, емоційність при не завжди витриманій логічності. Звичайно адвокати з орієнтальних країн – це не актори які прагнуть вплинути на емоційну сферу суддів.

Адвокат всюди залишається адвокатом. Але культурні, національні, ментальні і психологічні особливості проявляються і в такій специфічній юридичній діяльності, як участь в арбітражному провадженні.

Кошинець В.В.,

професор кафедри організації роботи та управління в органах прокуратур
Національної академії прокуратури
України, кандидат юридичних наук

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАТЬ В ГОСПОДАРЬСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

В умовах створення правової держави та необхідності зміцнення економіки все більшого значення набуває захист прав та інтересів суб'єктів господарювання. Перехід до ринкових умов господарювання

зумовив ускладнення у здійсненні господарської діяльності й зростання кількості конфліктних ситуацій, які призводять до виникнення спорів між суб'єктами господарювання.

Уявляючи собою взаємодію людей в умовах господарсько-процесуального регламенту, правосуддя по господарських справах насичене всім тим, що вивчає психологія: цілі, мотиви, почуття, пізнання рішення, переконання і т. д. Дослідження їх саме по собі уявляє чималий інтерес, але суть проблеми полягає в іншому: у тому, щоб поставити знання про всі ці психологічні явища на службу господарському судочинству, виявити психологічні закономірності, що спостерігаються при відправленні правосуддя по господарських справах, їхню роль у практиці правосуддя, досягнення цілей, поставлених перед правосуддям, особливості виховного впливу суду.

Господарський суд наділений усіма повноваженнями й атрибутами незалежної і самостійної галузі судової влади. Ця самостійність обумовлена низкою факторів, у тому числі:

а) специфікою предмета діяльності - розгляд господарських спорів;
б) особливістю кола суб'єктів як учасників господарського процесу - підприємств, організацій - юридичних осіб;

в) особливістю господарського процесу, що відрізняється оперативністю, відсутністю твердої регламентації процедури розгляду спорів тощо.

У діяльності господарського суду головна функція – посередництво, необхідність якого виникає у випадку, якщо не знайдене рішення при безпосередньому врегулюванні суперечки між сторонами.

Основною юридичною формою регулювання ринкових відносин є договір. З психологічної токи зору договір можна розглядати і як форму міжособистісних відносин, і як форму відношення інтересів і потреб людей, їхніх вольових зусиль.

Метою встановлення психологічного контакту є спонукання допитуваного до повідомлення достовірної інформації, дачі правдивих показань. Тому необхідно залучати до участі у судових діях особу, яка володіє спеціальними психологічними знаннями, а саме професійного психолога як консультанта або спеціаліста, адже досвід такої співпраці вже давно успішно використовується у багатьох країнах світу.

Одним із найважливіших інститутів в господарському процесі є інститут судової експертизи. Експертиза в господарському процесі відіграє дуже важливу роль, як один із основних засобів доказування, оскільки в процесі здійснення правосуддя дуже часто виникає необхідність встановлення обставин (фактів), дані про які потребують спеціальних досліджень та знань.

Статтею 41 ГПК України передбачено, що для роз'яснення питань, що виникають при вирішенні господарського спору і потребують спеціальних знань, господарський суд призначає судову експертизу. Учасники судового процесу мають право пропонувати господарському суду питання, які мають бути роз'яснені судовим експертом. Остаточне коло цих питань встановлюється господарським судом в ухвалі. Проведення судової експертизи доручається державним спеціалізованим установам чи безпосередньо особам, які відповідають вимогам, встановленим Законом України «Про судову експертизу».

Слід наголосити, що окремі питання призначення і проведення судової експертизи в господарському процесі викладені в Інформаційному листі Вищого господарського суду України «Про деякі питання призначення судових експертиз» від 27.11.2006 р. № 01-8/2651 згідно з яким ухвала суду про призначення судової експертизи має містити дані про: обставини справи, які мають значення для проведення судової експертизи; підстави призначення судової експертизи, зокрема додаткової або повторної; організація або особа, якій доручається проведення судової експертизи; перелік питань, що потребують роз'яснення; мотиви, за якими відхилено пропозиції учасників судового процесу; місце знаходження предметів і документів, які мають бути досліджені; обов'язок експертної організації (експерта) надіслати копії експертного висновку сторонам згідно з ч. 1 ст. 42 ГПК України.

Суддя господарського суду Луганської області А. В. Секірський зазначає, що на практиці у господарському процесі найчастіше призначаються наступні експертизи: почеркознавча та авторознавча; технічна експертиза документів; будівельно-технічна (оціночно-будівельна); земельно-технічна (оціночно-земельна); бухгалтерського та податкового обліку; фінансово-господарської діяльності; фінансово-кредитних операцій, товарознавча; експертиза у сфері інтелектуальної власності.

Однак, як бачимо про застосування психологічної експертизи мова не йде. Серед комплексних психологічних експертиз є психолого-лінгвістична та психолого-технічна експертиза, які можна призначати у господарському судочинстві.

Для встановлення авторства письмових документів суд може звернутися за допомогою до психологів і лінгвістів (філологів). Якщо криміналістична (почеркознавча) експертиза встановлює виконавця письмового тексту, то психолого-лінгвістична – його справжнього автора. Для цього встановлюються, групуються та піддаються порівнянню ознаки мови: семантико-граматичні (характер побудови фраз, вибір слів і

конструкцій, ступінь організованості тексту) та категоріальні (вікові, соціальні, професійні, територіальні, етнічні, національні) особливості.

Слід також пам'ятати, що висновок експерта не є остаточним та обов'язковим, а досліджується судом поряд з іншими доказами у справі. Господарський суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, а оцінка доказів – це складна процесуальна й інтелектуальна діяльність суду, підпорядкована закону логіки пізнання під впливом правових вимог.

Вважаємо, що саме застосування спеціальних психологічних знань підвищить ефективність розгляду справ у господарському судочинстві та підвищить рівень спілкування між його учасниками.

Лузанова Г.О.,

ад'юнкт кафедри юридичної психології НАВС

ОБОВ'ЯЗКОВІ ПІДСТАВИ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ІСТОРИКО-ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Розгляд історичних аспектів розвитку інституту судово-психологічної експертизи (далі – СПЕ) допомагає відтворити справжню картину динаміки наукових ідей, поглядів, підходів у цій сфері, а також окреслити напрями її актуалізації. Процес зародження і укорінення СПЕ невід'ємний від процесу становлення судової психології. Становлення теорії і практики СПЕ пов'язане з розвитком юридичних наук, у тому числі судової експертизи, а також із впливом психологічного знання на специфіку її проведення, виникнення нових видів експертиз, зумовлених потребами кримінально-процесуальної діяльності.

Так, зокрема, започаткування практики призначення судово-психологічної експертизи в юрисдикційному процесі нашої держави припадає на 20-ті роки ХХ ст.

За чинним кримінально-процесуальним законодавством Російської Федерації обов'язковими підставами призначення судової експертизи виступає психічний або фізичний стан підозрюваного, обвинуваченого, коли виникає сумнів в його осудності або здібності самостійно захищати свої права та законні інтереси в кримінальному судочинстві (п. 3 ст. 196 КПК РФ); психічний або фізичний стан потерпілого, коли виникає сумнів його здатності правильно сприймати обставини, що мають значення для кримінальної справи та давати показання (п. 4 ст. 196 КПК РФ) [4; 5; 6, с. 263]. Натомість п. 3 ч. 2 ст. 242 КПК України регламентує “визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, що викликають

сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності”». Річ в тім, що в цій статті проглядається підміна компетенції спеціальних знань. Зокрема, визначення психічного стану підозрюваного – це предмет судово-психологічної експертизи, проте наявність сумнів щодо його осудності – це вже предмет судово-психіатричної експертизи. Отже, доцільно поставити вимогу щодо необхідної перевірки психічного та фізичного стану свідка, підозрюваного та потерпілого шляхом призначення судово-психологічної або комплексної психолого-психіатричної, психолого-медичної експертизи для встановлення здатності свідка сприймати обставини, що мають значення для кримінального провадження та давати показання. Крім того, потребує уваги й встановлення здатності потерпілого розуміти, що з ним відбувалось, та давати з цього приводу показання. Ми підтримуємо такий підхід проаналізованих нами положень законодавства Російської Федерації, а тому вважаємо, що аналогічні норми мають діяти в законодавстві України.

Таким чином, можна стверджувати, що у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві не має чітких приписів щодо обов’язкових підстав призначення та проведення судово-психологічної експертизи при розслідуванні кримінальних правопорушень. Законодавець, хоча ніколи й не забороняв використання судово-психологічних досліджень з метою отримання та перевірки доказів у кримінальному провадженні, але й ніколи не вказував на випадки їх обов’язкового проведення. Звідси, на нашу думку, доцільна безпосередня регламентація законодавцем обов’язкового переліку випадків призначення судово-психологічної експертизи, зміна або доповнення якого можливі тільки на основі закону. Підкріпленням такої нашої думки можуть бути результати проведеного нами емпіричного опитування слідчих, які засвідчують необхідність вдосконалення чинного законодавства України з питань призначення та проведення судово-психологічних експертиз (46,8 %), вказують на доцільність врегулювання окремих аспектів актуалізації експертних досліджень (35,7 %) тощо.

Зміни щодо покращення чинного законодавства в межах нашої проблематики, на наш погляд, здатні забезпечити підвищення рівня ефективності застосування судово-психологічних експертиз як форми використання спеціальних психологічних знань в процесі кримінально-процесуальної діяльності, а це, у свою чергу, сприятиме якісному, повному та неупередженому розслідуванню кримінальних правопорушень.

Луцький М.І.,

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри теорії та історії держави і права Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ ЗУНР

На початку ХХ ст. Україна відновила національний процес державного будівництва. Незважаючи на загрозу з боку радянської Росії, Австро-Угорської монархії та військ Денікіна, український народ утворює власну державу та формує органи законодавчої, виконавчої та судової влади, політичну, економічну і правову системи, національну армію. Особливої форми набула організація державно-політичної системи.

Судово-прокурорські органи є важливою і невід'ємною ланкою державно-політичної системи будь-якої країни. Це усвідомлював і уряд ЗУНР, тому, незважаючи на складну зовнішньополітичну ситуацію, здійснював численні заходи для проведення судової реформи. Першим кроком у цьому стало прийняття Українською Національною Радою 21 листопада 1918 р. закону «Про тимчасову організацію судів і судової влади». Відповідно до цього нормативно-правового акту тимчасово судові функції в ЗУНР продовжували виконувати суди колишньої Австро-Угорської монархії під керівництвом державного секретарства юстиції. Іншими словами, в основу судової системи ЗУНР була взята попередня, австрійська.

Проведення судової реформи було покладено на Державне секретарство юстиції, розпорядженням якого на території ЗУНР утворено 12 судових округів, які поділялися на 130 судових повітів.

Реформування судової системи ЗУНР мало також наслідком розмежування цивільної юрисдикції, кримінальної та військової. Розгляд цивільних справ покладался на повітові та окружні суди. Щодо розгляду кримінальних справ, то законом Української Національної Ради від 11 лютого 1919 р. в повітах створювалися трибунали 1-ї інстанції.

Окрім органів цивільної і кримінальної юрисдикції в ЗУНР створювалася і військова юрисдикція. Відповідно до розпорядження Державного секретаріату ЗУНР від 16 листопада 1918 р. у Львові планувалось створити Найвищий військовий трибунал. Військові обласні суди мали діяти в межах Львівської, Тернопільської та Станіславської військових областей.

Щодо перегляду цивільних і кримінальних справ у вищих інстанціях, то 15 лютого 1919 р. Українська Національна Рада прийняла закон «Про тимчасове виконання судівництва в цивільних і карних справах у другій і третій інстанціях у часі надзвичайних відносин, спричинених війною», згідно якого другою інстанцією по цивільних і кримінальних справах мав стати Вищий суд у Львові, а третьою – Найвищий державний суд. Проте, незважаючи на всі спроби і численні дії уряд ЗУНР, важке внутрішнє і зовнішнє становище не дало змоги повністю реалізувати ці плани.

Як стверджують В. Комар і С. Сворак, організація і налагодження судової справи в ЗУНР проводились в інтересах більшості громадян і передбачала забезпечити спокій і нормальні умови життя та праці в краю

Марчак В.Я.,

професор кафедри кримінального права та криміналістики юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, доктор юридичних наук, професор;

Стратій О.В.,

адвокат Чернівецької асоціації адвокатів України

ВИРІШЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ КОНФЛІКТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

В основі будь-якої угоди в кримінальному провадженні лежать поняття «конфлікту» та «компромісу», які вимагають акумулювання знань різних наук: психології, соціології, криминології, конфліктології, кримінального права. Порушення особою кримінально-правової заборони породжує суперечності між інтересами особи, яка вчинила злочин та інтересами держави, суспільства, фізичної або юридичної особи, пов'язаними з нормальним функціонуванням охоронюваних публічним правом суспільних відносин: прав і свобод особистості, власності, економічної системи, громадського порядку, конституційного ладу ін. Для вирішення кримінально-правового конфлікту потрібно відновити, компенсувати або в іншій формі захистити порушені злочинцем блага, притягнувши суб'єкта, який порушив ці блага, до співрозмірної його провині відповідальності. Повноваження з вирішення кримінально-правових конфліктів традиційно належить державі. Тому держава,

незалежно від того, чи сама вона, суспільство, окремий громадянин або організація постраждали в результаті вчинення злочину, є учасником кримінально-правового конфлікту.

Юридичні конфлікти – це не мирне врегулювання соціальних відносин за своєю природою, оскільки при їх вирішенні державою санкціоновано застосування примусових заходів. Одним з фундаментальних принципів права є принцип формальної рівності. Тому право виносить за межі умов і факторів соціального конфлікту індивідуальні параметри особистості. Якщо взяти до уваги психологічний аспект вирішення спорів, то слід визнати першорядну роль людського чинника у виникненні та розвитку конфлікту. У міру розвитку конфлікту одна зі сторін може своїми діями поставити іншу в стан психологічної залежності. Це може бути досягнуто різними способами: психологічним тиском, інтригою, додатковими аргументами, погрозою насильства або насильством, шантажем і т.д. У цьому випадку рівень психологічних відносин можна назвати перевагою однієї із сторін і психологічною залежністю іншої. Динаміка психологічного елемента в розвитку юридичного конфлікту відповідає рівню психологічних відносин його учасників. Для управління конфліктом на цьому етапі важливо зрозуміти, що така позиція сторін неперспективна, оскільки зачіпає на свідомому і підсвідомому рівнях особистості найбільш небезпечні якості людини. До них відносяться: егоцентризм, самоповага, самоствердження в соціальному статусі, суперництво ін. Така позиція в конфлікті формує установку у свідомості людей не на компроміс, а на знищення суперника. Вирішення протиріччя в цьому випадку припускає варіант «виграв-програв». Здобута однією із сторін перемога по суті такою не є. Повалений противник виявиться назавжди по відношенню до переможця на найнижчому рівні психологічних відносин. Він принижений не тільки професійно, а й морально, набуває комплекс ненависті по відношенню до супротивника і ніколи не зможе співпрацювати з ним. Переможець таким чином отримує «вічного» особистого ворога, втрачає безпеку діяльності і перспективу співпраці. У свідомості суб'єктів конфлікту може сформуватися установка на компроміс за допомогою взаємних поступок. Управління конфліктом в такій моделі поведінки суб'єктів здійснюється на позитивних для обох сторін установках «виграв-виграв».

Компромісне вирішення кримінально-правового конфлікту притаманне змагальному типу кримінального процесу, який характеризується широкою дією принципу диспозитивності. Диспозитивність у сфері кримінальної юстиції являє собою вільне здійснення сторонами процесуальних прав, що впливають на хід процесу. У силу диспозитивності кримінально-правовий конфлікт вирішується

судом за активної участі двох процесуально рівноправних сторін. Предметом спору є обвинувачення, яке розуміється як кримінальний позов, тобто ствердження про винність конкретної особи, у вчиненні злочину, з вимогою про визнання правомірності якого виступає перед судовою владою сторона обвинувачення або потерпілий. Кожна зі сторін прагне переконати суд у правильності своєї позиції, спростувати версію іншої сторони, для чого, дотримуючись процедури, активно надає і досліджує докази. Суд у цій суперечці виступає як неупереджений і незалежний арбітр, який на основі оцінки поданих сторонами доказів повинен вирішити кримінальне провадження по суті, вибравши одну єдино правильну версію. Сторони вправі досягти домовленості про предмет кримінального позову та будь-яка з них має право відмовитися від «змагання». Така домовленість і є угодою в кримінальному провадженні.

Музаффаров Расиф Рафаэль Оглу,
психолог отдела кадров Академии
Полиции МВД Азербайджанской
Республики

ЗНАЧЕНИЕ ПРИМЕНЕНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ МЕТОДОВ ПРИ ОРГАНИЗАЦИИ И ПРОВЕДЕНИЯ ДОПРОСА

В юридической психологии отличают правовую и психологическую сторону допроса. В первую очередь, на передний план выдвигаются психологические особенности, познавательные, эмоционально-волевые процессы, а также проявление индивидуально-психологических особенностей человека. Особое внимание в статье уделено изучению основных исследовательских способов, путей и средств, используемых для определения психологических особенностей человека.

Вторая значимая сторона вопроса заключается не в установлении путей и средств изучения психологических особенностей человека в процессе допроса, а в применении адекватных средств обнаружения психологических особенностей лиц, совершивших преступление, асоциальный проступок уголовного характера. Так, для определения системы обстоятельств, подтолкнувших к уголовному поведению, а также системы мотивов, требуется установление или выделение особых путей и средств исследования. Среди данных средств и путей особое место занимают мероприятия, связанные с тактикой следствия.

В силу того, что характер уголовного деяния, условия его совершения, степень интенсивности бывают различными, пути и средства его правового рассмотрения резко отличаются от путей и средств психологического изучения. В первую очередь, используются криминалистические пути и средства и лишь, потом применяются необходимые психологические способы и средства для изучения данной стороны вопроса. Особое внимание привлекает специальная психологическая обстановка проведения допроса, в процессе которого возникает необходимость установления уровня адекватности конкретных действий и показаний обвиняемого, подозреваемого или свидетелей. Главная задача допроса это установление конкретных исполнителей, организаторов, соучастников преступления, степень их активности или вины. Для выполнения столь сложной обязанности приходится использовать целый ряд правовых, психологических путей и средств. Как справедливо отмечают специалисты «Тактические особенности допроса зависят от его вида, процессуального положения допрашиваемого. С этой точки зрения отличаются тактические способы допроса обвиняемого, потерпевшего, свидетеля и несовершеннолетнего лица. При планировании допроса следует точно определить время и место его проведения. Верный выбор места и времени имеет особое тактическое значение. Если допрос проводится в удобном месте и в подходящее время для допрашиваемого, следователь выигрывает в искренности и правдивости показаний. При отсутствии необходимых условий допрос проходит в напряженной для допрашиваемого обстановке, возникает спешка, что негативно сказывается на его эффективности».

На каждом этапе процесса допроса его тактические способы подвергаются различным изменениям. В то же время уточняются и совершенствуются пути и средства допроса. Наряду с общими свойствами путей и средств, применяемых в процессе допроса, существуют также индивидуальные особенности. Данные индивидуальные особенности влияют на психологический настрой допрашиваемого, его отношение к делу, в силу этого сотрудники следственного органа при осуществлении допроса обязаны ясно выделить подобную ситуацию и осуществить необходимые изменения в ходе его проведения. При определении путей и средств изучения допрашиваемых лиц в процессе следственных действий или допроса правовые и криминологические методы тактики допроса не должны применяться в полной изоляции друг от друга, необходимо их органическое слияние или синтез. Для изучения личности допрашиваемого следует ознакомиться с комментариями криминалистических и психологических аспектов, раскрытых в соответствующей литературе. «Главное отличие заключается не в путях и

средствах изучения, а в их целях. Криминологические аспекты изучения личности допрашиваемого направлены на получение необходимой информации, эффективного анализа процесса допроса, а также получения полных, правдивых и объективных сведений о событии. Поэтому в основе изучения личности стоит системный структурный подход. При этом предусматривается прогноз поведения допрашиваемого».

Изучение личности условно можно разделить на два этапа: изучение личности до проведения допроса и в ходе допроса. В связи с поставленной целью, хотелось бы обратить особое внимание на пути и средства, применяемые для изучения личности допрашиваемого лица. Прежде всего, изучение основных особенностей допрашиваемого лица должно отвечать определенным требованиям. Здесь необходима научная обоснованность методов, путей и средств изучения, соблюдение принципа объективности, целенаправленность процесса изучения, комплексное использование различных методов, возможность проверки полученных результатов параллельно используемыми методами. Системный подход к изучению психических особенностей как отдельной личности вообще, так и лица, совершившего преступное деяние, имеет серьезное значение для точности и правдивости результатов. В различных областях науки, в том числе в психологии, системный подход в последнее время все более широко применяется. За последнее время в юридической психологии и криминалистике возросла необходимость системного подхода. Значительная причина этого заключается в том, что психические явления вообще носят системный характер. «Поэтому принцип системного подхода дает возможность для подробного анализа с научной точки зрения в различных системах координат психологических явлений».

Подобный подход имеет серьезное значение в процессе допроса. В юридической литературе особое место уделено применению психологических методов в системе путей и средств, применяемых для изучения определенной личности. В этом смысле, прежде всего, возникает необходимость применения метода наблюдения, так как первичная информация в связи с изучением личности (допрашиваемого) поступает именно путем наблюдения за поведением и отношением данного лица к происшедшему. «Под наблюдением подразумевается целенаправленное и регулярное прослеживание психических явлений в естественных условиях без прямого вмешательства. Наблюдение имеет большое значение для изучения и фиксации психологических фактов. Посредством наблюдения можно получить ценные сведения о психологическом состоянии как отдельной личности, так и определенный

группы. С его помощью можно определить события и изменения в личной и общественной жизни человека».

Для выяснения психологических задач допроса метод наблюдения должен отвечать определенным требованиям. Для изучения личности подозреваемого, свидетеля или любого лица, имеющего отношение к преступному деянию, посредством наблюдения данное мероприятие должно быть четко и последовательно организовано. Для получения более подробной информации об изучаемом событии или лицах необходимо их рассмотреть в различных условиях с выяснением всех обстоятельств, способных оказать свое воздействие. Метод наблюдения может предоставить ценный материал о психологических явлениях (например, при очной ставке). Данный метод имеет также целый ряд недостатков, часть которых зависит от особенностей объекта наблюдения (следует учитывать способность наблюдаемого лица к мастерским маскировкам своего поведения). Здесь особое значение имеет «фактор времени». Сложно предвидеть тот момент, когда проявятся черты, интересующие наблюдателя. Именно вследствие этого с первого взгляда сложно отличить искренность допрашиваемого в своих показаниях от намерения завести в заблуждение сотрудников следственно-оперативного органа.

Вторая часть недостатков связана с действиями самого следователя во время допроса. Его опыт, психологическая сноровка, отношение к делу, ясное понимание целей и задач следственного процесса, способность выбора нужных фактов, осмысление и проч. имеет большое значение и воздействуют на эффективность наблюдения. При комментировании и анализе материалов наблюдения в процессе следствия в зависимости от личных качеств следователя в определенной мере он может проявить субъективизм.

Следует помнить, что еще первые наблюдения, факты, обнаруженные с применением метода наблюдения, дают возможность для выбора дальнейшей тактики допроса и в то же время у следователя появляется внутренняя уверенность в себе для правильной оценки показаний. «Внешний вид достаточно ясно характеризует человека, условия его работы, образ жизни, профессия, личные качества, поступки, речь дают сведения о психологическом состоянии человека. Посещение места работы, жительства допрашиваемого также дает значительный материал для ознакомления. Это показывает, что для получения объективных сведений о психологии допрашиваемого следует наблюдать даже за незначительными на первый взгляд деталями».

Собеседование с допрашиваемым дает возможность для получения более подробной информации о происшествии. Через собеседование можно установить общий уровень развития допрашиваемого, отношение

к фактам, связанным с расследуемым делом. «С помощью собеседования обнаруживаются мировоззрение, соблюдение нравственных и этических норм допрашиваемым. Также можно получить необходимую информацию об антисоциальном настрое, психическом состоянии, волевых качествах личности. Для большей эффективности допроса следует заранее обдумать и уточнить предстоящие вопросы, определить форму собеседования, последовательность вопросов и обстановку проведения беседы.

Среди методов психологического исследования, дающих более точные результаты за относительно короткое время о психических явлениях или психологических особенностях определенного лица, главным методом является эксперимент.

Имеется множество психологических вопросов и задач допроса, которые зависят от мастерского применения различных методов. Вышесказанное указывает на то, что в целях выявления психологических особенностей лица в процессе допроса можно успешно пользоваться различными психологическими методами.

Озерський І.В.,

доктор юридичних наук, доцент, радник юстиції, професор кафедри кримінального права та правосуддя “ДВНЗ” Запорізький національний університет

**МОНІТОРИНГ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ НОРМ
ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ
ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАТЬ**

Варто зазначити, що у новому КПК України, законодавець вдало поєднав в одній процесуальній фігурі два окремих статусу (*форми використання психологічних знань*), а саме “спеціаліста” та “консультанта”. Вважаємо, що у цьому є раціональний сенс, оскільки спеціаліст в основному обертає свої висновки та рішення у формі консультації. Тому складно розмежувати висновок спеціаліста та його консультації, адже якщо останні надаються письмово, то мають вигляд висновку. Так, якщо навіть прокурор клопоче перед суддею про призначення психологічної консультації, то її буде доручено виконати спеціалісту, а відтак вона буде підпадати під ознаки ст. 72 КПК України, а її виконавець вже є очевидним.

В новому Кримінальному процесуальному кодексі України передбачена та нормативно закріплена й така форма участі спеціаліста (у

нашому випадку психолога) як “допомога” (ч. 3 ст. 71 КПК України), що дозволяє використовувати означену форму з питань психологічного характеру. Така допомога спеціаліста-психолога може знадобитися при допиті малолітньої або неповнолітньої особи (наприклад, свідків, потерпілих, підозрюваних та обвинувачених), адже у чинному КПК України чітко виписано, що допит таких учасників процесу проводиться у присутності психолога (ч. 1 ст. 226, ст. 490 та ч. 1 ст. 354 КПК України).

Тож, якщо неповнолітній не досяг шістнадцятирічного віку або якщо неповнолітнього визнано розумово відсталим, на його допиті за рішенням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду або за клопотанням захисника забезпечується участь психолога (ч. 1 ст. 491 КПК України). Так, спеціаліст-психолог може допомогти, як слідчому, так і прокурору обрати засоби психологічного впливу (*в рамках дозволених законом і правовою етикою*) з метою стимулювання допитуваного давати показання, зайняти правильну соціальну позицію. Адже, кримінально-процесуальний та кримінальний закони забороняють вплив лише в його грубих проявах, у формі насильства, шантажу та погрози п. 4 ч. 1 ст. 7, ч. 1, 2 ст. 11 та п. 2 ч. 1 ст. 87 КПК України прямо зазначена заборона домагатись показань обвинуваченого та інших осіб, які беруть участь у справі, шляхом насильства, погроз та інших незаконних заходів, а в ст. 373 КК України виписана відповідальність за примушування давати показання.

Варто додати, що під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, крім обставин передбачених ст. 485 КПК України, завдяки залученню спеціальних психологічних знань, з'ясовуються: у разі потреби (втрата пам'яті, відсутність даних про вік тощо) приблизний вік неповнолітнього (п. 1 ч. 1 ст. 485 КПК України); стан психологічного виснаження неповнолітнього (психічне здоров'я, рівень інтелектуального розвитку тощо) (п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України); соціально-психологічні риси неповнолітнього, які необхідно врахувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру (п. 1 ч. 1 ст. 485 КПК України); за наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними (п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України); ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння (п. 2 ч. 1 ст. 485 КПК України); умови виховання неповнолітнього (п. 3 ч. 1 ст. 485 та п. 1, 2 ч. 1 ст. 487 КПК України); наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення (п. 4 ч. 1 ст. 485 КПК України).

Законодавець також прямо вказує на участь психолога в такій слідчій дії як пред'явлення для впізнання (ч. 8 ст. 228 КПК України). Оскільки як зазначено в ч. 9 ст. 228 КПК України для впізнання можуть бути пред'явлені голос або хода особи яку впізнають. При цьому впізнання за голосом повинно здійснюватися поза візуальним контактом між особою, що впізнає та особами, які пред'явлені для впізнання (ч. 9 ст. 228 КПК України). Участь спеціаліста психолога знадобиться і при пред'явленні трупа для впізнання (ст. 230 КПК України).

Вбачаємо за необхідність залучати спеціальні психологічні знання й при дослідженні інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів (ст. 266 та 359 КПК України). Тим паче, що в ч. 1 ст. 66 КПК України виписано: “дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів, у разі необхідності здійснюється за участю спеціаліста”. Окрім цього в ч. 3 ст. 266 КПК України зазначено, що носії інформації та технічні засоби, за допомогою яких отримано інформацію, можуть бути предметом дослідження відповідних спеціалістів або експертів у порядку, передбаченому КПК України. А чому варто залучати психолога? Так, тут варто навести наступні аргументи, а саме:

- при перегляді відеозапису огляду місця події психолог може зорієнтувати суддю, прокурора чи слідчого в особливих характеристиках підозрюваного, чи навіть виявити його за психологічними ознаками (особливостями поведінки, звичками), відтворити психологічний портрет правопорушника;

- при прослуховуванні аудіо запису розмови (телефонної, з диктофона, чи іншого пристрою, психолог може визначити психологічну характеристику підозрюваного, його звички, особливі мовні прикмети, національність тощо, а відтак зорієнтувати суддю, прокурора чи слідчого в напрямку раціонального підходу до встановлення особи причетної до кримінального правопорушення.

Варто зазначити, що спеціалісту-психологу під час судового провадження, наприклад при дослідженні чи ознайомленні різного роду документами (ст. 358 КПК України), з яких призначалась психографологічна експертиза, учасниками процесу можуть бути поставлені відповідні запитання (ч. 2 ст. 358 КПК України). Коли ж під час судового провадження при дослідженні документів викликає сумнів у його достовірності (наприклад, чи складений документ в стані сильного душевного хвилювання?, чи складений документ під впливом зовнішніх чинників, погроз, шантажу? тощо) учасники процесу мають право клопотати про призначення психографологічної експертизи.

Остафійчук Т.В.,

кандидат психологічних наук, доцент, доцент
кафедри психології та педагогіки ННІПП
НАВС

ПСИХОЛОГІЧНІ ВИМОГИ ДО ОСОБИСТОСТІ ЮРИСТА

Професія юриста є досить важливою, поширеною і різноплановою у сучасному суспільстві. Діяльність представників різних підгруп юридичних професій має свою специфіку, обумовлену характером суспільних відносин, у яких вони беруть участь, що відбивається на їх морально-психологічних якостях. Але, підкреслимо, що усі юристи керуються у своїй діяльності однорідними принципами, мають бути зорієнтованими на загальнолюдські моральні цінності, і тому до них, як до представників правничої професії, ставляться єдині за своєю сутністю особистісні, морально-психологічні вимоги незалежно від конкретної сфери діяльності чи відомчої приналежності. Тому на сьогодні визначення пріоритетних психологічних вимог до представників юридичних професій необхідні для формування змісту підготовки таких фахівців.

Діяльність юрисконсультів, нотаріусів, адвокатів має суспільно необхідний характер, а суддів, прокурорів, слідчих — державну значущість. Вони є посадовими особами, представниками влади, здійснюють владні повноваження для захисту інтересів громадян, суспільства, держави. У своєму спілкуванні з іншими людьми, носіями соціальних ролей, пересічними громадянами вони представляють та уособлюють державну владу. Надання працівникам юридичних професій не лише правової, але й моральної санкції на проведення відповідної діяльності з охорони і захисту прав людини і громадянина з використанням владних повноважень покладає на них високу відповідальність за суворе і точне дотримання законності, ... моральні вимоги до поведінки таких працівників.

Без перебільшення можна також сказати, що юридична діяльність потребує від юриста високих інтелектуальних здібностей: уміти давати розумні відповіді на складні питання, проникати в сутність явищ, бачити причинно-наслідкові зв'язки, мислити широко і передбачати події. Уміння збирати, утворювати цілісну образну картину явищ - одне з найважливіших у розумових здібностях. Мислення юриста, як і інші якості, засновано на його загальному інтелектуальному розвитку. Йому повинні бути характерні активність і ініціативність, пошуковий, аналітико-синтезуючий характер, глибина і широта, логічність, організованість, доказовість (нетерпимість до голосливих тверджень), несуперечність, здатність мислити при "інформаційних порожнечах",

уміння висувати гіпотези і ретельно досліджувати їх, спритність, гнучкість, швидкість, практичність, ясність, стійкість, прогностичність, критичність. Розвиток такого мислення відбувається разом із професіоналізацією відчуттів, сприймання, уваги тощо. Важливими є такі особистісні якості юриста, як духовні потреби, інтереси, устремління, ціннісні орієнтації, риси характеру, психофізіологічні якості (темперамент) тощо.

Значне місце у юридичної діяльності займає спілкування. Тому комунікативна компетентність — знання юристом правил спілкування, володіння його технологією неможлива без розвинених комунікативних здібностей юриста, тобто здібностей володіти ініціативою у спілкуванні, виявляти активність, перцептивність, толерантність.

Юридична практика показує, що система освіти та виховання майбутніх юристів спрямована на формування їх правової культури, проте практична діяльність юриста регулюється не тільки нормативно-правовими актами, а й нормами моралі та правилами етикету. Сьогодні можна з упевненістю стверджувати, що знання тільки законодавчої бази недостатньо для виконання юристом своїх функцій. Він повинен володіти певними морально-психологічними якостями, мати високу культуру. Розвинути ці здібності допомагають спеціальна освіта та цілеспрямоване виховання. На жаль, освіту у юридичних ВНЗ в основному зведено до вивчення матеріального та процесуального права. На нашу думку, у теперішній час нагальною стала потреба розширення та збагачення змісту юридичної освіти в Україні, а саме головне – удосконалення системи виховання студентської молоді, зокрема майбутніх юристів, з метою формування у них тих особистісних рис і якостей, які відповідають вимогам суспільства. Така потреба викликана значущістю правоохоронної діяльності та практичною складністю умов її реалізації.

Охріменко І.М.,

доктор юридичних наук, доцент, начальник
кафедри управління та роботи з персоналом НАВС

ІНТЕГРАЦІЯ ПСИХОЛОГІЇ І ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ

Зародження вітчизняної оперативно-розшукової психології відбувалося під впливом інтеграції та диференціації системи юридичних і психологічних знань. Звідси є сенс вести мову про те, що виникнення такої інтеграційної галузі одночасно стимулює розвиток й удосконалення як психологічного, так і юридичного знання.

У подальшому необхідність підвищення ефективності правоохоронної діяльності (у тому числі, оперативно-розшукової) в боротьбі зі злочинністю викликала соціальну потребу в залученні психологічних знань, що знайшло місце в нових вузькоприкладних наукових розробках В. В. Баранова, І. І. Басецького, Р. К. Безруких, А. Ф. Возного, І. М. Кононенка, Г. Л. Петренка, та ін. Недаремно ж О. Р. Ратінов у 70-х роках ХХ ст. зазначав: “наполегливо вимагає самостійної розробки психологія оперативно-розшукової діяльності”. Його монографія “Судова психологія для слідчих” фактично науково обґрунтовувала систему юридичної психології, що охоплювала: кримінальну, правову, судову, виправно-трудова і оперативно-розшукову психологію. К. К. Платонов в системі психології поряд з правовою, кримінальною, судовою, виправно-трудова її структурами, виділяв також й оперативну психологію.

Отже, окреслений нами теоретико-орієнтувальний етап історичної інтеграції окреслених галузей знань (20-70 рр. ХХ ст.) засвідчує первинний розвиток оперативно-розшукової психології на базі юридичної психології та характеризується перенесенням психологічної інформації на ОРД. При дослідженні прикладних проблем психології функціональної діяльності правоохоронних органів не слід оминати увагою й видатного вченого О. М. Столяренка, який обґрунтував систему “психології оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ”. У цю систему приватних теорій юридичної психології науковець включив: теоретико-методологічні засади правової та превентивної психології, кримінальної психології, психології слідчої й оперативно-розшукової діяльності тощо.

Виходячи з цього, можна стверджувати про продовження інтеграції психології й теорії ОРД, що послугувало подальшому теоретичному обґрунтуванню предмету оперативно-розшукової психології. Починаючи з 1981 року в Омській вищій школі запроваджується спецкурс “Психологія оперативно-розшукової діяльності”. Його структура розроблена відповідно до програми курсу ОРД і складалася із загальної та особливої частин. Наукові розробки психологічних проблем ОРД були належним чином узагальнені і систематизовані й викладачами Академії МВС СРСР.

Отже, адаптаційний історичний етап розвитку нового наукового знання на основі інтеграції психології і ОРД (80 рр. ХХ ст.) демонструє його переорієнтацію вже в бік теорії ОРД. Була зроблена спроба адаптувати психологічні знання в межах діяльності суб’єктів ОРД, створити передумови для розвитку галузевого категоріально-понятійного апарату.

З початком 90-х років ХХ ст. проглядається прагнення до об'єднання організаційних й інтелектуальних можливостей фахівців-психологів та юристів, що виявилось в ґрунтовних наукових розробках з актуальних питань ОРД: організаційно-психологічна структура ОРД, встановлення та розвиток довірчих відносин з особами, психологічні засади виконання спеціальних завдань з розкриття діяльності організованих злочинних формувань, психологія проведення окремих оперативно-розшукових заходів, психологічні особливості процесу попередження і викриття злочинів тощо. Неоціненне значення за цих часів відіграли концептуальні роботи Я. Ю. Кондратьєва, насамперед, його монографія "Психологічне забезпечення діяльності оперативних підрозділів МВС України".

За сучасних умов спостерігається тенденція до розширення горизонту психологічних досліджень та сфер практичного застосування їх результатів у практичній юриспруденції. Сучасні наукові розвідки свідчать про вихід інтегративного процесу психології і ОРД в Україні на новий етап розвитку. Це демонструє й поява 6-го тому Міжнародної поліцейської енциклопедії, який присвячений ОРД поліції (міліції) та її психологічному забезпеченню. Крім того, на даному етапі більш помітною стає тенденція, за якої розробку (й подальше обґрунтування) окремих прикладних засад психологічного супроводження ОРД досить часто ініціюють вже не вчені-юристи, а науковці-психологи.

Таким чином, зародження самостійного наукового знання не є простим механічним інструментом використання результатів психології в ОРД. Керуючись власним методологічним інструментарієм, комплексна юридична психологія, продовжує укорінювати окремі свої галузі під дією принципу інтеграції системи юридичних та психологічних знань.

Охріменко С.С.,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем експертно-криміналістичного забезпечення діяльності ОВС ННПФЕКП НАВС

ПРИЗНАЧЕННЯ СЛІДЧИМИ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

Однією з найбільш актуальних проблем, що вимагає більш ретельного вивчення, є психологія злочинної поведінки. З огляду на це

останнім часом спостерігається стійкий інтерес до психологічних аспектів розслідування кримінальних правопорушень. Практика засвідчує, що зрозуміти будь-яку поведінку, у тому числі злочину, неможливо без справжнього знання психології особистості, психологічних механізмів і мотивів, соціально-психологічних явищ й процесів. Варто також враховувати і те, що знання психологічних закономірностей, застосування в процесі правозастосовної діяльності певних психологічних методів, використання спеціальних психологічних знань полегшує роботу фахівців правоохоронних органів, допомагає їм вірно сприймати об'єктивну дійсність, правильно оцінювати її і використовувати результати пізнання в кримінальному процесі.

Акцентуючи увагу на значенні психології при вирішенні юридичних завдань, М.В. Костицький під спеціальними психологічними знаннями, вважає професійні знання психологічної науки, її основних галузей, вміння застосовувати спеціальні тестові та інші методики, набуті при здобутті психологічних спеціальностей, під час навчання в аспірантурі, практичної діяльності (як психолога) особою, яка залучається до кримінального процесу як експерт, консультант, спеціаліст.

Слід підкреслити, що однією з форм використання спеціальних психологічних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень виступає призначення слідчим судово-психологічної експертизи. Як зазначає В.О. Коновалова, даний вид експертиз призначається в тих випадках, коли для вирішення певних питань необхідні спеціальні знання в області психології. Слідчий повинен пам'ятати, що за допомогою судово-психологічної експертизи можна отримати данні, які дозволять зрозуміти та правильно оцінити особливості психічної діяльності та проявів людини, які мають значення для отримання висновків юридичного змісту.

Загальна ж картина демонструє, що значна частина слідчих не має досвіду призначення судово-психологічних експертиз є негативним моментом. Слідчі, на нашу думку, не зовсім розуміють сутність судово-психологічної експертизи, її можливості та компетенцію, часто плутаючи її з судово-психіатричною експертизою. Це доволі значний показник, адже досвід має велике значення поряд з професійно значущими якостями і властивостями та сприяє більш швидкому, якісному, повному й ефективному здійсненню розслідування кримінальних правопорушень.

Отже, типовий слідчий ОВС сьогодні – це фахівець, що знаходиться на етапі адаптації щодо свого професійного становлення. Окрім того, більшість з них – випускники відомчих навчальних закладів системи МВС України у віці приблизно 30-ти років (58,8%), тобто належать за загальноприйнятою віковою періодизацією до віку, який сам

по собі є психологічно напруженим та емоційно насиченим етапом соціалізації, що аж ніяк не сприяє прискореному формуванню професійної майстерності.

Зауважимо, що непоодинокими є випадки, коли молоді фахівці змушені самостійно оволодівати професією слідчого, оскільки досвідчені фахівці занадто завантажені роботою, не мають бажання вчити менш досвідчених, що у підсумку разом з об'єктивними чинниками (наприклад, чіткими строками кримінального провадження) призводять до певних прорахунків щодо обсягу та повноти формулювання питань перед експертним дослідженням. Спостерігається також значна плінність слідчих кадрів, що, на наш погляд, не сприяє більш якісному напрацюванню професійно значущих знань та умінь у межах практики призначення судово-психологічних експертиз. Натомість професіографічні показники фахівця сприятимуть у визначенні необхідності призначення судово-психологічної експертизи в кожному конкретному випадку досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Таким чином, необхідність призначення відповідної судово-психологічної експертизи в кожному конкретному випадку досудового розслідування кримінальних правопорушень зумовлює необхідність вміння слідчого розумітися в психологічних особливостях конкретних осіб, вмінні тлумачити їх поведінкові прояви. Використання судово-психологічної експертизи як однієї з форм використання спеціальних психологічних знань на всіх етапах розслідування кримінального правопорушення необхідно для правильної його кваліфікації, висунення та перевірки обґрунтованих слідчих версій, підвищення ефективності тактики проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, а також встановлення конкретних причин та умов, що сприяють вчиненню злочину, й індивідуалізації покарання.

Подкопась Є.С.,

ад'юнкт кафедри юридичної психології НАВС

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ У КЕРІВНИКІВ ПІДРОЗДІЛІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Специфічність поставлених перед підрозділами досудового розслідування завдань, процес реформування та збільшення навантаження на керівників підрозділів досудового розслідування визначають науковий інтерес до даної категорії керівників.

Формування сучасної генерації керівного складу підрозділів досудового розслідування ОВС, спрямоване на активізацію управлінського потенціалу особистості, розвиток керівника-професіонала.

Досягнення зазначеної мети передбачає:

- здійснення якісного добору керівників підрозділів досудового розслідування ОВС з оптимальним набором професійно важливих моральних, ділових і індивідуально-психологічних якостей;

- розвиток професійно важливих якостей, в процесі професійного навчання та підготовки, до найвищого рівня ділового потенціалу – професіоналізму.

Беручи до уваги групи повноважень керівника підрозділу досудового розслідування ОВС, на основі аналізу особливостей управлінської та слідчої діяльності в ОВС України та узагальнення поглядів науковців щодо професійно важливих якостей необхідних слідчому та керівнику в органах внутрішніх справ, нами було окреслено структуру професійно важливих якостей керівника органу досудового розслідування ОВС України, яка містить найстійкіші характеристики особистості, що впливають на ефективність діяльності керівника.

З метою вивчення визначальних умов та чинників професійної діяльності, професійно-кваліфікаційних вимог до працівників конкретного фахового напрямку та експертної оцінки професійно важливих якостей керівників підрозділів досудового розслідування нами було розроблено анкету.

В результаті були визначені професійно важливі якості, які безпосередньо впливають на якість та ефективність професійної діяльності керівників підрозділів досудового розслідування ОВС України. Вісім якостей із зазначеного переліку піддослідні визначили, як визначальні у їх діяльності, зокрема: управлінська компетентність, висока фахова та загальна освіченість, авторитетність, особиста дисципліна, педагогічна компетентність, уміння приймати рішення та контролювати їх виконання, уміння встановлювати і підтримувати психологічний контакт, здатність формувати згуртовану команду.

Якості, які забезпечують ефективність процесуальної складової в діяльності даної категорії керівників, такі як: високий рівень правової свідомості, загально правова компетентність розвинене мислення, здатність до швидкого здійснення аналізу, синтезу, порівняння тощо – отримали найменшу кількість балів. На нашу думку, це можна пояснити тим, що частіше за все керівниками підрозділів досудового розслідування призначають працівників з цього ж підрозділу. Тобто, для виконання процесуальної складової діяльності вони мають достатньо знань та практичного досвіду роботи. А от проблемність здійснення саме

управлінської складової своєї діяльності, актуалізує значущість рівня психологічної готовності до управлінської діяльності та розвитку професійно важливих якостей.

Звідси висновок, що в процесі відбору та підготовки керівників підрозділів досудового розслідування необхідно першочергово увагу звернути на їх управлінський потенціал – наявність необхідних професійно важливих якостей та їх розвиток.

Порохня В.В.,

ад'юнкт кафедри юридичної психології НАВС

АНАЛІЗ ДЕТЕРМІНАНТ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Злочинність неповнолітніх – це багатогранний феномен, який в останній час потребує величезної уваги дослідників. Соціальна дезорганізація, що характерна для нашого суспільства, у цілому зачіпає підлітків сильніше, ніж дорослих. Низка деструктивних соціальних процесів позначилася на процесі соціалізації неповнолітніх, на формуванні їх особистості, на рості злочинності серед цієї вікової категорії.

Сучасному стану злочинності неповнолітніх притаманні такі кримінально-правові та криминологічні особливості як організованість, груповий характер, жорстокість і зухвалість при вчиненні злочинів, участь у складі груп дорослих злочинців, рецидивів тощо. Тривожні тенденції спостерігаються стосовно особи злочинця неповнолітнього. Серед них значна кількість зловживає спиртними напоями, наркотиками, не навчається і не працює, не має позитивного дозвілля, тобто фактично перебуває поза соціальним контролем, що, безумовно, сприяє легкому переходу підлітка на злочинний шлях.

Загалом виокремлюють такі чинники злочинності неповнолітніх: негативний вплив сім'ї; недоліки у шкільному вихованні; незайнятість суспільно корисною працею; негативний вплив мікросередовища; недоліки у діяльності правоохоронних органів з профілактики злочинів неповнолітніх.

Існує декілька підходів до класифікацій детермінант злочинності за різними критеріями: за соціальною природою, за масштабом, за територіальною поширеністю. Але на жаль, жодна з них не дає змогу систематизувати детермінанти злочинної поведінки неповнолітніх.

На сьогоднішній день у суспільстві відбувається багато процесів, які впливають на зростання злочинності. Потребують теоретичного і практичного розроблення причини і умови злочинності неповнолітніх,

співвідношення біологічного і соціального у формуванні антисуспільної установки у свідомості неповнолітніх на основі подій та процесів, які реально відбуваються у нашій державі.

З цією метою доцільно використовувати класифікацію причин злочинності неповнолітніх наведеною авторами І.Ф. Аршавою, О.Г. Репіною, І.О. Аршавою. Перша група детермінант – біолого-генетичні, які включають алкоголізм та наркоманію батьків, нервові або ж психічні хвороби батьків та дітей, патологічний перебіг вагітності та пологів, спадкові хвороби тощо. До другої групи слід віднести соціальні фактори, – негативний вплив у сім'ї; недоліки у шкільному вихованні; незайнятість суспільно-корисною працею; негативний вплив мікросередовища; прорахунки у діяльності правоохоронних органів щодо профілактики злочинів неповнолітніх та інші соціальні деструкції суспільства. Адже саме окремі підрозділи кримінальної міліції у справах дітей повинні ефективно працювати у профілактичному плані, а не орієнтуватись здебільшого на розкриття вже вчинених злочинів. Третю групу факторів становлять особистісні риси неповнолітнього: особливості характеру, темпераменту, системи цінностей, рівень домагань, наявність адекватної самооцінки, захоплення і таке інше. Оскільки проблема правосвідомості та правової культури ще тривалий час буде актуальною, то четвертим фактором можна вважати правосвідомість неповнолітнього, тобто знання законів, меж власної відповідальності за скоєне. У якості ще одного, п'ятого фактора логічно виділити фізіологічні та психологічні зміни, які відповідають переходу від дитинства до дорослості і якими може бути зумовлена протиправна поведінка особи. Оскільки саме підлітковий та ранній юнацький періоди вчені відносять до критичного періоду онтогенезу, що пов'язано з кардинальними перетвореннями у фізіології, свідомості особистості, її діяльності, і системи взаємин.

Також, досить часто неповнолітні правопорушники серед причин, які штовхнули їх на вчинення злочину називають перегляд відповідних відеоматеріалів. Неконтрольований доступ дітей до Інтернет ресурсів, що пропагують насильство, порнографію, жорстокість, інші асоціальні явища, негативно впливає на молоде покоління, розбещує несталу свідомість, призводить до ускладнення криміногенної ситуації в містах, незважаючи на потребу виховання у дітей і молоді незалежної моральності та духовності в умовах сьогодення.

Таким чином, злочинність неповнолітніх має власні характерні особливості, що пов'язані з віковими, психологічними, статевими та іншими відмінностями особистості неповнолітніх правопорушників та механізмом протиправної поведінки; з обставинами, що сприяють вчиненню правопорушень неповнолітніми; з динамікою та структурою

правопорушень неповнолітніх; демографічними та багатьма іншими факторами, що відносяться до різних соціально-економічних та морально-психологічних сфер суспільної діяльності. А усвідомлення причин феномену злочинності неповнолітніх має велике значення для сучасного українського суспільства, особливо у період загострення і без того складної соціально-політичної та економічної ситуації, внаслідок якої страждають у першу чергу ті, чиє життя тільки починається, – діти.

Романенко О.В.,

доктор психологічних наук, с.н.с.,
професор кафедри психології та
педагогіки ННІПП НАВС

РОЛЬ СОЦІАЛЬНО-ПЕРЦЕПТИВНОГО ПЕРЕДБАЧЕННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ОВС

Сучасні політичні події в Україні супроводжуються посиленням необхідності забезпечення безпеки її громадян, що висуває підвищені вимоги як до удосконалення системи професійної підготовки працівників ОВС, так і до особистості кожного правоохоронця. На разі в системі управління органами і підрозділами внутрішніх справ відбуваються важливі зміни: розширюється процес демократизації управлінської діяльності, здійснюється перехід до більш гнучких систем керівництва підрозділами міліції, впроваджуються якісно нові методи підготовки управлінців органів внутрішніх справ. У зв'язку з цим актуальним є розроблення наукових засад підвищення ефективності діяльності підрозділів ОВС, що визначає ступінь правового захисту прав і законних інтересів громадян.

Психологічні аспекти відбору та атестування кадрів різних служб у системі ОВС представлені у працях вітчизняних вчених (Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, О. М. Бандурка, В. І. Барко, Ю. Б. Ірхін, В. П. Казміренко, Л. І. Казміренко, Я. Ю. Кондратьєв, М. В. Костицький, О. І. Кудерміна, В. С. Медведєв, Г. О. Юхновець, С. І. Яковенко та ін.). Відзначається, що високі вимоги, які стоять перед правоохоронцем, вимагають від нього сформованості певних особистісних якостей. Проведення подальших досліджень у цій галузі зумовлено важливістю теоретичного узагальнення актуальних питань психологічного забезпечення професійної діяльності правоохоронців та необхідністю систематизації наявного досвіду застосування здобутків психологічної науки для сучасної правоохоронної практики.

У структурі професійно значущих якостей особистості правоохоронця відзначається здатність до прогнозування і планування певних дій для досягнення намічених цілей. Уявлення щодо перебігу та ймовірних результатів подій є обов'язковим компонентом правоохоронної діяльності. Це виявляється у процесі висунення гіпотези щодо дій правопорушників, дозволяє заздалегідь визначити лінію власної поведінки, намітити декілька варіантів розвитку подій в залежності від можливих змін ситуації, уточнити проміжні та кінцеві цілі спілкування між усіма учасниками професійної взаємодії.

Важливою складовою прогностичної діяльності є здатність до соціально-перцептивного передбачення, що у психологічній літературі розглядається в контексті вивчення проблеми соціальної перцепції (Г. М. Андрєєва, В. О. Барабаншиков, О. О. Бодальов, А. І. Донцова, Я. Л. Коломинський, В. О. Лабунська, М. І. Лісіна, Т. О. Рєпіна та ін.). Соціально-перцептивне передбачення часто носить неусвідомлений характер; процеси обробки сенсорної інформації згорнуті та виявляються у вигляді інтуїтивного передбачення. У результаті розуміння та пізнання іншої людини з'являється соціально-психологічна інтерпретація, необхідним елементом якої є прогноз поведінкових, пізнавальних та емоційних характеристик іншої людини. С. Л. Рубінштейн наголошував на тому, що інтерпретація, що виникає в процесі сприйняття іншої людини, стає гіпотезою, яка перевіряється на його подальших етапах.

Побудова прогностичних схем у цьому процесі відбувається через безпосередній власний досвід і соціальне спостереження. Дії іншої людини спостерігаються, узагальнюються та зберігаються в довгочасній пам'яті в символічній формі: у вигляді соціально-перцептивних стереотипів і когнітивних схем. У процесі соціальної перцепції суб'єкт сприймає її динамічні компоненти, співвідносить із наявними соціально-перцептивними еталонами та екстраполює їх на розвиток взаємодії в просторі й часі. На основі спостереження та завдяки мисленню людина визначає певні закономірності поведінки іншого та конструює відповідні образи. Великий внесок у розуміння природи соціально-перцептивного передбачення здійснено завдяки соціально-психологічним теоріям.

При формуванні здатності до прогнозування в ситуаціях соціальної взаємодії доцільним є застосування методу навчання соціально-перцептивним вмінням за прототипами, розробленого О. М. Павловою. Він спрямований на формування здатності сприймати поведінкові характеристики партнера по спілкуванню та формувати адекватні уявлення про його наміри, думки, здібності, емоції та установки. В основі цієї методики лежить положення про те, що сприймаючи іншу людину, суб'єкт формує те чи інше уявлення про неї на основі схожості з

попередніми враженнями. Цей процес відбувається на основі феномену стереотипізації, коли людині приписують якості, які притаманні цілій групі явищ. У випадку використання прототипу зіставлення здійснюється не з усіма якостями, які притаманні даній групі явищ, а лише з типовим випадком. Прототип і є типовий представник даної групи об'єктів.

У психології соціального пізнання встановлено, що використання методу прототипів відіграє позитивну роль у зберіганні інформації, оскільки дозволяє швидше категоризувати об'єкти, що об'єднані спільними ознаками. У цьому випадку інформаційний пошук стає більш цілеспрямованим, інформація краще запам'ятовується та зберігається. Ця методика дозволяє навчити людину формувати уявлення про будь-які характеристики партнера, якщо вони мають поведінкові прояви. Якість навчання визначається мірою зв'язку між поведінковими індикаторами та відповідними характеристиками прототипу. Важливою умовою цього процесу є спостережливість суб'єкта, оскільки помилки передбачення часто пов'язані з неточністю прототипних знань особистості внаслідок недостатньої узагальненості спостережень.

Таким чином, у діяльності працівників ОВС здатність до соціально-перцептивного передбачення є необхідною складовою професійної взаємодії та професійно значущою якістю особистості. Це обумовлює необхідність розроблення та впровадження спеціальних програм з розвитку прогностичних здібностей в системі їхньої професійної підготовки.

Садовська Ю.О.,

ад'юнкт кафедри юридичної психології НАВС

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ПОВЕДІНКИ У НЕПОВНОЛІТНІХ ПРАВОПОРУШНИКІВ

На сьогодні, в нашій країні, проблема злочинності серед неповнолітніх є і залишається однією з найбільш актуальних у зв'язку з негативними соціальними наслідками та поширеністю цього явища.

Важливим є те, що в її структурі певне місце посідають тяжкі та особливо тяжкі злочини, зокрема вбивства і тяжкі тілесні ушкодження, однак назвати їх рідкістю навряд чи можливо. Тяжкі та особливо тяжкі насильницькі злочини проти життя та здоров'я особи, вчинені неповнолітніми, сьогодні практично не відрізняються від злочинності дорослих, які за своїм характером відзначаються підвищеною жорстокістю та нелюдським ставленням до жертв. Як свідчить слідчо-

судова практика, найжорстокіші вбивства, поєднані із заволодінням матеріальними цінностями вчиняють саме підлітки. Прояв жорстокості, агресивності, егоцентризму стосовно потерпілих зумовлений у них відсутністю бажання поставити себе на місце жертви, а також емоційною та інтелектуальною нездатністю до співпереживання і жалю.

Насильницька поведінка неповнолітніх має свою специфічну природу й розглядається, як результат соціалізації, що йде під впливом різних цілеспрямованих, організованих (неорганізованих) і стихійних, дій на особистість підлітка.

Проблема насилля в психології тісно пов'язана з проблемою дослідження феномену агресії. Насилля – це складне багаторівневе соціокультурне і соціопсихологічне явище, що призводить до особистісних порушень та негативних соціальних наслідків.

Що ж до причин, які є передумовою виникнення насильницької поведінки у підлітків, то деякі науковці до них відносять пубертатну кризу даного вікового періоду.

Психологічні особливості підліткового віку у випадках, коли вони особливо виражені, отримали назву «підліткового комплексу», а пов'язані з ними порушення поведінки – «пубертатної кризи».

Пубертатна криза, окрім «кризи ідентичності», на думку З. Фрейда, включає також «кризу авторитету» й «сексуальну кризу». Криза авторитету виводиться, як наслідок едипового комплексу, як «протест проти батька». Слабка роль у сучасній сім'ї батька, який перестав бути «символом влади», або його відсутність у неповних сім'ях призводить до поширення цього протесту на всі авторитети світу дорослих. Крайніми виявами цієї кризи є втечі з дому, бродяжництво, що в подальшому призводить до вчинення злочинів.

Дослідження свідчать, що причинами злочинності неповнолітніх є їх виховання у неблагополучних сім'ях, а також негативний вплив малих груп до яких залучений підліток. Залучення до агресивних традицій та звичаїв мікросередовища (родини, найближчого оточення) у неповнолітніх, які вчинили насильницькі злочини проти життя та здоров'я особи, відбувається часто з раннього дитинства і виявляється часто в імпульсивних вчинках, що мають ситуативний характер. Згодом підліток починає орієнтуватись саме на агресивний спосіб вирішення конфліктів і досягнення своїх цілей, при цьому озлобляється на весь навколишній світ і не уявляє іншого виходу із ситуації, що склалася. Така готовність до агресії перетворюється у провідну рису його характеру, агресивність стає нормою, стилем його життя.

Нажаль, злочинність неповнолітніх є високо латентною, оскільки численні їх дії сприймаються як пустощі, викликані недостатньою

соціальною зрілістю (крадіжки в сім'ї, у сусідів, у навчальному закладі, хуліганські бійки, вимагання грошей у молодших учнів тощо). Про такі вчинки, які є першими кроками на шляху можливо майбутнього насильницького злочинця-неповнолітнього, як правило не повідомляють у правоохоронні органи.

Таким чином, при дослідженні психологічних механізмів формування насильницької поведінки у неповнолітніх слід враховувати і розглядати всі можливі фактори, як об'єктивного так і суб'єктивного характеру. Всебічне урахування можливих негативних впливів є запорукою успішного здійснення профілактичних заходів щодо подолання асоціальної поведінки підлітків.

Сорокан М.М.,
секретар судових засідань Першотравневого
районного суду м. Чернівці

ОРГАНІЗАТОРСЬКІ ЯКОСТІ СУДДІ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

Згідно моніторингового дослідження дисциплінарної практики Вищої кваліфікаційної комісії суддів і Вищої ради юстиції, яке Центр політико-правових реформ здійснив за підтримки програми «Верховенство права» Міжнародного фонду «Відродження» і програми «Матра» Королівства Нідерландів, основними підставами дисциплінарної відповідальності, які застосовувалися до суддів, є порушення строків розгляду справ, а також істотні порушення норм процесуального права при здійсненні правосуддя.

Однією із суб'єктивних причин порушення розумних строків розгляду справ є низький рівень організаторських здібностей судді.

Важливою умовою здійснення правосуддя є дотримання всіма присутніми порядку в залі під час судового засідання. Для забезпечення цієї умови всі учасники судового розгляду, а також інші особи, присутні на судовому засіданні, зобов'язані не порушувати встановлений порядок.

Як організатор судового розгляду суддя повинен володіти високим рівнем організованості, ціленаправленістю, зібраністю та іншими вольовими якостями. Головуючий в судовому процесі повинен мати високі організаторські здібності, які реалізуються в складних умовах змагальності між сторонами кримінального провадження.

Для досягнення високих показників в роботі суддя як головуєчий в судовому засіданні потребує ефективних організаторських здібностей,

які об'єднуються в три типи: організаційна проникливість, емоційно-вольова результативність, схильність до організаторської діяльності.

Суддя як хороший керівник повинен володіти наступними особистими якостями: широким кругозором, жаданням знань, професіоналізмом, творчим підходом до роботи; відчуттям розуміння ситуації; упевненістю в собі і відданістю справі; емоційною врівноваженістю і стресостійкістю, умінням передбачати результат; внутрішньою потребою до саморозвитку і самоорганізації; здатністю діяти самостійно; відповідальністю за діяльність і за ухвалені рішення; здатністю побачити, виділити істотне; мистецтвом виконувати плани.

Суддя повинен уміти передбачити, організувати, узгоджувати і контролювати. Важливим для нього є вміння передбачати наслідки рішень, що приймаються, і можливості виникнення нових проблем, вирішувати першочергові питання.

Організаторські здібності визначаються також комплексом інших індивідуальних особливостей головуючого. Це насамперед вибіркова пам'ять, гнучкість розуму, певність міркувань, точність, конкретність, цілеспрямованість, висока вольова саморегуляція, ініціативність, комунікабельність, вміння впливати на розум, волю і почуття інших людей, забезпечувати системний підхід до проблем, що виникають, та ін. Справжній головуючий-організатор завжди енергійний і рішучий у постановці та роз'ясненні питань, дисциплінований і принциповий.

Важливі моральні якості головуючого: високі життєві ідеали, чесність, справедливість, простота, піклування про людей, а фізичні здоров'я, працездатність, енергійність тощо.

Професійно важливі якості суддів пов'язані насамперед з їхніми поглядами, спрямованістю та послідовністю світогляду, що сприяє виробленню кожною особою глибокого розуміння соціальної значущості своєї професії, виховує почуття обов'язку, справедливості, об'єктивності, чесності, а також визначає активність особи як прагнення брати діяльну участь у житті суспільства, виявляючи при цьому соціально важливу ініціативу.

Організаторські здібності судді виявляються в декількох напрямках його діяльності: а) самоорганізації, що виражається в дисциплінованості, правильному розподілі часу, чіткому виконанні різних обов'язків; б) організації діяльності інших осіб, які здійснюють однорідні або різні функції; в) організації і координації діяльності установ, які виконують правоохоронні обов'язки стосовно ситуації, що виникла.

Буває, і суддя не може правильно організувати свій робочий час, але все ж таки потрібно намагатися не хехтувати строками розгляду

справ, передбаченими законом, яких би це зусиль не потребувало від судді і громадян. Останні повинні розуміти, що йдуть до суду захистити свої права, а не псувати нерви учасникам процесу. Тому і громадяни, і судді повинні усвідомлювати: лише взаємоповага та розуміння проблем один одного допоможуть уникнути розбіжностей, конфліктів та розглянути справу вчасно. Без втрат та негативних наслідків для кожної зі сторін — громадян та суду.

Стукалов А.В.,
здобувач кафедри філософії права та
юридичної логіки НАВС

СПІВВІДНОШЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Філософія права останнім часом все більше звертає увагу на проблему відображення природних прав людини у тексті закону. Активно розвивається така самостійна галузь знань як філософія прав людини. Право на соціальне забезпечення належить до соціальних прав – це одне з природних прав людини, яке визнане світовим співтовариством і закріплене в основних міжнародно-правових документах. У вітчизняному законодавстві це право також відображене, зокрема, у ст. 46 Основного Закону нашої держави знаходимо право громадян на соціальний захист, що охоплює право на забезпечення в разі повної, часткової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Забезпечення цього права здійснюється як в Україні, так і за кордоном за допомогою окремої галузі права – права соціального забезпечення.

У Конституції йдеться про право на соціальний захист, а не право на соціальне забезпечення, але достатньо часто ці поняття ототожнюють або визнають соціальне забезпечення складовою частиною соціального захисту населення. Термін "соціальне забезпечення" має не таку вже й давню історію. Вперше він був використаний у законодавстві Сполучених Штатів Америки в Законі про соціальне забезпечення 1935 року. Пізніше Міжнародна організація праці прийняла цей термін для постійного використання, оцінивши його, як простий і доступний для розуміння всіма вираз соціальних сподівань людей усього світу, отже, сьогодні у міжнародній практиці для позначення тих прав, які передбачені у вказаній статті Основного Закону, частіше вживається термін «соціальне забезпечення». Розуміння терміну «соціальне забезпечення» ґрунтується на спеціалізованих нормах міжнародного права, одним із основних

джерел якого є конвенція Міжнародної організації праці «Про мінімальні стандарти соціального забезпечення». Згідно з цією конвенцією до сфери соціального забезпечення належить медична допомога, допомога у разі безробіття, старості, трудового каліцтва або професійного захворювання, інвалідності, втрати годувальника, по вагітності та пологах, сімейна допомога.

З позиції філософії права соціальне забезпечення – поняття, яке має інше смислове наповнення, ніж поняття соціальний захист, адже термін “забезпечення” означає задоволення когось або чогось у якихось потребах, створення надійних умов для здійснення чого-небудь, гарантування того чи іншого. Тобто соціальне забезпечення – це задоволення соціальних потреб населення. Разом із тим, захист не передбачає створення чогось нового, а лише збереження існуючого, соціальний захист розглядається як сукупність економічних і правових гарантій, які забезпечують додержання найважливіших соціальних прав громадян. Тобто соціальний захист – це збереження існуючого стану особи після можливих соціальних ризиків, а не задоволення її соціальних потреб. До того ж соціальні потреби з плином часу змінюються і завданням соціальної політики є здійснення соціального забезпечення громадян, яке ґрунтується на викликах сьогодення, а не лише захист наявних на момент прийняття закону потреб громадян.

Підсумовуючи вищевикладене, слід відзначити, що поняття “соціальне забезпечення” і “соціальний захист” потрібно розмежовувати та застосовувати в законодавстві паралельно як взаємодоповнюючі та взаємопов’язані категорії, які позначають різні соціально-культурні та юридичні явища.

Стратонов В.М.,

доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України, декан
юридичного факультету Херсонського
державного університету

МІЖНАУКОВІ ОСНОВИ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО

Питання про можливості та внутрішні механізми людського пізнання – це в кінцевому підсумку питання про зміст та перспективи людського ставлення до дійсності. В даному випадку знання - це об’єктивна реальність, що існує у свідомості людини, яка на протязі своєї діяльності віддзеркалює, ідеально відтворює об’єктивні закономірності

зв'язків реального світу. Тому знання правових норм, основ психологічної діяльності, правовий та життєвий досвід тощо є невід'ємною частиною діяльності слідчого – як форма пізнання.

Пізнання обумовлюється перш за все суспільно-історичною практикою і складає процес набуття і розвитку знань, постійне їх розширення, розвиток удосконалення і відтворення. Тобто це така взаємодія об'єкта та суб'єкта, результатом якого є нові знання (слідчий та слідчі ситуації).

Як зазначає В. Кохановський, термін «знання», можливо вживати в трьох основних значеннях: вмінні, навичках, які базуються на усвідомленні, що і як зробити; отримання пізнавально-значимої інформації (наприклад про скоєний злочин); гносеологічна форма відношення людини до дійсності у сукупності з практичним досвідом. Другий і третій аспекти якраз і являються предметом розгляду гносеології (теорії пізнання) та епістемології – теорії наукового пізнання. Епістемологія є значною мірою нормативною дисципліною. Нормативність епістемології має амбівалентний характер: по-перше, вона задає критерії визначення знання, що є кінцевим продуктом когнітивної діяльності, відрізняючи його від хибності та переконання; по-друге, епістемологія регулює сам процес роздумів, визначаючи нормативні стандарти для досягнення мети, з найкоротшим раціональним шляхом.

Таким чином, у межах нормативної епістемології має поставати не лише питання «За яких умов переконання С у том, що Р (де Р – будь-яка пропозиція), є знанням (= є істинним)?» але й питання (у формулюванні Дж. Поллока) «За яких умов дозволено/припустимо вірити що Р?».

Людина пізнаючи світ, оволодіває ним різними способами, серед яких необхідно виділити два основних. Перший (генетичний) – праця, практика, другий – духовний (ідеальний). Процес пізнання і отримані в ньому знання в процесі розвитку практики та самого пізнання все більш диференціюють і відтворюються в різних формах. Пізнання як цілісний феномен не можна зводити до однієї форми, навіть такої важливої, як наукова. Під час виявлення ознак злочину на початковому етапі розслідування, що являє собою процес пізнання події, перед органом розслідування виникають завдання необхідності встановлення недоступних безпосередньому сприйняттю зв'язків та відносин між об'єктами, які попали у сферу досудового слідства. Але слідчий, прокурор чи суд не у кожному випадку має можливість виявляти ці зв'язки та давати їм наукове тлумачення. Пояснюється це рядом причин: по-перше, слідчому, прокурору чи суду як суб'єкту доказування, виходячи з його процесуального становища, заборонено виступати у якості джерела судових доказів; по-друге, для встановлення неочевидних властивостей

зазначених об'єктів потрібні певні знання в різних галузях знань.

Наукове пізнання утворює цілісну систему понять, гіпотез, законів та інших ідеальних форм які закріплюються в мові, символіці, математичних та фізичних формулах тощо. Для наукового пізнання характерна суворості доказовість, обґрунтованість отриманих результатів, достовірність висновків. Діяльність слідчого направлена не тільки на встановлення істини по справі але і на її достовірність. Достовірність – означає перетворити істину «для себе» в істину «для всіх».

Для науки характерною є постійна методологічна рефлексія, Це означає, що в ній вивчаються об'єкти, виявлення їх специфіки, властивості і зв'язки завжди в тій чи іншій мірі супроводжуються усвідомленням самих дослідницьких процедур тобто вивченням використовуваних при цьому методів, засобів і прийомів, за допомогою яких пізнаються об'єкти. Наприклад у науці для перевірки теоретичних припущень використовують дві важливі модифікації експерименту: уявний (невід'ємний метод криміналістичної діяльності). Дана модифікація експерименту передбачає пізнавальні знання, але не процесуальні гарантії. Це може бути психологічний, емоційний та інші експерименти; модельний експеримент – це іспити на моделях з урахуванням фізичних даних, розмірів тощо (проведення слідчих експериментів).

Сталий елемент пізнання, його мінливість, практична виправданість, нормативна спрямованість до ідеальної повноти входить у зміст пізнавальних знань слідчого. Залежно від їх конкретних складників, особливостей побудови та обґрунтування знання якісно характеризуються як *очевидні, вірогідні, достовірні, правдиві, правильні та істинні*. В останньому випадку йдеться насамперед про наукові знання.

Грунтовне дослідження пізнання показало, що пізнання слідчого має своєрідні риси, що не дозволяють віднести цей тип пізнавальної діяльності людей ні до повсякденного, ні до наукового пізнання. Пізнавальний процес слідчого характеризується тим, що: а) він обмежений у часі, обумовленому термінами розкриття і розслідування справи; б) предмет пізнання своєрідний – це правовідносини, а не одиничні факти або закономірності розвитку природи і суспільства; в) слідчим пізнавальним процесом займаються тільки спеціальні суб'єкти, що беруть участь у справі; г) пізнавальний процес слідчого підкоряється одночасно законам пізнання і законам, у формі правових актів; д) пізнання слідчого здійснюється в умовах дії принципу змагальності та диспозитивності сторін, для яких характерна наявність протилежних інтересів і прагнення представити фактичні обставини згідно меті своєї участі в справі.

Супрун Д.М.,

кандидат психологічних наук, доцент
кафедри іноземних мов НАВС

ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я КЕРІВНОЇ ЛАНКИ ПРАВООХОРОНЦІВ – ОБОВ'ЯЗКОВА ПЕРЕДУМОВА ЕФЕКТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Психологічне здоров'я людини – це наявність в її психіці активних і пасивних залежних патернів, що постійно генерують позитивний психоенергетичний потенціал, який забезпечує усвідомлене позитивне сприйняття навколишнього світу, гармонію з ним і з собою, особистісний оптимізм та задоволення від життя. Саме психологічне здоров'я людини є необхідною умовою її ефективної діяльності загалом і професійної зокрема. Останнім часом констатується різке погіршення здоров'я населення України. Не є виключенням працівники ОВС. Стан здоров'я як фізичного, так і психологічного більшості представників міліції не відповідає професійним вимогам, стає перешкодою на шляху реалізації їхніх здібностей та можливостей. У зв'язку з цим постали нові проблеми психологічного забезпечення збереження і зміцнення здоров'я працівників ОВС, що сприятиме удосконаленню загального та професійного розвитку.

Сьогодення в усіх його проявах сприяє поширенню людиноцентриських поглядів, що презентують людину-особистість як неповторну цінність. Пріоритетності набуває збереження здоров'я людини в усіх його проявах. В системі ОВС однією з головних умов, спрямованих на досягнення даної мети є особистість керівника. Саме він бере безпосередню участь у формуванні мотивації збереження здоров'я в умовах чітко регламентованих законом. Повсякденна професійна діяльність працівника ОВС знаходиться під впливом різнобічної й тривалої дії несприятливих соціальних, психологічних, економічних та інших чинників, що зумовлює виникнення високої нервово-психічної напруги. Це, в свою чергу, сприяє розвитку негативних проявів поведінки, що відображаються і на професійній діяльності.

Сучасна наука містить наступні характеристики щодо оцінки психологічного здоров'я керівника ОВС: розвиток корисних знань і навичок; позитивне ставлення до фахової праці; наявність позитивно орієнтованих життєвих планів; прояви колективізму; адекватне ставлення до впливів вищого керівництва; критичність, здатність правильно оцінювати інших; самокритичність, самоконтроль, самоаналіз; здатність до співпраці; зовнішня культура поведінки тощо.

Психологічне здоров'я значною мірою зумовлює потреби людини, психологічні установки, життєві цілі, що визначають її мотивацію. Одним із завдань керівника ОВС є збереження і розвиток мотивації до зміцнення як власного психологічного здоров'я, так і психологічного здоров'я підлеглих, підвищення психологічної підготовленості – суттєвої умови покращення якості життя та праці, виконання поставлених завдань, реалізації ідей та рішень. Втілення в життя цього завдання буде сприяти виробленню у кожного керівника міліції потреби до пізнання сутності психологічного здоров'я. Результативність зазначеного пізнання буде належною лише за умови дотримання наступних психологічних умов:

- стимулювання самопізнання, формування адекватної самооцінки та позитивного самосприйняття керівників ОВС;
- подолання психологічних захистів та бар'єрів, зменшення симптомів тривожності; формування системи знань, умінь, навичок як базису для розвитку мотивації збереження здоров'я у керівників ОВС;
- формування системи переконань і ціннісних орієнтацій у керівників ОВС стосовно здорового способу життя;
- сприяння самоактуалізації як основній передумові розвитку мотивації збереження здоров'я у керівників ОВС.

Запропоновані психологічні умови спрямовані на розвиток мотивації збереження психологічного здоров'я у керівного складу ОВС: розширює їх уявлення про свої можливості, що спонукає до розкриття творчого потенціалу особистості; зникають (або ж зменшуються) симптоми тривожності; формується система переконань і ціннісних орієнтацій; з'являється впевненість у власній позиції, бажання покращити своє здоров'я, зміцнити духовні і фізичні сили.

Тарасюк В.С.,

оперуповноважений карного розшуку
ГУ МВС України в м. Києві.

ЗАГАЛЬНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ОПЕРАТИВНОГО СПІЛКУВАННЯ

Існує немало чинників, які сприяють виникненню симпатії між особами, що спілкуються: у розмові треба все ж таки виявляти щиру зацікавленість співрозмовником, частіше називати його на ім'я; бажано частіше посміхатися, бо, як говорить старовинне китайське прислів'я, «людина, що не має посмішки на обличчі, не повинна відкривати своєї крамниці»; необхідно заводити розмову на теми, що цікавлять співрозмовника; а це принцип комунікабельності; слід давати людині

відчуті її деяку перевагу над собою й робити це широ, завжди пам'ятаючи одне з головних правил спілкування: «Робіть для інших те, що вам хотілося б, щоб інші робили для вас»; виявляти вміння уважно слухати й спонукати співрозмовника розповідати про себе.

Отже, оперативні працівники можуть скористатися з таких порад щодо підвищення ефективності слухового сприйняття. По-перше, слід підготуватися до уважного слухання, визначити його мету. Тобто, якщо є необхідність при проведенні розвідувального опитування особи, що становить оперативний інтерес, з'ясувати її кримінальні зв'язки, то на сприйняття саме цих відомостей і треба настроїтися оперативнику. По-друге, треба зосередитися на тому, що говорить співрозмовник. По-третє, слухати співрозмовника слід з інтересом, надавати йому можливість висловитися до кінця. По-четверте, доцільно шляхом запитань, перефразовуючи почуте, уточнювати важливі деталі. Слід, крім того, пам'ятати про те, що вислуховування співрозмовника демонструє уважність до нього, а це сприяє увазі з його боку. А при можливості користуватися оперативно-технічними засобами, тобто якщо є найпростіший диктофон, тоді оперативник може себе самостійно перевірити, а саме головне отриману інформацію.

Велике значення для встановлення психологічного контакту має вибір приводу для знайомства з об'єктом оперативного інтересу. У реальному житті люди для знайомства використовують різні прийоми: компліменти, лестощі, звертання до почуття власної гідності співрозмовника тощо. При цьому саме природність приводу для знайомства забезпечує його успіх.

Що стосується теорії та практики результативного спілкування, то належна взаємодія з зацікавленою Вас людиною складається з індивідуальних контактів, користь від яких удається збільшити через їхню раціональну організацію. Різні аспекти цих взаємин ми коротенько і розглянемо. Початок розмови з підтримкою відповідного психоемоційного настрою, що будується на припиненні негативних емоцій і відкиданні всіляких бар'єрів, тим самим ускладнюють взаєморозуміння. Негативні реакції співрозмовника засікають по різних зовнішніх проявах (різкості фраз, скованості поз, вузькості зіниць...) і знімають різними психологічними прийомами (вибором особливо діючих слів, мімікою, тілесними копіюваннями...).

Успіх спілкування залежить не тільки від правильно обраних засобів, а й від застосованих психологічних прийомів і способів, до яких наукою віднесено:

а) *ідентифікацію* (розуміння людини, що цікавить, шляхом уподібнення їй, коли одна особа під час спілкування намагається

поставити себе на місце іншої); б) *емпатію* (почуттєве розуміння особою протилежної сторони, прагнення емоційно протилежної сторони, прагнення емоційно відгукнутися на її проблеми); в) рефлексію (усвідомлення того, як одна особа сприймається іншою особою, що є партнером по спілкуванню).

Що ж до технологій оперативного спілкування, то видається доцільним указати на рекомендовані психологами важливі умови, які можуть сприяти його успіху: 1) доброзичливість і тактовність під час спілкування; 2) знаходження за можливістю в зоні просторового комфорту; 3) залучення особи, яка є стороною спілкування, до діалогу; 4) критичне ставлення до своєї поведінки під час спілкування.

Найважливішою умовою досягнення успіху в оперативному спілкуванні є встановлення довіри між особами, які спілкуються. Психологічний зміст довіри полягає в суб'єктивному відчутті безпеки та впевненості партнерів один в одному, що є результатом досягнення перцептивності в спілкуванні, тобто взаємного розуміння, щирості й доброзичливості. Встановлення довірчих відносин нерідко стає єдиним засобом здобуття успіху в оперативному спілкуванні. Це особливо стосується ведення переговорів, наприклад, при визволенні заручників, подоланні збройного опору злочинців, коли треба упевнити супротивника в необхідності припинення його протиправних дій.

У сучасних наукових роботах немає чіткого визначення поняття психологічного впливу. Судячи із загальнопсихологічної інтерпретації, під таким впливом можна розуміти вплив на психіку, поведінку, почуття, емоції людини певного предмета-об'єкта чи також людини шляхом перенесення від одного об'єкта до іншого будь-яких імпульсних сигналів-рухів (доторкання, ударів, стиснення) або сигнально-знакової інформації з метою певного трансформування (коригування) зазначених особистісних компонентів.

У деяких роботах із теорії ОРД відзначається, що сутність психологічного впливу полягає в спонуканні об'єкта прийняти ідею, яка нав'язується йому або організувати свою поведінку в необхідному для ОРД напрямку. Між тим можна все ж таки констатувати, що на сьогодні вже наопрацьовано певні положення й рекомендації, які складають базові знання про психологічний вплив в оперативно-розшуковій діяльності.

Окрім того, при попередній підготовці оперативного працівника необхідним є кваліфікований інструктаж фахівця психолога спрямований як на розширення навичок розуміння різних проявів об'єкта взаємодії, так і на озброєння оперативного працівника сучасними технологіями психологічного впливу. Отже головним чинником оперативного спілкування є його початковий етап, а саме встановлення первинного

контакту з особою. Оперативному працівникові треба встановити контакт не шляхом примусу до спілкування і отримання від особи певної інформації, а зацікавити особу у спілкуванні і вести тему розмови в напрямку який цікавий особі, після чого шляхом навіювання інформації непомітно для співрозмовника перевести тему розмови у потрібному напрямку. Оперативному співробітнику потрібно з'ясувати мету оперативного спілкування, встановити певні рівні пріоритетності інформації, заздалегідь обміркувати питання які будуть обговорені при оперативному спілкуванні та можливі відповіді на них щоб відповідь яку надасть співрозмовник не була несподіваною або дезорієнтуючою. Підготовка ґрунту для спілкування тобто збір інформації про особу співрозмовника для виявлення напряму спілкування, встановлення його інтересів, стосунків із оточуючими, а також вибору місця де буде здійснюватись спілкування є також значимою в оперативному спілкуванні. Також потрібно наголосити що отримання інформації шляхом впливу повинен здійснюватись в законодавчих межах.

Федіна А.В.,

кандидат юридичних наук, суддя
Першотравневого районного суду м. Чернівці

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ СУДОМ ПРИСЯЖНИХ

У всьому світі суд присяжних вважається гуманнішим і демократичнішим в порівнянні з традиційною формою судочинства. Суд присяжних в Україні – це форма судочинства, при якій рішення про винність або невинність обвинуваченого приймається колегією, яка складається із двох професійних суддів, один з яких є головуючим та трьох присяжних (непрофесійних суддів), – людей, що не мають юридичної освіти. При винесенні судового рішення присяжні керуються лише власним розумінням закону, яке нерозривно пов'язане з особливостями їх правосвідомості та в разі необхідності мають право передбачене ч.1 ст. 386 КПК України просити головуючого роз'яснити норми закону, що підлягають застосуванню під час вирішення питань, юридичні терміни і поняття, зміст оголошених в судовому засіданні документів, ознаки злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа.

На думку більшості практикуючих юристів суд присяжних в Україні наразі не є народним судом, це просто розширена колегія, яку треба вдосконалювати. На думку відомого науковця, члена Центральної

ради громадської організації «Українське юридичне товариство» Миколи Сірого суд присяжних дуже ефективний інструмент оздоровлення судової системи, відновлення довіри до суду з боку громадян, але для того, щоб суд присяжних служив суспільству, він повинен бути повноцінним, тобто неохідний перехід до класичного суду присяжних який би складався з двох окремих колегій – колегії присяжних, яка повинна складатись з 12-ти осіб, і професійного судді чи декількох суддів окремо. Колегія присяжних повинна діяти самостійно, вирішувати питання факту злочину, а вже юридичну кваліфікацію має надавати суд.

В Україні суд присяжних розпочав свою роботу в 2012 році із прийняттям нового кримінального процесуального законодавства. Як свідчить судова практика в даний час ця форма судочинства повноцінно реалізується по всій країні, а обвинувачені все частіше починають користуватися правом на розгляди їх справи судом присяжних, гарантованим їм Конституцією України, у зв'язку з чим вивчення чинників, що впливають на судові рішення ухвалені судом присяжних набуває особливої актуальності. Так, з початком дії нового кримінального процесуального законодавства і до березня 2014 року в Україні судом присяжних розглянуто 32 кримінальних провадження, з них, по 29 кримінальних провадженнях були ухвалені обвинувальні вироки, зокрема судами першої інстанції Автономної Республіки Крим, Луганської, Харківської, Дніпропетровської, Волинської областей і по 3-х кримінальних провадженнях виправдувальні вироки, зокрема судами першої інстанції Сумської, Чернівецької та Львівської областей.

На думку психологів існує безліч різних чинників, які впливають на прийняття рішення присяжними. Умовно їх можна поділити на зовнішні і внутрішні. До зовнішніх чинників можна віднести наступні: особливості кримінального провадження, свідчення свідків, потерпілих, експертів, процедура їх допиту, особливості обвинуваченого, діяльність адвоката і прокурора, роз'яснення судді. Внутрішні чинники розділяють на соціально-демографічні і психологічні.

До соціально-демографічних характеристик в першу чергу відносяться невід'ємні характеристики особи такі як стать, вік, расова і етнічна приналежність, а також соціально-економічний статус, рівень освіти, місце проживання, участь в судах присяжних у минулому. До психологічних особливостей відносять такі характеристики особи як рівень правосвідомості, міру авторитаризму, стереотипи і забобони, а також емоційний стан. На нашу думку, з метою вдосконалення інституту суду присяжних в Україні та позитивного впливу психологічних чинників на прийняття рішення присяжними по кримінальних провадженнях необхідно залучення професійного психолога в якості спеціаліста,

оскільки вплив саме внутрішніх чинників, зокрема психологічних, не настільки однозначний, як вплив зовнішніх чинників.

Звісно, необхідно також, і в цілому підвищувати правосвідомість і моральність нації, тому що суд присяжних, перш за все, повинен спиратися на моральні фактори, на почуття справедливості та неупередженості.

Черновський О.К.,

кандидат юридичних наук, доцент, суддя апеляційного суду Чернівецької області

СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС ОБВИНУВАЧЕНОГО ТА СОЦІАЛЬНА ЦІННІСТЬ ПОТЕРПІЛОГО ЯК ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ СУДДІВСЬКОГО РІШЕННЯ

Складність роботи судді зумовлена високими очікуваннями громадян від його ролі в системі суспільних відносин. Високі очікування формують відповідно і високі вимоги до його особистості, де юридичні знання знаходяться на одному рівні з психологічними, соціологічними та іншими. А.Кони зазначав: напруження душевних сил судді для пошуку істини у справі є виконанням доручення держави, яка, покладаючи надію на спокійну неупередженість його повсякденної праці, довіряє йому частину своєї влади. Тому держава чекає від судді обдуманого вироку, а не швидкоплинного рішення, нав'язаного поривом почуттів чи упередженим поглядом.

Проте винесення «обдуманого вироку» ускладнюється самою природою інформаційного обміну, коли на сприймання, зберігання та відтворення інформації впливають індивідуальні особливості, притаманні кожній людині, під впливом яких перебувають суб'єкти суддівської діяльності.

З метою вивчення впливу соціального статусу обвинуваченого на суддівське рішення ми попросили суддів розглянути задачу про хуліганство: у першому варіанті обвинуваченим був працівник міської прокуратури, у другому – машиніст потягу.

З іншого боку, на судження судді та присяжних щодо вини обвинуваченого впливає соціальна цінність та привабливість потерпілого. Під час науково-практичного дослідження ми запропонували респондентам розглянути ситуацію про умисне вбивство особи: один варіант розглядав задачу про заподіяння смерті особі без постійного місця проживання (бомжу), інший - батьку трьох неповнолітніх дітей, зразковому сім'янину, провідному фахівцю на роботі.

Середнє призначуване суддями покарання за вбивство бомжа становило – 10,3 років позбавлення волі, а за вбивство батька трьох неповнолітніх дітей - 14 років позбавлення волі. Тобто привабливість потерпілого безпосередньо впливає на суддівське рішення. Якщо потерпілий - асоціальна особистість (злочинець, повія, особа, яку більшість піддає осуду), судді менш схильні призначати винному суворі покарання. Тобто, чим менше ми цінуємо жертву, тим менше ми звинувачуємо злочинця у заподіянні їй шкоди. Хоча дане твердження цілком суперечить положенням ч. 1 ст. 65 КК України.

На нашу думку, дана проблема пов'язана з емоційною сферою особистості судді та безпосередньо стосується такого виду емоцій як симпатія та антипатія. Симпатія – як стійке схвалювальне емоційне відношення людини до інших людей чи явищ – може проявлятися у приділення уваги, наданні допомоги тощо, та виникнути як наслідок вибіркової позитивної реакції на привабливу зовнішність, поведінку, риси характеру іншої людини. Тому соціальні характеристики обвинуваченого та потерпілого провокують у суддів симпатію або антипатію, які в подальшому впливають на формування внутрішнього переконання судді.

Отже, соціальний статус обвинуваченого та соціальна цінність потерпілого впливають на суддівське рішення, що зумовлено природою інформаційного кругообігу та психологічними особливостями суб'єкта суддівської діяльності.

Чижевський С.О.,

заст. нач. відділення виховної роботи
(психолог) управління Північного
оперативно-територіального об'єднання
Національної гвардії України

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ПРАВООХОРОНЦІВ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ СЛУЖБИ ПО ОХОРОНІ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

Тези доповіді розкривають узагальненні результати теоретичного та емпіричного дослідження інформаційно-психологічної безпеки військовослужбовців внутрішніх військ МВС України під час виконання завдань служби по охороні громадського порядку. У матеріалах представлений аналіз видів психологічного впливу на правоохоронців під час проведення акцій протестів у центральній частині міста Києва протягом листопада 2013 року – лютого 2014 року, коли тисячі людей збиралися на площах, вулицях міст України. Протягом вказаного періоду

щодо проведення акцій протестів, значна кількість інформаційних повідомлень у ЗМІ, а також у звітних відеоматеріалах груп фіксації протиправних дій військово-оперативних резервів військових частин ВВ МВС України висвітлювались події, які пов'язанні із проведенням різних акцій щодо безпосереднього контакту мітингувальників та правоохоронців: виступи громадян із засудженням силових акцій; дзеркальне відображення правоохоронців у монолітах; попередження про застосування спеціальних засобів (зі сторони правоохоронців); наспівування пісень, виступи священників, виступи груп матерів; заклики відомих політичних, культурних діячів щодо проведення активних дій або припинення їх, силова фаза і т.д. Групи розвідки військово-оперативних резервів звітували, що ряд соціальних мереж Інтернету, ще задовго до початку даних подій, демонстрували не загальному суспільству, а лише активній групі протестувальників, різний наочний агітаційний матеріал (брошури, рекламні буклети, малюнки, схеми, банери і т.д.) із закликами до активних дій, інструктивні поради та рекомендації щодо впливу на правоохоронців, перешкоджання їм у виконанні завдань служби.

Водночас, правоохоронці мали свої відомчі джерела інформації (періодичні видання МВС, розпорядження, накази і т.д.), відпрацьовану систему виховної роботи з передбаченням заходів морально-психологічного забезпечення щодо виконання завдань служби та інформаційно-просвітницької роботи. Тобто, між мітингувальниками та правоохоронцями відбувалася своєрідна соціальна взаємодія, яка не залежно від їх бажань і намірів мала відповідні результати (як з однієї так і водночас з іншої), зокрема: зміни окремих індивідів поведінки, установок, намірів, уявлень про іншого індивіда. Вплив один на одного здійснювався, як за правило спрямовано (ставилася конкретна мета на досягнення певного результату) і опосередковано (відповідно). До видів психологічного впливу, які використовувалися організаторами та активістами акцій, як до мирних учасників протестів так і до правоохоронців були найбільш розповсюджені наступні методи: переконання, зараження, навіювання, наслідування, мода, чутки.

Перша науково-практична конференція з проблем інформаційно-психологічної безпеки, в колишніх країнах Радянських Соціалістичних Республік, була проведена у листопаді 1995 року, ініційована Інститутом психології Російської Академії Наук. За результатами якої, було продемонстровано велике значення цієї проблематики, її багатогранність, складність і не розробленість, а також стимульовано ряд подальших досліджень щодо наукового пошуку вирішення теоретичних та прикладних завдань в даній області.

Розуміння інформаційно-психологічної безпеки, як стану захищеності особистості, всіляких соціальних груп і об'єднань людей від дій, здатних проти їх волі і бажання змінювати психічні стани і психологічні характеристики людини, модифікувати її поведінку і обмежувати свободу вибору, привело до необхідності переосмислення підходів до ролі спілкування, комунікації, інформаційної взаємодії, а також ряду інших соціально-психологічних процесів, що відбуваються у суспільстві. Вагоме місце займає комплексна оцінка результатів соціологічних досліджень, та впорядкування їх у хронологічній послідовності, що у свою чергу надає можливість об'єктивно зрозуміти ситуацію, знайти істину, спробувати встановити авторів сценаріїв подій.

Наявність великої кількості інформації у період соціально-політичної нестабільності, дає більше можливості, щоб в ній зорієнтуватися; відслідковування потоку новин – допомагає зберегти психологічне здоров'я військовослужбовців. Кожному правоохоронцю під час виконання завдань служби по охороні громадського порядку, необхідно зберігати здоровий глузд і не піддаватись емоціям, а також виробляти своє персональне відношення до того, що відбувається. Водночас, стирання персональної відповідальності призводить до безпорядків та внутрішнім конфліктам. Основна проблема соціально-політичної кризи, яка мала місце – це відсутність особистості, яка перетворила би емоції і переживання натовпу в необхідну конструктивну форму і могла б висунути ясні розумні вимоги (відсутня комунікація між сторонами конфлікту). Як в кожній медалі є зворотна сторона, так і в даному випадку є така. Без постійного інформаційного контакту неможливий повноцінний розвиток людини і нормальне функціонування суспільства.

Шевченко Т.В.,

ад'юнкт кафедри оперативно-пошукової роботи та документування факультету підготовки кадрів спеціальних підрозділів НАВС

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДО ПРОВЕДЕННЯ ЛЕГЕНДОВАНОГО СПІЛКУВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ

В оперативно-розшуковій діяльності легендоване спілкування між оперативним працівником та джерелом являє собою процес взаємного оцінювання, обміну інформації та взаємодії, в якому оперативний працівник виконує чужу соціальну роль, використовуючи легенду та

несправжні імітаційні засоби, здійснює маніпулятивний вплив на співрозмовника з метою отримати необхідну інформацію для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності.

Проаналізувавши праці таких вчених, як Д.О. Александров, С.В. Асямов, Ю.Б. Ірхін, В.Г. Крисько, С.Д. Максименко, П.Я. Пригунов та інших, нами було зроблено висновок, що на сьогодні у вчених бракує одностайності в поглядах на питання змісту та структури професійної психологічної підготовки працівників оперативних підрозділів. У кожного з них своє розуміння мети та кінцевого результату її застосування. Однак, не зважаючи на це, видається логічним, що таким результатом слід вважати психологічну готовність людини до роботи у конкретному підрозділі ОВС.

Психологічну готовність до проведення легендованого спілкування працівниками оперативних підрозділів варто розуміти як усталений стан психіки людини, що дозволяє ефективно виконувати оперативно-розшукові заходи, будувати соціальну взаємодію з колегами на засадах взаємоповаги та взаєморозуміння, забезпечувати приховування в побуті своєї професійної діяльності.

Її зміст охоплює чотири взаємопов'язані складники: мотиваційний, емоційно-вольовий, психофізіологічний та інтелектуальний, які становлять основу формування та успішного застосування професійних умінь і навичок. Базовим з яких має бути усвідомлення можливості реалізації власних потреб (матеріальних і духовних) через професійну діяльність. При цьому необхідно, щоб мотиви оперативного працівника збігалися з високим соціальним, гуманістичним призначенням оперативно-розшукової діяльності. Адже якщо інтереси, переконання, ідеали та установки цього працівника суперечать призначенню ОРД і кримінального процесу, то професійна діяльність перетворюється на «відбування повинності» та засіб забезпечення матеріального добробуту. Урешті-решт це може призвести до використання службового становища для досягнення деструктивних цілей, зловживань і зради. Мотиваційна готовність перебуває у щільному зв'язку з емоційно-вольовою, що об'єктивно зумовлено психофізіологією людини. Сильна мотивація сприяє мобілізації вольових зусиль для виконання завдань оперативно-службової діяльності, а досягнення бажаних результатів приводить до виникнення позитивних емоцій.

Психологічна готовність до проведення легендованого спілкування працівниками оперативних підрозділів є важливою й зважаючи на значні емоційні навантаження, які виникають під час її здійснення та ряд психологічних проблем, з якими може стикатися оперативний працівник. Серед них:

негативний вплив конспірації на психіку оперативних працівників на роботі та в побуті;

набуття та ефективне використання працівником знань, умінь і навичок проведення легендованого спілкування, а також паралельне застосування інших методів, заходів оперативно-розшукової діяльності;

зберігання і тримання в пам'яті великого обсягу інформації, яку необхідно швидко аналізувати;

необхідність адаптації та втілення наукових досягнень у практичну діяльність оперативних підрозділів по здійсненню легендованого спілкування, зокрема щодо врахування психічних станів людини, адаптації досягнень статевої та вікової психології, зважання на психічні властивості особистості;

установлення психологічного контакту з особами, що використовуються як джерела інформації, налагодження з ними довірчих стосунків і проведення спеціальних бесід, із застосуванням досягнень сучасної психологічної науки (ті самі прийоми і способи їх налагодження у разі застосування до різних людей можуть мати різні, а то й протилежні результати, тому особливого значення набувають знання про індивідуальні особливості осіб);

негативний вплив на мотивацію професійної діяльності, недостатнє матеріального забезпечення, неналежний соціальний захист оперативних працівників, відсутності зв'язку між старанністю працівника, результатами його роботи та системою стягнень і заохочень.

Суцільний вплив комплексу вказаних негативних чинників, а також тривале переживання таких емоцій, як горе, гнів, страх, сум тощо спричиняє зниження інтелектуального рівня, здатності адекватно реагувати та події та приймати правильні рішення, перешкоджає ефективному спілкуванню, що в свою чергу може призвести до нервового зриву, депресивного стану, започаткування професійної деформації. І щоб звести його до мінімуму, на нашу думку, на допомогу мають прийти сучасні досягнення науки у галузі психології управління персоналом.

Усі викладені проблеми можна вирішувати шляхом вивчення професійної психологічної підготовки. Адже професійна психологічна підготовка – це цілеспрямований процес формування та розвитку особистісних якостей і властивостей працівника, які б відповідали вимогам оперативно-службової діяльності і забезпечували її ефективне виконання. Завдяки її проведенню можна досягти таких завдань, як: формування впевненості в собі оперативного працівника у будь-яких ситуаціях (в тому числі й екстремальних); формування психологічної стійкості щодо впливу характерних для оперативно-службової діяльності психотравмуючих чинників; виховання гармонійно розвинутих вольових

якостей (цілеспрямованість, наполегливість, самостійність, сміливість, витривалість та ін.); розвиток професійно-психологічної орієнтованості особистості.

Окремого розгляду під час професійної психологічної підготовки потребує розгляд легенд та застосування документів, за допомогою яких здійснюється прикриття оперативного працівника (несправжніх імітаційних засобів).

Таким чином, завдання, які стоять перед оперативним працівником, котрий здійснює легендоване спілкування, зумовлюють необхідність особливої підготовки. Адже йому одночасно доводиться зосереджувати увагу і на виконанні ролі і на тактиці встановлення довірчих стосунків, і на отриманні потрібної інформації, і на зашифруванні інтересу до цікавлячого об'єкта.

Через це, для вдалого здійснення легендованого спілкування працівникам оперативних підрозділів необхідно мати достатній рівень не тільки професійної психологічної підготовки, а й бути обізнаним у юридичних, оперативно-тактичних, технічних та соціально-географічних сферах.

Шмерецький Є.Є.,

здобувач кафедри юридичної психології НАВС

ПРОБЛЕМА ІНТУЇЦІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО

Вперше припущення про можливість використання інтуїції в діяльності працівника правоохоронних органів, а саме слідчого було, зроблено А.Р. Ратиновим в статті «Про слідчу інтуїцію» в 1958 році. Головна думка А.Р. Ратина полягала в наступному: «інтуїція доповнює активну діяльність свідомості, перевіряється логікою, підкріплюється доказами та в межах найсуворішої законності може грати позитивну роль». Ця ж думка знайшла своє підтвердження в працях Д.П. Котова, Г.Г. Шиханцева, Г.А. Зорина, Р.С. Белкина. Так, наприклад Д.П. Котов та Г.Г. Шиханцев підкреслювали, що інтуїтивною догадкою процес доказування не закінчується, так як за останньою...повинне слідувати обґрунтування та перевірка достовірності отриманого знання, що неможливо без використання логічних висновків. Тому для доказування є значущою тільки інтуїція, перетворена в чітко сформульовані поняття та положення, коли її можна проаналізувати та логічно пов'язати з подальшими дискурсивними конструкціями.

Прихильником актуальності опрацювання проблеми інтуїції в слідчій діяльності з повним правом можна назвати білоруського правознавця Г.А. Зоріна. Результатом його дослідницьких зусиль стало формулювання етапів інтуїтивного процесу в діяльності слідчого. На його думку, цей процес має наступний перебіг: по-перше, слідчий усвідомлює, що він знайшов рішення, що забезпечує вихід зі слідчого тупика, по-друге, це рішення приходить несподіване, знайдене рішення, як правило, гармонійне, оригінальне, витончене, в інтуїтивно знайденому рішенні можна виявити й засоби його реалізації (тобто перспективу), а при бажанні та певних навичках інтуїтивне рішення можна піддати логічному аналізу та розгорнути його в ретроспективу, тобто здійснити спробу розглянути процес пошуку в напрямку від результату до його джерел, інтуїтивне рішення можна раціоналізувати логічними засобами.

Дуже важливим припущенням науковця в наведеному перебігу процесу інтуїції слідчого, на нашу думку, є можливість піддати логічному аналізу та розгорнути процес інтуїтивного пізнання – це вказує на усвідомлений, але згорнутий в часі характер його перебігу.

Передовими для аналізу піднятих для обговорення проблем є погляди Р.С. Белкіна. Їх квінтесенцію можна надати наступним чином:

- по-перше, інтуїція – це не якась таємнича здатність слідчого вгадувати істину (ці погляди – віддалена від науки проповідь містицизму). Інтуїція – це пряме збагнення розумом істини, що не виводиться свідомим логічним доказуванням з других істин та не витікає безпосередньо з наших чуттєвих сприймань. Вона є безумовною реальністю, яка існує в сфері пізнання;

- по-друге, психологічною основою інтуїції виступає неусвідомлене творче рішення завдання, що базується на тривалому творчому досвіді особистості. Виходячи з цього, слідчу інтуїцію можна охарактеризувати як засновану на досвіді та знаннях здатність безпосереднього рішення слідчих завдань за умови обмежених вихідних даних;

- по-третє, інтуїтивні уявлення наближені до припущень. Різниця між ними складатиметься не в ступені доказування – вони обидва носять вірогідний характер, а в тому, що припущення є результатом логічної діяльності, продуктом свідомих мисленевих побудов, а інтуїція – неусвідомлене збагнення окремих положень, що виведені логічним шляхом;

- по-четверте, інтуїція – реальність мислення та не є об'єктом правового регулювання – до нього неможливо застосувати приписання

думати так й не інакше. Ні процес, ні прийоми мислення не можуть бути моральні чи не моральні. Аморальні можуть бути думки, але не шлях, по якому людина до них йшла, не шлях роздумів.

Водночас, ми не згодні з позицією видатного правника стосовно незалежності інтуїції від характеру досвіду та знань людини на яких вона ґрунтується.

Інтуїтивне мислення відіграє велике значення в безпосередній роботі працівників правоохоронних органів за поглядами В.Л. Васильєва. За допомогою інтуїції «можна окреслити район пошуку, сконцентрувати творче мислення. Тут спрацьовує неусвідомлене вирішення проблемної ситуації та ознаки елементів, з яких вибудовується її рішення. Саме ці, первинно не усвідомлені ознаки елементів проблемної ситуації скеровують процес рішення по вірному шляху, а «несподіване» для слідчого – «осяяння» є зовнішнім проявом, інтелектуальною інтуїцією. Ми повністю згодні з позицією дослідника, що інтуїція розвивається поступово, з початком набуття безпосереднього досвіду. Значна роль, при цьому, на думку В.Л. Васильєва, належить практичному досвіду та наочності матеріалу в ході навчання (прикладів, конкретних випадків, що ілюструють теоретичні положення). Актуальним, за його поглядами, ставити питання про індивідуальні особливості розвитку інтуїції, та відповідно її детермінантах.

Серед доступних для нас досліджень інтуїції в роботах сучасних дослідників є праці С.В. Забегаліної, Д.В. Сакович та І.А. Цховребової, які неоднаково трактують сутність та детермінанти інтуїції в діяльності правоохоронця. Узагальнюючи наведене слід констатувати наявність дискусійного предметного поля наукового аналізу феномена інтуїції в юридико-психологічних дослідженнях.

Шульга Л.В.,

здобувач кафедри юридичної психології НАВС

ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА З НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

Більшість вирішуваних адвокатом професійних завдань має творчий (багатоваріантний) характер, отже потребує значних інтелектуальних зусиль. Його діяльність – переважно інтелектуальна за змістом, оскільки її предметом є не матеріальні об'єкти, а, передусім,

інформація та її носії, свідомість і воля людей, на яких прямо чи опосередковано спрямовані відповідні впливи. Адвокату постійно потрібно вирішувати професійні завдання, що раніше в практичній діяльності не зустрічалися.

Професійна діяльність адвокатів здійснюється, як правило, при значному фізичному та психічному навантаженні. Повсякденне вирішення ними професійних завдань пов'язане з потребами, прагненнями, бажаннями, відчуттями, індивідуальними особливостями громадян. Часто вони зустрічаються з відкритою або прихованою протидією з боку правопорушників, які відверто намагаються уникнути відповідальності чи в тій чи іншій формі вплинути на рішення суду. Внаслідок того, що адвокати знаходяться на передовій боротьби зі злочинністю та порушеннями закону, їх діяльність має напружений характер, відрізняється високими емоційними та іншими психологічними навантаженнями, нерівномірним ритмом роботи. Для того, щоб ефективно виконувати службові обов'язки, професійно успішний адвокат повинен володіти високою емоційною стійкістю, розвиненими волевовими якостями. Це зумовлює важливість емоційно-волевових чинників у діяльності адвоката з надання правової допомоги.

Зазвичай, одні й ті ж психологічні чинники діяльності впливають на психіку різних людей по різному, залежно від їх мотивації та індивідуально-психологічних особливостей. Як зазначав С.Л. Рубінштейн, зовнішні причини (впливи) завжди діють на людину опосередковано, через внутрішні умови. Чим вищий рівень мотивації, тим більше особа захищена від негативних впливів. Разом із тим, якщо їй притаманні низька емоційна врівноваженість, вразливість, імпульсивність у діях і вчинках, невпевненість в собі, надмірна потреба в безпеці – це показники низької витривалості до стресу і, відповідно, залежності від чинників, які викликають психологічну напруженість. В цілому можна зазначити, що стабільність щодо впливу негативних чинників знаходиться в прямій залежності від відповідності індивідуально-психологічних якостей особи вимогам професійної діяльності. Невідповідність якостей цим вимогам може стати причиною неадекватних дій, які не тільки негативно впливають на ефективність роботи, але й роблять її небезпечною для життя та здоров'я.

Ми переконані, що адвокат повинен набувати психологічної компетентності в процесі цілеспрямованого навчання, а не знаходити певні психологічні знання в популярній літературі, детективних фільмах чи у власному життєвому досвіді. Саме так, на думку вищезазначеного

автора, досвідчений адвокат стає «психологом-практиком». Більше того, професійний досвід адвоката повинен утверджувати його в думці про необхідність залучення професійного психолога, і така співпраця підвищить ефективність його діяльності з метою захисту законних прав підзахисного.

Нині у наукових колах виділяють декілька найбільш перспективних напрямів взаємодії адвоката і психолога при вирішенні правових проблем підзахисного. Так, С. Д. Гусарев до напрямів взаємодії адвоката і психолога відносить дослідження питань, які потребують спеціальних психологічних знань, та написання за його результатами висновку спеціаліста для суду (у справах про відшкодування моральної шкоди, заподіяної шкоди діловій репутації та ін.). Коновалова В. О. та Шепітько В. Ю. питання взаємодії розглядають у площині процедури слідства. Так, на їх думку, при підготовці адвоката до судового розгляду справи нерідко виникають питання, що мають психологічний зміст (наприклад, які психологічні мотиви скоєння підзахисним протиправних дій).

Враховуючи наявність широкого масиву професійно-психологічних чинників, які тим чи іншим чином визначають ефективність діяльності адвоката з надання правової допомоги, в межах даного дослідження ми пропонуємо об'єднати їх у певну систему, поділену на групи.

Слід зазначити, що зовнішні чинники ефективності діяльності адвоката з надання правової допомоги мають значний стресогенний потенціал та вимагають від адвоката високої морально-психологічної підготовленості, мобілізації фізичних та психічних ресурсів особистості, стійкості, самовладання, вольової регуляції поведінки. За їх наявності навіть виникнення ускладнень у роботі здатне позитивно впливати на психіку працівника.

Отже, проаналізувавши психологічну структуру та психологічні особливості діяльності адвоката з надання правової допомоги, окресливши основні групи професійно-психологічних чинників її ефективності, ми висунули наступні робочі гіпотези: 1) психологічна підготовленість адвоката визначається достатньою розвиненістю в нього сукупності властивостей, що відповідають структурі психологічних різновидів діяльності, причому важливою їх складовою слід вважати емоційно-вольові якості особистості; 2) психологічна готовність адвоката до вирішення професійних завдань ґрунтується на його загальній психологічній культурі та психологічній орієнтованості особистості.

СЕКЦІЯ 4

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПСИХОПРОФІЛАКТИЧНА РОБОТА В ОВС

Александров Д.О.,
кандидат психологічних наук, доцент,
професор кафедри юридичної
психології НАВС

ПРОФЕСІЙНА ІНТЕРІОРИЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ

Будь-яке наукове дослідження особистості загалом, та особистості правоохоронця, зокрема, повинне будуватися на певній моделі, яка б відбивала динамічні особливості процесу формування та становлення індивідуально-психологічних особливостей індивіда. Саме тому метою нашого огляду є спроба співвіднести основний категоріальний апарат, що визначає процес розвитку особистості по мірі входження у професійну діяльність. На теперішній час для пояснення процесів змін особистості в процесі занурення у професію існує досить широке коло термінів, починаючи від «професійного становлення», і закінчуючи «професійною адаптацією». Зважаючи на співвіднесеність всього розмаїття термінологічного апарату, ми спробуємо надати класифікацію, спираючись на яку можна уникнути підмін понять. Звісно, що весь термінологічний апарат є конвенціональним феноменом, проте налагодження узгодженості змістовного навантаження понятійного апарату надасть можливість оптимізувати об'єктну та предметну сферу наукових досліджень даного напрямку психології.

Отже, перш за все слід зазначити, що найбільш широким змістом володіє поняття «становлення особистості», адже включає до себе все розмаїття процесів змін індивіда в ході соціалізації. А зважаючи на те, що на вищому рівні соціалізація відбувається у процесі трудової діяльності, то закономірним є її виокремлення в понятті «становлення особистості» такого компоненту, як «професійне становлення особистості». При цьому, професійне становлення не обмежується періодом входження у професію, а триває впродовж усього періоду професійної діяльності людини, з моменту початку формування професійних намірів опанта і до завершення активної професійної діяльності.

Наступним кроком слід розвести поняття «професіогенез» та «професіоналізація» у межах процесу «професійного становлення особистості». А. Галактіонов та В. Вавилов розглядають професіогенез як формування соціальних якостей особистості, які забезпечують

задоволення потреб суспільного розвитку на основі висококваліфікованої праці і загальнолюдських цінностей. П.І.Сидоров визначає професіогенез як нормативне біопсихосоціальний професійний розвиток особистості. А О. Єрмолаєва тлумачить професіогенез як систему внутрішніх закономірностей розвитку особистості, що описують професійну динаміку. Впливає, що поняття професіогенезу ототожнюють як з результатом, так і з процесом змін особистості під впливом діяльності. Разом із тим, відбувається підміна поняття «професіогенезу» та «інтеріоризації», яка у найзагальнішому сенсі визначалася Л.С.Виготським як формування внутрішніх структур людської психіки в процесі засвоєння зовнішньої соціальної діяльності, адже будь-яка функція психіки первинно створюється як зовнішня, соціальна форма, і лише потім, в результаті інтеріоризації, стає компонентом психіки людини. Таким чином, в контексті дослідження особистості правоохоронця слід говорити про його професійну інтеріоризацію, яка полягає у формуванні структури особистості на основі розвитку професійно значущих особистісних якостей в процесі засвоєння діяльності.

Як наголошував В.О. Бодров, підхід, заснований на понятті професіогенезу, має орієнтуватися не лише на вивчення особливостей розвитку професіонала, але і на психологічний аналіз існуючих видів діяльності, регуляційних механізмів процесів адаптації індивіда до цієї діяльності, взаємоузгодження ресурсних можливостей людини і професійних вимог. Відтак, професійне становлення особистості в руслі інтеріоризації суспільних відносин, взаємопов'язане із поняттям «професійна адаптація», яку М. І. Бобнева, М. І. Воловікова, Л. І. Рувінський, В. Е. Чудновський конкретизують як пристосування індивіда до умов професії, шляхом оволодіння нормами, зразками та еталонами діяльності. Така інтеріоризація визначає індивідуальну адаптивність людини в процесі її становлення як особистості в ході професіоналізації. У свою чергу професіоналізм, як прояв професіоналізації, згідно позиції В. Гордієнка та Л. Копеця є результатом професіогенезу, і являє собою інтегративну характеристику професійно зрілої особистості як суб'єкта діяльності.

Підводячи підсумок, можна побудувати наступну модель категоріального апарату процесу становлення особистості правоохоронця:

1. В процесі становлення особистості відбувається й її професійне становлення. По мірі занурення у професійну діяльність, відбувається процес професіогенезу, який заснований на механізмах професійної інтеріоризації та професійної адаптації. Результатом професіогенезу стає професіоналізація.

2. Аналіз структури особистості правоохоронця необхідно здійснювати через призму дослідження індивідуально-психологічних змін, що відбуваються в процесі інтеріоризації та відбивають ступінь його професійної адаптації. На підставі цього можна судити про успішність його професіоналізації в процесі професіогенезу, що є показником професійного становлення від моменту прийняття на службу, й до виходу на пенсію.

3. Досліджуючи психологічні компоненти професійної інтеріоризації та адаптації можна зрозуміти й негативні явища, що виникають у разі порушень цих процесів, зокрема, феномени професійної дезадаптації, деформації, вигоряння, деструктивного професіогенезу тощо.

Алексійчук Т.В.,

здобувач кафедри юридичної психології
НАВС психолог юридичного ліцею імені
Ярослава Кондратьєв НАВС

ОСОБЛИВОСТ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ЛІЦЕІСТІВ ДО НАВЧАЛЬНО-СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. ПРАЦІВНИКІВ МВС ПІД ЧАС НАВЧАННЯ У ВІДОМЧИХ ЗАКЛАДАХ ВНЗ МВС

В сучасних умовах реформування ОВС виникає нагальна потреба удосконалення професійного відбору, навчально-виховного процесу і психологічного забезпечення навчальної та службової діяльності. Все більшої гостроти в діяльності органів внутрішніх справ набувають такі проблеми, як невизначеність професійної спрямованості працівників, плінність молодих фахівців, кількість звільнених за негативними мотивами, прояви професійної деформації; викликає занепокоєння збільшення випадків травматизму та загибелі працівників міліції при виконанні службових обов'язків і т.д.

Сьогоднішня політична та економічна ситуація зумовлює відсутність реального стимулу ефективної роботи, тому і виникає проблема формування професійної самосвідомості працівників ОВС. Відсутність бажаного іміджу серед населення про працівників міліції деформує уявлення працівника про самого себе, як професіонала. Дані проблеми заважають державі мати надійну опору – правоохоронні органи, що в повному обсязі ефективно реалізують поставленні перед ними завдання.

Відом, що під час Революції на Майдані з 30.10.13 - 20.01.14 загинули 16 працівників міліції під час виконання службових обов'язків та багато постраждалих і це цифра жахлива. З кожної такої трагедії потрібно робити висновки щоб попередити, а головне - запобігти їхньому повторенню. Ці та інші проблеми негативно впливають на якість службової діяльності працівників ОВС і значною мірою є наслідком не сформованості чи взагалі відсутності психологічної адаптації, професійної самосвідомості та в подальшому готовності до професійної діяльності.

У період соціально - економічних змін у нашій країні професіоналізм працівників ОВС усвідомлюється як визначальний чинник для системі МВС й у суспільстві загалом. Професія правоохоронця ставить до її носіїв не тільки високі кваліфікаційні вимоги, але й специфічні вимоги до особистісних якостей.

Тому важливою науковою та прикладною проблемою є, на наш погляд, проблема професійного становлення працівника ОВС, виявлення особливостей особистості, що впливають на цей процес на етапі навчання у спеціалізованих ВНЗ МВС, наприклад, таких як юридичний ліцеї імені Ярослава Кондратьєва НАВС, що здійснює довузівську підготовку, зокрема з метою професійної орієнтації молоді на міліцейські професії ОВС, формування у них соціально-психологічної адаптації, професійної самосвідомості, відповідної спрямованості, відданості професії.

Від рівня професійно - орієнтаційної підготовки учнів у юридичних ліцеях, профільних класах чи закладах освіти, що здійснюють початкову підготовку учнів та осіб рядового і начальницького складу, прямо залежить рівень та якість виконання останніми у подальшому своїх правоохоронних посадових обов'язків. У цьому контексті науково-теоретичне осмислення сутності, місця і ролі даної складової відомчої освіти, аналіз існуючого у цій сфері організаційно-правового забезпечення, з'ясування цілей, завдань, принципів функціонування довузівської підготовки персоналу органів внутрішніх справ є запорукою впровадження ефективних реформуючих організаційно-правових заходів щодо структурної побудови і практики функціонування означеної складової професійної підготовки учнів та осіб рядового і начальницького складу.

Недостатнє вивчення науково обґрунтованих педагогічних умов і методичних рекомендацій ускладнює роботу адміністративного та викладацького складу ліцеїв ВНЗ МВС педагогічного керівництва з процесом адаптації ліцеїстів до навчально-службової діяльності як етапу професійного становлення працівника ОВС.

Ліцеї ВНЗ МВС України є структурними підрозділами відомчих освітніх закладів і відрізняються від інших загальноосвітніх закладів

низкою специфічних відмінностей. По-перше, у ліцеї навчальна й виховна діяльність спрямована на формування особистості майбутнього працівника органів внутрішніх справ, що, у свою чергу, визначає спеціальні методи навчання й виховання, підбору педагогічних кадрів, а також принципи, які становлять основу існування й роботи ліцею. По-друге, умови навчання в ліцеях ВНЗ МВС України відрізняються від умов у загальноосвітній школі, ставлять до учнів вимоги щодо дотримання дисципліни, встановленої положеннями дисциплінарного статуту.

Вказані вище умови вимагають від учнів ліцею розвинення професійно важливих якостей особистості та стилю поведінки, що до вступу в ліцей у них не були сформовані. Таким чином, приступивши до навчання в ліцеї, підлітки проходять процес адаптації до нових умов життєдіяльності. Від особливостей адаптації залежать як успішність навчання ліцеїстів, так й успішність процесу становлення особистості майбутнього працівника правоохоронних органів. Формування даних якостей здійснюється як у процесі цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу, так й у результаті впливу всієї сукупності умов макро- і мікросоціального оточення, частиною якого є спеціалізований навчальний заклад. У силу цього принципово важливим для становлення майбутнього фахівця є етап первинного пристосування до умов навчання.

Завдання працівників ліцею полягає в тому, щоб сприяти створенню в навчальному закладі умов, які б сприяли більш якісній й успішній адаптації вихованців ліцею до специфіки навчання, формуванню у них адекватного стилю поведінки, становленню професійно важливих особистісних якостей. Отже необхідно шукати та впроваджувати у практику нові ефективні методи навчання та підготовки майбутніх працівників ОВС.

Таким чином, недостатність науково обґрунтованих педагогічних умов і методичних рекомендацій ускладнює роботу адміністративного та викладацького складу ліцеїв ВНЗ МВС та потребує удосконалення професійної орієнтації в ОВС робить актуальним дослідження особливостей «образу Я» на етапі навчання у відомчих закладах ВНЗ МВС щодо адаптації ліцеїстів до навчально-службової діяльності та подальшого етапу формування професійної самосвідомості працівника ОВС України.

Актуальність особистісно-психологічних, організаційно-діяльнісних та соціально-педагогічних аспектів проблеми, її недостатня науково-методична розробленість дослідження зумовлюють подальшого розгляду, теоретичних та практичних досліджень даної теми.

Андросюк В.Г.,
кандидат психологічних наук,
професор, професор кафедри
юридичної психології НАВС

РОЛЬ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ ПРАЦІВНИКА МІЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Руйнівні наслідки соціальних зрушень в Україні безпосередньо торкнулись правоохоронних органів, зокрема міліції. Вимушеність виконання злочинних наказів, зниження показників боротьби зі злочинністю призвели до вкрай критичного ставлення населення до міліції, закріплення в побутовій моралі значної кількості громадян негативних стереотипів оцінки особистості і діяльності правоохоронця. Останнім доводиться діяти в умовах морального вакууму, породженому практичною відсутністю в країні за часів незалежності дієвого механізму національного та правового виховання. Суспільна психологія протягом десятиліть формувалась як регіонально уособлена, що суттєво посилювалось певною політичною, моральною та економічною кон'юнктурою. Відсутність національної ідеї, на якій можлива консолідація суспільства, її підміна «бджолярсько-полив'яними» цінностями, невважене втручання у чутливу сферу мови і культури багатонаціональної України ще більше поглибили розбіжності в регіональному сприйнятті населенням своєї належності до єдиної держави. Апологет більшовизму В. Ленін цілком слушно зазначав, що «Національна держава є форма держави, яка найбільш відповідає цивілізованим, економічно-прогресивним умовам... Так звані держави національностей, на відміну від національної держави, ... є завжди державами, внутрішня будова яких з тих чи інших причин залишилась ненормальною або недорозвиненою».

Безумовно, працівники міліції, як частина суспільства, не могли опинитись осторонь зазначених процесів. Їх тривале економічне зубожіння, правова та моральна незахищеність, неадекватні політичні рішення (на кшталт скасування підрозділу «Беркут»), декларування популістських гасел «переходу міліції на бік народу», усунення їх від виконання функціональних обов'язків «народовладними охоронцями» призвели до фактичної ізоляції міліцейської правоохоронної структури. Виявлення громадської думки, яка є вагомим елементом суспільної психології, засвідчило, що ще до початку подій на Майдані працівники міліції користувались довірою лише одного з чотирьох українців.

В зв'язку з вищезазначеним, актуальним завданням сьогодення є розбудова української міліції на засадах високого професіоналізму, глибокого розуміння державних інтересів та національно орієнтованих моральних принципів. При цьому останньому повинна бути приділена максимальна увага, оскільки саме відсутність морально-ціннісних орієнтирів є підґрунтям формування готовності до суспільно-неадекватної поведінки працівника міліції та порушення ним вимог Присяги. Морально-психологічна підготовка виступає необхідною (а нині – і першочерговою) складовою частиною професійної підготовленості працівника міліції. Її сутність полягає у формуванні особистої потреби і умінь планувати і здійснювати професійну поведінку за високими моральними критеріями професійної правоохоронної діяльності загалом. Існуючий військово-бойовий та правоохоронний досвід переконує, - функціональна навченість і тренованість небагато важить без глибоко засвоєних цінностей морального життя. До складових морально-психологічної підготовки відносяться морально-психологічні знання, погляди, переконання (моральна свідомість), морально-психологічні мотиви, уміння, навички і морально-психологічні якості.

Ідеологія і політика сучасного моменту організації морально-психологічної роботи в міліції України повинна спрямовуватись не лише на її фактичне створення, але й на подолання наслідків деморалізації в лавах працівників.

Організацію морально-психологічної та виховної роботи в міліцейських підрозділах доцільно здійснювати на певних ідеологічних та технологічних засадах:

1. Робота з особовим складом розгортається на принципах національної державності; цілісності, непорушності та величчя України; пріоритетності права як гарантії свобод, обов'язку та світогляду кожного громадянина держави незалежно від територіальних, мовних та національних відмінностей.

2. Державна політика спрямовується на всебічне формування громадської поваги, позитивного іміджу та авторитету міліції засобами масової інформації, мистецтва, державних Програм правового виховання населення тощо.

3. Безпосередньо з працівниками міліції морально-виховна та ідеологічна робота здійснюється на усіх етапах професійної діяльності, особливо – в межах початкової професійної підготовки та навчання у закладах освіти з молодими працівниками і майбутніми правоохоронцями.

4. Технологічні засади морально-психологічної роботи ґрунтуються на методології переконання та навіювання. Переконуючий вплив

здійснюється в пліні реалізації державних та відомчих заходів, виховної та психологічної роботи в навчальних закладах, службової підготовки в органах та підрозділах міліції, індивідуальної роботи з окремим працівниками з урахуванням логічності, обґрунтованості, доцільності та ілюстративності декларованої інформації. Навіювання реалізується за правилами маніпулятивного інформаційного впливу:

- багаторазовість та тавтологічність інформації;
- інтенсивність та емоційна насиченість;
- мінімізація альтернативності і критичності;
- пріоритетність істинності і правди в альтернативній інформації;
- максимальна персоніфікованість та адресність впливу;
- орієнтованість на формування високої самооцінки, впевненості та рішучості.

Анисина С.С.,

кандидат философских наук, доцент,
старший преподаватель кафедры
кадрового, морально-психологического и
информационного обеспечения
деятельности органов внутренних дел
Тюменского института повышения
квалификации сотрудников МВД России

КОММУНИКАТИВНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ СОТРУДНИКА ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

Реформирование системы МВД России связано не только со структурной перестройкой органов внутренних дел, но и со стремлением выявить и разрешить проблемы, тормозящие оптимизацию профессиональной работы полиции. Сегодня на первое место выходят вопросы связанные не просто с профессиональной подготовленностью сотрудников ОВД, а с их профессиональной компетентностью и профессиональной культурой. Исследования и практика показывают, что многие сотрудники правоохранительных органов, особенно вновь поступившие на службу, не обладают необходимой коммуникативной компетентностью, что выступает фактором, негативно влияющим как на имидж сотрудника органов внутренних дел, так и снижает результативность деятельности, что является негативным показателем оценки профессионального роста сотрудника.

Специфика правоохранительной деятельности заключается в постоянном взаимодействии сотрудников различных юридических профессий с различными категориями граждан, в умении находить общий

язык с лицами, не склонными к контактам с представителями правоохранительных органов, правонарушителями и преступниками. Поэтому существует актуальная проблема формирования коммуникативной компетентности сотрудников органов внутренних дел как обязательной части профессиональной подготовки, осуществляемой в соответствии с требованиями Приказа МВД РФ от 3 июля 2012 г. № 663 Об утверждении порядка организации подготовки кадров для замещения должностей в органах внутренних дел Российской Федерации по различным направлениям подготовки кадров – при первоначальной подготовке, при обучении по образовательным программам: среднего (полного) общего образования с начальной профессиональной подготовкой (суворовские военные училища МВД России); среднего профессионального образования; высшего профессионального образования; послевузовского профессионального образования; дополнительного профессионального образования и в рамках осуществления профессиональной служебной и физической подготовки.

Понятие «коммуникативная компетентность» означает некоторую систему требований к человеку, связанных с процессом общения: семантически и стилистически грамотная речь, знание ораторских приемов, умение проявить индивидуальный подход к собеседнику, умение организовать контакт, поддерживать его, выходить из контакта, преодолевать психологические барьеры, сохранять коммуникативный баланс и т.д. Эти требования ясно указывают на связь коммуникативной компетенции с базовыми знаниями психологии общения.

Рассмотрим лишь некоторые аспекты коммуникативной компетентности применительно к профессиональной деятельности сотрудника органов внутренних дел. Сотрудник правоохранительных органов осуществляет коммуникацию целесообразно, поэтому важно подчеркнуть, что специфическими целями общения являются – информационная, предметная и собственно коммуникативная. Достижение информационной цели предполагает организацию коммуникации на основе обмена информацией с собеседником с учетом рефлексивного отслеживания факта ее получения или неполучения («понял – не понял»). Достижение предметной цели предполагает получение неких результатов процесса коммуникации – действий, поступков. В деятельности сотрудника ОВД это важный момент служебной деятельности – добиться изменения поведения собеседника легитимными методами. Но даже если коммуникативно-речевое поведение сотрудника информационно и предметно обеспечено, недостижение собственно коммуникативной цели может нивелировать результаты общения. Достижение коммуникативной цели предполагает

сохранение баланса отношений с собеседником и это означает, что затрачивая усилия на организацию коммуникации, сотрудник правоохранительных органов должен помнить, что, например, короткие фразы часто воспринимаются как грубые и даже агрессивные, «профессиональные» интонации могут восприниматься как отсутствие вежливости, доброжелательности и т.п. То есть нельзя осуществлять коммуникацию, понимаемую как только информационно и предметно организованную, а необходимо еще постоянно иметь ввиду психолого-коммуникативную цель – поддерживать доброжелательные отношения с собеседником, соблюдать этикетные нормы, соответствовать социально-ролевым ожиданиям.

Современное российское общество по-прежнему переживает период социальной аномии. Автор книги «Аномия в России: причины и проявления» С. Кара-Мурза, с опорой на многочисленные социологические исследования, указывает на основные параметры этого явления, которые именует «социальными расколами» – это раскол между бедными и богатыми, мировоззренческий и этнокультурный раскол, раскол между поколениями. В этих условиях многократно возрастает роль представителя власти, каковым и является любой сотрудник органов внутренних дел, в общении с гражданами. С учетом сложной социокультурной ситуации общения, сотрудник ОВД должен стремиться осуществлять коммуникативное равновесие по двум основным направлениям – «по вертикали» и «по горизонтали». «По вертикали» означает, что необходимо соблюдать нормы общения, принятые для лиц, находящихся в неравном положении, – по возрасту, по служебному, социальному, культурному и иному положению. Это означает отсутствие высокомерия, фамильярности, пренебрежительности и других негативных психологических проявлений. Сохранение коммуникативного равновесия «по горизонтали» означает адекватное выполнение в соответствии с принятыми в данном обществе правилами социальных ролей «для равных» – по возрасту, по степени знакомства, по служебному, социальному положению. В отличие от общения в ситуации «по вертикали» здесь сотрудник может проявить большую свободу в выборе речевых форм, невербальных средств общения, но требования вежливости, уважительности, дистанцированности общения (пусть и короче эта дистанция, чем в ситуации «по вертикали») остаются необходимыми. Добавим к этому и требование преодоления психологических барьеров коммуникативным путем. Например, барьеры, связанные со стереотипами мышления (этносоциальными, культурными, политическими и др.).

Бажанюк В.С.,

кандидат психологічних наук, доцент,
професор кафедри психології та
педагогіки, ННПП НАВ;

Баняс О.А.,

кандидат психологічних наук, слідчий
Дарницького РВВС м. Києва

ПСИХОТЕХНІКИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

На базі загальних сприятливих якостей мислення у юриста розвивається особливе професійне мислення, якому повинні бути властиві активність та ініціативність, пошуковий, аналітико-синтетичний характер, глибина і широта, логічність і організованість, доказовість (нетерпимість до голослівних тверджень), несуперечність, здатність мислити при "інформаційних порожнечах", уміння висувати гіпотези і ретельно досліджувати їх, винахідливість, гнучкість, швидкість, практичність, ясність, стійкість, прогностичність, креативність, критичність. Узагальнюючи накопичений досвід вітчизняних та зарубіжних фахівців з юридичної психології (В Андросюк, П. Бандурка, В. Бедь, М. Єнікієв, Л.Казміренко, В. Карташов, С.Мамонтова, Ю. Марков, Л. Мороз, В. Синьов, Г.Шиханцов, В.Шепітько та інші), в узагальненому вигляді можна представити наступні психотехнічні прийоми розвитку креативного мислення майбутніх фахівців юридичного профілю.

Правило активізації мислення. Важливо заставити себе здолати квапливість, метушливість, хвилювання, тривогу, змусити себе думати, шукати шляхи вирішення проблеми на шляху міркувань.

Правило спиратися на досвід, рекомендації, процесуальні норми. Пригадувати вимоги процесуального законодавства, уроки власного досвіду, підшуковувати в пам'яті аналогічні випадки з досвіду інших, спиратися на рекомендації навчальних посібників і науки, запитувати ради у старших і досвідченіших колег.

Правило орієнтування в існуючій інформації реалізується шляхом збору і аналізу початкових даних, з'ясовується, що є і чого немає, що достовірно, а що потрібно перевіряти, які данні потрібні ще, що вивчити і що перевірити.

Правило розробки віяла версій відноситься до рішення майже усіх проблем: управлінських, економічних, кадрових, психологічних, педагогічних і інших, але особливо воно важливо при розкритті і розслідуванні злочинів.

Прийом психологізації мислення. Практично кожна дія працівника правоохоронних органів пов'язана з людьми, з певною життєвою ситуацією, де психологія людей, їх взаємовідносини і пристрасті грають не ілюстративне, а істотне значення.

Правило постійно переводити думку із спостережуваного на рівень психологічних міркувань, висновків, оцінок. При цьому використати увесь запас психологічних знань, дій і психотехнік.

Правило активізації уявлень ("уявного моделювання") – навмисно прагнути складати мисленнєвий образ, робити його як би видимим "внутрішнім поглядом", "малювати картину", що мав місце при досліджуваній події, факту.

Правило розробки графічних схем звертає увагу на багатосторонню користь їх викреслювання. Вони дозволяють екстеріорізувати ("винести" назовні) смутні образи, що зароджуються, матеріалізувати, зробити видимими, що дозволяє багаторазово їх роздивлятися, аналізувати і на цій основі удосконалювати уявні образи.

Прийом подолання розумових пасток. Нерідко, особливо при розкритті і розслідуванні злочинів, настає момент, коли усе, здавалося б, зроблено, усі версії відпрацьовані, а справа залишається такою ж туманною, як і спочатку

Правило критичного повернення до вихідної позиції. Безвихідь часто виникає в результаті "заиклення" - наявності упущення, яке не помічається навіть при повторних збіглих переглядах.

Правило виявлення протиріч. Проводиться спеціальне порівняння усіх кроків, даних, висновків та іншого на відсутність протиріч.

Правило критичної перевірки віяла версій. Частою причиною безвиході виступає захоплення оперативника, слідчого однією версією. Вона для них немов улюблена жінка (чоловік), поряд з якою немає місця іншим.

Правило свіжого погляду. Це мисленно радикальний поворот думки, критичний погляд як би з боку, незвичайне припущення.

Прийом актуалізації безперервного самоконтролю. Його основне призначення - попередити прогалини та упущення, що призводять до безвиході і помилок.

Прийом групового мислення ("мозкового штурму"). Говорять, що 99% корисних думок людині приходить в ході спілкування з іншими людьми. Представлені психотехнічні прийоми можуть бути успішно використані в процесі тренінгової роботи з майбутніми фахівцями юридичного профілю.

Булатов А.С.,
ад'юнкт кафедри юридичної психології НАВС

СТАН СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПИТАНЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШАХРАЙСТВО

Проблема кримінальної відповідальності за шахрайство є досить актуальною та значимою в сучасних умовах. Пояснюється це як новітніми тенденціями розвитку законодавства про кримінальну відповідальність, так і виникненням сучасних різноманітних способів вчинення шахрайства. Все це вимагає певного переосмислення існуючих положень КК України у частині відповідальності за шахрайство. Зокрема, поглибленого дослідження заслуговують питання: відповідальності за шахрайство, шляхом незаконних операцій із використанням електронно-обчислювальної техніки; співвідношення шахрайства з окремими способами підроблення документів; кваліфікації шахрайства, підготовка до якого утворює окремий склад закінченого злочину; відмежування шахрайства від суміжних посягань тощо.

У цьому зв'язку слід зазначити, що починаючи з 2001 року (із моменту прийняття нового КК України) у вітчизняній науці було реалізовано одразу декілька спеціальних комплексних монографічних досліджень, які стосувалися питань кримінальної відповідальності за шахрайство чи його окремі прояви. Так, у 2004 році О.В. Смаглюк захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Шахрайство за Кримінальним кодексом України 2001 року». По суті ця праця стала першим ґрунтовним дослідженням питань кримінальної відповідальності за шахрайство, після прийняття нового КК України і є основою для подальших наукових досліджень. В результаті такого дослідження автором формулюються теоретичні основи розуміння способів вчинення шахрайства, а точніше наводиться визначення обману та зловживання довірою. При цьому запропоновані автором визначення набули подальшої реалізації (відображення) у відповідній постанові Пленуму Верховного Суду України.

Разом із цим, були проведені й дослідження кримінальної відповідальності за окремі прояви шахрайства: шахрайство з фінансовими ресурсами; заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та радіоактивними матеріалами, шляхом шахрайства; заволодіння документами, печатками, штампами, шляхом шахрайства; заволодіння наркотичними засобами, психотропними речовинами чи їх аналогами та прекурсорами, шляхом шахрайства. Всі

вони додатково розкривають сутність шахрайства, способи його вчинення та особливості кваліфікації таких протиправних діянь.

Незважаючи на це, продовжуються і фундаментальні дослідження проблем кримінальної відповідальності за шахрайство. Насамперед, слід згадати про затверджену О.В. Кришевич тему дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук: «Шахрайство як інститут кримінального права: теоретичні і практичні засади». Очевидно, що в межах цього дослідження і повинно відбутися ґрунтовне комплексне узагальнення існуючих напрацювань проблем кримінальної відповідальності за шахрайство, проте не слід у цьому контексті забувати і про «супутні» питання кримінальної відповідальності за цей злочин. В пергу чергу йдеться про аналіз юридико-психологічної характеристики цього злочину, яка на наш погляд, також повинна знайти належне вивчення в юридичні науки.

Очевидно, що значимим, у цьому контексті, є дисертаційне дослідження О.В. Кравченко «Психологічні особливості шахрайства», яке деякою мірою вивчає окреслені питання, утім присвячено не стільки юридико-психологічним питанням шахрайства як злочину, скільки психологічному аналізу злочинної поведінки відповідного типу (шахрайства). Таким чином слід стверджувати про необхідність проведення поглибленого вивчення саме юридико-психологічної характеристики шахрайства як злочинного посягання.

Отже, з'ясувавши стан сучасних досліджень з питань кримінальної відповідальності за шахрайство, можемо констатувати наявність широкого спектру таких досліджень, їх всебічність, комплексність та послідовність. Однак, разом із цим слід звернути увагу і на необхідність проведення окремого комплексного монографічного дослідження питань юридико-психологічної характеристики шахрайства.

Горбенко Д.А.,
інспектор РВЦ НАВС, здобувач
кафедри юридичної психології НАВС

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГА В ОРГАНАХ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

У сучасних умовах діяльності органів внутрішніх справ України, зростає потреба у кваліфікованих фахівцях-психологах, таке соціальне замовлення формується під впливом девіантної та делінквентної поведінки у суспільстві, суїцидів та депресій серед практичних працівників органів внутрішніх справ.

Складність професійної підготовки практичного психолога ОВС обумовлена необхідністю поєднання вимог професії психолога з вимогами професійної діяльності працівника міліції, які можуть бути малосумісними, а інколи протилежними.

Професійний розвиток особистості практичного психолога являє собою процес формування ансамблю професійно важливих якостей, що виражають цілісну структуру й особливості практичної діяльності психолога. Цей процес самоформування відбувається шляхом переломлення впливу соціального середовища через внутрішні умови розвитку особистості психолога. Усвідомлення професійної ролі, узагальнення своєї професійної діяльності й прогнозування її перспектив, здатність до самоконтролю й самовдосконаленню створюють вихідну базу розвитку практичного психолога.

Структура підготовки фахівця з психології для роботи в ОВС полягає:

- у забезпеченні всебічного вивчення потреб, інтересів співробітників з метою їх обліку в процесі організації та проведення виховної роботи;

- в організації та проведенні в органах і підрозділах внутрішніх справ пропагандистської роботи, направленої на вивчення історичної та культурної спадщини України, зовнішньої та внутрішньої політики держави;

- у вихованні, розміщенні та атестації керівного складу ОВС, у підготовці до успішної роботи в оперативних умовах;

- у забезпеченні роботи у підрозділах по вивченню і оцінці індивідуальних соціально-психологічних особливостей робітників;

- у забезпеченні практичних допомоги керівникам відділів і підрозділів у виборі методів і психолого-педагогічних способів впливу на підлеглих, “корекції” їх діяльності в поведінці, підвищення стійкості до професійної “деформації” і зняття стресового стану, профілактика зрадництва, аморальності та суїцидів, аналізу і вивчення причин загибелі і поранень співробітників;

- у проведенні роботи, направленої на підвищення рівня соціально-психологічної компетенції керівників, забезпечення психологічної допомоги всім категоріям робітників, захисту їх психічного і соціально-психологічного здоров’я;

- забезпеченні профорієнтації і відбору здібної молоді для роботи в ОВС.

Особистісні та професійні якості практичних психологів ОВС не відповідають уявленням та очікуванням практичних працівників. Практичні працівники більш виразними у психолога ОВС хотіли б бачити

такі особистісні якості, як: організаторські здібності, неупереджене відношення до людей, уважне ставлення до проблем інших, демократичність, легкість в спілкуванні, вміння тримати дистанцію з керівництвом, належну освіту та інтелектуальний розвиток, життєвий досвід, розвинену інтуїцію, авторитетність, вміння безпомилково оцінювати ситуацію, врівноваженість, співчуття, діяльність, енергійність, вимогливість до себе.

До змісту діяльності практичних психологів доцільно включити роботу, присвячену інформуванню та активному соціально психологічному навчанню практичних працівників ОВС за напрямками:

використання психологічних знань та психологічних прийомів при проведенні різноманітних слідчих дій (очної ставки, допиту, обшуку) – для працівників слідчого виду діяльності;

психопрофілактика та саморегуляція для зняття несприятливих емоційних станів – для більшості працівників ОВС;

використання психічного впливу на людей – для працівників оперативного виду діяльності;

особливості взаємодії з різними прошарками населення, психологічні особливості роботи з малолітніми правопорушниками – для працівників охоронного виду діяльності.

Даценко Є.В.,

ад'юнкт кафедри кримінального права НАВС

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО РОЗМІЩЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ НОРМИ, ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПІДМІНУ ДИТИНИ

На сьогодні життя та здоров'я є найбільшими цінностями у нашій державі. Кримінальне законодавство відповідно до Основного закону у повній мірі повинно охороняти життя будь-якої людини не в залежності від її соціального статусу, віросповідання та ін. Беручи до уваги, що, дитина, внаслідок її фізичної і розумової незрілості, потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження, то законодавець відповідно, передбачив її охорону як кваліфіковані склади злочинів, а інколи й окремі норми. До останнього відноситься і склад злочину, передбачений ст. 148 КК України «Підміна дитини».

Дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, тому вона не може бути цілком прирівняна до дорослої людини, в тому числі й у правовому аспекті, їй повинні бути гарантовані не тільки

загальні, а й особливі права, що мають часовий критерій і спеціальне призначення. Особливі права дитини – це так звані «права росту», обумовлені її фізичною, розумовою і духовною незрілістю. Ці права складають спеціальний об'єкт правового захисту в загальному контексті прав людини. Такими правами, зокрема, є право знати своїх батьків і право на їх піклування.

Це в свою чергу породжує проблемні питання в доктрині кримінального права щодо місця розташування зазначеної норми в Особливій частині Кримінального кодексу України. Керуючись логікою законодавця, родовим об'єктом підміни дитини є суспільні відносини у сфері охорони волі, честі та гідності особи.

Система Особливої частини КК України, як відомо, в цілому побудована за родовим об'єктом. Розробка цієї системи була зумовлена вирішенням низки теоретичних і практичних питань, пов'язаних з необхідністю поділу норм, що передбачають відповідальність за конкретні злочини, і розташування у певному порядку. Від вдалого їх розміщення залежить практичне застосування цих норм, теоретичне осмислення окремих складів злочинів, усвідомлення їх взаємозв'язку й особливостей. Тому особливої уваги потребує питання про місце тієї чи іншої норми у системі Особливої частини КК України.

Розшифрувати що таке воля честь та гідність не дає підстав вважати, що вони можуть бути безпосереднім об'єктом підміни дитини.

Тому, ще в радянські часи найбільш поширеною була точка зору, відповідно до якої підміна дитини належить до злочинів, що посягають на особисту свободу, і місце розташування зазначеної норми у главі про злочини проти особи. Інші вважали, що необхідно віднести до розділу «Злочини проти нормального розвитку неповнолітніх».

Сім'я в житті суспільства і держави відіграє надзвичайно велике значення. Завжди пильна увага в державі повинна приділятися питанням зміцнення сім'ї, виховання і всебічного розвитку дітей. Від її благополуччя, залежать соціальний прогрес суспільства, кількість населення, рівень розвитку. Тому всебічний захист сім'ї – одне з найважливіших завдань держави. Кожна дитина без будь-якої дискримінації незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, національного чи соціального походження, майнового стану чи народження має право на такі заходи захисту, що потрібні в її становищі як малолітнього з боку її сім'ї, суспільства і держави.

Тому, з огляду на зазначене, розміщення законодавчої норми, яка встановлює кримінальну відповідальність за підміну дитини у розділі III «Злочини волі, честі та гідності людини» є невиправданим, оскільки основний безпосередній об'єкт даного злочину не входить до родового

об'єкта названого розділу. Тому було б доцільним перенести досліджувану норму до розділу V «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» Особливої частини КК України.

Дегтяренко М.А.,
здобувач кафедри юридичної психології НАВС

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІВ ТА ПРАЦІВНИКІВ АПАРАТУ СУДДІВ

Психологічне забезпечення діяльності суддів та працівників апарату суду першочергово виявляється у психологічному супроводі кадрової роботи та сприянні ефективному управлінню. Урахування практичного міжнародного та вітчизняного відомчого досвіду дозволяє окреслити перспективні напрями цього забезпечення.

Покладені на судову гілку влади надважливі функції держави зумовлюють підвищені вимоги як до професійних, так і до психологічних якостей працівників судових установ (як суддів, так і працівників апарату суду). З метою встановлення психологічних якостей кандидатів на займання вакантних посад здійснюється психологічне діагностування, яке є процесом психологічного дослідження осіб з метою визначення відповідності особистісних якостей вимогам професійної діяльності. Першочерговими його завданнями є виявлення дезадаптованих осіб та осіб з нервово-психічною нестійкістю; виявлення асоціальних установок, корисливої або утилітарної мотивації; виявлення осіб, схильних до вживання психоактивних речовин.

Професійній діяльності працівників судових установ притаманна суттєва функціональна і психологічна складність, що зумовлює потребу у постійній психологічній підтримці. Зокрема, практична психологічна робота по коригуванню негативного впливу професійної діяльності на працівників судової установи і здійсненню професійної психологічної профілактики забезпечує саме зазначену психологічну підтримку

Важливим напрямом психологічного забезпечення судової діяльності є робота по запобіганню розвитку гострих конфліктогенних ситуацій. Конфлікти та конфліктні ситуації надзвичайно поширені в судах та безперечно впливають на ефективність функціонування судової установи. Ця поширеність впливає, перш за все, з конфліктної сутності професійної судової діяльності. З іншого боку, колективу судової установи притаманний певний соціально-психологічний клімат, який

також піддається певним конфліктогенним впливам, що також потребує певної психологічної уваги.

Ще однією сферою психологічної роботи в суді є діяльність психолога у встановленні ефективного управління у суді, яка полягає у формуванні збалансованої динамічної команди та забезпеченні прогностично сприятливого результату її діяльності. Одним із аспектів зазначеної діяльності є робота психолога з новопризначеними працівниками суду або працівниками, переведеними на нові посади, яка здійснюється за напрямками: адаптація, орієнтація та наставництво. Цьому може сприяти розробка психологом курсу лекцій для новопризначених працівників за наступним напрямками: вирішення конфліктних ситуацій, розвиток особистісної мотивації, способи боротьби зі стресом, тощо. В свою чергу наставництво полягає у призначенні новому працівнику досвідченого наставника з метою надання як професійної, так і психологічної підтримки.

Психологічний зміст загальної здатності здійснення управлінської діяльності в суді виявляється у наступних якостях: вміння відрізнити головне від другорядного та концентруватись на вирішальному напрямі; особиста воля, відповідальність і вимогливість; володіння моделюванням і оптимальна мобільність у виборі продуктивного варіанта дій; раціональна технологічність в управлінні; вміння вийти за рамки непродуктивних стереотипів-блокаторів, тощо.

З вищевикладеного вбачається, що психологічне забезпечення діяльності суддів та працівників апарату суду в умовах сьогодення є актуальним та можливим, що підтверджується практикою деяких прогресивних судів, наприклад Апеляційного суду Івано-Франківської області, Первомайського міськрайонного суду Харківської області, Чернобаївського районного суду Черкаської області та інших. Зазначений спектр напрямків такого забезпечення, не є вичерпний, проте найбільш очевидним. Безперечним є факт, що для розширення практики використання досягнень психологічної науки для потреб судової системи, необхідне формування правової та методичної основи цієї роботи шляхом розробки і затвердження детальних інструкцій та положень присвячених діяльності судового психолога, нормативного закріплення можливості такого використання у діючих законодавчих актах, що регулюють діяльність судової системи.

Дронова О.С.,

кандидат психологічних наук, провідний науковий співробітник;

Мазур С.Л.,

старший науковий співробітник;

Бобко Т. В.

молодший науковий співробітник НЛ з проблем психологічного забезпечення навчально-виховного процесу ННІПП НАВС

ПСИХОПРОФІЛАКТИКА КОНФЛІКТІВ В ОВС

Значний інтерес науковців до проблеми конфліктів в системі ОВС пов'язаний із зростанням напруженості в різних сферах соціальної дійсності та гострою потребою щодо надання реальної практичної допомоги з боку різних структур, у т.ч. системи МВС України у їх запобіганні та вирішенні.

Як свідчать останні події в країні, наше суспільство виявилось невідповідно до конструктивного розв'язання конфліктних ситуацій, що призвело до незворотних наслідків (масові заворушення, розповсюдження і незаконне використання зброї, загибель людей та ін.).

Особливо це відчули спеціалісти, які за фахом покликані розв'язувати різноманітні протиріччя між людьми, передусім, працівники органів внутрішніх справ (ОВС). Діяльність працівників ОВС має ознаки «природної» конфліктної ситуації (владність повноважень, якими наділені працівники ОВС, необхідність застосування заходів примусу з метою ефективної протидії злочинності, умови постійної двобічної протидії), тобто це і зобов'язує працівників ОВС професійно розбиратися з проблемними ситуаціями та конфліктами. Вміння виявляти причини виникнення протиріч, механізми розвитку й способи попередження конфлікту, конфліктні обставини, що сприяють здійсненню протиправних вчинків, прогнозувати конфліктні ситуації, керувати поведінкою людей, що беруть участь в конфлікті, є важливою професійною якістю працівника ОВС.

Зіткнення інтересів різко загострюють емоційний фон перебігу конфлікту, а негативні емоції, що виникають у цей час, у свою чергу, стимулюють конфліктну поведінку. Взаємні конфліктні дії здатні змінювати, ускладнювати первинну структуру, що породжує нові чинники таких дій. Стадія агресивної поведінки може призвести до ескалації конфлікту, зміни його характеру, типу. З іншого боку, під час конфліктних дій учасники стикаються з реальністю, яка коригує первинні

образи ситуації, що може привести до адекватного розуміння ситуації, сприяти її адекватному розв'язанню.

Профілактика конфліктів – це вид управлінської діяльності, що полягає у своєчасному розпізнаванні, усуненні чи ослабленні конфліктогенних факторів і обмеженні таким чином можливості їх виникнення чи деструктивного розв'язання в майбутньому.

Основними конфліктогенами є погрози, накази, неконструктивна критика, образи, прояв агресивності, егоїзм, приховування інформації, нещирість та ін. У відповідь на них зазвичай застосовуються аналогічні за силою чи навіть сильніші конфліктогени.

Наявні криміногенні ускладнення, соціальні проблеми, з якими стикаються співробітники ОВС, створюють сприятливу обстановку для виникнення конфліктних ситуацій. Проте не кожен співробітник і керівник, стикаючись з конкретною конфліктною ситуацією і нарікаючи на специфіку самої роботи, віддає собі звіт в тому, наскільки особисто він, його особисті недоліки є причиною виникнення конфліктної ситуації. Таким чином, важливим напрямом профілактики конфліктності є створення загальної оптимальної атмосфери трудової діяльності, сумлінне виконання покладених на співробітника ОВС обов'язків по боротьбі зі злочинністю, що саме по собі є не лише слідством, але і свого роду гарантією доброзичливих відносин між співробітниками, начальниками, населенням.

Управління конфліктами передбачає не тільки регулювання вже виниклого протистояння, але і створення умов для його попередження.

При всьому різноманітті причин конфліктів в системі ОВС існує всього два підходи для їх профілактики: це усунення об'єктивних причин для їхнього зародження і приведення поведінки співробітників ОВС до норм, прийнятих у даній організації.

Ефективні методи профілактики та попередження конфліктів:

- *метод згоди* припускає проведення заходів, спрямованих на залучення потенційних конфліктантів у загальну справу, у ході якої в можливих супротивників з'являється більш або менш широке поле загальних інтересів, вони звикають до спільної діяльності і спільного вирішення виникаючих проблем;

- *метод доброзичливості або емпатії*, здатності до співчуття, розуміння внутрішнього стану, готовності сприяти практично. Цей метод вимагає виключення невмотивованої ворожості, агресивності, невічливості. Використання цього методу особливо важливе в кризових ситуаціях між міліцією та суспільством;

- метод збереження репутації, гідності людини, громадянина, співробітника. Визнаючи гідність й авторитет опонента, ми тим самим стимулюємо адекватне відношення до нашої гідності й авторитету.

На основі цих методів була розроблена методика вирішення конфлікту:

1. «Зняти маски» (задири, диктатора, агресора тощо) і дізнатися про цілі (мотиви) конфлікту.

2. Відмовитися від принципу «перемога за будь-яку ціну» і керуватися принципом «не перемогти, а налагодити».

3. Знайти декілька можливих варіантів вирішення конфлікту (компромісний або консенсусний).

4. Зберігати доброзичливість і усвідомлювати цінність взаємовідносин.

5. Продемонструвати дійсне бажання домовитися за для оптимального вирішення конфліктної ситуації.

Кваліфіковане розв'язання конфліктів в ОВС здатне позитивно вплинути на сучасний стан правоохоронної системи.

Закернична О.Ю.,

старший психолог роти конвойної служби міліції УМВС України у Вінницькій області, здобувач кафедри юридичної психології НАВС

СТРАТЕГІЇ ПОВЕДІНКИ ПРАЦІВНИКІВ МІЛІЦІЇ В КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЯХ

Конфліктність є суттєвою характеристикою діяльності працівників міліції. Об'єкт діяльності немовби пропонує працівнику міліції прийняти особливості власної психіки. Така поведінка надає службовій діяльності конфліктного забарвлення. Конфліктність проявляється у різноманітних формах психологічної протидії. Особи, що не зацікавлені в підтриманні правопорядку, розкритті злочинів удаються до різноманітних маскувань, обдурювання, образ, спроб дискредитації працівників міліції, залякування членів їх сімей. Вони провокують неетичні, протиправні дії. Таку поведінку антисуспільні елементи вважають не тільки допустимою, а й доцільною, а працівник міліції з свого боку повинен суворо дотримуватися законності, не втрачати самоконтролю, не піддаватися на провокації. Зав'язується своєрідне протиборство, зіткнення протилежних намірів.

Важливе значення має поведінка працівника міліції, яка ззовні виглядає як стиль, який має бути динамічний, в залежності від ситуацій. Стиль - це стійка вибрана манера спілкування, спосіб побудови взаємин, характер впливу, організація праці. Базовим по відношенню до стилю поведінки є поняття індивідуального стилю діяльності. В психології праці під індивідуальним стилем діяльності розуміється стійка індивідуально-специфічна система психологічних засобів, прийомів, навиків, методів, способів виконання тієї або іншої діяльності. Можливість різних індивідуальних стилів діяльності пов'язана з «зоною операціональної невизначеності», що допускає вибір різних способів здійснення діяльності. Інтенсивність мотивації якої-небудь діяльності впливає наявність і ступінь вираженості індивідуального стилю діяльності. Він дозволяє людям з різними індивідуально-типологічними особливостями нервової системи, різною структурою здібностей, темпераменту, характеру добиватися рівній ефективності при виконанні однієї і тієї ж діяльності різними способами, компенсуючи при цьому індивідуальні особливості, що перешкоджають досягненню успіху. На стилі поведінки впливають стани, такі як: адекватності сприйняття конфлікту; відкритості й ефективності спілкування, готовності до всебічного вирішення проблем; створення атмосфери взаємної довіри.

На сьогодні однією з найбільш визнаних і евристичних є класифікація К.Томаса, в якій вирізняються п'ять основних стилів поведінки при конфлікті: пристосування, компроміс, співробітництво, ігнорування, суперництво або конкуренція.

Стиль конкуренції, суперництва може використовувати людина, яка володіє сильною волею, достатнім авторитетом, владними повноваженнями, не дуже зацікавлена у співробітництві з іншою стороною і прагне в першу чергу досягти власної мети.

Стиль співробітництва можна використовувати, якщо, вирішуючи питання, змушені брати до уваги потреби й бажання іншої сторони. Такий стиль вимагає уміння пояснювати свої бажання, вислуховувати один одного, стримувати свої емоції. Відсутність одного з цих чинників робить цей стиль неефективним.

Стиль компромісу. Зміст його полягає в тому, що сторони прагнуть врегулювати розбіжності при взаємних поступках. Цей стиль найбільш ефективний, коли обидві сторони прагнуть досягти однакової мети, але знають, що одночасно її неможливо досягти. При використанні цього стилю акцент робиться не на рішенні, що задовольняє інтереси обох сторін, а на варіанті.

Стиль уникнення (відхилення) реалізується тоді, коли проблема не настільки важлива для однієї особи, що не відстоюєте свої права, не

співробітничас ні з ким для прийняття рішення і не витратити час і сили на її рішення.

Стиль пристосування означає співпрацю з іншою стороною, але при цьому не намагаючись відстоювати власні інтереси з метою згладжування і відволнення нормальної робочої атмосфери.

Жоден із розглянутих стилів вирішення конфлікту не може бути виділений, як найкращий. Кожному працівнику міліції необхідно навчитися їх ефективно використовувати, відповідно до обставин.

Для діагностики і удосконалення стилю поведінки в конфліктних ситуаціях був розроблений тренінг, за допомогою якого можуть відпрацьовуватись необхідні уміння, навички та знання. Програма включала 30 основні вправи та завдання. Вона передбачала проведення окремих вправ у формі рольової гри. У якості прикладу можна навести таку:

Вправа «Рольова гра» (50хв.)

Мета: сформувати навички у працівників ефективного запобігання виникненню конфліктів на службі.

Інструкція: тренер повинен розробити рольову гру, на тематику запобігання конфліктній ситуації. Тренер повинен чітко дотримуватися всіх етапів рольової гри: підготовка (будування концепції); вступ (актуальність, мета); безпосередньо рольова гра; оцінка рольової гри (гравцями та учасниками); висновки.

Для проведення рольової гри тренер вибирає з числа учасників тренінгу 2-4 бажаних (в залежності від необхідної кількості ролей). Для учасників рольової гри тренер повинен розробити інструкції щодо ситуації, яка повинна бути ними програна (потрібно вказати основні задачі, котрі повинен виконати учасник і описати ситуацію, яку вони повинні розіграти). Інших учасників тренінгу, які не приймають участь у рольовій грі, тренер розділяє на 2 підгрупи: 1 – повинна слідкувати за алгоритмом і правильністю дій працівника; 2 – повинна слідкувати за невербальним спілкуванням працівника з громадянином. По закінченню рольової гри ці дві підгрупи вказують на недоліки дій працівника та надають йому необхідні рекомендації.

Приклад інструкцій ролей для учасників рольової гри:

1. До чергової частини РВ надійшла заява від громадянина К. про те, що з його автомобіля вночі була викрадена автомагнітола. Згідно припущень власника автомобіля, ймовірним крадієм міг бути Саша Белов.

Ви, о/у карного розшуку РВ, отримали завдання від безпосереднього начальника про опитування сусідів С.Белова. Зайшовши до під'їзду, де мешкає підозрюваний, ви зіткнулися з консьержкою цього будинку (баба Надя 65 років).

Ваша задача: незважаючи на провокуючі дії бабці, намагайтеся безконфліктним шляхом вияснити необхідну вам інформацію про її сусіда С.Белова: 1. В якій годині вчора повернувся С.Белов додому? 2. Хто його друзі? 3. Як він себе поводить?

2. Ви, пенсіонерка Надя 65 років, проживаєте у багатоповерховому будинку, одночасно являєтесь консьержкою у своєму під'їзді. Ви добре знаєте і поважаєте всіх мешканців свого під'їзду.

Вранці, за 1 годину до здачі вами добової зміни, до вас підійшов молодий хлопчина, який представився працівником міліції. Його цікавить ваш сусід 21-річний С.Белов, якого підозрюють у викраденні цієї ночі автомагнітоли біля сусіднього будинку. Ви були шоковані такою заявою працівника міліції і дуже емоційно починаєте захищати свого сусіда, говорячи, що він не міг вчинити такого злочину, тому що він і його батьки, яких ви знаєте досить давно, являються дуже вихованими і культурними людьми. Ви знаєте, що С.Белов останнім часом зв'язався з групою однолітків з кримінальним минулим і що він цієї ночі повернувся о 3 годині, але починаєте всіляко приховувати цю інформацію, захищаючи свого сусіда.

Ваша задача полягає у пониженні гідності працівника міліції; провокації його на відкритий конфлікт з вами; залякуванні його повідомленням начальника РВ про нетактовну поведінку з боку працівника; приховуванні відомої вам інформації про С.Белова.

Поради тренера: Бажано, щоб всі учасники змогли відпрацювати рольову гру у якості учасника.

Захаренко Л.М.,

старший психолог відділення
психологічного забезпечення відділу
кадрового забезпечення НАВС

ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОГЕОМЕТРИЧНИХ МЕТОДИК У ДІАГНОСТИЦІ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ КУРСАНТІВ

Одним із завдань психолого-педагогічного супроводження навчально-виховного процесу в навчальних закладах МВС України є формування професійно важливих особистісних якостей курсантів. Початковим етапом реалізації даного завдання є проведення психодіагностики.

Найбільш поширеними методиками для визначення професійно важливих якостей спеціалістів є такі психогіометричні методики як

«Конструктивний малюнок людини з геометричних фігур» К. Маховер, психогеоетричний тест С. Деллінгер.

Психодіагностичне дослідження за вищевказаними методиками проводилося з курсантами 3 курсу Національної академії внутрішніх справ, які навчалися за спеціальностями «Правознавство» і «Психологічне забезпечення діяльності ОВС» освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» Вибірку склали 50 курсантів.

Відповідно до отриманих результатів психогеоетричного тесту курсанти-третьокурсники на перше місце обрали коло ($2,18 \pm 1,15$), на друге і третє місця – квадрат ($2,74 \pm 1,27$) і трикутник ($2,76 \pm 1,30$). Передостання позиція у послідовності вибору фігур належить прямокутнику ($3,66 \pm 1,09$), а остання – єдиній розімкнутій фігурі у психогеоетрії – зигзагу ($3,68 \pm 1,59$). Домінуючі риси характеру і особливості поведінки курсантів полягають у вмінні слухати, емпатійності, сенситивності за відсутності чи малій представленості таких рис як креативність, непередбачуваність, прагнення вийти за встановлені межі.

Відмінності у виборах геометричних фігур простежуються у курсантів різних спеціальностей щодо позиції прямокутника ($t=-1,987$; $p=0,053$), який випереджає зигзаг і займає передостанню позицію у виборах майбутніх правознавців ($3,92 \pm 1,65$) та останню позицію у виборах майбутніх психологів ($3,76 \pm 1,09$): юристи схильні до сумнівів, більш виважено підходять до вирішення питань та прийняття рішень, керуючись при цьому логікою, а не інтуїцією; психологи більш впевнені у собі, творчо підходять до справ, здані діяти інтуїтивно.

Відмінності у виборах геометричних фігур осіб різної статі відсутні.

Відповідно до отриманих результатів за методикою «Конструктивний малюнок людини з геометричних фігур» К. Маховер індивідуально-типологічні особливості курсантів різних спеціалізацій не відрізняються і найчастіше описуються типом «керівник» (характерні високий рівень мовленнєвого розвитку, орієнтованість на соціальні норми поведінки, домінування лівопівкулевого стилю сприймання і реагування).

«Емотивний» тип взагалі не характерний для курсантів-правознавців, які схильні проявляти емоційну стриманість та критичність. Особистісною характеристикою майбутніх психологів виступають підвищене співчуття, емпатійність, турбота про інших, що свідчить про ідентифікацію себе з обраною професією і може стати причиною «емоційного вигорання» та утруднення самореалізації молодих фахівців.

Більшість осіб чоловічої статі (60%) відносяться до одного із психологічних типів: «відповідальний виконавець» (20%), «вчений» (20%)

чи «тривожно-сумнівний» (20%), що характеризує їх як відповідальних і вимогливих до себе та інших, здатних раціонально будувати власну поведінку, здійснювати координаційну роботу. Такі особи переживають часті сумніви у своїх можливостях і потребують підтримки.

Для кожної третьої особи жіночої статі (32%) характерні особливості психологічного типу «керівник», що описується схильністю до організаторської та управлінської діяльності, проте без проявів жорсткого домінування над іншими (відсутній підтип 811) та майже не вираженим ситуативним домінуванням (лише 4% опитаних жінок обрали підтип 712). Даний психологічний тип більше притаманний курсантам-дівчатам, ніж курсантам-хлопцям ($\varphi = 1,64; p \leq 0,05$).

Найпоширенішими із підтипів психологічних типів, що описують особистісні особливості курсантів, є «викладацький підтип» психологічного типу «керівник» (вербальний керівник); у кожного п'ятого курсанта-хлопця - підтип 433 «тривожно-сумнівного типу».

Таким чином, використання психогеоетричних методик у процесі психологічного супроводження курсантів під час навчання в академії має свої переваги у тому, що: 1) потребує мало часу для проведення; 2) зацікавлює курсантів; 3) дозволяє визначити професійно важливі особистісні якості курсантів різних спеціалізацій; 4) допомагає у визначенні заходів виховного і психопрофілактичного впливу (у нашому випадку – це проведення групових бесід, спрямованих на формування культури міжособистісного спілкування у професійній діяльності майбутніх фахівців; навчання ефективним способам профілактики виникнення синдрому «емоційного вигорання» курсантів-психологів, формування впевненості у собі курсантів-хлопців, які належать до «тривожно-сумнівного типу», під час психологічних тренінгів тощо.

Казміренко Л.І.,

кандидат психологічних наук,
професор кафедри юридичної
психології НАВС

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАГУВАННЯ ПРАЦІВНИКА МЛІЩІ НА ЕКСТРЕМАЛЬНІ СИТУАЦІЇ

Парадоксально, але призначення професійно-психологічної підготовки до дій в екстремальній ситуації ЗВЗУ полягає в адаптації до надзвичайних (нештатних) умов і забезпеченні психічної діяльності людини на оптимальному оперативному рівні, який дозволяє їй не тільки

чинити опір різноманітним правовим, соціальним, культурологічним та тактичним чинникам, але й активно та цілеспрямовано впливати на них, вірно вибирати «функціональну стратегію», яка забезпечує досягнення мети за умови самозбереження як фізичного, так і психологічного здоров'я.

Парадоксально, бо адаптація до екстремальних та надекстремальних умов суперечить людській природі, в якій закладене прагнення уникати ризику. Правоохоронець – одна з небагатьох професій, які вимагають професійних дій *всупереч могутньому впливу інстинкту самозбереження*.

Діяльність екстремального характеру, для якої характерна висока вірогідність виникнення неврахованих, неочікуваних, проблемних і заздалегідь незапланованих ситуацій, потребує також *спеціальних здібностей*: оперативного мислення та особливої психологічної активності, спрямованої на пошук інформації та її аналіз у конкретних ситуаціях, здатності планувати свою діяльність і приймати рішення в умовах невизначеної та недостатньої інформації, прогнозувати розвиток нестандартних ситуацій і результати прийнятих рішень.

Практично завжди екстремальні або особливі умови пов'язані з виникненням *психічної напруженості*. Можна виокремити три види такої напруженості: оптимальна, екстремальна, надекстремальна. Надекстремальність розуміють як стан, в якому необхідно використовувати практично всі резерви організму.

Екстремальні умови діяльності спричиняють *стрес*, який *проявляється на наступних рівнях*:

- когнітивному – зміни сприйняття і усвідомлення інформації, зміни уявлень про зовнішнє та внутрішнє середовище, зміни мислення;
- емоційно-поведінковому – зміни емоційного стану до довільного регулювання своєї поведінки;
- вегетативному – зміни функціонування систем організму.

В реальному житті ці зміни проявляються не ізольовано, а в комплексі. Мимовільна емоційна реакція на відчуття небезпеки або загрози характеризується високим рівнем збудження. Прискорюється серцебиття, збільшується рівень цукру в крові та її згортваність, більше крові приливає до м'язів, збільшується активність мозкових центрів щодо управління м'язами, активізується зір та слух, як наслідок – порушуються процеси сприймання та оцінювання ситуації, прийняття рішення.

Слід зазначити, що поведінка в надекстремальній ситуації багато в чому визначається *емоцією страху*, яка до певних меж є фізіологічною нормою. Страх виконує *функції пристосування і допомагає швидко мобілізувати* фізіологічні та психічні можливості людини для

самозбереження. У підготовлених до екстремальних ситуацій людей період адаптації до раптового виникнення небезпеки досить короткий порівняно з не підготовленими людьми. У не підготовлених – в більшості виявляються: розгубленість, бездіяльність, метушливість або пасивність, яка доходить до повного ступору.

Клінічні показники страху залежать від його глибини і виражаються в об'єктивних проявах та суб'єктивних переживаннях. Найбільш характерними є рухові порушення у поведінці, що знаходяться в діапазоні від збільшення активності (гіпердинамія, «рухова буря») до її зменшення (гіподинамія, ступор).

Але в будь-яких найважчих умовах 12-25% людей зберігають самовладання, вірно оцінюють ситуацію, чітко і рішуче діють відповідно до умов. З іншого боку, 50-75% людей в екстремальних ситуаціях в перші моменти стають пасивними. Це залежить від усвідомлення обов'язку та відповідальності. Так, більш ефективними виявляються ті особи, які чітко усвідомлюють свої завдання і основну мету діяльності, ті ж, кого охоплює страх та безконтрольні емоції, не в змозі діяти ефективно.

Загалом усвідомлення суб'єктом рівня екстремальності ситуації залежить від: оцінки небезпеки стресора для цілісності суб'єкта (фізичної цілісності, цілісності виконання завдання); чутливості до стресора, тобто ступеня суб'єктивної визначеності, значущості; ступеня раптовості стресора; тривалості дії стресора при збереженні його суб'єктивної значущості.

Отже, рівень екстремальності великою мірою обумовлений суб'єктивними показниками особистості, а саме її мотиваційними складовими, які базуються на ціннісній та емоційній сфері особистості, її власному досвіді.

Активна неадекватна реакція на стрес проявляється у вигляді наступних реакцій: порушення або втрата працездатності, неможливість сприймати необхідну інформацію, високий ступінь емоційних переживань, висока поведінкова активність, спрощене розуміння ситуації, нецілеспрямовані дії, висока швидкість та помилковість дій, яка доходить до втрати цілих операцій, втрати орієнтації до повної зупинки діяльності. Зрозуміло, що всі ці реакції ведуть до зниження ефективності діяльності.

Пасивна неадекватна реакція на стрес може тривати до повної смерті організму, наприклад, коли працівник ОВС при явній загрозі його життю та здоров'ю з боку злочинців стає повністю пасивним і ніяк не реагує на озброєний напад та застосування вогнепальної зброї та фізичної сили щодо нього. Це фактично означає власну загибель.

Виникнення ефекту пасивності можна розглядати як психологічний механізм, що захищає людину від перевтоми, хоча в той же час

призводить до появи помилок в діяльності і загального зниження ефективності. Крім цього, така реакція провокує зниження мотивації до діяльності. Цей феномен необхідно враховувати при професійній підготовці, оскільки сама по собі робота працівника є стресогенною за рахунок ненормованого робочого часу, добових чергувань, постійного носіння вогнепальної зброї і форми, високого рівня відповідальності, психологічних наслідків авторитарної системи управління в підрозділах ОВС.

Кушнар'ов С.В.,
начальник НДЛ психологічного
забезпечення діяльності органів
внутрішніх справ ДНД МВС України,
кандидат педагогічних наук, старший
науковий співробітник

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ЗНАЧУЩИХ ЯКОСТЕЙ У КОНТЕКСТІ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПРОЦЕСУ

Українська історія має значний теоретичний і практичний досвід виховання у молоді соціально-значущих якостей. В умовах сучасного суспільства в силу соціально-політичної, економічної, ідеологічної нестабільності як ніколи значимою стає проблема виховання людини милосердної, яка вмє співчувати, любити, прощати іншого. До того ж, процеси демократизації, що охопили всі соціальні інститути в нашій країні, сприяють удосконаленню педагогічного процесу і в пенітенціарній школі, але цілісної системи гуманістичного виховання, на жаль, ще не склалося.

В спеціальній літературі формуванню соціально-значущих якостей у неповнолітніх засуджених приділяється невідповідно мало уваги, хоча відомо, що мікросередовище засуджених, для якого характерні кругова порука, прагнення до насильства, паразитизму є підґрунтям для розвитку та закріплення агресивних тенденцій особистості. Внаслідок цього індивід у складних психологічних ситуаціях може реалізувати нестандартну, злочинну поведінку. Поряд із цим для багатьох неповнолітніх засуджених характерні депресивні психічні стани, вихід з яких вони знаходять досить часто у агресивних чи аутоагресивних реакціях.

Підвищена психічна напруженість призводить до зривів у поведінці неповнолітніх засуджених. У багатьох з них розвивається стан приреченості і безнадійності, що викликає пасивність у вчинках і діях людини. У деяких засуджених позбавлення волі спричиняє пригнічений

стан, який є наслідком зневіри у можливість знову повернутися після відбування покарання до нормального життя. Зрештою, дуже розповсюдженим психічним станом неповнолітніх осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі, є туга (за волею, за домівкою, за рідними людьми), під впливом якої можливі прояви драгтивності та депресії.

Зазначений психічний стан найбільш гостро і глибоко виявляється в перші три-чотири місяці перебування в місцях позбавлення волі, що цілком зрозуміло: ломка сталого життя, відсутність ясної перспективи призводять до появи різних негативних емоцій, до постійної внутрішньої боротьби мотивів тощо.

Каяття є основою, фундаментом виправлення засудженого, без нього неможливо здійснити ціннісну переорієнтацію особистості. Прояв сорому і совісті, самоаналіз і самоосуд, альтруїзм і милосердя – це ті вихідні позиції, з якої починається виправлення злочинця.

Саме відсутність каяття, самоосуду, альтруїзму, милосердя відрізняє злісних, стійких злочинців. Вони уникають аналізу антисоціальної суті злочину і визнання своєї провини. Для них відсутнє поняття морального самодокору. І якщо вони себе дорікають, то лише в тому, що “попалися” правоохоронним органам. Наявність такого стійкого морально-духовного бар’єру є перешкодою на шляху ресоціалізації неповнолітніх злочинців, які втратили сферу сорому й совісті.

Змістовний аналіз можливостей методичного арсеналу вітчизняної науки показав, що з усього розмаїття існуючих методів формування соціально-значущих якостей у неповнолітніх засуджених достатньо використовувати ті з них, що спираються на класичні психолого-педагогічні методи, зокрема: бесіда, лекція, диспут, переконання, приклад, вправа, моделювання проблемних ситуацій та ін. Таким чином, формування соціально-значущих якостей у неповнолітніх засуджених може здійснюватися саме на усталеній методичній основі.

Однак, специфіка проведення дослідження в місцях позбавлення волі не завжди дає позитивні результати при застосуванні психолого-педагогічних методів у роботі з неповнолітніми засудженими. Так, наприклад, в умовах пенітенціарних установ ускладнена реалізація методу спостереження. Існують труднощі інформаційного плану при проведенні опитування. Неповнолітні засуджені часто не дають об’єктивної інформації про свої неформальні стосунки, неохоче йдуть на контакт з дослідником. До того ж психологічний захист з боку неповнолітніх засуджених, підвищена настороженість до дослідника, незрозумілість поставлених запитань, нещирість у відповідях, а нерідко ігнорування процедури тестування чи опитування негативно позначається на результатах дослідження.

За таких умов найбільш доцільним і доступним методом в умовах пенітенціарної установи є, на нашу думку, цілеспрямоване (на одних етапах дослідження воно може бути систематичним, на інших – вибіркоким) спостереження і фіксація частоти, тривалості комунікативних актів (контактів) серед пар засуджених і визначення малих груп за максимумом цих контактів. Реєстрацію міжособистісних і міжгрупових контактів доцільно проводити опосередковано, використовуючи метод спостереження за поведінкою засуджених в різних видах діяльності і групових діях, значимих ситуаціях (наприклад, конфліктних). В якості прикладу групових дій, які можуть бути об'єктом спостереження з виявлення міжособистісних і міжгрупових контактів можуть бути: вільне шиккування засуджених і їх пересування до їдальні, на навчання, на роботу; розміщення в їдальні, в навчальному класі, в гуртожитку і т.д.

В будь-якій пенітенціарній установі (тюрмі, колонії для неповнолітніх злочинців) вплив на особистість засудженого здійснюється через соціальну групу (колектив). Тому суттєвим фактором виправлення і ресоціалізації особистості ув'язненого є групова добродійна діяльність, яка передбачає активність, веде до удосконалення людини, творення нею добра.

Навчальний клас, як мала соціальна група, є одночасно формальною і неформальною групою, яка для кожного свого члена може бути референтною, тобто реальною або умовною соціальною спільністю, з якою індивід співвідносить себе як з еталоном і на норми, думки, цінності та оцінки якої він орієнтується у своїй поведінці і самооцінці.

Навчання в школі, у тому числі в пенітенціарних установах, будучи основною формою зайнятості підлітків, робить значний внесок у формування особистості, її соціальної орієнтованості, здійснює вагомий вплив на створення у підлітків уявлення про оточуючий світ, людей і їх взаємостосунки. Особистий приклад вчителів (вихователів), їх ставлення і погляди на життя, уміння прививати підліткам всі ті моральні і соціальні установки, яких вимагають закони існування у суспільстві, визначають у подальшому погляди і соціальну орієнтацію осіб молодого віку.

Слід зазначити, що соціально-значущі якості формуються і розвиваються в суспільстві й обумовлені цим суспільством. В нашому дослідженні *соціально-значущі якості особистості* – це якості, які сприяють вирішенню суспільно-значущих завдань і становленню особистості як громадянина.

Особливість соціально-значущих якостей полягає у тому, що кожна з них інтегративна, оскільки об'єднує в собі безліч більш вузьких і конкретних показників, через які проявляється і комплексно, адже охоплює різні процеси сфери діяльності й характеризується

багаторівневою структурою. Соціально-значущі якості знаходяться в тісному взаємозв'язку між собою, поєднуються одна з одною і утворюють певну цілісність і єдність.

Таким чином, формування та розвиток соціально-значущих якостей – процес надзвичайно складний, багатоаспектний, багатфакторний і достатньо довготривалий. Його необхідно особливо інтенсивно здійснювати саме у підлітковому віці. Тому працівникам пенітенціарних установ необхідно, в першу чергу, знати особливості психічного розвитку підліткового віку.

Левенець О.А.,

кандидат психологічних наук,
професор кафедри юридичної
психології НАВС

КРИЗОВА ІНТЕРВЕНЦІЯ ЯК МЕТОД ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПРАЦІВНИКАМ ОВС

Питомої ваги у сучасних умовах набуває питання психологічної допомоги працівникам органів внутрішніх справ, які виконують професійні обов'язки в екстремальних умовах діяльності. Допомога у важких кризових станах називається екстреною психологічною допомогою, основна мета якої – профілактика патологічних змін, відновлення й збереження психосоматичного здоров'я. Дієвим засобом психологічної допомоги працівникам, які перебували в екстремальних умовах діяльності, є кризова інтервенція. Під кризовою інтервенцією розуміють таку форму психологічної допомоги, яка займається симптомами та розладами, що можуть бути безпосередньо пов'язані з кризами. Головна мета кризової інтервенції – уникнення госпіталізації чи хроніфікації симптомів, які виникають унаслідок кризових ситуацій, активізація ресурсів для саморегуляції та самопомоги працівника.

Кризове консультування досить ефективний психопрофілактичний засіб, який є більш доступним порівняно з іншими видами психологічної допомоги, які потребують значних часових витрат, певної підготовки, обладнання тощо.

Будь-яке психологічне консультування має свою структуру, етапи, кожний з яких виконує певну функцію в усвідомленні та вирішенні проблеми. В цілому консультування охоплює, по-перше, діагностичний процес, по-друге, процес дослідження та формування ресурсу працівника, по-третє – розробки стратегій вирішення конфлікту або проблеми. Але кризове консультування неможливо підвести під якусь схему, оскільки

тривалість етапів консультування залежить від потреб працівника та ступеню його готовності скористатися психологічними послугами.

Кризова інтервенція – це робота, спрямована на вираження сильних емоцій працівника, відкриття доступу до дослідження гострих проблем та формування розуміння поточних проблем, для його психологічної підтримки, а також створення фундаменту для прийняття ним пережитого досвіду. Загальним змістом описаної стратегії дій психолога є допомога постраждалому в розумінні змісту того, що відбулося, у відновленні почуття контролю свого емоційного стану та контролю над своїм життям, відновленні самооцінки. При кризовій інтервенції психолог дуже активно бере участь у всьому, що відбувається з працівником для того, щоб оцінити ситуацію і сформулювати план консультативного процесу.

Присутність психолога для працівника, який пережив екстремальні події, це повне привнесення себе в інтеракцію з компетентним фахівцем. Працівники міліції часто йдуть саме до психолога, оскільки якісні стосунки зі значущими фігурами, можливість бути присутнім з іншою важливою особою в неопосередкованій близькості з якимось причин блокована. Тому психологи повинні бути готові емоційно реагувати та співпереживати постраждалим працівникам, уміючи при цьому дистанціюватися й об'єктивно оцінювати консультативний процес та обирати доцільні техніки консультування. При роботі з кризовим станом психолог повинен надати співробітникові підтримку, а саме – бути «з ним», тобто допомогти йому пройти через складний процес. Демонстрація стабільності і спокою, уникання критики, агресії, проявів нетерпіння з боку психолога також сприяють стабілізації емоційного стану працівника. Для цього консультант може використовувати невербальні (віддзеркалювання) техніки і вербальні (техніки активного слухання, використання репрезентативної системи клієнта, техніки суб'єктивної прибудови).

Як відомо, внутрішня робота з асиміляції нового, в тому числі, травматичного, досвіду проходить через процес вербалізації. Терапевтичні відносини, побудовані на підставі діалогу, мають деякі специфічні характеристики. Переживання працівником кризової ситуації – це процес, що триває певний час. З боку психолога йому відповідає зустрічний процес – співпереживання. Процес співпереживання включає: докладну розмову про кризову ситуацію; емпатичне розуміння і безумовне прийняття консультантом емоційної реакції співробітника, вербалізація психологом його почуттів; оцінка переживань співробітника як природних в даній ситуації.

У консультуванні психологи часто мають справу з гострими та реактивними станами, що звичайно виникають як реакція на певні стреси. Варто пам'ятати, що слабковиражена депресія може перерости в гостру, із суїцидальними намірами. Досвід показує, що при активній підтримці психолога динаміка перебігу гострої кризи більш позитивна. Це пояснюється світоглядними концепціями, негативним мисленням, травматичним досвідом працівника, що потребує від психолога складної терапевтичної роботи протягом певного періоду часу. Частота зустрічей з працівниками у фазі загострення депресії повинна бути щоденною з поступовим її зменшенням. У подальшому у процесі консультування необхідно долати залежність працівника від психолога і з кожною наступною зустріччю спонукати його до більш активної ролі у подоланні негативних емоцій та вирішенні проблем.

Отже, кризова інтервенція є дієвим та доступним методом психологічної допомоги працівникам органів внутрішніх справ після їх перебування в екстремальних умовах діяльності. Даний метод психолог може застосовувати іноді навіть в несприятливих умовах, за відсутності певного обладнання та комфорту, (що в цілому є важливим фактором роботи психолога). Дотримання принципів кризової інтервенції, емпатійний контакт, високий рівень активності психолога-консультанта дозволяє вчасно надати необхідну допомогу та виграти час для включення в дію механізмів психологічної адаптації працівника.

Лефтеров В. А.,

доктор психологических наук, профессор
заведующий кафедры общественных наук
Одесского национального медицинского
университета;

Гурский В. Е.,

преподаватель кафедры тактико-специальной
подготовки Донецкого юридического
института МВД Украины

ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА СОТРУДНИКОВ ВОЕНИЗИРОВАННЫХ СПЕЦПОДРАЗДЕЛЕНИЙ ИМИТАЦИОННЫМИ СРЕДСТВАМИ

Деятельность специальных подразделений Вооруженных Сил, Пограничных войск, МВД, служб безопасности и других военизированных формирований направлена на решения различных специфических задач, в том числе поиск, захват (арест) или уничтожение

действующих террористов, особо опасных преступников; освобождение заложников; предупреждение и пресечение массовых беспорядков; охрана особо важных лиц, объектов; разведывательная, диверсионная, антитеррористическая деятельность и т.п. Для успешного выполнения этих задач в экстремальных условиях сотрудники спецподразделений должны иметь высокий уровень моральной, психологической, идеологической, физической и боевой подготовки.

Действенными методами профессионально-психологической подготовки персонала военизированных специальных подразделений являются средства имитационного моделирования. Имитационное моделирование позволяет строить модели, описывающие процессы так, как они проходили бы в действительности. Такую модель можно «проиграть» во времени как для одного испытания, так и заданного их множества. Наиболее эффективными и признанными сегодня в мире имитационными средствами подготовки военизированных специальных подразделений является пейнтбол, страйкбол, и лазерные тиры.

Для изучения возможностей профессионально-психологической подготовки сотрудников военизированных спецподразделений имитационными средствами нами было проведено эмпирическое психологическое исследование среди сотрудников подразделений специального назначения органов внутренних дел Украины. Методический инструментарий исследования составили: авторская анкета отношения исследуемых к имитационным средствам, многофакторный личностный опросник FPI, опросник Шуберта «Готовность к риску», методика изучения волевых качеств личности, определение уровня самоактуализации личности (опросник Джонса и Крендалла).

По итогам анкетирования были сформированы две группы исследуемых: первая группа - сотрудники ОВД, которые не имели опыта использования имитационных средств; вторая группа - сотрудники, имеющие опыт использования имитационных средств (пейнтбол, страйкбол, лазерные тиры).

В результате проведенного исследования установлено, что имитационные средства развивают и совершенствуют качества, необходимые для сотрудников спецподразделений. Использование имитационных игр в профессиональной подготовке способствует развитию гибкости мышления, выдержки, решительности, эмоциональной регуляции, ответственности, дисциплинированности. Выявлено, что сотрудники, имеющие опыт использования имитационных средств, имеют более высокие показатели по таким профессионально-значимым качествам, как инициативность, целеустремленность, самостоятельность, способность более оптимально выполнять

поставленные задачи и находить нестандартные пути решения проблемных ситуаций. Имитационное моделирование помогает сотрудникам спецподразделений поддерживать необходимые качества на должном уровне и систематически развивать их.

Таким образом, эмпирически подтверждено, что использование имитационных средств, таких как пейнтбол, страйкбол и лазерный тир, в профессионально-психологической подготовке сотрудников военизированных спецподразделений позволяет эффективно решать проблемы профессионального обучения сотрудников. Применение указанных имитационных игр способствует развитию целого ряда личностных и профессиональных качеств сотрудников спецподразделений, в том числе навыков саморегуляции для преодоления стресс-факторов профессиональной деятельности, умений применения оружия и спецсредств, опыта психофизической и умственной деятельности при действиях в условиях значительного психологического и физического напряжения и т.п. Более реально происходит осознание опасности и тренировки рационального стремления к победе с обязательным развитием установки на выживание в любых рискоопасных ситуациях.

Целесообразность более широкого применения пейнтбола, страйкбола, и лазерных тиров для развития профессионально-важных качеств личного состава специальных подразделений различных воинских формирований и сил охраны правопорядка обуславливается возможностью максимального приближения к реальным условиям практической деятельности.

Лигун Н.В.,

кандидат психологічних наук, доцент
кафедри управління та роботи з
персоналом НАВС

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДЖЕННЯ КАДРОВОГО РЕЗЕРВУ НА КЕРІВНІ ПОСАДИ В ОРГАНАХ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Суспільно-політичні зміни сьогодні актуалізують питання відповідності професійної придатності керівників сучасним вимогам. Відповідно до Указу Президента України від 6 квітня 2011 року № 383 „Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України”, на виконання Указу Президента України від 1 лютого 2012 року № 45 „Про Стратегію державної кадрової політики на 2012-2020 роки”, з

метою визначення порядку добору та формування кадрового резерву на керівні посади з числа найбільш підготовлених працівників органів внутрішніх справ, використання їх досвіду в процесі реформування діяльності органів внутрішніх справ 17.09.2012 року наказом МВС України №808 затверджено положення про порядок формування кадрового резерву на керівні посади в Міністерстві внутрішніх справ України, його територіальних органах та підрозділах.

Як відомо, ефективне управління персоналом в системі органів внутрішніх справ залежить від рівня професійних знань, умінь і навичок керівника, а саме: орієнтації в правовому полі, знання професійної психології, наказів та розпоряджень МВС, УМВС, що регламентують діяльність ОВС, спецзасобів і техніки, вміння володіти ними. Важливими для керівника також є: комунікабельність, емоційна стійкість, урівноваженість, самоконтроль, впевненість у собі, відсутність роздратованості, фрустрованості, підозрливості, дотримання демократичного стилю управління, схильності до співробітництва та компромісу в конфліктних ситуаціях.

З метою якісного професійного відбору фахівцями психологічної служби в системі органів внутрішніх справ здійснюється поглиблене психологічне обстеження кандидатів на керівні посади органів та підрозділів внутрішніх справ України згідно методичних рекомендацій.

При професійно-психологічному відборі кандидатів у резерв визначається професійна придатність здійснювати керівну діяльність, зокрема для конкретних посад враховуються як загальні професійні вимоги, так індивідуально-психологічні якості майбутнього керівника ОВС. За результатами поглибленого психологічного вивчення фахівцями надаються рекомендації щодо зарахування до резерву.

Психологічна підготовка - це комплекс заходів, які спрямовані на формування, підтримку та розвиток у працівників професійно важливих психологічних та морально-ділових якостей і є невід'ємною складовою навчання працівників ОВС. Психологічна підготовка проводиться: безпосередньо під час навчальних занять (лекційних, практичних, тренінгових) з професійної психологічної підготовки; під час навчальних занять з тактико-спеціальної, функціональної, вогневої та фізичної підготовки (практичних і тренінгових); під час проведення практичних занять та навчань різних категорій особового складу відповідно до оперативних планів; під час інструктажів особового складу, що заступає для несення служби з охорони громадського порядку. Психологічна підготовка проводиться з метою: формування в працівників стійкої позитивної професійної мотивації до правоохоронної діяльності; розвитку в працівників професійно важливих психологічних якостей; підтримання

на високому рівні психологічної готовності до впевненого та ефективного виконання працівниками своїх службових обов'язків відповідно до посади та виду діяльності в типових та екстремальних ситуаціях; зміцнення згуртованості працівників довкола мети професійної діяльності, формування відповідної корпоративної культури в службових колективах; озброєння працівників психологічними вміннями та навичками, необхідними для успішної, безпечної і ефективної професійної діяльності.

Дослідження в галузі теорії та практики психології управління показують, що для ефективної управлінської діяльності керівникам важливо оволодіти науковими основами професійного спрямування, вмінні творчо їх застосовувати. Володіючи знаннями і професійним мистецтвом керівник визначає цілі своєї діяльності і виробляє стратегію, що визначає засоби їх досягнення; приймає відповідні обраній стратегії рішення, за які він несе персональну відповідальність. Напрями оптимізації психологічного супроводження кадрового резерву на керівні посади полягають, в першу чергу, у впровадженні сучасних тренінгових технологій, які ґрунтуються на всебічному розвитку індивідуально-психологічних особливостей, знань і умінь керівника.

Літовка А.А.,

заступник начальника Держинського РВ Криворізького МУ ГУМВС України в Дніпропетровській області, здобувач кафедри юридичної психології НАВС

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОВС

На сучасному етапі реформування системи органів внутрішніх справ України змушує переосмислювати підходи, які традиційно використовуються в практиці підготовки працівників для ОВС. Це обумовлено необхідністю їх більш цілеспрямованого особистісно-професійного розвитку, пов'язаного з адаптацією до нових умов конкурентної професійного середовища. У зв'язку з цим очевидно є необхідність зосередження уваги на формування вироблення у працівників підрозділів кадрового забезпечення ОВС професійних компетенцій необхідних у оперативно-службовій діяльності. Працівники підрозділів кадрового забезпечення ОВС, як і інші фахівці персоналізованої системи вибудовують свою професійну діяльність, здійснюючи різноманітні взаємодії як з її суб'єктами так з її об'єктами.

Професійна компетенція — здатність успішно діяти на основі практичного досвіду, умінь та знань при вирішенні поставлених професійних завдань.

Компетенція (управління персоналом) — це особиста здатність спеціаліста вирішувати певний клас професійних задач. В управлінні персоналом найчастіше під компетенцією розуміють формально описані вимоги до особистих, професійних та ін. якостей кандидата на посаду.

Комунікація - (від лат. *communis* — єдність, передача, з'єднання, повідомлення, пов'язаного з дієсловом лат. *communis* — роблю спільним, повідомляю, з'єдную, похідним від лат. *communis* — спільний) — це процес обміну інформацією (фактами, ідеями, поглядами, емоціями тощо) між двома або більше особами.

Вирішення професійних завдань працівників підрозділів кадрового забезпечення здійснюється на основі спілкування з окремими суб'єктами чи групами, виводить комунікативну компетенцію в число першорядних. Відсутність або слабка сформованість даної компетенції, приводить до накопичення ситуацій неуспіху; сприяє зниженню задоволеності від професії, поступово руйнує професійну мотивацію. У підсумку подібні ефекти негативно відбиваються на безперервності процесу професіогенеза. Реальний зв'язок комунікативної компетенції з професійною успішністю працівників підрозділів кадрового забезпечення ОВС робить значимим повноцінне формування їх як фахівців, здатних виступити основою для подальшого самопроєктування професійного та особистісного зростання.

Дослідницька спадщина в юридичній психології й суміжних науках про людину відкрила перспективи для фундаментального теоретичного осмислення сутності вказаної проблеми та алгоритмів її розв'язання, зокрема у філософських, психологічних, педагогічних концепціях, теоретичному аналізі ключових термінів формування компетентності (М.Бирка, Р.Вайт, Л.Дибкова, О.Железняк). Комунікативну компетентність дослідники розглядали по різному, зокрема, як: комунікативні знання (Л. Орбан-Лембрик, Л. Петровська, А.Панфілова, О. Коваленко), комунікативні здібності (Ю. Ємельянов, А.Панфілова, С.Макаренко), комунікативні риси (Н. Мельникова, В. Черевко, Т.Щербан, О.Гринчук) тощо.

Проблемам формування комунікативної компетентності у сфері психологічного забезпечення правоохоронної діяльності значну увагу приділяли і приділяють фахівці: В. Андросюк, Д.Александров, О. Бандурка, В. Барко, О. Іванова, Л. Казміренко, М. Костицький, С. Максименко, В. Медведєв, С. Яковенко та інші дослідники.

Незважаючи на потужні наукові результати, проблема формування комунікативної компетентності працівників підрозділів кадрового забезпечення ОВС потребує наукового вирішення, що підтверджується результатами аналізу опитування працівників органів внутрішніх справ щодо визначення комунікативної компетенції працівників кадрового забезпечення дають змогу зроби висновок, що, незважаючи на значні наукові розробки в психології, працівники підрозділів кадрового забезпечення не розуміють особливостей формування комунікативної компетенції. Отже, формування комунікативної компетенції працівників підрозділів кадрового забезпечення можливо за умов наукових досліджень та практичної реалізації в системі професійної підготовки та післядипломної освіти, інноваційних підходів до визначення шляхів поліпшення соціально-психологічної взаємодії працівників підрозділів кадрового забезпечення ОВС.

Підбиваючи підсумки викладеного можемо констатувати, що формування комунікативної компетенції працівників підрозділів кадрового забезпечення є провідною умовою їх ефективною професійної діяльності. Дослідження в галузі теорії та практики психології управління показують, що для ефективною оперативно-службовою діяльності працівникам підрозділів кадрового забезпечення особливо важливо оволодіти науковими основами комунікації і вмінні творчо їх застосовувати. Володіючи знаннями і мистецтвом комунікації, працівник кадрового забезпечення визначає цілі своєї діяльності і виробляє стратегію, встановлює ефективну міжособистісну взаємодію.

Лісун С.Л.,

здобувач кафедри юридичної психології НАВС

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Органам внутрішніх справ відводиться одна з головних ролей у внутрішній політиці нашої держави. Згідно зі ст. 3 Закону України "Про міліцію" одним з основних завдань міліції є: забезпечення особистою безпеці громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів; запобігання правопорушенням та їх припинення; охорона і забезпечення громадського порядку; участь у поданні соціальної та правової допомоги громадянам.

У зв'язку з цим актуальною є проблема формування високого рівня професіоналізму кадрового складу органів внутрішніх справ. Причому останнє передбачає не тільки урахування відповідності працівників деяким психофізіологічним параметрам, наявності у них певної

сукупності знань і умінь та навичок, але й сформованості високого рівня правової культури.

Правова культура працівників правоохоронних органів - це сукупність поглядів, оцінок, переконань, установок, що полягають у визнанні важливості, необхідності соціальної цінності права і забезпечують якісне дотримання, виконання, використання та застосування норм права у процесі охорони громадського порядку, попередження правопорушень, юрисдикційної діяльності, надання соціальної допомоги населенню на основі принципів законності, гуманізму, гласності, поваги до особи, соціальної справедливості, взаємодії з трудовими колективами та громадськими організаціями.

Правова культура працівників правоохоронних органів передбачає, уміння оптимально використовувати всю сукупність правових засобів під час виконання службових обов'язків у межах компетенції, установлені законом та іншими правовими актами.

На сучасному етапі розвитку нашої держави правова культура працівників правоохоронних органів характеризується наявністю негативних ознак. Під час виконання працівниками правоохоронних органів службових обов'язків мають місце окремі випадки перевищення влади та службових повноважень, фізичного насильства, знущання та тортур над особою, яка затримана чи підозрюється у скоєнні правопорушень. Констатуються випадки недотримання, а іноді просто незнання засад професійної етики правоохоронцями як чинників, що повинні зумовлювати їх професійну поведінку та взаємодію з пересічними громадянами. Професійна неграмотність, черствість та моральна розбещеність окремих працівників правоохоронних органів, хибна практика розкриття злочинів та досягнення позитивних результатів будь-якими шляхами і методами населення призводять до небажання населення співпрацювати з представниками правоохоронних органів.

Узагальнення результатів наукових досліджень дозволяє визначити наступні причини низького рівня розвитку правової культури працівників правоохоронних органів, а саме:

- зміна пріоритетності цінностей в суспільстві з моральних на матеріальні, що тягне за собою і зміну цінностей у працівників правоохоронних органів;

- недостатній рівень професійної підготовки працівників правоохоронних органів, що призводить до не ефективного виконання ними функціональних обов'язків;

- існування загальної моральної розбещеності у поведінці окремих працівників міліції;

- наявність ознак професійної деформації у деяких правоохоронців, що виявляються у недбалому й пасивному виконанні своїх обов'язків, недисциплінованості, втраті професійної мотивації, підозрливості, перевищенні владних повноважень, зловживанні службовим становищем.

Шляхами удосконалення правової культури працівників правоохоронних органів на сучасному етапі розвитку нашої держави, на нашу думку, повинні стати:

- удосконалення процесу професійно-психологічної підготовки працівників правоохоронних органів;

- переосмислення важливості моральної складової професіоналізму працівника міліції, що зумовить цілеспрямоване її формування;

- підвищення авторитету правоохоронних органів з боку держави;

- налагодження співпраці працівників правоохоронних органів з населенням та представниками засобів масової інформації.

Узагальнюючи вищенаведене, можна відзначити, що правова соціалізація працівника правоохоронних органів - це не тільки формування навичок соціальної поведінки, яка відповідає правовим нормам суспільства, а й виникнення внутрішньої мотивації, що орієнтує особистість на додержання норм права. Сучасне суспільство вимагає від працівників правоохоронних органів високої професійної, правової та загальнолюдської культури, неупередженості у діях, відданого служіння інтересам народу.

Майдіков Ю.Л.,

доктор медичних наук, професор, професор
кафедри юридичної психології НАВС

ПОСТТРАВМАТИЧНІ СТРЕСОВІ РОЗЛАДИ (ПТСР) ТА ПОДОЛАННЯ ЇХ НАСЛІДКІВ У СПІВРОБІТНИКІВ ОВС

Сьогодні проблема стресових розладів серед працівників ОВС є вельми актуальною і пов'язаною, насамперед, зі специфікою професійної діяльності й адміністративним тиском. Результати професіографічних досліджень вказують на достатньо велику кількість стресогенних чинників, які можна звести до трьох основних груп: фізичні та психічні перевантаження, що часто перевищують допустимі санітарно-гігієнічні норми; нефізіологічний ритм роботи, що призводить до порушень біоритмологічних процесів у організмі; високий ризик отримання травм, поранень та вірогідна загибель самого співробітника, чи його колег.

Зрозуміло, що все це зумовлює негативний вплив на ефективність діяльності та здоров'я співробітників ОВС.

Особливості розвитку стресових станів дозволяють визначити основні види стресів: “стреси очікування”, що пов’язані з очікуванням майбутньої небезпеки або просто з формуванням готовності до виконання напруженої діяльності; “робочі стреси”, що безпосередньо пов’язані зі специфікою виконання професійної діяльності; “посттравматичні стресові розлади”, що об’єднують комплекс психосоматичних порушень, які, насамперед, віддзеркалюють специфіку психотравми і здатні утримуватись довгий час. Останні найчастіше трапляються у співробітників, які пережили надзвичайні, екстремальні ситуації.

ПТСР характеризуються трьома групами симптомів: постійне переживання психотравмуючої події; бажання уникнути стимулів, що нагадують о психологічній травмі; збільшення вегетативної активації, у тому числі розширена реакція переляку (start рефлекс). Найбільш типовим виступають раптові хворобливі занурення в минуле, коли особа знов і знов сприймає події минулого так, нібито це сталося зараз, так званні «флешбеки». Це класичний прояв посттравматичного стресового розладу. Іноді їх важко відокремити від дійсності (ці стани нагадують синдром запаморочення свідомості), і людина в момент розвитку флешбека іноді здатна на агресію.

Постійні переживання можуть також знайти прояв у неприємних спогадах, мріях, сновидіннях, посиленні фізіологічних та психологічних реакцій на стимули, що пов’язані з психотравмуючими подіями. Щоб діагностувати посттравматичний стресовий розлад, треба визначити у пацієнта при наймі один з цих симптомів, що відображує постійне продовження відчуттів подій, що минули. Інші симптоми ПТСР проявляються у спробах уникнути думок, про події, які пов’язані з травмою, та почуттів відчуження або дереалізації.

При ПТСР майже завжди відмічається порушення сну – це, як правило, труднощі із засинанням через наплив неприємних спогадів про «катастрофу». Відмічаються сновидіння, що безпосередньо відображають травматичну подію. Нерідко виникають стани емоційної байдужості, млявості, апатії, відсутності інтересу до навколишньої реальності. Потерпілі, зазвичай, не бажають говорити про своє майбутнє бо не бачать перспектив. Одночасно з цим формується почуття відчуження та відокремлення від інших людей.

Окрім психічних порушень при ПТСР мають місце і соматичні відхилення. У близько половини випадків відмічається збільшення систолічного і діастолічного тиску. Часто загострюється (або діагностується у перший раз) хвороби шлунку, дванадцятипалої кишки,

легенів та інше. Слід підкреслити, що у жінок дітородного віку, досить часто зустрічаються зміни менструального циклу. Серед сексуальних порушень слід відзначити зниження лібідю та ерекції.

У відстроченому періоді посттравматичні стресові розлади найчастіше проявляються в депресії, асоціальній поведінці, неконтрольованій агресії, алкоголізмі, наркоманії, сімейних проблемах.

Раціональна психотерапія (методика спрямована до логічного мислення пацієнта. В якості лікувальних засобів використовуються: переконання, роз'яснення, схвалення, відволікання та таке інше); **гіпноугестивна психотерапія** – за допомогою гіпноугестії можна здійснювати вплив практично на всі симптоми ПТСР, що стосуються, як основних психопатологічних проявів (страх, тривога, астенія, депресія), так і інших невротичних синдромів (нейровегетативні и нейросоматичні, рухливі і чутливі розлади і т.д.); **аутогенне тренування** – спочатку шляхом самонавіювання досягається розслаблення мускулатури - релаксація, а потім у цьому стані проводяться самонавіювання, спрямовані на ті або інші функції організму; **травмофокусована когнітивно-поведінкова психотерапія** - виступає високоєфективним методом психокорекції деструктивних емоційних переживань особистості, є методом лікування межових станів та розладів різного типу; **ДПРО (десенсибілізація і переробка травми рухом очей)** – забезпечує десенсибілізацію (зниження чутливості), в результаті цього активуються вроджені механізми по переробці стрес-травмуючої інформації.

Наприкінці хотілось би вжити метафору: ПТСР - це рана в душі, а спеціалізована психотерапевтична допомога цю травму допоможе загоїти, заархівувати ці події минулого у пам'ять, щоб вони не викликали більше болючих емоцій.

Малкова Т.М.,

кандидат психологічних наук, с.н.с,
професор кафедри юридичної
психології НАВС

УЯВЛЕННЯ ПРО ПРОФЕСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ МІЛІЦІЯКІВ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ

Уявлення про професійну діяльність найбільш тісно пов'язані з поняттям «образ професії» і можуть розглядатися як когнітивний компонент цього образу. Як зауважує Л.Б. Шнейдер, науково мало

пророблені питання, що стосуються уявлень людини про обрану професію, динаміку образу професії та його впливу на становлення майбутнього спеціаліста. Як стверджує Є.О. Клімов, людина планує своє професійне майбутнє на основі того образу професії, який в неї вже склався і який у процесі професійного самовизначення може бути скоректований або навіть зруйнований. Образ професії має також мотиваційне значення. Поняттям «мотивація» в управлінській діяльності позначається 1) внутрішній стан працівника, який мобілізує його на досягнення цілей організації; 2) активність з боку суб'єктів управління, спрямована на стимулювання працівників до виконання виробничих завдань. В українській мові цим значенням відповідають поняття «мотивація» та «мотивування». Мотивування – це процес управління діяльністю робітників шляхом впливу на їхню поведінку, оснований на знанні про те, «чим живуть інші люди». Розуміння того, які аспекти професійної діяльності працівників міліції є для них значущими, які потреби і в якій мірі ця діяльність задовольняє, тобто оцінка, за висловом О.П. Єрмолаєвої, «реалізаційного потенціалу професії», дозволить більш точно уявити перспективи окремої людини у цій сфері діяльності, а також надасть можливість покращити мотивування діючих співробітників. Мотивація, як відомо, чинить значний вплив на функціональні можливості людини. Найчастіше її пов'язують з продуктивністю і задоволеністю працею та почуттям приналежності до даної організації. Не вдаючись в питання теоретичного характеру, в якості вихідного приймемо визначення мотивації Т. О. Караєвої: мотивація – це індивідуалізований механізм співвіднесення зовнішніх та внутрішніх чинників, що визначає способи поведінки даного індивіда.

Метою нашого дослідження було вивчення уявлень про професійну діяльність майбутніх працівників міліції. Вибірку склали 227 курсантів (квітень 2011 р.) та 65 магістрів (спеціалізація – судова експертиза, листопад 2013 р.) навчальних закладів системи Міністерства внутрішніх справ. Згідно з гіпотезою дослідження, у сприйнятті професійної діяльності майбутніми працівниками міліції поруч з особливостями, характерними для певних років навчання та спеціалізації, мають бути представлені і найбільш загальні (основні) характеристики даної діяльності, які мають, на наш погляд, суттєве мотиваційне значення. У дослідженні було використано розроблений автором опитувальник, який передбачав оцінку сорока особливостей професійної діяльності працівників міліції за 6-тибальною шкалою: «0» означав відсутність даної особливості; «1» – ледь помітну її наявність; «2» – слабку представленість; «3» – середню; «4» – те, що дана особливість добре виражена і «5» – що виражена максимально. Кількісно-якісний аналіз

даних проводився за допомогою критерію χ^2 Пірсона та виокремлення провідних тенденцій в оцінках випробуваних (провідними вважалися оцінки, які були обрані більш ніж 50,00% опитаних).

Співставлення даних, отриманих у різних групах випробуваних, дозволило виділити 14 особливостей професійної діяльності працівників міліції, спільних для всіх груп опитаних. При цьому всі особливості професійної діяльності працівників міліції, які можуть бути віднесені до особливостей позитивного характеру (за виключенням такої особливості як «широкі можливості спілкування з різними людьми») більшість опитаних оцінили як представлені на низькому рівні («0», «1», «2» бали). Це такі особливості як «впевненість працівника міліції в майбутньому»; «задовільний розмір заробітної плати»; «наявність певних соціальних пільг та переваг (гарантоване працевлаштування, можливість вирішення певних питань завдяки статусу працівника міліції тощо)»; «наявність вільного часу»; «позитивні емоції, пов'язані з виконанням службових обов'язків». І, навпаки, особливості професійної діяльності негативного характеру (за виключенням таких як «погане ставлення до співробітників жіночої статі», «погані взаємовідносини з органами влади, з прокуратурою» та «порушення чинного законодавства під час виконання службових обов'язків») випробувані усіх груп оцінили як представлені на високому рівні («4» та «5» балів). Це такі особливості як «погана організація праці (ненормований робочий день, великий рівень формалізму, невизначеність функціональних обов'язків)»; «соціальна та правова незахищеність (значні обмеження в правах порівняно з цивільними особами; соціальне забезпечення, що не відповідає ступеню ризику професії, психологічним та фізичним витратам під час виконання службових обов'язків)»; «великі навантаження як фізичного, так і психологічного характеру»; «недостатність фінансово-технічного забезпечення службової діяльності»; «негативне ставлення населення до міліції».

Отже, в переліку найбільш характерних, на думку курсантів та магістрів, особливостей професійної діяльності працівників міліції переважають, згідно з термінологією Ф. Герцберга, чинники гігієни праці. До мотивів внутрішнього характеру (мотиваторів за Ф. Герцбергом) можна віднести лише три особливості: упевненість в майбутньому (низький рівень вираженості), наявність позитивних емоцій, пов'язаних із виконанням службових обов'язків (низький рівень вираженості), широкі можливості спілкування з різними людьми (високий рівень вираженості). Як зауважує J. DuBriNe, гігієнічні чинники помічають лише тоді, коли вони відсутні, а якщо фактори гігієни праці відповідають потребам працівників, то наслідком буде не задоволеність працею, а лише

відсутність незадоволення. Таким чином, можна зробити висновок, що особливості професійної діяльності працівників міліції, що належать до чинників гігієнічних, виступають на перший план у свідомості майбутніх працівників міліції. Чинники, які належать до внутрішньомотиваційних, знаходяться ніби «в тіні» чинників зовнішньо мотиваційних (факторів гігієни праці). Отже, можна припустити, що внутрішня мотивація у більшості майбутніх працівників міліції є слабкою. Це припущення знайшло підтвердження у даних опитування магістрів, яке стосувалося їхніх професійних планів. Так, обираючи варіанти завершення речення «Якби моє працевлаштування залежало тільки від мене, то...» лише 9 з 65 магістрів (13,85 %) обрали варіант «я б працював (-ла) в міліції» (опитування проводилося 29.11. 2013, тобто до розгону протестної акції студентів на Майдані незалежності і посилення у зв'язку з цим негативного ставлення до міліції з боку громадян).

Марков М.М.,

кандидат юридичних наук, викладач
кафедри спеціальної техніки та
оперативно-розшукового документування
ННІПФПСКМ НАВС

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОПЕРАЦІЇ ПО ЗВІЛЬНЕННЮ ЗАРУЧНИКІВ

Психологічне забезпечення діяльності групи захвату, що здійснює звільнення заручників, включає комплекс організаційних та психологічних заходів, що проводяться з цілями:

- забезпечення необхідними для успішного проведення операції психологічного стану та професійної працездатності особового складу;
- попередження професійних помилок і втрат особового складу, обумовлених його психологічним станом та працездатністю;
- створення необхідних умов для нормалізації психологічного стану заручників, забезпечення їх адекватної поведінки під час силових заходів.

Підготовка до проведення силових заходів по звільненню заручників починається зразу після отримання відповідної оперативної інформації. При цьому з максимальною ефективністю використовується час, який надається для ведення переговорів. Момент початку силових заходів диктується, як правило, незалежним від групи захвату обставинами.

Попередню задачу особовому складу керівник групи ставить звичайно під час руху в район операції. З прибуттям на місце задачі і порядок роботи групи захвату (ГЗ) конкретизуються з врахуванням інформації, що мається про озброєність злочинців, їх фізичні та психологічні характеристики, особливо лідерів, розташування, можливості взаємодії. Всі учасники силових заходів повинні отримати, також, максимум свідчень про заручників, точне місце їх розташування, умовах утримання (ступінь ізоляції, міцність дверей, засував, наявність охорони і т.д.), можливості і шляхи переміщення, фізичний та морально-психологічний стан.

По мірі отримання нових даних про злочинців та заручників вони у повному об'ємі доводяться до особового складу та використовуються для уточнення організації та тактики дій групи захвату. Організація порядку спільної діяльності учасників бойових дій попередньо відпрацьовується на схемі (макеті) місцезнаходження заручників та злочинців. Для забезпечення необхідним в екстремальній обстановці наглядно-образного сприйняття своїх можливих дій доцільно використання моделей основних приміщень, прикриттів, а також діючих осіб(злочинців, заручників та учасників бойових дій), інші наглядні засоби підготовки. Найбільш ефективні у цьому сенсі натуральні макети приміщення, повітряного судна, вагона, автобуса і т.д., в яких ролі основних осіб поперемінно виконують працівники групи захвату.

У процесі модельних тренувань кожний учасник бойових дій повинен вголос викласти свої задачі та роль у взаємодії з партнерами, порядок своїх переміщень та дій, точно демонструючи це на моделі. За наявності яких-небудь сумнівів розповісти про них керівнику групи та, по можливості, вказати свої варіанти.

Керівник групи, який здійснює в процесі тренувань контроль готовності особового складу, по можливості не перериває працівників, проявляє витримку і такт. Найбільш успішні пропозиції потрібно відмічати безпосередньо в ході тренувань. То же стосується сумнівів та помилок працівників. Вони повинні бути якнайдетальніше обговоренні для уникнення фіксації стану невпевненості або неправдивих представлень. Таке попереднє відпрацювання групи захвату забезпечує адекватність оцінки ситуації, формує почуття впевненості у власних силах та надійності партнерів, сприяє мобілізації психічних резервів, створює позитивний настрій на успіх операції. Тому бажана участь в тренуваннях всіх учасників силових заходів, включаючи резерв.

Психологічний контроль проходять всі учасники дій на всій протяжності їх підготовки до проведення даної спеціальної операції. Метою психологічного контролю є визначення ступеня відповідності

емоційної стійкості, психологічної готовності та професійної працездатності учасників бойових дій вимогам екстремальної обстановки та майбутньої діяльності. Для здійснення психологічного контролю відповідний за забезпечення силових заходів психолог використовує методи психологічного нагляду та індивідуального психологічного співбесіди. В процесі нагляду необхідно звертати увагу на ступінь залученості працівників у підготовчу роботу, рівень їх психофізіологічної мобілізації на виконання майбутнього завдання, зовнішній вигляд, адекватність настрою та поведінки працівників поточної обстановки, що прогнозується на основі тактичного плану. Крім того, важливе значення для визначення ступені психологічної готовності мають дані про психотравмуючі обставини та режим життєдіяльності працівників у добу, яка передує операції. За наявності сумнівів в морально-психологічній готовності та професійної працездатності кого-небудь з учасників силових заходів психологу необхідно повідомити про це керівнику ГЗ. З його дозволу провести з відповідними працівниками індивідуальні співбесіди. В ході співбесід повинні бути з'ясовані питання, що виникли, при необхідності для цього доцільно використати експрес-методи психологічної та психофізіологічної діагностики. За висновками психологічного нагляду та індивідуальних співбесід відповідальний психолог виносить висновок про рівень морально-психологічної готовності та професійної працездатності особового складу, а також про наявність у працівників протипоказань в участі в операції, якщо рівень їх готовності та працездатності не відповідає екстремальним вимогам майбутньої діяльності.

Мартенко О.Л.,

кандидат юридичних наук, доцент, професор
кафедри юридичної психології НАВС;

Ручка В.В.,

магістр кафедри юридичної психології НАВС

ЗНАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ У ФОРМУВАННІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ОПЕРАТИВНО-СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Напружена діяльність при охороні громадського порядку, як правило, супроводжується швидкою витратою фізичних та психологічних ресурсів особи, і якщо їх не вдасться в короткий час відновити, це неминуче призводить до спаду активності, породжує неточності, помилки. Спеціальні форми професійно-психологічної підготовки проводяться

фахівцями-психологами, розраховані на значний проміжок часу в процесі навчання та забезпечують формування, розвиток і підтримку оптимального рівня професійно значущих особистісних якостей особового складу, зокрема, готовності до охорони громадського порядку у будь-яких умовах. Тому стан високої професійної готовності при виконанні службових обов'язків варто не тільки формувати, але й підтримувати. Таким чином, у психологічній підготовці майбутніх правоохоронців необхідно приділяти увагу таким напрямам, як: 1) тренування швидкого переключення з одного виду діяльності на іншій: від стану очікування та спокою – до негайних і рішучих дій; 2) навчання самоконтролю та оцінюванню власного стану в психологічно складній обстановці; 3) навчання способам саморегуляції власного стану.

Для розвитку якостей особистості (мотивація, спрямованість, особливості поведінки) професійно-психологічна підготовка формує: 1) позитивне ставлення та мотиви службової діяльності, професійні інтереси та переконання; 2) стиль діяльності на основі індивідуально-психологічних особливостей; 3) професійні здібності на основі набуття нових знань, навичок та умінь у службовій діяльності. У процесі професійно-психологічної підготовки формується також готовність до службової діяльності як системна якість особистості, що є важливою умовою ефективної службової діяльності.

На основі знань та навичок, що відносяться до певного виду службової діяльності, закладаються та розвиваються професійні уміння, які забезпечують здатність особового складу ефективно виконувати необхідні дії відповідно до мети та умов службової діяльності. Найбільш перспективним у навчанні є системно-структурний підхід, на основі якого здійснюється моделювання умов діяльності, ситуаційні та рольові ігри, соціально-психологічний тренінг та інше.

Тому, професійно-психологічна освіта курсантів відомчих навчальних закладів МВС України дозволяє:

1) задовольнити потребу особи у вичерпній інформації щодо умов оперативно-службової діяльності, позитивно реалізувати відому закономірність людського прагнення до оточуючого;

2) організувати заняття з вогневої, спеціальної фізичної, медичної, тактичної та інших видів підготовки з елементами психологічного впливу. Такий вплив передбачає принесення в навчальний процес (звичайно, при суворому додержанні необхідних правил безпеки), психологічних чинників, характерних для реальної службової діяльності особового складу (ризик, небезпеки, дефіциту часу, відповідальності, обмеженості інформації, невизначеності умов тощо);

3) здійснювати спеціальні форми психологічної підготовки (психотренінги, спеціальні рольові ігри, вправи, аутогенне тренування). Сучасний рівень розвитку психологічної науки забезпечує удосконалення методів підготовки особового складу, формування в нього відповідних психологічних якостей та спеціальних навичок, а також удосконалення фізичних якостей, що значною мірою залежить від систематичного та постійного тренування.

Слід зазначити, що НАВС вже понад 10 років накопичується досвід створення, впровадження та забезпечення професійно орієнтованих дисциплін психологічного циклу. В результаті їх вивчення вже на I першому курсі курсанти повинні: 1) на рівні знань – знати вимоги та структуру професійно-психологічної підготовленості, характеристику професійно-психологічної готовності та її основні компоненти; характеристику професійно значущих якостей; закономірності професійного спілкування, в тому числі формування першого враження, встановлення психологічного контакту тощо; методичні засади та можливості саморегуляції в професійній діяльності; 2) на рівні вмінь і навичок – оволодіти вміннями та навичками професійної і психологічної спостережливості, вміннями і навичками мимічної діяльності, навичками професійної уяви, прийомами професійного мислення; методами візуальної психодіагностики, навичками ідентифікації емоцій за експресією обличчя, у тому числі – показників омані й фальші в спілкуванні; навичками мовленнєвої підготовки, невербальної передачі і розпізнання інформації; методикою встановлення психологічного контакту; вміннями взаємодії при спілкуванні та втручанні в наявну конфліктну ситуацію; технікою релаксації, методиками саморегуляції і самооблізації.

Отже, психологічні дисципліни у своєму комплексі орієнтують працівника на краще засвоєння специфіки службової діяльності, оволодіння професійною майстерністю, створення нових, більш цінних алгоритмів діяльності. При цьому розвивається здатність правильно діяти в різних складних, стресових, екстремальних та надзвичайних ситуаціях. Відомо, що надбані у процесі практичних занять та тренінгів стереотипи поведінки закріплюються достатньо чітко та на тривалий строк. Тренінгові вправи активізують пізнавальну діяльність курсантів, підвищують ступінь мотивації та адаптованість до оперативної-службової діяльності, розвивають систему навичок та вмінь. Під час тренінгу відбувається постійна взаємодія між викладачем (або психологом) та особовим складом за допомогою прямого та зворотного зв'язку.

Тому в процесі всього терміну навчання слід більшу увагу приділяти саме професійно-психологічній підготовці курсантів з метою

доведення психологічного профілю їх особистості до рівня, максимально наближеного спочатку до готовності виконувати функції по охороні громадського порядку, а в подальшому – до реалізації фахового напрямку діяльності, за яким майбутній правоохоронець навчається. Для цього є повністю виправданим викладання повного циклу обов'язкових психологічних дисциплін як загально-психологічних (що допомагають формуванню психологічної готовності до службової діяльності), так і спеціалізованих курсів відповідно до спеціалізації, за якою навчається курсант, головною метою яких є формування професійно-психологічних якостей, відповідних спеціальній спрямованості особистості. Доцільно також поширювати практику проведення фахівцями-психологами тренінгових занять з використанням сучасних технологій та психотренінгових комплексів в позанавчальний час.

Це не означає нівелювання значення інших навчальних дисциплін, адже вся освітня програма має велике значення для формування особистісних, загально- та спеціально-професійних рис. Слід лише таким чином побудувати взаємопов'язаність дисциплін, щоб вони працювали як єдиний механізм, основним завданням якого стане послідовне та цілеспрямоване формування і універсальних, і спеціалізованих професійно-важливих вмінь, знань та навичок. Ми не абсолютизуємо роль професійної психологічної підготовки, але й применшувати її значення у формуванні фахівця, діяльність якого відбувається в системі “людина – людина”, а отже базується саме на психологічних закономірностях, – не виправдано і не відповідає реаліям сьогодення.

Макаренко П.В., Ларіонов С.О.,
ХНУВС;
Лапчук В.С.,
ОДУВС

КРИТЕРІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРИДАТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ МІЛІЦІЇ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ МАСОВИХ ЗАХОДІВ.

Забезпечення громадської безпеки під час проведення масових заходів є важливим державним завданням, виконання якого покладено, у першу чергу, на відповідні підрозділи міліції. Останні події у країні демонструють, що в умовах силового протистояння окремих груп населення загострюється актуальність проблеми психологічного супроводу працівників міліції, зокрема їх відбору у підрозділи, які

покликані забезпечувати громадську безпеку.

У дослідженні взяли участь 160 керівників та працівників управлінь і відділів охорони громадського порядку (ГУМВС України в Харківській, Дніпропетровській та Житомирській областях. До складу респондентів у дослідженні увійшли керівники та працівники управлінь і відділів охорони громадського порядку, посадові повноваження яких безпосередньо стосуються організації заходів з охорони громадського порядку та безпосереднє виконання обов'язків з забезпечення громадської безпеки при організації та проведенні масовидних і видовищних заходів. Усього опитуванням було охоплено 131 особу чоловічої статі (82%) та 29 осіб жіночої статі (18%). За віком входили особи від 21 до 40 років, за стажем роботи в органах внутрішніх справ – від 2 до 20 років.

Опрацювання результатів анкетування працівників підрозділів міліції громадської безпеки за опитувальником О. Ліпмана дозволило виокремити перелік найбільш виражених та актуальних професійно важливих якостей, необхідних для успішного здійснення заходів з охорони громадського порядку під час проведення масових заходів. З усіх 160 анкет для досягнення найбільшої вірогідності до опрацювання нами було обрано лише яскраво виражені маркери „цілком необхідна якість”, інтегральний показник яких коливався від $\Sigma 1,5$ до $\Sigma 2,0$.

Визначені за допомогою опитувальника О. Ліпмана професійно важливі якості було структуровано. Для прогнозу успішності виконання функцій (психологічної придатності) з охорони громадського порядку під час проведення масових заходів працівниками підрозділів міліції громадської безпеки необхідно здійснити оцінку розвитку їх особистісних якостей. Таку оцінку зручно здійснювати за допомогою представленого переліку структурних компонентів психологічної моделі особистості працівника міліції громадської безпеки:

1. Мотиваційний компонент: формування індивідуального стилю поведіння, що оптимально відповідає особливостям оперативно-службової діяльності. Адекватна та своєчасна стимуляція діяльності з урахуванням власних особистісних властивостей.

Задіяні психологічні процеси та особистісні якості: аналітичне мислення, емпатія, здатність до навчання та врахування попереднього досвіду.

2. Організаційний компонент: установа ділових контактів. Здатність оперувати великими масивами різнопланової інформації, володіння понятійним апаратом різних соціальних верств, знання сучасних інформаційних технологій.

Задіяні психологічні процеси та особистісні якості: розвинуте мовлення, гнучке мислення, рішучість, орієнтованість на позитивний

результат, здатність до дотримання суспільних та професійно-етичних норм.

3. Перцептивний компонент: аналіз оточуючої обстановки для розробки плану діяльності, підготовки та прийняття оптимальних рішень, здійснення контролюючої діяльності, поточна та підсумкова оцінка роботи. Професійна спостережливість.

Задіяні психологічні процеси та особистісні якості: мислення (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, абстрагування), вербально-логічна пам'ять.

4. Емоційно-вольовий компонент: передача оточенню власної впевненості в досягненні мети та успішному вирішенні поставлених завдань.

Задіяні психологічні процеси та особистісні якості: цілеспрямованість, прийняття оптимальних рішень, самоконтроль, сміливість, енергійність, наполегливість, рішучість.

5. Комунікативний компонент: налагодження корисних для діяльності міжособистісних контактів з громадянами, колегами, керівництвом, різними прошарками суспільства, різними верствами громадян, представниками громадських організацій.

Задіяні психологічні процеси та особистісні якості: доброзичливість, справедливість, неупередженість, уміння легко встановлювати та підтримувати міжособистісні стосунки.

6. Гностичний компонент: загальноосвітня обізнаність, прагнення до нових знань, професійна компетентність.

Задіяні психологічні процеси та особистісні якості: здатність до професійного навчання та оволодіння новими знаннями.

7. Прогностичний компонент: розробка стратегічних напрямів власної діяльності та планування. Постійний контроль за виконанням власних оперативно-службових завдань.

Задіяні психологічні процеси та особистісні якості: здатність до антиципації (передбачення розвитку подій).

8. Оцінювальний компонент: самоорганізація діяльності, розробка власних шляхів самовдосконалення. Критичне ставлення до власних недоліків.

Задіяні психологічні процеси та особистісні якості: ініціативність, впевненість у собі, адекватна самооцінка, критичне та гнучке мислення, реалістичний рівень домагань.

9. Проектувальний компонент: оформлення оптимальних рішень: складання власних планів, програм, володіння відомчою нормативною базою. Зосередження особливої уваги на основних факторах, що стосуються законності, обґрунтованості та доцільності оперативно-

службової діяльності.

Задіяні психологічні процеси та особистісні якості: добра пам'ять, установлення аналогій, конкретно-практичне, дедуктивне мислення, здатність до узагальнення.

10. Мовний компонент: здійснення письмового та усного ділового спілкування, уміння переконливо виступати перед сторонніми людьми, вільно спілкуватись. Здатність до ефективного спілкування в екстремальних умовах.

Задіяні психологічні процеси та особистісні якості: змістовність, нормативність, зрозумілість, виразність мови.

11. Моральний компонент: емоційно-мотивуюча спрямованість оперативно-службової діяльності, виховний вплив на оточуючих, відданість справі.

Задіяні психологічні процеси та особистісні якості: відповідність особистісних моральних, етичних установок нормам професійної етики та загальнолюдським цінностям.

12. Фізіологічний компонент: здатність зберігати дієздатність попри негативний вплив значних психофізіологічних навантажень.

Задіяні психологічні процеси та особистісні якості: сильний тип вищої нервової діяльності, домінування симпатичної нервової системи, високий або середній рівень емоційно-вольової стійкості.

13. Фізичний компонент: відсутність негативного впливу хронічних соматичних захворювань на ефективність оперативно-службової діяльності.

Задіяні психологічні процеси та особистісні якості: соматичне здоров'я та благополуччя.

Мілорадова Н.Е.,

кандидат психологічних наук, доцент професор кафедри психології та педагогіки факультету з підготовки фахівців для підрозділів міліції громадської безпеки та кримінальної міліції у справах дітей ХНУВС

КАР'ЄРНІ ОРІЄНТАЦІЇ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІОГЕНЕЗУ ПРАВООХОРОНЦЯ

Специфіка діяльності сучасного працівника органів внутрішніх справ вимагає не тільки високорозвинених фахових якостей і професійної компетентності, а й особистісної сформованості правоохоронця, здатності

до постійного самовдосконалення і саморозвитку. Розвиток персоналу ОВС передбачає постійне розкриття їх психофізіологічного, соціально-психологічного та професійного потенціалу та безпосередньо пов'язаний із побудовою професійної кар'єри тощо.

Кар'єра – один з феноменів, що заслуговує пильної уваги як в контексті наукового знання, так і з боку суспільства. Причиною цьому служити той факт, що в різні історичні періоди в це поняття люди вкладали різноманітний зміст, та і відношення до тих, хто прагне збудувати свою кар'єру також змінилося.

Особливості розвитку кар'єрних орієнтацій особистості як одного із суттєвих чинників успішної професійної кар'єри знайшли відображення в роботах українських (Л. М. Долгих, Л. М. Карамушка, А. П. Поплавська, Т. М. Титаренко, В. П. Чернявська), російських (П. Т. Долгов, Є. О. Могильовкін, Л. Г. Почебут, В. А. Чикер) та західних (Д. М. Каммероу, Д. Е. Сьюпер, Д. Л. Холланд, Е. Х. Шейн) вчених, в яких розкрито суть кар'єрних орієнтацій, їх види, деякі основні тенденції їх розвитку в окремих професійних групах, сутність поняття кар'єрних домагань, зокрема досліджено особливості їх розвитку у молоді, визначено окремі психологічні умови оптимізації їх розвитку.

Як підкреслює О.М. Цільмак у своїх дослідженнях, кар'єра в ОВС – це спеціалізована ступенева кар'єра, що характеризується поступовим просуванням працівника ОВС по шаблях службової та професійної ієрархії або послідовною зміною сфер правоохоронної діяльності. Для працівників органів внутрішніх справ можливі такі види кар'єри: професійна, посадова, наукова та кар'єра, що пов'язана з присвоєнням працівнику спеціального, вченого, почесного звання. Кар'єрне становлення працівника міліції виконує важливі функції в його службовій діяльності, оскільки стимулює до підвищення професійної активності, прискорює процеси кадрових переміщень, сприяє професіогенезу особистості та підвищенню задоволеності своєю працею.

Проведене анкетування працівників ОВС з різним стажем професійної діяльності, дозволило нам проаналізувати особливості ставлення працівників ОВС до своєї кар'єри та професійної діяльності.

Результати анкетування показали, що:

- в усіх групах досліджуваних існує бажання просунутися по кар'єрних сходинках до керівної посади, що є достатньо впливовим мотиватором професійної поведінки працівників органів внутрішніх справ;

- в залежності від стажу професійної діяльності спостерігається зниження рівня уявлення себе більш успішним у професійних досягненнях. Це може бути пов'язане як і з наявністю особистісних

негативних змін (наприклад, професійна деформація), або зниження зацікавленості у професійному зростанні у зв'язку із об'єктивними та суб'єктивними чинниками (політична, економічна нестабільність, хвороба та інш.);

- загалом основна маса респондентів жертвує особистими інтересами заради своєї кар'єри. Але приблизно третина працівників ОВС з усіх груп не підтримує таких прагнень

- працівники ОВС, які потрапили до першої групи більше приділяють увагу кар'єрному зростанню. Це виражається в бажанні досягти успіху у кар'єрі, внести щось нове у оточення, досягти високої посади у професійній діяльності, часто виникають фантазії про досягненні значних кар'єрних висот.

- досліджувані другої та третьої групи більш ретельно переглядають свою службу в ОВС, поступово розуміють що кар'єра це не саме головне в житті. Працівники у більшій мірі вже досягли поставленої мети, тому більшість з них не женуться за кар'єрним просуванням; професійна діяльність базується на розумінні своїх обов'язків та функцій.

Таким чином отримані результати свідчать про те, що використання кар'єрного потенціалу працівниками ОВС значно знижується після п'яти років служби, що на наш погляд є негативним фактором для зростання загального професійного рівня правоохоронців. Проблема підвищення рівня професіоналізації правоохоронців, стимулювання їх особистісного та професійного розвитку передбачає, поряд з іншим, забезпечення їх кар'єрного зростання. Це висуває нові вимоги до змісту та основних напрямів професійної підготовки працівників ОВС, організації їх професійної діяльності з урахуванням як особливостей діяльності, так їх особистісних характеристик.

Мороз Л.І.,

доктор психологічних наук, професор,
провідний науковий співробітник ОДУВС

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ЗА УМОВ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ КРИЗИ

В умовах соціально-політичної кризи стани тривоги та неспокою, роздратування і депресії, розпачу та гніву, розгубленість й безпорадність можуть набувати масового характеру. Психологи галузі освіти, охорони здоров'я, відомств, працівники які діють в екстремальних ситуаціях – рятувальники, працівники правоохоронних органів, військові тощо, виконують свої обов'язки відповідно до набутих знань і кваліфікації,

особистого сумління та досвіду, відомчих наказів й інструкцій, які стосуються насамперед вірогідних надзвичайних подій, природних та техногенних катастроф.

Як працювати в умовах соціальних потрясінь, які далеко виходять за межі передбачуваних – не дуже зрозуміло, адже такі потрясіння випадають на долю не кожного покоління і завжди мають конкретно-історичні передумови. Можна пригадати термінологію, яка з'явилася на початку ХХ ст. – «революційний невроз», «психози військового часу», «соціальне безумство».

Вперше в Україні питання надання медико-психологічної та соціально-правової допомоги цивільному населенню, персоналу рятувальних служб, працівникам правоохоронних органів і військовослужбовцям (ліквідаторам наслідків аварії на ЧАЕС) досить активно розроблялись в Україні після Чорнобильської катастрофи (О.Ф.Бондаренко, Є.І.Головаха, М.С.Корольчук, О.А.Матеюк, В.О.Моляко, О.В.Тімченко, О.М.Морозов, Л.А.Перелігіна, Я.В.Подоляк, Є.М.Потапчук, Г.Г.Почепцов, І.І.Приходько, С.І.Яковенко та ін.). Узагальнення цих напрацювань дає підстави сформулювати низку позицій:

1. Зміст та форми психологічної допомоги залежать від багатьох чинників та різноманітних варіантів їх поєднання (на зразок – політравма у ДТП), стадій перебігу надзвичайної події, факторів, що впливають на психіку, їх специфічності, передбачуваності, інтенсивності, тривалості, індивідуальної резистентності, вікових і типологічних властивостей, рівня інтелекту, освіти, підготовленості, масштабності подій та наявності ресурсів тощо.

2. Учені констатують наявність інтуїтивного передчуття наближення екстремальної події – землетрусу, цунамі, війни. Але це передчуття, за звичай, не стимулює людей до активних дій. Внаслідок чого, неприємності для маси людей стають несподіваними, а сценарій адекватних дій та заздалегідь спакована «тривожна валіза» – відсутні.

3. Гострий етап подій може мати різні тимчасові межі. «Майдан» у Києві для декого розпочався ще у 2009 році, для більшості – 30 листопада 2013 року. Дехто на майдані перебував особисто декілька годи чи днів, а хтось 3 місяці; дехто прийшов за власним бажанням, а дехто – виконувати службові обов'язки. На «Антимайдані» були присутні «бюджетники», «заробітчани» «екскурсанти», «туристи», ідейні люди.

Гострота протистояння наростала, супроводжувалася інформаційними атаками та контратаками, ескалацією насильства; кількістю людей, що відчували свою причетність до подій, навіть якщо вони спостерігала за ними, знаходячись «на дивані» – біля екрану ТВ чи в

мережі Інтернету (де буває страшніше, ніж в реальному житті через відверту ненависть до «ворогів»).

4. При поступовому розвитку подій ще можна говорити про деяку діагностику (соціологічні опитування, психологічну діагностику), в гострий період – люди потребують реальної допомоги та підтримки. Психолог повинен бути поруч з людьми, розділяти їх турботи, заспокоювати, стримувати, не дозволяти виникненню паніки, агресії, рятувати поранених тощо.

5. При пролонгації подій морально-психічний стан учасників залежить від наявності переконань, зовнішніх стимулів, сподівань на майбутнє (для чого я тут?) можливості відновлення (йдеться про сон, відпочинок, інформування, лікування, можливості ротації, підтримки в масах, з боку рідних, однодумців тощо). За розмежування суспільства частина людей не може визначитися, на якій бік пристати, не розуміє суті подій, ворожнеча зростає. У цьому випадку вирішальне значення має питання – хто переміг і хто переможений, чи не було «за кадром» третьої сторони, яка підбурювала людей задля задоволення власних цілей. Переможці зцілюються швидше (хоча і вони, окрім «ейфорії» тих, хто вижив, відчувають провини та сум незворотних втрат), переможені впадають у розпач, депресію, або ж виношують плани помсти.

7. Завершальний етап триває біля одного, двох місяців. Від екстремальної роботи необхідно переходити до роботи планомірної – оцінити кількість потерпілих, рівень травматизації; визначитися, хто, кому і як може допомогти як психолог – в закладах освіти, медицини; як працюватимуть «відомчі» психологи; як допомагати пересічним громадянам. Професійне співтовариство психологів повинно бути готовим, (як і лікарі), допомагати всім, хто звертається за допомогою (а інколи і тим, хто відкидає психологічну допомогу, хоча реально має тяжкі психічні розлади). Важливими є індивідуальні стратегії й диференційований підхід до різних категорій потерпілих. Доцільне використання групових форм роботи, через навчання непрофесійній самодопомозі; створення груп підтримки; використання потенціалу ЗМІ не як засобів масової дезінформації та травматизації респондентів, а джерело знань.

8. Найбільша небезпека пов'язана з вірогідною вторинною та третинною травматизацією, коли стан людей погіршується, так як ситуація не вичерпана. Натомість стабілізації та відновлення, ворожнеча продовжує розпалювати людей, в ситуацію втручаються «ввічливі та не дуже ввічливі озброєні люди», які нав'язують «братерську допомогу». В умовах «свободи» слова й плюралізму думок засоби масової інформації, соціальні мережі формують інформаційне поле, яке має потужний вплив

на індивідуальну та суспільну свідомість, залежно від раніше сформованих переконань і соціальних установок, засвоєних міфів, самоідентичності та цілей (наприклад, повернення до ЄСРР). Особливо тяжким чинником в цій ситуації - це неможливість зрозуміти, кому можна довіряти з числа політиків, лідерів громадської думки, оточуючих людей – на роботі, за місцем проживання. Люди перестають говорити відверто, стають настороженими, боятися бути щирими навіть з друзями, адже не відомо, хто з них патріот, а хто – ...ні. Такий стан може тривати довго і мати тяжкі віддалені наслідки й дати знати про себе і через 20 років.

Москалюк Л.М.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри юридичної психології НАВС;

Іванова О.В.,

кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри юридичної психології НАВС

ПСИХОЛОГО-ПСИХІАТРИЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОГО СТРЕСУ У ПРАЦІВНИКІВ ОВС

Професійна діяльність працівників органів та підрозділів внутрішніх справ відноситься до складних видів діяльності, які супроводжуються високою емоційною напруженістю. Серед стрес-факторів професійної діяльності працівників ОВС виокремлюють як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори. До об'єктивних відносять виконання службових завдань в емоційно-напружених ситуаціях, невисоку матеріальну стимуляцію, низький рівень матеріально-технічного забезпечення праці, жорсткі часові обмеження професійної діяльності, високу відповідальність за прийняті рішення, ненормований робочий день, до суб'єктивних – відсутність достатньої уваги до працівників, невисоку мотивацію до праці, низький чи негативний імідж міліції, відсутність зацікавленості в результатах роботи. Такі умови діяльності сприяють формуванню професійного стресу, емоційного вигорання та професійної деформації працівників органів та підрозділів внутрішніх справ. Попередження зазначених наслідків передбачає створення системи професійного психологічного супроводу діяльності особового складу.

В МВС України питання організації психопрофілактичної роботи покладені на центри практичної психології та центри психіатричної допомоги та професійного психофізіологічного відбору. Психопрофілактична діяльність здійснюється в декілька етапів, першим з

яких є відбір кандидатів на службу за результатами їх психологічного та психофізіологічного вивчення та відповідно до затверджених вимог до їх особистісних характеристик. На цьому етапі усуваються розбіжності між ресурсами особистості та вимогами, що висуваються до працівників умовами професійної діяльності.

Наступним етапом є психологічне супроводження оперативно-службової діяльності працівників ОВС, який складається з заходів психологічного та медичного рівнів. Психологічні заходи спрямовані на вдосконалення поведінкових установок працівників щодо збереження життя і здоров'я в екстремальних оперативно-службових умовах та на підтримку їх постійної професійно-психологічної готовності діяти у складних штатних та позаштатних службових ситуаціях. Медичні заходи застосовуються для виявлення соматичних та психічних наслідків професійного стресу. З цією метою працівники органів та підрозділів внутрішніх справ щорічно проходять профілактичні медичні огляди.

Стани професійного стресу, в тому числі і синдром психічного вигорання, за чисельними дослідженнями психологів проявляються в емоційному виснаженні (зниження емоційного тону, втрата інтересу до оточуючих, агресивність, спалахи гніву, симптоми депресії), деперсоналізації (підвищена залежність від інших чи, навпаки, негативізм до оточуючих, цинічність установок) та редукції особистісних досягнень (негативна самооцінка, негативне відношення до службових обов'язків, зниження професійної мотивації). З тяжкістю психологічних змін при професійному стресі психологи пов'язують розлади в сфері сімейних відносин (незадоволеність шлюбом, порушення функції батьківства, витіснення конфлікту між подружжям в сферу виховання) та наявність хімічної залежності (зловживання алкогольними напоями, куріння тютюну тощо). Зазначене обумовлює певну роль практичних психологів органів та підрозділів внутрішніх справ в організації проведення профілактичного огляду у лікаря-психіатра. За існуючим на сьогодні порядком на працівників ОВС, які потребують підвищеної уваги при профілактичному огляді у лікаря-психіатра, практичні психологи подають до центрів психіатричної допомоги та професійно-психологічного відбору інформацію, що включає і службову характеристику, підписану керівником органу чи підрозділу, із зазначенням особливостей поведінки цих працівників на роботі і вдома та заходів реагування з цього приводу.

Також передбачено, що при виникненні необхідності огляду працівника ОВС між профілактичними оглядами, особливо після його перебування в надзвичайних ситуаціях, він може бути направлений на позачерговий огляд до лікаря-психіатра для виключення розладів психіки та визначення обсягів надання необхідної психолого-психіатричної

допомоги. Такий підхід забезпечує систематичний моніторинг психологічного стану працівників ОВС та своєчасне надання психолого-психіатричної допомоги особам у стані професійного стресу.

Але, як показує практика, практичні психологи органів та підрозділів внутрішніх справ майже не приймають участь в організації і проведенні щорічних профілактичних оглядів особового складу в центрах психіатричної допомоги та професійного психофізіологічного відбору. Сьогодні майже відсутній тісний контакт між психологами ЦПП та ЦПДППВ. Поглиблений психіатричний огляд працівникам ОВС за ініціативою практичного психолога на протязі багатьох років проводився лише в поодиноких випадках. А сьогодні в умовах значного скорочення центрів практичної психології такий підхід в організації психопрофілактичної роботи стає майже неможливим.

В такій ситуації працівники органів та підрозділів внутрішніх справ мають самі володіти знаннями про механізми розвитку та прояву професійного стресу, про формування стресостійкості, про застосування конструктивних копінг-стратегій та захисних механізмів при захисті від стрес-факторів професійної діяльності. Особливого значення такі знання набувають для керівників органів та підрозділів внутрішніх справ, які відповідають за організацію діяльності ввірених їм підрозділів. Доцільним може бути, на нашу думку, запровадження в навчальний процес спецкурсів, що формували би у курсантів та працівників ОВС зазначені знання, навички, уміння.

Нежуга А.В.,

кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри соціології та психології ХНУВС;

Балабанова Л.М.,

доктор психологічних наук, професор, професор кафедри соціології та психології ХНУВС

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ПРАВООХОРОНЦІВ

В межах психологічного забезпечення навчальної та професійної діяльності правоохоронців (згідно наказу МВС № 842 від 28.07.2004р. «Положення про службу психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України» та «Положення

про психолого-педагогічне супроводження навчально-виховного процесу у навчальних закладах МВС України») нами виділено основні напрямки та психологічні рекомендації щодо оптимізації професійного самовизначення особистості курсантів та працівників ОВС:

1. Профорієнтаційний напрямок передбачає формування у майбутніх спеціалістів професійної перспективи, спрямованої на вибір професії і ствердження себе як суб'єкта професійної діяльності. Відділенням психологічного забезпечення вищих навчальних закладів МВС доцільно посилити профорієнтаційну роботу серед абітурієнтів на навчання у ВНЗ системи МВС та курсантів з метою формування адекватних мотивів вибору професії. Також кадровим службам системи МВС рекомендовано більш ретельно відноситися до професійно-психологічного відбору кандидатів на службу в органи внутрішніх справ.

2. Психодіагностичний напрямок спрямований на оцінку особливостей професійного самовизначення правоохоронців за допомогою комплексу психодіагностичних методик, а саме: методика вивчення професійної мотивації А.П. Москаленка, методика вивчення цінностей особистості Ш. Шварца, методика вивчення системи життєвих сенсів В.Ю. Котлякова; методика вивчення факторів привабливості професії В.О. Ядова; малюнковий тест на тему «Я працівник міліції» спрямований на визначення неусвідомлених аспектів ставлення працівників міліції до себе та до обраного виду діяльності; колірний тест відносин Є.Ф. Бажина та О.М. Еткінда для вивчення емоційних компонентів ставлення правоохоронців до самого себе, до певних професійних, правових і загальнолюдських явищ. Цей комплекс методик доцільно використовувати: при професійно-психологічному відборі кандидатів на навчання у вищі навчальні заклади системи МВС з метою визначення їх психологічної готовності до правоохоронної діяльності в органах внутрішніх справ України; для виявлення психологічних труднощів навчальної та професійної адаптації курсантів та працівників ОВС до службової діяльності; для вивчення психологічних особливостей працівників, які переміщуються на іншу посаду в системі МВС України, з метою визначення їх психологічних характеристик та прогнозування психологічної готовності до виконання ними певних оперативно-службових завдань; для вивчення психологічних особливостей працівників ОВС з метою визначення професійно-психологічної підготовки до виконання своїх функціональних обов'язків.

3. Психокорекційний напрямок, метою якого є формування та розвиток соціально-психологічної зрілості особистості, осмисленості професійної діяльності, трансформація негативних психологічних

аспектів ціннісно-сислової, мотиваційної сфер особистості та системи ставлень до себе та до обраного виду діяльності.

Для підвищення професійної ідентифікації у правоохоронців, практичному психологу рекомендовано акцентувати увагу на системі ставлень.

Для оптимізації процесу професійного саморозвитку курсантів та працівників ОВС, практичному психологу доцільно проводити професійно-психологічні тренінги з правоохоронцями, а саме:

- тренінг пізнавальних якостей включає тренінги з розвитку професійної пам'яті, професійної спостережливості й уваги, тренування з розвитку професійної чутливості;

- комунікативний тренінг спрямований на оволодіння навичками встановлення психологічного контакту і довірливих стосунків, здійснення психологічного впливу на осіб, які становлять оперативний інтерес;

- психореґулюючі тренування призначені для опанування навичками самореґуляції поведінкових реакцій, емоційно-вольових процесів, що дозволяють регулювати емоційні стани правоохоронців, знімати напругу, створювати певний позитивний настрій в професійній діяльності працівників ОВС.

4. Психопрофілактичний напрямок спрямований на застосовування практичними психологами системи МВС психологічних та психофізіологічних засобів попередження виникнення станів перевтоми, психічного (емоційного) вигорання, нервово-психічної напруженості, деструктивних форм поведінки у курсантів та працівників ОВС.

Для керівників підрозділів ОВС та атестаційних комісій слід звернути увагу на молодих спеціалістів, які в своїй професійній діяльності все частіше зіштовхуються з так названою «навченою безпорадністю» - це коли дії відокремлені від результату. Тобто знання, вміння та навички, придбані за період навчання, правоохоронець прагне реалізувати в своїх професійних діях, але в результаті роботи з'ясовується, що дії були марними. Ця ситуація призводить до зниженої працездатності, негативного ставлення правоохоронця до своїх професійних обов'язків, до своєї професії взагалі. Практичним психологам доцільно проводити індивідуальні та групові заняття профілактичного характеру з метою попередження виникнення у правоохоронців чинників, які сприяють формуванню негативного ставлення до своєї роботи, проблемній адаптації, також рекомендовано проводити профілактичні заняття з правоохоронцями, які мають постійний доступ до табельної вогнепальної зброї з метою попередження виникнення нервово-психічної напруженості та деструктивних форм поведінки.

5. Психоконсультаційний напрямок полягає в наданні курсантам та працівникам ОВС інформаційних послуг психологічного характеру для подолання певних професійних труднощів, що перешкоджають професійно-особистісному зростанню. Практичним психологам рекомендовано надавати психологічні послуги правоохоронцям для подолання труднощів в деяких аспектах професійного самовизначення, а саме: мотиваційна, ціннісно-сміслова сфери, система ставлень до себе та до своєї професії.

6. Просвітницький напрямок спрямований на осмислення психологічних чинників професійного самовизначення правоохоронців.

В роботі вищих навчальних закладів системи МВС доцільно проводити з курсовими офіцерами та професорсько-викладацьким складом заняття, спрямовані на практичне використання в навчально-професійній діяльності комплексу психологічних факторів, що сприяють осмисленню психологічних чинників професійного самовизначення курсантів.

П'янківська Л.В.,

старший психолог відділення
психологічного забезпечення відділу
кадрового забезпечення НАВС

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ТА «ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ» У ПРАЦІВНИКІВ ОВС

Здоров'я людини відноситься до найбільш складних та актуальних проблем сьогодення. В сучасній науці поняття «здоров'я» не має загальноприйнятого уніфікованого поняття, характеризується багатозначністю і неоднорідністю. Відповідно до визначення, яке було приведене в преамбулі Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВОЗ) в 1948 р., здоров'я – це стан людини, якому властиве не тільки відсутність хвороб чи фізичних дефектів, але і повне фізичне, душевне і соціальне благополуччя.

Показники здоров'я розглядають у суспільстві як індикатори благополуччя окремо взятої людини так і суспільства в цілому.

Психологічне здоров'я має широке тлумачення і включає в себе ряд чинників функціонування особистості, в тому числі підпорядковувє собі психічне здоров'я особистості. Психологічне здоров'я є суб'єктивний стан благополуччя (ресурсу, стану) людини, який забезпечує оптимальну реалізацію особистих та професійних задач, відповідає вимогам

професійної діяльності та забезпечує високу працездатність та ефективність.

За визначенням ВОЗ, кожен психічно здоровий індивід повинен вміти вирішувати будь-які життєві ситуації з мінімальними конфліктністю, ворожістю і страхом. Тим більше, це стосується працівників органів внутрішніх справ (далі – ОВС). Тому нині існує необхідність розгляду здоров'я особового складу, у тому числі психічного, як однієї з найважливіших складових службової діяльності і визначити пріоритетним напрямом в ОВС та виникає необхідність ставити акцент на зміні відношення до нього.

Відношення до здоров'я – це система індивідуальних, вибіркового зв'язків особистості з різними явищами навколишньої дійсності, що сприяють або, навпаки, загрожують здоров'ю, а також визначають оцінку індивідом власного. Відношення до здоров'я включає в себе усвідомлення і розуміння ролі здоров'я в процесі життєдіяльності, його вплив на соціальну, емоційну і поведінкову сфери життя співробітника.

Відомий вчений М. Амосов говорив ще і про «кількість здоров'я» під яким розумів суму «резервних можливостей» основних систем організму. Сюди окрім основних складових здоров'я (раціональний режим праці і відпочинку, здоровий сон, викорінювання шкідливих звичок, раціональне харчування, оптимальний руховий режим, особиста гігієна, і т. п.) можна віднести і стесостійкість, яка є однією з важливих якостей співробітника ОВС.

Вирішення працівниками ОВС важливих загальнодержавних завдань боротьби із злочинністю, виконання оперативного-службових і виховних профілактичних функцій значно ускладнюються у зв'язку з тривалим процесом формування правової держави, нестабільністю соціально-економічного стану суспільства, що у свою чергу, створює умови постійної підвищеної психоемоційної напруженості в діяльності, необхідності адекватного реагування в умовах дефіциту часу, провокує виникнення розчарування в професії, прояву професійної деформації, невротичних реакцій, різних соматичних захворювань та ін.

Останнім часом в якості одного із симптомів порушення психологічного здоров'я працівників ОВС є синдром «емоційного вигорання». За класифікацією Е. Гюана та А. Дюсара цей синдром можна віднести до «хвороб виснаження».

Основними факторами виникнення синдрому «емоційного вигорання» у співробітників ОВС є:

Екстремальний характер професійної діяльності правоохоронців, тривалі та інтенсивні навантаження є передумовою виникнення у них

станів психічної напруги, фізичного перевантаження та емоційного виснаження.

Надмірно позитивні та іноді нереалістичні очікування відносно можливостей полегшення специфіки роботи (наприклад, укомплектування вакантних посад) – можуть призвести в результаті до почуття безвихідності, коли ці очікування не справдуються.

Особливості службової діяльності вимагають від працівників бути мужніми, відчувати себе необхідними, значимими, цінними, схильними до ризику, при цьому займати “позицію майстра” своєї справи. Їх екзистенціальні потреби задовольняються через професійну ідентичність і тому професійні стреси вони переживають як виклик своїм надіям, цілям, що майже не компенсуються підтримкою зі сторони.

Необмежене коло спілкування з різними верствами населення, самими різними віковими категоріями і професійними групами та різним суспільним статусом. В психологічному плані це значить, що діяльність співробітників повинна бути гнучкою, нестандартною, творчою.

Публічність виконання професійних дій. В одних випадках це дуже сильний емоційний фактор – присутність спостерігачів – сприяє успішному виконанню службових задач, в інших – може викликати дезорганізацію дій працівника, проявлятися в погіршенні самопочуття.

Негативний соціально-психологічний клімат в колективі, конфліктні взаємини (як по вертикалі, так і по горизонталі), відсутність спільних поглядів та інтересів, недовіра та неузгодженість дій між колегами, а також низький авторитет керівника – є джерелом «емоційного вигорання» працівника.

Тривале реформування системи МВС України, постійна невизначеність, недостатнє стимулювання працівників ОВС (належна винагорода за їх працю), як матеріальне, так і моральне (схвалення з боку керівництва, моральна підтримка), нестабільність соціального захисту (пільги, житлові проблеми); вкладення в роботу великих особистісних ресурсів (знання, уміння, навички, прагнення, ідеї і т.п.); недостатнє визнання заслуг співробітника і позитивної їх оцінки – негативно впливають на емоційний стан професіонала.

Зміни в: модальності і якості емоційних станів, пізнавальній сфері, системі відношень до себе, до професійної діяльності та між людьми, а також в соматичному здоров'ї – є стійкі симптоми прояву «емоційного вигорання».

Отже, здоров'я є основним персональним багатством кожної людини. Необхідність брати відповідальність за стан власного здоров'я, благополуччя, можливість обирати власні стратегії для його зміцнення та збереження є найважливішим показником розвитку та реалізації

особистості. Турбота про кожного співробітника, про його стан здоров'я може не лише призупинити процес «вигорання», але і перетворити його на продуктивне «горіння без загасання».

Пампура І.І.,

провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії психологічного забезпечення діяльності ОВС ДНДІ МВС України

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ У СПІВРОБІТНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

У наш час загальновідомим є той факт, що результати успішності діяльності у будь-якій професії багато в чому залежать від того, чи відповідають індивідуальні особливості конкретної людини умовам і характеру діяльності, що виконується. Адже, саме ступінь цієї відповідності значною мірою і визначає вірогідність ефективного та успішного виконання професійних обов'язків. Слід зазначити, що розуміння значимості відповідності якостей людини вимогам конкретної професії для досягнення найвищої продуктивності праці прийшло не відразу.

Успішність діяльності у будь-якій професії передусім залежить від відповідності індивідуально-типологічних та особистісних якостей конкретної людини вимогам діяльності. Водночас необхідно враховувати вимоги людини до професії, конкретного місця роботи, взаємин в колективі – всього того, що визначає задоволеність працею.

На сучасному етапі розвитку науки виділяють дві основні категорії професійно-важливих якостей – базові та провідні. До провідних відносять ті професійно-важливі якості, що мають тісний зв'язок з результатами фахової діяльності. До базових відносять ті професійно важливі якості, що мають найбільшу кількість внутрішньо-системних зв'язків з іншими якостями, тобто характеризуються найбільшою питомою вагою і, отже, займають центральне місце у всій системі якостей. Прикладом такої якості може слугувати вмотивованість, почуття відповідальності, чесність, порядність – як базові морально-психологічні якості співробітника міліції. Базові якості можуть не виявляти значимих кореляційних зв'язків з параметрами діяльності, проте вони не менш, а нерідко навіть більш важливі для її реалізації. Саме базові професійно-важливі якості є основою для формування підсистем професійно-важливих якостей. Навколо них та на їх базі об'єднуються, структуруються усі інші якості суб'єкта, що необхідні для забезпечення

діяльності та її основних функцій. Саме тому професійно-важливі якості виступають у ролі структуроутворюючих для тієї чи іншої діяльності.

Інакше кажучи, в структурі особистості професіонала мають бути сформовані провідні якості (першого порядку), яким будуть підпорядковуватися менш значущі якості (другого порядку). Одна і та ж професійно важлива якість у різних випадках може виступати або як провідна, або як базова, або як та й інша одночасно. У останньому випадку значимість професійно важливої якості для забезпечення діяльності є найвищою.

Також помічено, що найбільший розвиток деяких професійно-важливих якостей нерідко веде до ослаблення інших й навіть до професійної деформації та деградації особистості. Наприклад, прагнення досягти мети будь-якими методами може привести до фальсифікації доказів, зловживання владними повноваженнями, застосування незаконних методів дізнання, тобто до деформації особистості професіонала.

Постійна поява нових професій, переосмислення сутності традиційних професій (зокрема перетворення каральних органів у правоохоронні, можлива трансформація міліції в поліцію) актуалізують потребу психологічного аналізу трудової діяльності в нових умовах, із новими завданнями та методами оцінки досягнутих результатів, передбачаючи перегляд вимог професії до людини, а людини – до професії. За результатами такого аналізу змінюється кадрова політика, виробляють нові форми пошуку та відбору працівників. При цьому стає зрозумілим те, що цілком готового до діяльності професіонала знайти неможливо, його доведеться готувати досить тривалий час, але при цьому бажаний результат у творчих професіях не гарантований через відсутність вроджених здібностей та задатків, мотивації для формування професійно-важливих якостей, небажання якісно виконувати професійні обов'язки тощо.

Під час розвитку професійно-важливих якостей співробітників органів внутрішніх справ необхідно враховувати, що окремі психічні процеси і якості (наприклад, спостереження й спостережливість, професійна пам'ять на обличчя, номери автомобілів тощо) перетворюються на професійно важливі на підставі формування функціональних зв'язків, поєднання окремих професійно важливих якостей в цілі комплекси. Зрозуміло, що для цього існують певні внутрішні передумови, адже основні психічні функції тісно пов'язані одна з одною.

У довіднику «Професіографічна характеристика основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України (кваліфікаційні

характеристики професій, професіограми основних спеціальностей)» здійснена нова спроба систематизації знань, умінь, навичок, індивідуально-психологічних властивостей і професійно-важливих якостей осіб, що набувають міліцейських професій. Досить корисними у вивченні цього питання на наш погляд є науково-дослідні роботи психолого-педагогічного спрямування, проведені Л. Мороз, О. Цільмак, Г. Яворської, в яких конкретизовані цілі та методи формування сучасних особистісно розвинених, вихованих та компетентних працівників органів внутрішніх справ.

Формування професійно-важливих якостей у співробітників органів внутрішніх справ тривалий та кропіткий процес в якому мають бути задіяні фахівці служби психологічного забезпечення, підрозділів кадрового забезпечення, професійної підготовки тощо.

Водночас, успішність вирішення зазначеного завдання залежить, перш за все, від власних зусиль самих співробітників, їх бажання змінюватися, наявності високих моральних цінностей, ідеалів та прикладів для наслідування.

Продай О.М.,

інспектор групи кадрового забезпечення спеціальної роти міліції УМВС України у Волинській області, здобувачка кафедри юридичної психології НАВС

СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНО-ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ ПРАЦІВНИКІВ СПЕЦІАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ОВС

Кожна професія диктує свої спеціальні вимоги до особистості працівника. Особливу увагу слід звернути на психологічну модель працівників спецпідрозділів ОВС, професійна діяльність яких обумовлена високим рівнем складності та екстремальності даної професії, загрозою виникнення посттравматичних стресових розладів, адиктивних проявів поведінки тощо. Саме тому дослідження професійно-важливих якостей працівників спецпідрозділів міліції є досить актуальним в умовах сьогодення.

Сама система професійно-важливих якостей виступає певним комплексом суб'єктивних властивостей особистості, специфічних для тієї чи іншої діяльності. «Золоте правило» психології праці говорить, що праця ефективна, якщо індивідуальні якості працівника відповідають вимогам, висунутим до них самою професією як системою функцій.

Сукупність цих особливостей, що визначають ефективну реалізацію трудових функцій, позначається поняттям «професійно важливі якості».

Високий рівень нервово-емоційної напруженості – норма професійної діяльності працівників спецпідрозділів. Така специфіка даної професії вимагає від особового складу витримки, психологічної готовності до дій в екстремальних ситуаціях, дисциплінованості, вміння тривалий час зберігати працездатність.

Тзагальновідомим є той факт, що невід’ємними характеристиками працівника спецпідрозділу є фізична витривалість та відвага. Але для професійного виконання службових обов’язків самих лише цих якостей недостатньо. Особливості роботи в підрозділі вимагають від працівників відповідної підготовки, знань, умінь та навичок. Для того аби взяти верх над озброєним злочинцем, необхідно вміти швидко зорієнтуватися в оперативній обстановці і прийняти правильне рішення. Саме спеціальна бойова та психологічна підготовка допоможуть уникнути невірних та запізнілих рішень.

Неодноразово зазначалося, що професійна діяльність працівників спецпідрозділів висуває до їхніх особистісних якостей певні вимоги: їм особливо необхідний чіткий самоконтроль, самовладання, здатність приймати оперативні рішення, керувати службовими операціями, поведінкою та емоціями.

Особливу увагу потрібно звернути на той факт, що для успішного виконання будь-яких професійних завдань людина повинна володіти не простим набором професійно-важливих якостей, а їх системою, що відповідає не окремим завданням, а професії в цілому.

Узагальнюючи слід зазначити, що відповідний рівень професійної готовності досягається сукупністю якостей і властивостей особистості, що зумовлюють стан змобілізованості психіки, налаштованість на найбільш доцільні, активні та рішучі дії в складних або небезпечних для життя і здоров’я умовах професійної діяльності

Радухівська Л.Л.,

доцент кафедри організації роботи та управління в органах прокуратури Національної академії прокуратури України, кандидат юридичних наук

ПСИХОЛОГІЯ УПРАВЛІННЯ В ОРГАНАХ ПРОКУРАТУРИ

Оптимізація прокурорської праці та поліпшення управлінської роботи окремих її органів і посадових осіб, є одним із завдань посилення

впливу прокуратури на забезпечення принципу верховенства закону в Україні.

Сьогодні існують декілька різних наукових підходів обґрунтування сутності процесу управління, а саме: системний, функціональний і діяльнісний.

Відповідно до системного підходу управління – це система, що включає суб'єкт управління – керівника, групу керівників, колектив – об'єкт управління і взаємодію між ними.

Функціональний розглядає управління через його основні функції. У цьому разі управління виступає як процес планування, організації, мотивації і контролю, котрий необхідний для формулювання і досягнення цілей організації.

У свою чергу, представники психологічної та суміжних до неї наук різних шкіл управління у діяльнісному підході виокремлюють специфічну форму людської діяльності. З цих позицій управління є свідомою цілеспрямованою діяльністю людини, котра впорядковує і підпорядковує своїм інтересам елементи зовнішнього середовища: суспільство, живу і неживу природу, техніку.

Основними елементами організації роботи в органах прокуратури є: розподіл прокурорської роботи та службових обов'язків, створення та підтримання в органах прокуратури організаційного порядку, планування роботи, визначення системи контролю за її виконанням, інші заходи організаційного характеру.

Організувати систему управління, означає забезпечити психологічні умови, які сприятимуть оптимальній результативності роботи. Такими умовами є: формування перспективної концепції діяльності, формування ділової цілеспрямованості працівників, оптимізацію організаційного клімату, врахування неформальної (неофіційної) структури колективу, зміцнення дисципліни та забезпечення взаємної вимогливості.

Різноманітні спроби наукових підходів дослідити феномен психології управління дають змогу сформулювати предмет цієї галузі.

Предмет психології управління – психологічні закономірності управлінської діяльності, сукупність психічних явищ і відносин в організації.

Розуміння предмета психології управління ґрунтується на визнанні становлення і розвитку в процесі соціального управління нової психологічної реальності – управлінської діяльності, яка поєднує в собі соціальне і психічне, їхню взаємодію та взаємозв'язок.

Залежно від розуміння предмета психології управління виокремлюють основні об'єкти її вивчення, тобто носії явищ психології

управління. Саме цим зумовлена особливість психології управління як наукового феномену. До конкретних об'єктів цієї дисципліни належать: психологія особистості в управлінні, феномен організації в управлінні, управлінська діяльність, управлінські відносини, взаємодія в системах «керівник – підлеглий», керівник – інші керівники», «керівник – організація» тощо.

Об'єкт психології управління – організована (індивідуальна і спільна) діяльність людей, об'єднаних спільними інтересами і цілями, симпатіями і цінностями та підпорядкованих правилам і нормам організації.

У психології управління одним із стрижневих є поняття «людський чинник» – усе те, що залежить від людини, її можливостей, бажань, здібностей тощо. Важливість позначуваного цим поняттям феномену зумовлена особливою роллю людини та її здатністю до управління різними об'єктами (від малого підприємства, яке часто об'єднує невелику кількість людей, до концерну або корпорації). Чим складніша форма управління, тим вищі вимоги до інтелектуальних функцій людини та інших психічних процесів (від сприймання та уваги до відповідальності за людське життя). Людський чинник є дуже важливим там, де з особливою увагою ставляться до використання психологічних та психофізіологічних властивостей людини.

Таким чином, діяльність керівника в органах прокуратури є не тільки інтелектуально й емоційно напруженою, а й містить у собі виражену психологічну специфіку, пов'язану з необхідністю організації та продуктивності розвитку взаємодії на різних рівнях.

Рева О.М.,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та
педагогіки ННІПІ НАВС

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ ДО ЗДОРОВ'Я У КУРСАНТІВ

Однією з актуальних задач психологічного забезпечення правоохоронної діяльності є формування, збереження та підтримка професійного здоров'я співробітників ОВС. Підґрунтям для його формування виступає ставлення до здоров'я, яким характеризуються курсанти ще під час професійно-орієнтованого навчання.

Проблема дослідження ставлення до здоров'я набуває міждисциплінарного характеру, а теоретичні та практичні дослідження

окремих аспектів цього феномену проводяться в різних галузях сучасної науки: у сфері соціальної медицини і валеології (В.І.Белов, А.П.Берсенева, І.І.Брехман, В.С.Волков, В.П.Казначєєв, А.М.Калініна, І.Б.Назарова); соціології (В.Дж.Браун, О.С.Васильєва, Е.В.Журавльова, А.В.Решетников, Н.Л.Русинова); медичної психології (І.В.Єфімова, М.С.Лебединський, В.М.Мясищев, Н.А.Кирилова, О.С.Копіна, О.К.Труфанова), психології (О.В.Башмакова, В.Е.Каган, Р.І.Сірко)

Ставлення до здоров'я виступає одним з основних елементів самозбережуваної поведінки людини і являє собою систему індивідуальних, вибіркових зв'язків особистості з різними явищами навколишньої дійсності, що сприяють або, навпаки, загрожують здоров'ю, а також визначає оцінку індивідом свого фізичного та психічного стану. Володіючи всіма характеристиками, властивими психічному відношенню, воно містить три основні компоненти: когнітивний, емоційний і поведінковий. Отже, ставлення до здоров'я включає три рівні відображення здоров'я: когнітивний, емоційний і поведінковий. Когнітивний рівень передбачає уявлення людини про стан здоров'я, що в значній мірі залежить від її віку та рівня розвитку інтелекту. Емоційний рівень пов'язаний з різними видами емоційного реагування на здоров'я, що визначається індивідуально-типологічними та індивідуально-психологічними характеристиками людини, а також особливостями його емоційного реагування на різних життєвих ситуаціях. Поведінковий рівень пов'язаний з актуалізацією діяльності особистості щодо збереження здоров'я. Це більш високий рівень відношення до здоров'я і він вимагає активної діяльності суб'єкта, спрямованої на збереження і підтримання свого здоров'я.

З метою дослідження психологічних особливостей компонентів ставлення до здоров'я у курсантів ми використали, зокрема, опитувальник «Ставлення до здоров'я» Р. А. Березовської та методику діагностики рівня суб'єктивного контролю (локус контролю) Дж. Роттера.

В результаті проведеного дослідження психологічних особливостей компонентів ставлення до здоров'я у курсантів ми виявили, що когнітивний компонент ставлення до здоров'я у курсантів характеризується достатнім рівнем усвідомленості та ступенем компетентності в області здоров'я, в них присутні знання основних факторів ризику і антиризиків, розуміння ролі здоров'я в життєдіяльності людини і в забезпеченні довголіття. Так, 60% курсантів демонструють середній, а 40% – високий рівень компетентності у сфері здоров'я.

Емоційний компонент ставлення до здоров'я характеризується відсутністю низьких результатів: на середньому рівні прояву знаходиться 64% курсантів, а 36% - на високому рівні. Такі дані говорять про те, що

емоційний компонент ставлення до здоров'я у курсантів характеризується оптимальним рівнем тривожності по ставленню до здоров'я, а також вмінням радіти наявному стану здоров'я. Такі люди досить чутливі до різних проявів свого організму, здатні сприймати естетичні аспекти здоров'я, здатні отримувати радість від свого здоров'я і турбуватись про нього.

Поведінковий компонент ставлення до здоров'я, оцінений за методикою діагностики рівня суб'єктивного контролю (локус контролю) Дж. Роттера, характеризується високими показниками інтернальності в сфері здоров'я, які властиві 32% вибірки, середні значення демонструють 8%, а 60% опитуваних мали низький рівень інтернальності в сфері здоров'я. Тобто, переважна більшість курсантів характеризується екстернальним локусом контролю в сфері здоров'я, а отже покладаються у відповідальності за нього на зовнішні, незалежні обставини: іншим людям, долі, випадку. Таким людям властиве приписування відповідальності за стан свого здоров'я медичній системі, лікарям, але аж ніяк не собі. За неможливості впливання на перебіг подій, у осіб із зовнішнім локусом контролю переважно формується безпорадність та зниження пошукової активності у сфері здоров'я, на відміну від осіб із внутрішнім локусом контролю.

Отже, психологічні особливості ставлення до здоров'я у курсантів характеризуються достатнім рівнем компетентності в сфері здоров'я, емоційно-ціннісним ставленням до нього, достатнім ступенем усвідомленості співвідношення дій і вчинків людини у сфері збереження власного здоров'я.

Роговенко М.М.,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії права та
юридичної логіки НАВС

АКТИВІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КУРСАНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ФІЛОСОФСЬКИХ ДИСЦИПЛІН

Одним із найважливіших завдань, які сьогодні ставить перед вищою освітою України, є забезпечення якості підготовки спеціалістів на рівні міжнародних стандартів. Це завдання стосується і системи підготовки кадрів для органів внутрішніх справ – вона має набути тих якісних характеристик, які б дозволили поставити її в один ряд із системами поліцейської підготовки провідних країн світу. Реалізація вищезазначеного завдання вимагає від науково-педагогічних кадрів у

системі підготовки фахівців для органів внутрішніх справ спрямування зусиль на подальше вдосконалення як змісту, так і методів навчання, які б сприяли розвитку пізнавальної активності курсантів. Пізнавальна активність є важливим засобом стимулювання самостійності, творчого підходу до опанування змісту освіти курсантами та досягнення високих результатів у майбутній професійній діяльності.

Аналіз літературних джерел свідчить, що пізнавальна активність – це інтегроване, складне утворення особистості, що містить мотиваційний, змістово-емоційний і емоційно-вольовий компонент. Найважливішим психологічним фактором, який впливає на розвиток активності особистості та її діяльність, є мотивація. Український педагогічний словник дає таке визначення цього терміна: “Мотивація – це система мотивів (стимулів), які спонукають людину до конкретних форм діяльності або поведінки”.

О.Л.Кожем’яка зазначає, що мотивація складається з багатьох чинників, які можуть змінюватися і вступати у нові відносини один з одним: від можливості здобувати знання до бажання виявити свій творчий потенціал, розкрити усі свої здібності.

Результати психолого-педагогічних досліджень доводять, що є різноманітні шляхи розвитку пізнавальної активності. Зокрема, з метою формування пізнавальної активності курсантів викладач може мобілізувати їх інтелектуальний потенціал за допомогою розв’язування проблемних завдань. Як свідчить практика, процес розв’язування проблемних завдань досить складний, тому необхідно курсантів попередньо навчати алгоритму поетапного вирішення навчальної проблеми. Першим етапом цього алгоритму є пошук суперечностей, що породжують проблему і проблемну ситуацію. Л.Л.Момот підкреслює, що проблема і проблемна ситуація – поняття досить близькі. Вони характеризуються єдиним походженням: в їх основі лежить інформаційно-пізнавальна суперечність між раніше набутими знаннями і новою пізнавальною інформацією.

У результаті аналізу проблемної ситуації проблема викристалізовується і усвідомлюється курсантами як проблемне запитання, задача або завдання. Усвідомлення проблеми створює можливість наступного етапу – побудови гіпотези. Гіпотеза – це певна система суджень, понять та умовиводів, в основі якої лежать проблематичні судження. Серцевину гіпотези становить припущення, що є головною ідеєю розв’язання проблеми.

Таким чином, до основних узагальнених етапів розв’язування навчальної проблеми належать: пошук суперечностей, що породжують

проблему і проблемну ситуацію; аналіз проблемної ситуації і усвідомлення проблеми; формулювання гіпотези; доведення гіпотези.

Суттєвою умовою формування та розвитку пізнавальної активності курсантів є технологія опрацювання дискусійних питань. За визначенням науковців, дискусія – це широке публічне обговорення якогось спірного питання. Дискусії допомагають навчитись глибокому розумінню проблеми, самостійно визначати позицію, оперувати аргументами, критично мислити.

Ще одним засобом розвитку пізнавальної активності курсантів на заняттях з філософських дисциплін є дидактична, пізнавальна гра, яка має багатогранні можливості. Гра допомагає курсантам оволодіти досвідом правильної поведінки, впоратися з невпевненістю в собі, найбільш повно проявити здібності, самовизначитися.

Поняття “дидактична гра” включає в себе різноманітні види, прийоми та засоби, серед яких гра-вправа у вигляді тестування, гра-задача – кросворд. Більш складнішим етапом використання ігор на заняттях з філософських дисциплін є ігри-змагання. Особливістю застосування дидактичної гри на будь-якому етапі осмислення навчального матеріалу є те, що вона вимагає звернення до різних джерел, формує вміння аналізувати, порівнювати, передбачати, робити висновки – в цілому ж активізує пізнавальну діяльність курсантів.

Чорна С.,

старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії науково-дослідного центру ІКВС НАВС

ФОРМУВАННЯ КОЛЕКТИВУ СПІВРОБІТНИКІВ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ЗАКЛАДУ ЯК КОЛЕКТИВУ ВИХОВАТЕЛІЙ

Ефективність процесу виправлення засуджених багато в чому залежить від організації колективу співробітників пенітенціарного закладу. Колектив співробітників виховної установи - об'єднання всіх працівників, що здійснюють спільну трудову діяльність в державній установі згідно їх функціональним обов'язкам.

Як і будь-який соціальний організм, колектив співробітників пенітенціарного закладу має свою структуру, яка включає:

а) первинні колективи – ради колективу, що складаються з начальників відділень, вчителів школи, майстрів професійно-технічних училищ, інженерно-технічних та інших працівників;

б) загальний колектив співробітників пенітенціарного закладу, який об'єднує в своєму складі первинні колективи, колективи відділень і служб колонії.

Колектив співробітників пенітенціарного закладу має ряд особливостей.

Яскраво виражена виховна мета діяльності, коли один колектив покликаний забезпечувати виконання кримінального покарання з тим, щоб воно було не лише карою за вчинений злочин, але й виправляло засуджених. Досягнення такої мети вимагає від співробітників, які не є вихователями, участі в педагогічному процесі, але разом з тим, створює небезпеку перетворення вихователів у адміністративного працівника.

Організація колективу співробітників пенітенціарного закладу працює на основі принципів єдності та субординації.

Щоб колектив співробітників став колективом вихователів, необхідна систематична, постійна, кропітка робота адміністрації по його формуванню і об'єднанню, яка полягає у формуванні морально-психологічного клімату в колективі працівників; виробленні єдиної для всіх співробітників ціннісної орієнтації щодо основних питань діяльності установи, виходячи з принципів виправної політики; формування у працівників професійної спрямованості; створення і введення в дію чітко продуманої системи виховної роботи із засудженими.

Створення і введення в дію чітко продуманої системи виховної роботи із засудженими формує вірну організацію їх життєдіяльності, індивідуальної виховної роботи тощо.

У виправних установах особлива увага повинна приділятися службовій адаптації молодих співробітників, що прийшли на роботу після навчальних закладів, їх професійному становленню як вихователів. Дієвим засобом вирішення цієї проблеми є наставництво.

Підвищення узгодженості виховної діяльності співробітників багато в чому залежить від постійного вдосконалення їх професійної майстерності, розширення сфери знань з педагогіки, психології, права та оволодіння передовим досвідом. Тільки в результаті цілеспрямованої систематичної роботи колектив співробітників може перетворитися на колектив вихователів. Це по суті справи – колектив однодумців.

Таким чином, колектив вихователів виправної установи – це об'єднання людей, що володіють достатньою професійною майстерністю, згуртованих загальною виховною метою та проявляють єдність дій у виховній роботі, прагнучи до максимального результату у виправленні засуджених.

Важливе значення у виправленні засуджених має участь у цій справі громадськості, зокрема представники трудових колективів і

організацій. У багатьох пенітенціарних закладах організовується культурно-масова робота.

Виховний процес у виправній колонії визнається засобом духовного впливу на засудженого, спробою змінити на краще його особу за період відбування позбавлення волі шляхом цілеспрямованої виправної дії, відновлення або формування у засудженого навичок вірної орієнтації в системі духовно-етичних цінностей, психологічній чи іншій підготовці до ведення суспільно корисного способу життя після звільнення з місць позбавлення волі.

Процес виправлення засуджених здійснюється в жорстких правових рамках, що обумовлено як специфікою самого суб'єкту (засуджені) так і їх правовим статусом. Суворі правові обмеження несуть в собі позитивний виховний потенціал, що сприяє формуванню відповідального ставлення до закону, до вимог і традицій суспільства, формують дисциплінованість і відповідальність.

В діяльності пенітенціарних установ однією з основних форм виховного впливу на засуджених завжди була трудова діяльність. Проте, останнім часом відбувається зміна акцентів у виховній роботі із засудженими, про що свідчить і зміна назви пенітенціарних установ – замість «виправно-трудових» колонії називають «виправними», тим самим відзначається роль підвищення загальноосвітнього і культурного рівня в реабілітації засуджених.

Для ефективності виховної роботи необхідно враховувати індивідуальність осіб, що відбувають покарання. Індивідуальний підхід до засудженого – це підхід до людини з урахуванням конкретних характерних та специфічних якостей особи. Індивідуальна робота з особами, позбавленими волі, повинна бути основою всієї виховної роботи, враховуючи певну негативну обстановку серед засуджених.

Шаповалов Б.Б.,

кандидат психологічних наук, доцент, Інститут проблем виховання НАПНУ України

Кузьмін К.П.,

доцент кафедри фізичного виховання НАВС

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ЮРИСТІВ ДО ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ

Важливе місце в процесі підготовки майбутніх юристів до діяльності в екстремальних умовах є ознайомлення з типовими ознаками виникнення надзвичайних ситуацій, що значно поліпшить фахову підготовку таких

спеціалістів. В психологічній літературі виокремлюються такі види екстремальних ситуацій: 1) швидкоплинна – пов'язана з необхідністю діяти в умовах жорсткого дефіциту часу, у максимально швидкому темпі, при високому рівні організованості та зі значним психологічним навантаженням;

2) довготривала – психологічно напружена діяльність впродовж тривалого часу; 3) викликана “невизначеністю” – потребує прийняття рішення за наявності альтернативних, суб'єктивно однакових значущих варіантів поведінки; 4) ситуація, що потребує постійної готовності до дій – перебування в монотонних, малозмінюваних умовах в очікуванні екстремальних змін; 5) заснована на ймовірно недостовірній інформації – потребує екстрених дій за відсутності впевненості в достовірності одержаної інформації; 6) породжена суб'єктивними обставинами, тобто самим працівником.

Найбільш значущими екстремальними ситуаціями є такі, в яких працівники правоохоронних органів зазнають різної фізичної шкоди аж до спричинення смерті, поранення або отримання глибокої психологічної травми. Загальним для екстремальних ситуацій є небезпека, тобто потенційна загроза, яка може призвести до пошкодження (погіршення) або знищення будь-якого явища або об'єкта.

Суттю екстремальних ситуацій є невідповідність між рівнем впливу на психіку людини (людей) психотравмуючого фактору (факторів) та тими можливостями, які в нього (них) є, щоб адекватно здійснити регуляцію життєдіяльності та психічної активності. Екстремальні ситуації викликають травматичні кризи, що призводять до серйозних негативних наслідків.

Інколи в психологічній літературі вживається визначення “критична ситуація”. Загалом критична ситуація повинна бути визначена як ситуація неможливості, тобто така, в якій суб'єкт зустрічається з неможливістю реалізації внутрішніх потреб (мотивів, прагнень, цінностей тощо). На думку В.О. Лефтьєрова та В.О. Тимченка, під критичною ситуацією (у фахових межах правоохоронної діяльності) умовно припускається будь-яке сполучення компонентів зовнішнього середовища, що характеризується наявністю: безпосередньої загрози фізичної або моральної шкоди працівнику ОВС; опосередкованих соціальних погроз (соціально-правові санкції, матеріальна шкода, можливі наслідки фахових прогалин; опосередкованої або неопосередкованої загрози власної смерті).

Крім того, в літературі зазначено, що складна ситуація – це ситуація, яка характеризується певною взаємодією зовнішніх і внутрішніх чинників, що сприяють або перешкоджають здатності особистості її подолати. Основні складові такої ситуації – зовнішні та внутрішні чинники.

Зовнішній чинник є об'єктивним, тобто незалежним від людини, який визначається та характеризується такими змінними: обмеженим терміном (часом) подолання (вирішення) ситуації; зовнішніми обставинами, які виявляються занадто складними для їхнього подолання, що характеризуються неможливістю чи небажанням протистояти і боротися з ними; ризиком для здоров'я (життя) людини; небажанням оточення розуміти людину; зміною ситуації, тобто виникненням інших (нових) проблем за наявності попередніх, а також швидкоплинністю обставин і в деяких випадках неможливістю швидкої зміни процесу дії; позитивним збігом обставин, що дозволяють людині подолати ситуацію з найменшими зусиллями; повною відсутністю будь-якої підтримки тощо.

Внутрішній чинник розглядається на двох рівнях: психологічному та соціально-психологічному. Психологічний рівень характеризується такими змінами: усвідомлення (визнання) власного безсилля щось змінити для подолання складної ситуації; усвідомлення ризику для власного здоров'я; невизначеність ситуації для людини, яка висуває проблему пошуку найкращого рішення; боротьбою мотивів між "хочу і можу" та "бажаю і можливо"; боротьбою із "самим собою" (морально-матеріальне, невпевненість у власних силах і можливостях, нервовість, самоусунення від боротьби); усвідомлення перебування у стресовій ситуації (перша зустріч з проблемою; важко наважитись зробити перший крок; розгубленість при виникненні непередбачених обставин тощо); психічною перевантаженістю, усвідомленням власної тривожності, необхідністю подолання ситуації, а також складністю адаптації; психічними станами (їх динамікою), невпевненістю у собі, психічною неготовністю до подолання ситуації, проявом емоцій, почуттів, усвідомленням проблеми "існування смерті", концентрацією зусиль.

Для соціально-психологічного рівня характерне: приймання та опрацювання великої кількості інформації; нерозуміння вимог оточення; недостатність необхідної інформації для обізнаності в ситуації; певний досвід дій людини в подоланні складних ситуацій; усвідомлення скоєного (вчиненого) та відповідальність за кінцевий результат; певна обмеженість можливостей (інтелектуальних, фізичних, емоційних, функціональних) і засобів (інструментів, приладів, машин тощо); власна спроможність термінового прийняття рішення (у стислі терміни прийняття єдино правильного рішення).

Знання таких ознак екстремальних ситуацій дасть можливість вибудувати кваліфіковану систему підготовки фахівців права до діяльності в екстремальних умовах.

Швец Д.В.,
нач.відділу організації служби НАВС;
Бойко-Бузиль Ю.Ю.,
кандидат психологічних наук, доцент,
професор кафедри психології та
педагогіки ННПП НАВС

ДО ПРОБЛЕМИ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

В рамках сучасних перетворень, які відбуваються в політичній, соціально-економічній та культурній сферах та становлення європейського вектору розвитку країни, набуває особливої гостроти проблема фахової підготовки майбутніх офіцерів Міністерства внутрішніх справ України.

Аналіз науково-педагогічної літератури з проблеми дослідження дозволяє зробити висновок про те, що концептуально-методологічні основи фахової підготовки майбутніх офіцерів Міністерства внутрішніх справ України, розробляють такі видатні вчені як М. Костицький, В. Медведєв, В. Барко, М. Супрун, С. Яковенко, О. Цільмак, О. Тімченко, В. Андросюк, Л. Казміренко, О. Кудерміна, Г. Юхновець та інші.

Система фахової підготовки майбутніх офіцерів Міністерства внутрішніх справ України інтегрується на засадах загальної нормативно-правової бази в єдину систему освіти з метою забезпечення потреб правоохоронних органів у кваліфікованих кадрах, рівень підготовки яких відповідає потребам суспільства та спеціальним вимогам центральних органів виконавчої влади, що здійснюють керівництво зазначеними формуваннями і органами. Підготовку фахівців для органів та підрозділів МВС України за державним замовленням здійснюють: Національна академія внутрішніх справ, Харківський національний університет внутрішніх справ, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, Донецький юридичний інститут МВС України, Львівський державний університет внутрішніх справ, Одеський державний університет внутрішніх справ, Академія внутрішніх військ МВС України, Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», Національний університет «Одеська юридична академія».

Актуальність розробки обраної проблеми на сьогодні зумовлюється загостренням низки суперечностей, що характеризують сучасний простір вищої відомчої освіти в Україні на нормативному, організаційному та методичному рівнях, зокрема: між суспільною потребою у належній професійній підготовці кваліфікованих фахівців та

недостатньою розробленістю педагогічних й методичних засад її забезпечення; між соціальним запитом на європейські стандарти професійної підготовки майбутніх офіцерів та відсутністю науково-обґрунтованої системи й готовності навчальних закладів до такої підготовки; між необхідністю визначення змістових компонентів фахової підготовки та місцем цих компонентів у моделі випускника вищого навчального закладу Міністерства внутрішніх справ України; між визначеними термінами фахового навчання та реалізацією освітньо-професійних програм підготовки майбутніх офіцерів Міністерства внутрішніх справ України; між необхідністю запровадження у процес фахової підготовки майбутніх офіцерів сучасних форм та методів навчання та відсутністю в науковій, науково-методичній літературі обґрунтування та реалізації підходів щодо вибору таких форм та методів.

Зважаючи на вище викладене, серед шляхів удосконалення фахової підготовки майбутніх офіцерів Міністерства внутрішніх справ вбачаємо: приведення та модернізацію навчально-матеріальної бази у відповідність із сучасними вимогами щодо рівня підготовки фахівців; покращення навчально-методичного забезпечення навчально-виховного процесу; застосування у навчально-виховному процесі новітніх інноваційних розробок та технологій; посилення практичної спрямованості фахової підготовки та виховання майбутніх правоохоронців; удосконалення тактико-бойової підготовки майбутніх офіцерів; залучення майбутніх офіцерів до самостійних наукових досліджень; підвищення іміджу працівника правоохоронних органів системи Міністерства внутрішніх справ серед населення України.

Таким чином, досягнення кардинальної перебудови й удосконалення системи фахової підготовки майбутніх офіцерів Міністерства внутрішніх справ України можливе лише за умови ефективного подолання протиріч та основних викликів реформування системи МВС України на всіх її рівнях.

Шеховцова Е.В.,
аспірант ХНУВС

ОСОБЛИВОСТІ КОГНІТИВНОГО КОМПОНЕНТУ ПРОФЕСІЙНИХ НАСТАНОВЛЕНЬ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ

У нашому дослідженні когнітивний компонент професійних настановлень майбутніх правоохоронців визначається як знання курсантів особливостей та специфіки їх майбутньої професійної діяльності, а саме:

позитивних сторін і труднощів її виконання, вимог за процес і результат праці, розуміння значущості самоосвіти в процесі становлення професіонала тощо. Для його вивчення нами була розроблена анкета, яка дозволила визначити основні переконання, уявлення та інші когніції курсантів щодо особливостей їх майбутньої професійної діяльності

В анкеті були використані відкриті, закриті, поліваріативні, рангові питання. Відкриті питання, на відміну від закритих, не містять підказок і дають більш багату за змістом інформацію, тому дозволили курсантам висловити власну думку з усіма подробицями і актуальними проблемами; поліваріативні питання – дали набір варіантів відповідей, з якого курсант міг вибрати одну або декілька; рангові – впорядкувати перераховані відповіді за ступенем значущості для курсанта та дати певну оцінку.

У дослідженні приймали участь 72 курсанта першого курсу навчання та 102 курсанта другого курсу навчання.

Отримані результати свідчать про те що у 41,7% курсантів першого курсу і 17,7% курсантів другого курсу в процесі навчання у вузі змінилася думка про їх майбутню професію. Так, 25,0% першокурсників статистично значимо ($p \leq 0,05$) частіше ніж курсанти другого курсу навчання вважали, що у працівників міліції значно менше відповідальності та обов'язків. А 16,7% курсантів першого курсу статистично значимо ($p \leq 0,01$) частіше, ніж другокурсники вважали, що працівники міліції отримують високу заробітну платню. Курсанти другого курсу (11,9%) статистично значимо ($p \leq 0,05$) частіше, порівняно з першокурсниками, думали, що населення більше поважає міліцію та цінить їх професійну діяльність

Визначено, що у розумінні специфіки майбутньої професії правоохоронця більшість першокурсників показують власну необізнаність. Так, 50,0% курсантів першого курсу вважають, що виконуючи професійні обов'язки правоохоронця у них взагалі не буде труднощів. Зазначимо, що серед респондентів другого курсу так думають лише 23,6% курсантів. Крім того, 16,7% першокурсників статистично значимо ($p \leq 0,05$) частіше, порівняно з другокурсниками, взагалі не знають з якими проблемами можуть зіштовхнутися. На рівні статистичної значимості ($p \leq 0,05$) визначено, що 16,7% першокурсників вважають головною проблемою майбутньої професійної діяльності низьку заробітну платню. А 8,3% курсантів першого курсу основну проблему вбачають у керуванні підлеглими. Ненормований робочий день та дефіцит часу вбачають як головні труднощі професії правоохоронця 8,3% першокурсників і 17,7% другокурсників.

Курсанти другого курсу навчання демонструють більшу обізнаність щодо особливостей професії правоохоронця оскільки

вказують значно ширше коло проблем і труднощів які їх можуть спіткати у майбутній професійній діяльності. Так, 11,7% другокурсників статистично значимо ($p \leq 0,05$) більше ніж першокурсники знають, що їх майбутня робота передбачає наявність стресів та труднощі в адаптації до нових умов несення служби і нового колективу.

Відповіді на питання «Як Ви вважаєте, що дасть Вам особисто обрана професія?» дали можливість встановити особливості уявлень курсантів про позитивні сторони професійної діяльності правоохоронця. Виявлено, що першокурсники мають дещо хибні та незрілі уявлення про зміст майбутньої професії оскільки 16,7% курсантів 1-го курсу вважають, що особисто для них професія дасть можливість захищати людей від злочинців і забезпечувати їм безпеку; 25,0% першокурсників статистично значимо ($p \leq 0,01$) частіше, ніж другокурсники, вважають, що їх майбутня професія надійна, для справжніх чоловіків і дозволить їм підтримувати стабільність у сім'ї; 16,7% курсантів першого курсу статистично значимо ($p \leq 0,05$) частіше, порівняно з другокурсниками, думають підвищити власну фізичну підготовку і загартуватися завдяки виконанню професійних обов'язків. Крім того, 25,0% курсантів першого курсу вважають, що професія правоохоронця підвищить їх статус, престиж і дасть можливість впливати на людей.

У майбутній професії правоохоронця другокурсники вбачають для себе значну кількість позитивних сторін, а саме: регулярна, стабільна робота (17,7%), повага і вдячність людей (5,8%), підвищення статусу та можливість впливати на людей (29,4%). Також 11,7% опитаних другого курсу вважають, що професійна діяльність правоохоронця дасть можливість для саморозвитку їх особистості, у респондентів першого курсу так думають лише 8,3% курсантів.

Аналіз відповідей на питання «Чому Ви вважаєте, що Вам підходить саме ця професія?» показав, що більшості першокурсників (33,3%) вважають власні здібності та риси характеру необхідними працівнику ОВС, серед другокурсників так думають 23,6% курсантів. Подобається професія правоохоронця 25,0% першокурсників і 17,7% другокурсників. Такі дані можуть свідчити про ситуаційний тип мотивації який пов'язаний з романтичною привабливістю професії і вибором професії охоронця порядку під впливом викривлених уявлень про її зміст.

Найголовнішим у підготовці до служби в ОВС на думку як першокурсників (58,3%) так і курсантів другого курсу (64,7%) є проходження практики та стажування на посаді. Не менш значимими вони вважають якості особисті, мотивацію до служби та спрямованість курсанта, у 58,3% першокурсників і 29,4% другокурсників ця категорія займає друге рейтингове місце.

Таким чином, аналізуючи отримані результати ми бачимо що курсанти першого курсу у розумінні специфіки майбутньої професії правоохоронця більше ніж курсанти другого курсу демонструють власну необізнаність. Для курсантів другого курсу характерним є усвідомлення можливості виникнення труднощів у професійній діяльності та необхідності самовдосконалення та саморозвитку у їх подоланні.

Шелег Л.С.,
практичний психолог Психологічного
центру ЛСК

МЕТОДИ КОРЕКЦІЇ ПСИХОСОМАТИЧНИХ РОЗЛАДІВ У ПРАЦІВНИКІВ МІЛІЦІЇ

Як засвідчує наш практичний досвід, ефективними методами корекції психосоматичних розладів є рефлексотерапія та тілесно-орієнтована психотерапія.

Рефлексотерапія – вплив на біологічно активні точки тіла. Ефективність такого комплексу проявляється в зміні психоемоційного стану, внаслідок чого підвищуються адаптивні можливості організму. Під впливом рефлексотерапії організм переходить на енергетично більш вигідні шляхи підтримки сталості внутрішнього середовища. Спостерігається поліпшення загального стану, підвищення працездатності, зниження втоми, зменшується кількість простудних захворювань.

Розрізняють дві специфічних області застосування рефлексотерапії: 1) рефлексопрофілактика і реабілітація втоми і перевтоми – використовується як засіб відновлення спеціальної і загальної працездатності; 2) рефлексопрофілактика професійного стресу шляхом підвищення адаптивних можливостей організму.

Рефлексотерапія відіграє важливу роль, оскільки дозволяє впливати на глибинні рівні психофізіологічної організації людини. Психічна травматизація відбувається тоді, коли стресогенна подія впливає саме на ці глибинні психічні структури. Через пережиту екстремальну ситуацію може втратитися базове почуття захищеності і довіри до навколишнього світу, основа якого закладається в дитинстві – багато в чому завдяки тілесному контакту з дорослими. Тому тілесний контакт може «повернути» людину до досвіду дитячого років і допомогти відновити глибинне відчуття надійності, стабільності і підтримки. У такий спосіб переборюється емоційна відчуженість, зростає здатність до емоційно-близьких відносин з іншими людьми.

Доцільно також навчити особовий склад деяким прийомам масажу й активно заохочувати його повсякденне застосування в підрозділі. При участі психолога чи навченого інструктора можливе також використання декількох вправ групової тілесно-орієнтованої психотерапії. Найбільш ефективним буває комплексний вплив, коли після фізичних вправ виконується масаж, потім проводиться сеанс довольного розслаблення, а потім – тілесно-орієнтована психотерапія.

Оволодіння основними навичками масажу корисне для будь-якої людини і може бути рекомендоване для всього особового складу практичних підрозділів. Це важливо не тільки тому, що масаж впливає на організм і допомагає процесам релаксації. Тілесний контакт між людьми сприяє формуванню емпатії, почуттю емоційної спільності, подоланню відчуженості, самотності в спілкуванні. Якщо масаж стане повсякденною практикою, працівникам буде легше розуміти один одного, ділитися своїми переживаннями, вони будуть відчувати значну емоційну підтримку.

Після напруженого, насиченого інтенсивними емоціями робочого дня рекомендується проводити загальний масаж кінцівок і спини, особливу увагу приділяючи паравертебральній (хребцевій) області. Рухи при масажі здійснюються по ходу току крові у напрямі до найближчих лімфатичних вузлів. Наприклад, руки масажуються від кінчиків пальців до ліктьового суглоба, від ліктьового суглоба до пахової западини, де розташовані лімфатичні вузли (їх масажувати не можна!). Такі ж вузли знаходяться в підколінній ямці, в області паху. Ноги масажуються від пальців до колінного суглоба (до підколінних вузлів), від колінного суглоба до пахових вузлів. Колінний суглоб можна масажувати після масажу стегна і гомілки. Грудну клітку масажують від грудини в сторони – до пахових западин; спину – від хребта в сторони; попереk і крижову область – нагору й у сторони, до пахових вузлів; шию – від межі волосяного покриву вниз, до спини, ключиць і пахових западин. Під час масажу все тіло потрібно максимально розслабити.

Ми з обережністю ставимося до можливостей нейролінгвістичного програмування (НЛП) для оптимізації функціонального стану організму, хоча в літературі зустрічається, навіть, думка, про використання класичного гіпнозу для моделювання стану підвищеної психічної готовності до дії, з реалізацією такого стану в постгіпнотичному періоді. По-перше, технологія НЛП потребує поглибленої підготовки, якої практичні психологи системи МВС України не отримують. По-друге, такий транс є зміненим станом свідомості особливої природи, і ми не маємо доказів, що його переживання адекватні професійним ситуаціям. По-третє, проведені дослідження свідчать про досить низький рівень

навіюваності працівників міліції, отже – вони з пересторогою будуть сприймати саму процедуру. І, нарешті, механізми впливу при застосуванні НЛП дотепер до кінця не вивчені, тому його застосування навіть при індивідуальній роботі може викликати непередбачені наслідки.

Перераховані методи бажано доповнювати психологічним впливом у процесі психологічного тренінгу.

Специфічними рисами тренінгів, що застосовуються для корекції психосоматичних розладів працівників міліції, є:

спрямованість на психологічну допомогу учасникам групи в саморозвитку, при цьому така допомога надходить не тільки від тренера, але й від самих учасників;

наявність більш-менш постійної групи (від 7 до 10 осіб), що періодично збирається на зустрічі;

акцент на взаєминах між учасниками групи, що розвиваються й аналізуються в ситуації «тут і тепер»;

атмосфера свободи спілкування між учасниками та клімат психологічної безпеки.

поліпшення суб'єктивного самопочуття і зміцнення психічного здоров'я;

розвиток самосвідомості учасників для корекції чи попередження емоційних порушень на основі внутрішніх і поведінкових змін;

сприяння процесу особистісного розвитку, реалізації творчого потенціалу, досягненню оптимального рівня життєдіяльності, відчуттю комфорту.

Шелепова М.А.,

кандидат педагогических наук, начальник кафедры кадрового, морально-психологического и информационного обеспечения деятельности ОВД;

Петрова А.С.,

кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры кадрового, морально-психологического и информационного обеспечения деятельности ОВД. Тюменский институт повышения квалификации сотрудников МВД России

ФОРМИРОВАНИЕ ПАТРИОТИЗМА У СОТРУДНИКОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

На современном этапе развития России, как никогда раньше велика роль духовности и патриотизма. Невозможно создать гражданское общество обновленной России без воспитания у молодежи чувства долга,

следования нравственным нормам, не приобщив ее к духовным ценностям.

Патриотизм - одна из самых основных высших духовных ценностей, которая уходит корнями в историю, культуру, экономику и политику конкретного народа и государства и его цель - формирование нравственных и психологических качеств, обеспечивающих осознанное стремление личности к патриотической деятельности во благо отечества, государства и народа. Человек не рождается патриотом, наделенным патриотическим сознанием, мужеством, героизмом и отвагой, чувством верности традициям государства, гражданином которого он является. Все эти черты формируются укладом жизни в обществе, целенаправленностью воспитательной работы.

Формирование патриотизма - одно из важных направлений воспитательной работы с личным составом органов внутренних дел. Очевидно, только при условии наличия у сотрудников высоких профессионально-нравственных качеств, благоприятного морально-психологического климата в коллективах органов внутренних дел возможно эффективное выполнение служебно-боевых задач.

Для становления личности сотрудника органов внутренних дел - гражданина и патриота России - необходимо систематическое воздействие на его сознание и чувства, патриотическое воспитание должно быть направлено на формирование и развитие личности, способной выполнять обязанности в мирное и военное время. Патриотическое воспитание сотрудников органов внутренних дел, слушателей образовательных учреждений МВД России способно формировать их готовность честно и добросовестно служить Отечеству и Закону, быть верными Присяге, достойно выполнять поставленные задачи по обеспечению правопорядка и общественной безопасности в стране, а для этого необходимо: создание и совершенствование механизма, обеспечивающего эффективность системы патриотического воспитания личного состава органов внутренних дел; формирование патриотических чувств, сознания у сотрудников органов внутренних дел и слушателей образовательных учреждений МВД России на основе исторических ценностей и представления о роли Российского государства в мире; развитие чувства гордости за свою страну, за принадлежность к профессии защитника правопорядка, воспитание сотрудника, как гражданина и патриота Родины, способного встать на защиту государственных интересов, прав и законных интересов ее граждан; развитие комплекса нормативного, правового и организационно-методического обеспечения функционирования системы патриотического воспитания личного состава; участие в реализации мероприятий

патриотического воспитания. Патриотизм оказывает влияние на качественное выполнение сотрудниками конституционных обязанностей, позволяет избежать ошибок и добиться желаемых результатов, способствует совершенствованию правоохранительной деятельности.

Именно с патриотизмом в первую очередь связано формирование мировоззрения личности сотрудника органов внутренних дел, все формы жизнедеятельности, все способы самораскрытия, так как патриотизм в воспитательном процессе уже сам по себе является мобилизационно-побудительной силой, которая заключается в том, что любовь к Родине вдохновляет и побуждает сотрудников на достижение значимых успехов в профессиональной деятельности, особенно в экстремальных ситуациях, а регулятивно-оценочная функция патриотизма является мерилем профессиональной оценки и самооценки.

Центрами работы по героико-патриотическому воспитанию сотрудников являются музеи истории органов внутренних дел. В музеях особое внимание уделяется экспозициям о сотрудниках, проявивших героизм, самоотверженность, мужество в борьбе с преступностью, защите прав и безопасности граждан. На базе музеев проводятся плановые занятия со слушателями образовательных учреждений, учебных центров системы МВД России. Регулярно проводятся торжественные ритуалы принятия Присяги, вручение погон, табельного оружия. Как правило, все вновь принятые на службу сотрудники посещают музеи и комнаты боевой славы органов внутренних дел, знакомятся с экспозициями, встречаются с ветеранами. Эта практика должна сохраниться и получить дальнейшее распространение.

Формированию личной сопричастности молодых сотрудников МВД с героическим прошлым Отечества, с памятью героев, погибших на боевом посту, служат участие личного состава в открытии мемориальных досок, памятников, в работе по их строительству и ремонту; проведение ставших традиционными во всех регионах страны торжественных ритуалов у памятных обелисков и мемориалов; поддержание в надлежащем виде и порядке мест захоронения и оград, памятников на могилах погибших товарищей; оказание помощи и поддержки семьям погибших.

Большое воспитательное значение приобрело создание в подразделениях органов внутренних дел специально оборудованных комнат воспитательной работы с наглядно представленными элементами государственной символики (герб, флаг, гимн), текстами Присяги, Кодекса чести, символики органов, подразделений и служб внутренних дел и внутренних войск МВД России. В обязательную практику деятельности органов внутренних дел входят торжественные ритуалы

посвящения в сотрудники, вручения дипломов и удостоверений, погон, оружия, принятия Присяги, чествование героев, проводы на пенсию и др. с участием руководителей, ветеранов и членов семей.

Для достижения указанных целей предусматривается решение определенных задач, а именно совершенствование механизма, обеспечивающего эффективность системы патриотического воспитания личного состава органов внутренних дел; формирование патриотических чувств у сотрудников органов внутренних дел края и слушателей образовательных учреждений МВД России, сохранение и развитие чувства гордости за свою страну, за принадлежность к профессии защитника правопорядка; воспитание у сотрудников органов внутренних дел активной гражданской позиции и патриотизма, способности встать на защиту государственных интересов России, прав и свобод граждан; развитие комплекса организационно-методического обеспечения функционирования системы патриотического воспитания личного состава; участие в реализации мероприятий Всероссийского уровня, заложенных в государственную программу патриотического воспитания граждан Российской Федерации.

Штанько Н.А.,
психолог ННПП НАВС

МЕТОДИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩИХ ЯКОСТЕЙ КЕРІВНИКА ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

На сучасному етапі становлення професійної підготовки керівного складу ОВС різних рівнів, особливого значення набуває питання не просто навчання як процесу передачі знань та умінь, а формування різнобічно розвинутої особистості майбутнього керівника.

Це передбачає цілеспрямований та систематичний вплив на особистість з метою розвитку професійно важливих якостей, формування комунікативної компетентності, емоційної стійкості, пізнавальної та мотиваційної сфер. Адже це є умовою формування не лише професіонала, а фахівця, здатного до саморозвитку, самовдосконалення творчого вирішення управлінських завдань, які поставатимуть у його професійній діяльності.

З огляду на це, актуальною стає потреба використання в навчальному процесі освітніх закладів сучасних методів та технологій розвитку провідних особистісних сфер майбутнього фахівця: мотиваційної, пізнавальної, комунікативної та емоційної.

В даний час в педагогічній психології існує ціла низка методів, спрямованих як на вивчення, так і на подальший розвиток цих провідних сфер особистості. Впровадження цих методів у навчально-виховний процес є важливою передумовою оптимізації та модернізації освітнього процесу.

Поняття професійно важливих якостей впровадив у вітчизняну психологію В.Д.Шадриков, який розумів їх як такі індивідуальні якості суб'єкта діяльності, що впливають на ефективність роботи і успішність практики.

Професійні якості є одним із найважливіших чинників професійної придатності, вони не тільки характеризують певні здібності, але й органічно входять до їх структури, розвиваючись у процесі навчання й практичної діяльності.

Визначення й оцінка професійних якостей мають велике психодіагностичне значення, вони суттєво впливають на результати діяльності, тому їх слід враховувати під час професійного відбору. Під час вивчення професійних якостей слід враховувати, що деякі з них можуть бути (придатними) й відносно стабільними (наприклад, типологічні властивості нервової системи), інші навпаки підлягають розвитку й тренуванню (певної психічної якості). Тому спеціально спрямоване формування й удосконалення таких професійних якостей і їх корегування (тренування) можуть активно проводитися під час підготовки до майбутньої діяльності.

Одними з головних завдань під час розвитку професійно важливих якостей є:

- формування мотиваційної спрямованості;
- формування комунікативної компетентності;
- підвищення емоційної стійкості;
- розвиток організаторських (лідерських) здібностей;
- розвиток пізнавальної сфери.

Ефективного керівника характеризує, передусім, висока та стійка мотивація досягнення, що виявляється у постановці нових цілей, прагненні до успіху, досягненні високого соціального статусу, визнання.

Методами вивчення мотивації особистості є: мотиваційний тренінг, ділова гра, групова дискусія, індивідуальний формуючий експеримент, метод «мозкової атаки» і т.д.

Формування комунікативної компетентності можливе за допомогою тренінгу ділового спілкування. Ділова бесіда виконує такі функції як стимулювання ділової активності, підтримка ділових контактів, спільний пошук, обґрунтування та розробка ідей. Вона є найбільш сприятливою, і найчастіше, єдиною можливістю переконати

співрозмовника в обґрунтованості своєї позиції, що досить важливим для керівника.

Підвищення емоційної стійкості можливе при використанні тренінгу емоційної стійкості, а саме вміння застосовувати прийоми швидкого усунення емоційної напруги, стресу, такі як: техніка нервово-м'язової релаксації, метод зниження чутливості до емоційно напружених ситуацій (десенситизації), прийом відволікання уваги від тривожних, неприємних переживань. Також ефективними є методи самонавіювання, само-переконання, тренінги неконфліктного спілкування, тренінги впевненості.

Розвиток організаторських здібностей передбачає використання цілої низки тренінгів, спрямованих на удосконалення майстерності спілкування та опрацювання управлінських позицій. Це і використання таких методів як:

- метод «кейс-стадіз» (опис ситуацій прийняття рішень керівником, їх аналіз учасниками тренінгу);

- метод ролей (проблемна ситуація не обговорюється як в методі «кейс-стадіз», а розігрується учасниками тренінгу);

- метод баскетбольного кошика (учасники аналізують велику кількість рішень прийнятих керівником за певний проміжок часу, оцінюють їх якість, доцільність і т.ін.)

Розвиток пізнавальної сфери передбачає застосування програми вправ, спрямованих на розвиток елементів пізнавальної діяльності працівників ОВС, які сприяють її ефективності в швидкоплинних оперативних ситуаціях, а саме: методи розвитку спостережливості (тренування сенсорної чутливості (аудіальної, візуальної, кін естетичної, нюхової), самоконтролю уваги, недопустимості відволікань, розслаблень); методи розвитку професійної пам'яті (тренінги на запам'ятовування в екстремальних умовах, тренування у запам'ятовуванні облич, цифр, словесних портретів, розмов, адрес і т.ін.).

Отже, через розвиток особистісних і професійних якостей, через набуття спеціальних знань і вмінь, придбання позитивного педагогічного й управлінського досвіду, виконання спеціальних завдань, формування індивідуального стилю керівництва, розвиток організаційної культури відбувається процес професійного становлення керівника.

Аналіз методів розвитку професійно значущих якостей керівника зводиться до використання тренінгових технологій навчання і наштовхує на думку про важливість такої форми роботи. Тому доцільною є розробка спеціальних програм в процесі підготовки керівної ланки, націлених на особистісний і професійний розвиток керівника.

Ярема Н.Ю.,

кандидат психологічних наук, викладач
кафедри юридичної психології НАВС

ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНО-МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ОВС В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ

Професіоналізація особистості є традиційно актуальною проблемою у психології. В цьому процесі має враховуватися не тільки вузькопрофесійний, а й особистісний розвиток. Актуального значення набуває проблема ціннісно-мотиваційного компоненту особистості.

Динаміка ціннісно-мотиваційної сфери виступає одним з найбільш важливих психологічних механізмів формування особистості. Вона є механізмом саморегуляції поведінки, вибору життєвих цілей людини. Потреба у визначенні особистісних цінностей, пріоритетів і сенсу життя виникає у кожної людини. Розвиток особистості і формування шкали життєвих цінностей визначається очікуваннями сім'ї і суспільства, цінностями та ідеалами, що пропонуються їй, завданнями, які стоять перед нею в різні вікові періоди.

Для дослідження ціннісно-мотиваційної сфери працівників ОВС нами було використано наступні методики: "Ціннісні орієнтації" (М. Рокіч), "Потреба в досягненні" (Ю. М. Орлов), "Мотивація успіху та боязнь невдачі" (А. А. Реан), "Когнітивна орієнтація (локус контролю)" (Дж. Ротгер), "Діагностика мотиваційної структури особистості" (В. С. Мільман). Контингентом емпіричного дослідження стали працівники Староміського РВ ВМУ МВС України, курсанти перших курсів факультету внутрішніх військ (юристи, психологи) і психологічного факультету ННІПКГБПС Київського національного університету внутрішніх справ у кількості 113 осіб.

В результаті застосування порівняльного аналізу емпіричних даних (критерій Т Стьюдента) отримані значимі розбіжності у показниках респондентів, розподілених для аналізу за різними критеріями.

Так, в залежності від стажу роботи (t крит.=2,01 при $p=0,05$), виявлено, що працівники, що мають більший стаж відзначають значущими вихованість в поведінці (-2,18), потребу у досягненні (-2,69), тоді як молоді працівники зорієнтовані на прояв сміливості у відстоюванні власної думки (2,22), що можна пояснити несформованістю професійної позиції останніх та необхідністю знаходження власної ніши в структурі стосунків.

Дільничні інспектори (t крит.=2,11 при $p=0,05$) схильні до прояву більшої критичності до недоліків у себе й інших ніж слідчі (-3,99) та

працівники служби карного розшуку (-2,38), що обумовлюється індивідуальним характером професійної діяльності перших. Мотивація їх активності зорієнтована на життєзабезпечення (4,10).

Працівники керівної ланки (t крит.=2,01 при $p=0,05$) проявляють меншу потребу у прив'язаності (2,93), вони більше зорієнтовані на пізнання (-2,34), розвиток (-2,48) та суспільне визнання (-3,12), більшої значимості приділяють дисциплінованості (-3,45) у поведінці, і меншого значення надають комфортності існування (-2,55). Саме ці показники власне і забезпечують можливість ефективного виконання професійних обов'язків, пов'язаних з управлінською діяльністю.

Перебування респондентів на різних етапах процесу професіоналізації теж виявило певні особливості у проявах досліджуваних показників, що викликають наукове зацікавлення.

Так, при порівнянні емпіричних даних практичних працівників та курсантів (t крит.=1,98 при $p=0,05$), виявлено, що для працівників потреба у цікавій роботі має більш вагоме значення (-2,86), тоді як курсанти більше зорієнтовані на пізнання (2,01), виявляють більшу потребу у прагненні до свободи (2,29) та впевненості у собі (2,35), що цілком логічного пояснення набуває у зв'язку з особливостями провідної діяльності для респондентів. Окрім зазначеного, для працівників відіграють значущу роль, а також забезпечують реалізацію потреби в ефективності у справах (-2,14) акуратність і порядок у справах (-2,13). В мотиваційній структурі особистості прагнення до комфорту (-4,16), життєзабезпечення (-2,48), соціального статусу (-4,24) та спілкування (2,16) у курсантів більш виражене, що обумовлюється віковими особливостями.

При виявленні значимих розбіжностей у показниках курсантів різних факультетів (t крит.=2,02 при $p=0,05$), констатується що для курсантів психологічного факультету потреба у щасливому сімейному житті (-2,17) та у творчій активності (2,86) більш виражена ніж у курсантів військово-психологічного факультету, тоді як високі запити в житті більш характерні для курсантів військово-психологічного напрямку підготовки (2,65). Виявлені розбіжності можна пояснити статевою ознакою досліджуваних груп (69,3% від загальної кількості опитуваних в навчальному підрозділі психологічного факультету складають дівчата, а серед курсантів військово-психологічного напрямку представлені лише хлопці).

Курсанти психологічного факультету у порівнянні з курсантами військового факультету (юристи) (t крит.=2,02 при $p=0,05$) проявляють більш виражену потребу у прив'язаності та коханні (-2,40), вони більше зорієнтовані на творчу активність (3,12), соціальну корисність (2,43) та

спілкування (3,08). Це також можна пояснити статевою ознакою складу досліджуваних груп, а також особливостями майбутнього фаху.

Слід зазначити, що проведене дослідження мало пошуковий характер, і надало можливість виявити деякі специфічні особливості ціннісно-мотиваційної сфери працівників ОВС в залежності від етапу професіоналізації та характеру фахової діяльності. Отримані результати підтверджують актуальність заявленої проблеми, а також передбачають продовження більш змістовних та глибоких наукових досліджень в обраному напрямі.

Ятчук М.С.,

Ірпінський виправний центр УДПтСУ
в м. Києві та Київській області (№132)

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ МОЛОДШИХ ІНСПЕКТОРІВ ВІДДІЛУ НАГЛЯДУ І БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Працівники Державної пенітенціарної служби України (молодші інспектори відділу нагляду і безпеки) у процесі проходження служби зазнають певних особистісних змін, як позитивних (набуття професійної майстерності), так негативних – внаслідок професійної деформації. У директивних документах Державної пенітенціарної служби України акцентовано увагу на профілактиці професійної деформації співробітників кримінально-виконавчої служби України, всебічному розвитку особистості, самовдосконаленні, а також на формуванні та розвитку професійно важливих якостей особистості, професійної спрямованості працівників. Саме мотивація є важливою для попередження та профілактики негативних змін особистості у процесі служби, прагнення до самовдосконалення.

У юридичній психології окремі аспекти мотивації особистості працівників органів внутрішніх справ України досліджували Н. Є. Афанасьева, Н. І. Ковальчишина, Я. В. Мацегора, Г. В. Попова та ін. Проте питання особливостей мотивації молодших інспекторів відділу нагляду і безпеки Державної пенітенціарної служби України розроблені недостатньо, що й зумовило вибір теми нашого дослідження.

В емпіричному дослідженні взяли участь молодші інспектори відділу нагляду і безпеки Ірпінського виправного центру управління Державної пенітенціарної служби України в м. Києві та Київській області (№132). Загальна кількість вибірки становить 27 осіб.

Основою нашого дослідження стала діагностика рівня мотивації досягнення, за методикою «Мотивація до успіху» та вивчення загальної професійної мотивації, за методикою «Мотивація професійної діяльності» (К. Замфір в модифікації А. Реана).

Дослідження рівня мотивації молодших інспекторів відділу нагляду і безпеки, за методикою «Мотивація до успіху», дало можливість констатувати, що переважає середній рівень мотивації до досягнення цілі (55,6 % осіб). Ще 33,3 % опитуваних мали високий рівень мотивації до успіху, 7,41 % осіб мали дуже високий рівень мотивації до досягнення цілі, 3,7 % – низький рівень мотивації.

Вивчення професійної мотивації, за методикою «Мотивація професійної діяльності» (К. Замфір в модифікації А. Реана), дало змогу виявити осіб з домінуючою внутрішньою мотивацією, зовнішньою позитивною та зовнішньою негативною.

Так, 29,6 % молодших інспекторів є внутрішньо позитивно мотивованими до професійної діяльності (мотивує сама діяльність). Для них цінністю є задоволення від процесу та результату праці, можливість найбільш повної самореалізації саме у цій діяльності.

Ще у 55,6 % домінуючою є зовнішня позитивна мотивація (мотивують зовнішні обставини). Для них цінністю є грошовий зарібок, прагнення до просування по службі та потреба у визнанні.

14,8 % працівників мають несприятливий мотиваційний комплекс, домінуючою є зовнішня негативна мотивація. Для них цінністю є прагнення уникнути критики та можливих покарань.

На нашу думку, доцільним є активація, стимулювання мотивації та формування внутрішньої позитивної професійної мотивації молодших інспекторів відділу нагляду і безпеки кримінально-виконавчої служби.

Висновки: 1) для молодших інспекторів відділу нагляду і безпеки кримінально-виконавчої служби України характерним є середній рівень мотивації до досягнення цілі;

2) домінуючою в професійній діяльності молодших інспекторів є зовнішня позитивна мотивація;

3) необхідним є здійснення спеціальної роботи щодо активації мотивації молодших інспекторів пенітенціарної служби України.

Отримані результати вказують на необхідність розроблення тренінгів спрямованих на стимулювання мотивації молодшого начальницького складу пенітенціарної служби України та вивчення особливостей мотивації у осіб середнього та старшого начальницького складу.

СЕКЦІЯ 5 ГРОМАДСЬКА ДУМКА: ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ

Баранова С.В.,

кандидат психологічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
лабораторії психології політико-
правових відносин ІСПП НАПН
України

МІСЦЕ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У ПОЛІТИКО-ПРАВОВОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДІ

Проблема особистісної відповідальності в умовах соціокультурної нестабільності, яка проявилась в нашій країні зараз, є першочерговою. Саме сьогодні для кожної людини в нашій країні ключовими стали питання: хто я?, громадянином якої держави я є?, за кого я несу відповідальність й перед ким?, що в моїх силах?, що я можу на своєму місці зробити для майбутнього? – на які потрібно мати відповідь, перш за все, для самого себе. Запізненість з визначенням по цих питанням в сучасних темпах розвитку подій й суспільств може обійтися у ціну (як нам показує сучасність) несумісну з життям.

Виховання молоді завжди пов'язувалося з майбутнім країни. Сьогодні основною задачею постає політико-правове виховання молоді, проявом якого буде чітка громадянська позиція й відповідальність кожного члена суспільства. Особливості поважного, толерантного ставлення особистості до іншого, до закону, до національних традицій, культури й релігії, являють собою основу існування демократичного суспільства.

Ключовим аспектам формування відповідальності особистості приділяли увагу у всі часи. Спадщина філософів і літераторів, мислителів Г. Ващенко, Г.С. Сковороди, Т.Г. Шевченка, І.Я. Франка, В.О. Сухомлинського, праці психологів Г.С. Костюка, О.М. Леонтьєва, С.Л. Рубінштейна, сучасних українських науковців І.Д.Беха, М.Й. Боришевського, І.С.Булах, О.Є.Гоменюк, О.В. Киричука, С.Д. Максименка, М.І. Пірен, М.В.Савчина, О.П. Саннікової, В.С. Сідака, Л.А.Снігур, О.В. Сухомлинської, В.А. Семиченко, В.О. Татенка, Т.М. Титаренко, О.Я. Чебикіна, Н. В. Хазратової, Т.С. Яценко складають основу сучасних психологічних досліджень особливостей відповідальності особистості. Видатні митці написали томи мудрих книг, сказали «що таке добре, а що погане», виявили яким повинна бути

людина й що для цього потрібно. Однак, незважаючи на широкий спектр теоретичних підходів, основне питання у процесі формування відповідальності: чому в одних й тих же умовах одна людина приймає власну відповідальність й несе її, а інша, ні – остається нерозв'язаним.

Політико-правове виховання, за академіком Сідаком В.С. — це формування у молодих людей правосвідомості та правослухняної поведінки, а також належного патріотичного гарту. Адже виховання поваги до Конституції, законів держави є водночас вихованням поваги до самої держави, що можна розглядати як органічну складову громадянського виховання.

Людина стає відповідальною, як зазначає М. В. Савчин, в реальних життєвих ситуаціях та обставинах. Це передбачає включення механізмів індивідуального смислоутворення у процесі прийняття обов'язку. Молодь, як ніхто інший, є чутливою і піддатливою до формування, тому політико-правове виховання має обов'язково посилюватися наочними прикладами — до безкінечності, доки не відкладеться на рівні підсвідомого. Як це відбувається, можливо відобразити у перефразованому прислів'ї «чисто не там де метуть, а там де не сміять», тому «відповідально не там де покладають, а там де несуть відповідальність самі». Значною рисою до індивідуальності відповідального ставлення, на наш погляд є висловлювання радянського письменника Фазіля Іскандера, який зі східною мудрістю казав, що «людина червоніє сама по собі». Таким чином, робимо висновок, що відповідальність є суто персональною якістю й відчувати її можливо якщо людина самостійно вирішує за що або кого й перед ким вона відповідає. Головною умовою формування цього вміння є наглядний приклад найближчого оточення.

Події, які відбуваються у нашій країні, як раз надають нам велику кількість яскравих прикладів відповідального ставлення і міцної громадянської позиції простих пересічних громадян України, які професійно й відповідально ставляться до власних обов'язків й уболівають за власну країну. Особливим зразком буде стояти подвиг Небесної Сотні, хто ціною власного життя дав Україні шанс на майбутнє. Ці люди не мали ані зброї, ані засобів захисту, але вони вирішили для себе, що саме вони несуть відповідальність за власних дітей, за країну, за їх майбутнє майже перед самими собою і Господом.

Інший приклад продемонстрував командир бригади тактичної авіації імені Олександра Покришкіна у Бельбекі, полковник Юрій Мамчур, який відмовився здати частину військової технічної авіації військовим без опізнавальних знаків. Він без зброї провів підрозділ крізь

постріли «зелених чоловічків» на робочі місця. Юрій Мамчур відповідально ставиться до власної роботи.

Окрема повага команді українського тральщика «Черкаси», який кілька днів, в умовах відсутності підтримки й чітких розпоряджень з боку командування намагався звільнити фарватер для виходу 5-ї бригади надводних кораблів ВМС України з озера Донузлав, які були заблоковані. Можемо зробити висновок, що команда тральщика «Черкаси» демонструє міцну громадянську позицію й відповідально ставиться до професійних обов'язків. Таких прикладів безліч, й ми приносимо вибачення, що за браком обсягу тез не можемо перерахувати усіх прикладів відповідального ставлення у політико-правових відносинах.

Гребенюк М.О.,

викладач кафедри психології та педагогіки ННІПП НАВС

ПРАВОВИЙ НІГЛІЗМ ЯК РІЗНОВИД ДЕФОРМАЦІЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ ПІДЛІТКІВ

На сьогоднішній день проблема правопорушень, скоєних підлітками та молоддю є досить складною і актуальною. Не дивлячись на значну роботу, що здійснюється правоохоронними органами по зниженню показників злочинності серед неповнолітніх, її кількісні характеристики продовжують зростати, несучи суттєвий негативний характер на життєдіяльність суспільства. Актуальність дослідження даної проблеми обумовлена по-перше саме зростанням показників підліткової злочинності, а по-друге – психологічними особливостями категорії правопорушників.

Враховуючи той факт, що злочин є своєрідним проявом суті певної особистості – суттєву небезпеку для суспільства несе саме особистість, що його здійснює. Тому варто концентрувати увагу не стільки на злочині (як результаті злочинної діяльності особистості), скільки на особистості злочинця, його соціально-психологічних характеристиках.

На сучасному етапі розвитку нашої країни дуже яскраво можна спостерігати суттєві деформації правосвідомості громадян, в тому числі і молоді. Деформація правосвідомості є своєрідним перекручуванням, "руйнуванням" позитивних ідей, установок, почуттів та переконань.

Загалом правосвідомість відображає систему правової дійсності в поглядах, теоріях, концепціях, почуттях, уявленнях людини про право, його місце і роль у забезпеченні свободи особи та інших

загальнолюдських цінностей. При деформації цієї системи відбуваються істотні негативні зрушення в свідомості особистості.

Основними видами деформації правосвідомості прийнято вважати: *правовий інфантилізм* – несформованість, недостатній рівень правових знань за особистої впевненості у власній високій професійній юридичній підготовці; *правовий дилетантизм* – вільне поводження із законами або з оцінками юридичної ситуації не через корисливі мотиви, а через недбалість ставлення до юридичних цінностей; *правовий ідеалізм* – гіпертрофоване уявлення про роль юридичних засобів при вирішенні соціально-економічних, політичних та інших завдань; *правовий нігілізм* – заперечення соціальної цінності права, свідоме ігнорування вимог закону, різко критичне ставлення до вимог дотримання права та поваги до нього.

Таким чином, правовий нігілізм є деформований стан правосвідомості особи (суспільства, групи), який характеризується усвідомленим ігноруванням вимог закону, цінності права, зневажливим ставленням до правових принципів і традицій. Виключаючи злочинний намір (оскільки ігнорування закону зі злочинною метою є самостійною формою деформації правосвідомості), разом з тим, правовий нігілізм часто породжує правопорушення, у тому числі і кримінальні злочини.

В українському суспільстві правовий нігілізм є своєрідним результатом деформації сучасної правової свідомості населення. Постійні зміни правового регулювання країни, на фоні економічних і соціальних перетворень; непорядкованість законодавства, його нестабільність і суперечливість; низька правова культура; слабкість механізму приведення в дію прийнятих законів; правова незабезпеченість суспільства, нерівність перед законом – все це стало основними причинами прояву правового нігілізму в Україні.

Тобто, враховуючи сукупність історичних і сучасних фактів, що обумовлюють правовий нігілізм, можна сказати, що сучасна ситуація в країні склалась таким чином, що дійсність перекоонує частину підлітків у «доцільності» правового нігілізму; у тому, що порушувати закон вигідніше, ніж дотримуватися його.

Для зміни такої ситуації і відновлення в свідомості молодого покоління істинності і доцільності правових норм, їх корисності, а також для формування високого рівня його правосвідомості необхідно:

1. Привести всю правову систему у відповідність, шляхом стабілізації та налагодження її ефективності; налаштування державної дисципліни задля гарантування одноманітності в регулюванні суспільних відносин та надійності додержання права.
2. Зміцнювати законність та забезпечення виконання права, шляхом удосконалення системи правоохоронних органів та

правозастосовчої діяльності; підвищувати стабільність правопорядку, що, в свою чергу, буде сприяти й подоланню недовіри населення до правоохоронних органів.

3. Здійснювати цілеспрямовану та всебічну правову освіту підлітків та молоді, формуючи та підвищуючи рівень їх правосвідомості.

4. Підвищувати якість професійної освіти фахівців в галузі права.

5. Проводити систематичну роботу з розвитку правової культури, як на загальнодержавному рівні, так і на особистісному кожного громадянина.

Гурак Р.В.,

проректор з фінансово-правових питань
Європейського університету

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ВЧЕННЯ СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ

Політико-правова ідеологія Стародавньої Греції формувалась у перманентному процесі розкладу міфології та виокремлення відносно самостійних форм суспільної свідомості. На відміну від інших стародавніх країн, в античній Греції розвиток цього процесу мав свої характерні особливості.

Політико-правова теорія та вчення поступово виокремились як самостійна галузь філософії. До її світогляду входили всі форми теоретичної свідомості – натурфілософія, теологія, етика, політико-правова теорія тощо. Політико-правові вчення Стародавньої Греції склалися в результаті складних і доволі суперечливих взаємодій політичної ідеології з іншими формами суспільної свідомості.

В історії виникнення і розвитку давньогрецької політико-правової думки дослідники виділяють три періоди. Ранній період (IX–VI ст. до н. е.) був пов'язаний з часом виникнення давньогрецької державності. В той час спостерігалася помітна раціоналізація політико-правових вчень.

Другий період (V – перша половина IV ст. до н.е.) – час розквіту давньогрецької філософської та політико-правової думки. Вона знайшла свій вираз у вченнях Демокрита, софістів, Сократа, Платона та Аристотеля.

Третій період (друга половина IV–II ст. до н. е.) – період еллінізму, час початкового занепаду давньогрецької державності, потрапляння грецьких полісів під владу інших держав. Політичні погляди того часу представлені у вченнях Епікура, грецьких стоїків, Полібія.

Визнання законодавства, а не звичаю в якості основної форми правотворчості Стародавньої Греції супроводжувалося кодифікацією.

Збірники законів склалися в грецьких містах-державках, в тому числі і в Афінах наприкінці VII ст. до н.е. (Закони Драконта). Початок нової демократичної конституції в Афінах, що передбачав розроблену процедуру прийняття законів народним зборами, було закладено реформами Солона та Клісфена в VI ст. до н.е. У цих законах також передбачалося правило, згідно з яким законом вважається рішення народних зборів.

З ідеєю необхідності перетворення суспільних і політико-правових порядків на філософських засадах у VI–V ст. до н. е. виступив Піфагор. Висвітлюючи проблеми права, Піфагор і піфагорійці першими почали теоретичне розроблення поняття рівності, дуже важливого для розуміння ролі права як рівної міри в регулюванні суспільних відносин. Причому Піфагор чи не з перших започаткував власну школу, де його учні, вивчаючи закони та тогочасні філософсько-правові вчення, наслідували та розвивали ідеї та вчення свого учителя.

Платон був першовідкривачем у сфері філософського осмислення широкого комплексу політико-правових проблем, і розробка багатьох з них і в майбутньому відбувалася під впливом платонівських ідей. Його ідеї були в центрі уваги або мали визначальний вплив на формування політичних та правових поглядів ранньохристиянських та середньовічних авторів.

Таким чином, право як один з факторів становлення та розвитку громадянського суспільства не відразу досягло в епоху античності зрілості та досконалості. На ранніх етапах свого розвитку воно за рівнем юридичної техніки і ступенем розробки основних інститутів мало чимало подібності з правовими системами країн Стародавнього Сходу. Розвиток права в античній Греції здійснювалося в рамках окремих полісів, і рівень розвитку демократичних інститутів в окремих містах-державках знаходив своє відображення і у праві та його вивченні, або, якщо говорити по-сучасному, в юридичній освіті.

На зміну неписаними звичаям, тлумачення яких нерідко довільно здійснювалося світською чи грецькою аристократією, приходив закон, який має світський характер і виражений в письмовій формі. Право в античному світі, таким чином, постає у своєму чистому вигляді як авторитетний та обов'язковий регулятор полісного життя, позбавлений будь-якої містичної чи релігійної сили.

У грецьких містах-державках у громадян з дитячих років виховувалося повагу і навіть повагу як до законів, так і до встановлених в них полісної порядку. Сократ, зокрема, стверджував, що полісні закони надходять до розумного початку, а також пропагував дотримання законів усіма афінянами.

Правова освіта у Стародавній Греції вивчалася у комплексі філософських та політико-правових вчень, які на кожному етапі долучалися до комплексу таких знань. Тут були організовані перші школи, наприклад, Академія Платона, де учні могли освоїти низку вчень та наук, у тому числі й у сфері права.

Давидова О.В.,

кандидат психологічних наук доцент
кафедри юридичної психології НАВС

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ МІЛІЦІЇ

Прорахунки та недоліки в діяльності міліції, що викликають невдоволення громадян та значний суспільний резонанс, зростання злочинності ставить перед правоохоронними органами нові завдання, зумовлює потребу перегляду стратегічних напрямів їх діяльності, пошуку нових підходів до організації та здійснення охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю.

Важливими напрямками вирішення цієї проблеми є створення позитивного іміджу працівників міліції, підвищення готовності громадян брати участь у вирішенні правоохоронних проблем.

У науковому світі склалися різні думки щодо виникнення поняття «імідж» (від англ. Image). У загальному вигляді категорія «імідж» трактується як сформований у свідомості людей емоційно забарвлений образ когось-небудь або чогось-небудь, який має характер стереотипу.

Імідж організації, в тому числі й міліції, визначається як образ, що спеціально проектується в інтересах організації, ґрунтується на особливостях її діяльності, внутрішніх закономірностях, властивостях та достоїнствах, впроваджується у свідомість (підсвідомість) населення, а також відповідає його очікуванням та служить відмінністю даної організації від аналогічних. Імідж є інструментом досягнення тих цілей організації, що охоплюють головні напрямки її діяльності та орієнтовані на перспективу. Імідж організації завжди містить в собі різні характеристики, які відносяться до узагальненого образу члена даної організації.

Отже, імідж міліції визначається іміджем її працівників, і саме через їх імідж громадяни оцінюють всю організацію та складають уявлення про неї в цілому.

Суб'єктом побудови іміджу міліції є керівництво, персонал, організація (орган, підрозділ міліції). Загальним суб'єктом побудови

іміджу є працівник міліції, спеціальним суб'єктом - міністр внутрішніх справ України, його заступники, ДЗГ МВС України, редакції відомчих ЗМІ. Об'єктом побудови іміджу міліції є громадська думка про діяльність міліції.

Нажаль, як зауважують О.Л. Порфімович, О.М. Бандурка, В.С. Медведєв, В.О. Олефір, імідж працівника міліції України має досить негативне забарвлення.

На імідж працівника міліції та системи МВС в цілому постійно впливає низка факторів. Здебільшого науковці акцентують увагу на тих чинниках, які негативно впливають на імідж міліції: політизація ОВС, корумпованість, зловживання працівниками міліції службовим становищем та інші порушення дисциплінарного характеру; професійна деформація міліціонерів та суїциди в ОВС; недостатній рівень професіоналізму, низька культура поведінки і спілкування працівників міліції.

У контексті цієї проблеми на перше місце висуваються професійно-психологічні та моральні якості особистості правоохоронця, які й відіграють головну роль у створенні позитивного іміджу органів правопорядку в очах пересічних громадян і українського суспільства загалом.

Основними напрямками діяльності керівництва та персоналу ОВС щодо підвищення авторитету органів правопорядку серед населення слід визначити такі:

- забезпечення законності та підвищення професіоналізму персоналу правоохоронних органів;

- зміцнення дисципліни в органах та підрозділах внутрішніх справ;

- підвищення стресостійкості працівників у сучасних умовах несення служби;

- забезпечення мотивації до сумлінного виконання службових обов'язків;

- залучення на службу кваліфікованого персоналу, сприяння зниженню плинності кадрів;

- сприяння формуванню атмосфери взаємної поваги і соціальної відповідальності;

- гармонізація особистісних і громадських інтересів;

- створення умов для вироблення системи корпоративних цінностей та етики працівників міліції України;

- установлення нових критеріїв оцінки ефективності роботи персоналу ВС.

Формування іміджу — процес тривалий і складний. Це має стати одним із стратегічних напрямів реформування всієї системи правоохоронних органів узагалі і міліції насамперед.

Духневич В.М.,

кандидат психологічних наук, с.н.с.,
ст. наук. співробітник ІСППНАПН України

ДО РОЗУМІННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ СУТНОСТІ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ

В юридичній та філософській літературі при розгляді проблем правосвідомості можна зустріти поняття «політико-правова свідомість». Дійсно, правосвідомість діє в тісному зв'язку з політичною свідомістю як всередині держави, так і на міжнародному рівні. В літературі слушно відмічається, що «закріплення в юридичних актах, конституціях найважливіших почав політики держави, її інститутів, політичних прав і свобод громадян служить одним з показників того, що правосвідомість безпосередньо пов'язана з політичною свідомістю».

Проте незважаючи на наявність такого поняття як політико-правова свідомість (далі ППС), його визначення так і не наводиться, зміст і сутність не розкривається. З початку 2014 року лабораторією психології політико-правових відносин Інституту соціальної та політичної психології НАПН України розробляється проблема становлення ППС, робляться перші спроби конституювання цього поняття, його сутності та специфіки.

Загалом, в основі формування ППС вочевидь лежить конфігурування уявлень особистості про державу і право, причому саме конфігурування, оскільки специфіка ППС конкретної особи буде визначатися змістом конкретних уявлень цієї особи. Наразі поки що рано говорити про конкретний зміст ППС особистості (для цього потрібно щонайменше провести відповідні дослідження, з використанням насамперед якісних методів), проте вже зараз можна зробити припущення про те, що буде виступати основою для формування та розвитку ППС. З.Ф. Сіверс в якості такої основи пропонує розглядати політико-правові уявлення особистості та смислові простори політико-правової свідомості.

Загалом, політико-правову свідомість можна визначити як сферу суспільної чи індивідуальної свідомості, що включає знання права та розуміння політики, ставлення до права та політики, правової та політичної діяльності, відношення до суспільно-правових інститутів.

Сутнісні прояви, що супроводжують ППС можуть бути конкретизовані відповідно в сферах права та політики й держави.

Стосовно права феноменологія ППС проявляється, на нашу думку, через систему таких параметрів як: образ та уявлення про право; оцінки, образи та уявлення про суб'єктів права; відношення до права та правової системи держави; відношення до правових норм; ставлення до суб'єктів права та правової діяльності; уявлення та оцінки розподілу відповідальності між різними суб'єктами права та правових відносин; ставлення до правових авторитетів; мотиваційно-ціннісні уподобання; оцінки права та можливості реалізації власних прав, їх захисту та т.ін.; правова культура суб'єкта та суспільства в цілому; стереотипи, упередження, настанови відносно правової ситуації в державі та права в цілому; знання законів, своїх прав та обов'язків; навички вирішення складних неоднозначних правових ситуацій та колізій; досвід суб'єкта по відношенню до права; суб'єктивна культура вибору в правовій ситуації; навички та культура реалізації власних прав; оцінки можливостей реалізації права вибору в тій чи іншій правовій ситуації; правові оцінки ситуації вибору; довіра до органів права (правових інститутів) – МВС, СБУ, суди, прокуратура, армія; відношення (ставлення) до правових інститутів; типи організації суспільного життя, яким надається перевага; інші.

У сфері політики та держави ППС конкретизується в соціально-психологічних реаліях, що можуть бути досліджені за допомогою наступних параметрів: образ держави та уявлення про державну політику; оцінки, образи та уявлення про політиків; відношення до політичного устрою держави, оцінки можливості реалізації власних цілей в наявних політичних умовах в державі; відношення до політики загалом та оцінки державної політики; ставлення до політичних суб'єктів (політиків, політичних партій, громадських діячів тощо); уявлення та оцінки розподілу відповідальності між різними політичними суб'єктами в державі та між різними гілками влади; мотиваційно-ціннісні уподобання; оцінки внутрішньої та зовнішньої політики держави та їх впливу на рівень життя, оцінки можливості реалізації власних потреб у зв'язку з політикою держави та політичною ситуацією в країні; політична культура суб'єкта та суспільства в цілому; стереотипи, упередження, настанови відносно політичної ситуації; знання своїх можливостей, прав та обов'язків стосовно політики (вплив на прийняття державних рішень); навички участі в політичному житті суспільства, навички та культура дій в складних політичних ситуаціях; готовність до актуалізації протестної мотивації, загальний рівень незадоволеності; досвід суб'єкта по відношенню до політики; суб'єктивна культура прийняття рішення та вибору в політичній ситуації; оцінки можливостей реалізації права вибору в тій чи іншій політичній ситуації; оцінки ситуації вибору; довіра до політичних інститутів – Верховна рада, місцеві ради тощо; відношення

(ставлення) до політичних інститутів; типи організації суспільного життя, яким надається перевага; інші.

Очевидно, сутність ППС ще потребує уточнення і запропоновані переліки таких параметрів можна буде доповнювати.

Житник О.О.,
кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ ПРО ДІАЛЕКТИКУ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

На сучасному етапі розвитку суспільних відносин виникають неоднозначні трактування понять, що визначені в основоположних міжнародних принципах. Адекватність їх розуміння як на міждержавному рівні, так і локальному має стати запорукою забезпечення верховенства права.

Нерсесянц В.С., досліджуючи філософію права з точки зору порівняння минулого і сучасного, зазначив, що вища діалектика поняття складається не тільки з того, щоб розглядати поняття як межу і щось протилежне, але й створити з нього нормативний зміст і позитивний результат, шляхом його розвитку.

При вивченні того чи іншого поняття, що застосовується при регулюванні відносин, перше місце посідають загально філософські методи, серед яких діалектичний метод дозволяє розкрити сутність світу з погляду процесів розвитку, властивого йому загального взаємозв'язку, якісних перетворень.

Діалектичний метод дозволяє більш повно розкрити смисл і соціальне призначення норм міжнародного права.

Такі поняття як, зокрема підтримка миру, безпеки і співробітництва у міжнародному праві визначають соціальний зміст відносин між державами (іншими суб'єктами міжнародного права). Правильне розуміння зазначених цілей мирного співіснування суб'єктів міжнародної спільноти забезпечує реальне відображення істотного в об'єкті пізнання і залежить від зовнішніх та внутрішніх факторів: сучасного стану відносин між суб'єктами та розвитку їх внутрішнього права.

Тоді постає питання щодо однакового розуміння принципів міжнародного права, більшість з яких формувалась у період нестабільних політичних відносин. Розвиток демократичних процесів у державах дозволяє розглядати принципи міжнародного права під іншим кутом зору. Так, загроза миру і безпеці знаходить свій прояв і в умовах демократизації, але дещо з іншим значенням. В таких умовах уявляється

більш складним розцінювати дії як реальні і дійсно небезпечні, оскільки межа між стабільним станом відносин і їх небезпекою перебуває у стані прихованих інтересів (територіальних, економічних та інших претензій).

Косьмій М.М.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри церковно-канонічних дисциплін та філософії права Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ ПІД ВПЛИВОМ РЕЛІГІЙНО-МОРАЛЬНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ПРАВОСВІДОМОСТІ

Розбудова правової держави, реальне забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні передбачають формування в суспільстві високого рівня правосвідомості. Неодмінною передумовою ефективного вирішення вказаного завдання виступає розвинута моральна культура носіїв правової свідомості – громадян та державних службовців.

Важливу роль у формуванні такої культури відіграють духовно-релігійні чинники, які, виступаючи компонентами правосвідомості, істотно впливають на процеси створення, тлумачення, застосування і реалізації юридичних норм. Дія морально-релігійних елементів правосвідомості стає особливо значимою у контексті процесу релігійного відродження, який триває в Україні. З огляду на зазначені обставини, сьогодні набуває важливого теоретичного і практичного значення дослідження впливу моралі і релігії на індивідуальну та колективну правосвідомість.

В юридичній енциклопедії правосвідомість визначається як відображення на рівні суспільної, масової або індивідуальної свідомості у вигляді понять, поглядів, уявлень, почуттів чинного (об'єктивного) або бажаного (суб'єктивного) юридичного права. Слід зазначити, що правосвідомість громадян, які бажають жити у демократичній державі, не може виникнути спонтанно, сама собою. Процес формування правосвідомості у громадян стикається з рядом чинників, які так чи інакше впливають на нього.

Найбільш негативно на процес трансформації правосвідомості впливає недостатня розвинутість громадянського суспільства, як наслідок перебування у складі СРСР. Правосвідомість особистості, її культура у цей період формувалася в умовах нав'язування думки інших. Основна

увага була зосереджена на формуванні простої робочої сили без власної точки зору, без власних ідей, думок, переконань. За своєю «природою» радянський режим був тоталітарним, а тому переслідував ідею, що робочим класом завжди легше управляти ніж елітою, нав'язуючи їм свою політику.

Важливим поштовхом до формування та розвитку громадянського суспільства після повалення радянського режиму став вплив морально-релігійних норм. Йдеться про те, що українська еліта в добу глобалізації повинна сформувати у своїй свідомості релігійно – моральні принципи, які знайшли втілення у праві. Свобода особистості отримати справді християнське наповнення. В українському громадянському суспільстві свобода не лише може, але й повинна здобути християнський вимір, адже без християнської еліти така перспектива видається примарною, принаймні на ближчі десятиліття.

Отже, можна зробити висновок, що на рівень правосвідомості та на формування громадянського суспільства в Україні визначальний вплив мають моральні, релігійні та психологічні фактори: менталітет даного народу, індивідуальне сприйняття права і правове виховання, зокрема, виховання відповідальності за свої і чужі вчинки, загальна гуманізація цілей суспільного розвитку і методів її реалізації. Правосвідомість є показником психічного і ментального здоров'я нації, внутрішньої культури її окремого індивіда і доцільності існування певної соціальної групи.

Кудерміна О.І.,

кандидат психологічних наук, доцент, зав.
кафедри юридичної психології НАВС

СУЧАСНІ ОЗНАКИ СОЦІАЛЬНОГО КОНТУРУ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ

Суперечливі політичні перетворення в нашій державі останніх років викликали появу феномену соціальної уваги до діяльності правоохоронних органів з боку представників громадських організацій, засобів масової інформації, владної еліти, що спричинило асиметричну тенденцію в суспільній свідомості: жагу до рішучих дій щодо боротьби з корупцією, іншими негативними проявами суспільного життя та апатичність стосовно ресурсного забезпечення засад правоохоронної діяльності (нормативно-правового, матеріально-технічного, кадрового тощо).

Між тим, для ефективного функціонування системи органів внутрішніх справ суспільством повинні бути створені певні умови. Вони полягають в наданні ресурсів, що забезпечуються на державному рівні, а також у сприянні кожного пересічного громадянина діям працівника кримінальної міліції, дільничного інспектора, слідчого в ході профілактики, розкриття та розслідування фактів порушення закону. На жаль, коли відносно громадянина вчинюється злочинне діяння, перше слово, яке приходить йому на думку вигукнути, – це слово «міліція», тоді як звернення працівника про сприяння до перехожого, що був очевидцем злочину, найчастіше залишається без позитивної відповіді. Населення «нічого не бачить, не чує та нікому ні про що не розповідь».

Аналіз детермінант зазначеної тенденції приводить нас до визначення їх витоків у національній ментальності населення держави (популярна приказка про майно сусіда), відсутності у громадян розуміння засад благополуччя кожного окремого осередку суспільства (сильна держава – сильна родина) та недостатньої сформованості суспільної ідентичності («Я» – частка держави).

В той же час, звичка суспільства до «смирного» існування системи МВС України призвела до визначення виключно обов'язків правоохоронців перед громадянами з «забуттям» їх прав. Будь-які ресурси не безмежні, в тому числі ресурси правоохоронної системи. Епізодичне поповнення автопарку ДАІ, «крапельна» закупівля техніки для криміналістичних підрозділів не вирішує проблем матеріально-технічного забезпечення діяльності системи органів внутрішніх справ, що поглиблюються з кожним роком.

Окремої уваги потребує аналіз ставлення держави до людського ресурсу системи МВС України. Вступаючи до лав міліції, майбутній працівник приймає присягу, в якій урочисто клянеться завжди залишатися відданим народові України, суворо дотримуватися її Конституції та чинного законодавства, бути гуманним, чесним, сумлінним і дисциплінованим, зберігати державну і службову таємницю. Суспільство, у свою чергу, нічого не обіцяє міліціонеру. Згідно з нормативно-правовими засадами правоохоронної діяльності, працівник не має права не вийти на роботу (за винятком хвороби), не має права на страйк, на відмову виконувати свої обов'язки в разі особистого несхвалення наказу начальника тощо.

Кожному працівнику органів внутрішніх справ притаманні звичні для інших громадян проблеми соціального та пенсійного захисту, матеріальні та житлові труднощі. Особливого значення вищенаведене набуває, виходячи з екстремального характеру діяльності правоохоронців, безпосередньо пов'язаної з ризиком для здоров'я та життя. Обіцянки

владної еліти зайнятися проблемами правоохоронної системи, як тільки будуть розв'язані першочергові проблеми життєдіяльності держави, вже не можуть задовольнити конкретного правоохоронця окремо та професійну спільноту загалом.

Водночас злочинність, на відміну від правоохоронної системи, «удосконалюється» безперервно – вона не обмежена технічними, матеріальними та інтелектуальними ресурсами. Безумовно, на ентузіазмі старих кадрів міліції та оптимізмі, енергії молодих працівників базуватися в боротьбі з сучасними проявами злочинності вже неможливо. Виправдано виникає незадоволеність населення результатами та методами діяльності працівників правоохоронних органів. Заради справедливості тут слід зауважити, що в переважній більшості випадків людина не стає міліціонером із метою отримувати хабарі та фізично знущатися над іншими особами. Суспільство своїм ставленням змушує працівника вдаватися до таких дій.

Визначена ситуація обумовлює необхідність реформування системи органів внутрішніх справ України. Реформаторські думки «витають у повітрі» з моменту появи конкретних ознак стагнації правоохоронної системи, відсутніх та видимих у життєдіяльності кожного пересічного громадянина нашої держави. Водночас, пропозиції щодо реформування системи носять різноспрямований характер та зумовлені політичними уподобаннями владної еліти в кожний окремих проміжок її повноважень.

Подальший аналіз чинників сучасного стану системи правоохоронних органів нашої держави потребує розгляду їх ролі в суспільному житті. В останні роки бурхливих політичних перетворень у нашій державі в суспільній свідомості закріпився лозунг «Міліція з народом». Зміст цього лозунгу, на перший погляд, достатньо позитивний. Однак факт його появи та більш прискіпливий онтологічний аналіз дозволяє визначити певну тенденцію в розумінні місця та ролі правоохоронних органів у життєдіяльності суспільства. По-перше, міліція – це й є представники народу; по-друге, існування міліції зумовлено необхідністю забезпечення прав та свобод громадян, тобто народу.

Виникнення вищезазначеного лозунгу в суспільній свідомості припускає можливість використання потенціалу МВС України всупереч законним засадам їх діяльності. Тобто пересічні громадяни допускають можливість застосування ресурсів правоохоронної системи з метою забезпечення окремих владних інтересів у ході політичної боротьби. На жаль, ставлення влади, незалежно від її політичної орієнтації, надає підстави визначити об'єктивні підвалини виникнення вищенаведеного припущення. У загальному вигляді, згадане припущення вписується в

схему «суб'єкт – об'єктних» стосунків влади та конкретного працівника правоохоронних органів. Ставлення до працівника як до засобу задоволення своїх політичних амбіцій з боку владної еліти ґрунтується на законодавчо обмеженій свободі його дій.

В суперечливих ситуаціях політичних протистоянь сучасного життя нашої держави працівник правоохоронних органів опиняється в ситуації дисонансу між змістовним наповненням наказу керівництва та власним розумінням законного обґрунтування дій, які від нього в обов'язковому порядку вимагаються. Тож він потенційно знаходиться в внутрішньоособистісному конфлікті, що зумовлюється суперечностями між ставленням до нього з боку влади як до «речі» та власною шкалою «добре – погано». Це визнається потенційно небезпечною ситуацією для існування держави загалом та життєдіяльності кожного пересічного громадянина, зокрема.

Реаліями сучасного існування системи правоохоронних органів є зміна орієнтирів у засадах її діяльності з нормативно-правових на моральні. Дедалі частіше представники політичних партій та громадських організацій закликають працівників правоохоронних органів діяти згідно із власною совістю. Зауважимо принагідно, що категорія «совість» належить до нормативної системи моралі та змістовно наповнюється виключно на основі життєвого досвіду особистості, виховання та культури працівника. Дискутувати про відповідність моральних цінностей окремого працівника правоохоронних органів загальноприйнятим у суспільстві соціальним нормам недоречно. Але підміна законних засад діяльності правоохоронця моральними досить зручна для влади в умовах існування «штучного» керування суспільними відносинами в державі.

Опосередкованим підтвердженням ставлення владних інституцій до працівників правоохоронних органів на засадах «суб'єкт – об'єктної» взаємодії та маніпулювання нормативно-правовими засадами їх діяльності є актуальна ситуація з преференціями згідно Закону України «Про міліцію» та іншими нормативними документами. Неодноразово Конституційний Суд України надавав пояснення стосовно законодавчого змісту прав правоохоронців та необхідності трактування їх у контексті соціального захисту працівників правоохоронних органів. Водночас, рішення вищої законодавчої ланки нашої держави не заважає Кабінету Міністрів України інтерпретувати визначені в законодавстві засади соціального захисту правоохоронців як пільги та прирівнювати їх до пільг інших прошарків населення з подальшим скасуванням. Дефіцит державного бюджету – досить важлива підстава для економії, але чи виправдана вона стосовно фахівців, що ціною власного життя забезпечують спокій у державі? Це запитання риторичне.

Узагальнення наведених чинників приводить нас до висновку про наявність негативних ознак соціального та професійного середовища сучасного правоохоронця, викликаних об'єктивними чинниками розвитку нашої держави.

Кушакова-Костицкая Н.В.,

кандидат юридичних наук, с.н.с.
професор кафедри філософії права і
юридическої логіки НАВД

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ЮРИДИЧЕСКОЙ ПСИХОЛОГИИ В УКРАИНЕ В НОВОЙ ПОЛИТИКО-ПРАВОВОЙ РЕАЛЬНОСТИ

Сегодня можно каждый день наблюдать откровенную деволуцию юриспруденции как в Украине, так и во всем мире, особенно за счет влияния (в смысле давления) на национальные правовые системы так называемых «цивилизованных» стран. Основные отрицательные тенденции на примере Украины в этом процессе можно охарактеризовать следующим образом:

1) преобладание правового нигилизма в правосознании различных категорий граждан. На практике для маргиналов и олигархов несоблюдение законов – способ легкой наживы. Средний класс в целом склонен к законопослушанию и правопорядку, но не доминирует в украинском социуме;

2) скепсис и откровенное неуважение по отношению к официальной власти – законодательной, исполнительной, судебной. В частности, идеология, навязываемая в обществе через СМИ (большинство которых спонсируется иностранными фондами и организациями), всячески культивирует негативное отношение к судьям, прокурорам, милиции и другим представителям правоохранительных органов, используя такие, безусловно, объективные факторы, как наличие коррупции, определенные профессиональные и личные качества, не способствующие созданию их положительного имиджа;

3) отмена и принятие законов - периодически с последующим их невыполнением. Так, каждая вновь пришедшая к власти политическая партия или ее лидеры немедленно начинают отменять уже действующие или принимать новые законы, выгодные, как им кажется, на тот момент. Уникальный пример – принятие изменений к Конституции в 2004 г., затем их отмена в 2010 г. и возвращение этой же редакции Конституции в 2014 г. Причем одни и те же политики сначала выступили против этих изменений, а потом вернули обратно редакцию Конституции, против

которой они так активно выступали. Не менее удивительный пример - «жонглирование» законами, которые касаются очередных выборов. В то время, как международные правовые нормы запрещают менять избирательное законодательство перед выборами, у нас избирательные законы меняются строго под конкретные выборы и под интересы конкретных политиков;

4) фактически не связанное с юридической практикой написание научных работ – монографий, диссертаций и т.п. В стране уже тысячи кандидатов и докторов юридических наук, при этом защита и написание научных работ в Украине часто имеет коммерческий характер, не менее часто является откровенным плагиатом. Есть и другие варианты юридической «научной» деятельности, которые не носят научный характер. В целом - как результат - наблюдается профанация юридической науки и практики;

5) переизбыток юридических вузов и факультетов в непрофильных вузах приводит к переизбытку юристов на рынке труда. В результате тысячи дипломированных выпускников не могут устроиться на работу, тем более высокооплачиваемую, на которую они претендуют, причем часто безосновательно с учетом их уровня квалификации и фактических нужд общества в такого рода специалистах.

В сложной, если не тупиковой ситуации, сложившейся в юридической науке, особую и крайне позитивную роль может сыграть развитие юридической психологии как научно-практического комплекса знаний и навыков, необходимых сегодня для повышения общественного правосознания. Профессионалы в этой области, в частности, призванные формировать и корректировать понимание права как такового на уровне общественного сознания, стимулировать правовое поведение граждан на фоне развивающихся анархии и терроризма, разрабатывать правовую идеологию, могут способствовать выведению украинского государства из кризиса.

В противном случае нас ожидает гражданская война по технологии Джина Шарпа в условиях перманентного геополитического конфликта. Не менее важным есть прояснение ситуации с так называемыми «европейскими ценностями», которые предполагают их легализацию в первую очередь в сознании людей. В частности, это касается субкультуры гомосексуалистов, их права заключать браки, усыновлять детей и пропагандировать свою сексуальную ориентацию в школах и детских садах, легализации педофилии и инцеста, детской эвтаназии и пр. в соответствии с технологией уничтожения американского социолога Джозефа Овертона.

И если мы вовремя не переключимся на действительно актуальные для нашего общества научные исследования, имеющие реальное практическое применение (в данном случае в области юридической психологии), нас ждет дальнейшая деградация - научная, духовная, цивилизационная.

Луцький А.І.,

кандидат юридичних наук, доцент, проректор
Івано-Франківського університету права імені
Короля Данила Галицького

ПРО ПРАВОВУ ІДЕОЛОГІЮ ТА ПРАВОВУ ПСИХОЛОГІЮ В ЮРИДИЧНОМУ СВІТОГЛЯДІ

„Ідеологія“ – (від грец. idea – початок, основа, первообраз і logos – слово, поняття, вчення).

Правова ідеологія є одним з найчіткіших виражених комплексів духовного життя суспільства, який відображає сукупність поглядів, ідей, цілей та ідеалів громадян, що характеризують їх свідомість, відношення до правових реалій життя, становища громадянського суспільства у конкретно-історичних умовах.

За змістом правова психологія розуміється як:

- а) наука – синонім юридичної психології;
- б) частина (підсистема) юридичної психології;
- в) як структурний елемент правосвідомості.

Цей останній аспект розуміння правової психології і представляє для нас інтерес.

В теорії держави і права правова ідеологія і правова психологія склали двоєдину систему правосвідомості.

Тракувалося, що правова психологія відповідає емпіричному, буденному рівню суспільної свідомості, яка формується в результаті повсякденної людської практики, як окремих людей так і соціальних груп. Змістом правової психології є почуття, емоції, переживання, настрої, звички, стереотипи які виникають у людей в зв'язку з практикою реалізації юридичних норм. Тобто, виглядає, що правова психологія пов'язана лише з емоційною сферою психіки. А когнітивна і вольова сфери взагалі не задіяні у відношенні людини до права.

Українські теоретики права (С.Гусарев, О.Скакун, О.Тихомиров) виділяють у правосвідомості не два, а три блоки:

- а) ідеологічний;
- б) психологічний;
- в) поведінковий.

Таке розуміння правосвідомості, звичайно повніше передає зміст цього поняття. Юридичним світоглядом є система людських знань про державу її органи, право, закон, місце людини в державі і суспільстві, виражена в установках особистості, соціальних груп, в переконаннях щодо „правового“ і „не правового“, „справедливого“ і „несправедливого“ щодо діючого і бажаного права і закону.

Правосвідомість (включно правова ідеологія і правова психологія) пов'язана з юридичним світоглядом як частина з цілим. Якщо психологічна складова правосвідомості пов'язана з емоційністю і стихійністю (хоч ми з цим не зовсім погоджуємося), то проти раціональності право світогляду і його психологічної складової заперечення, навряд чи можуть бути сприйняті.

Як гіпотезу можна запропонувати ідею про те, що правосвідомість передуює юридичному світогляду. Спочатку сприйняття (в т.ч. емоційне) закону і права, а вже потім вироблення стійких установок та знань про право і закон.

Мозоль Н.І.,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри загально-правових
дисциплін ННІПП НАВС

ДЕЯКІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ УКРАЇНИ

Соціально-економічні трансформації українського суспільства, розбудова демократичної, соціальної, правової держави та формування громадянського суспільства є актуальними проблемами, які необхідно висвітлювати при вихованні компетентної, самостійної, соціально активної і відповідальної особистості. У цьому контексті підвищення правової свідомості і відповідальності громадян, а особливо молоді набуває особливої важливості. Основним шляхом підвищення правосвідомості більшість дослідників називає правове виховання. Разом з тим, розглядаючи правове виховання молоді, не можна не приділити увагу проблемам практичної реалізації правового виховання молоді в Україні.

Сама ідея правового виховання молоді відіграє свою методологічну базу й фактично перестає бути діяльністю, що піддається правовому регулюванню. Через це виникає розрив між теоретичною і практичною формою реалізації правового виховання молоді, що в свою чергу, загрожуює зведенням правовиховної діяльності на рівень декларативних актів.

Отже, найбільш поширеними прогалинами правового виховання молоді в Україні можна назвати:

- відсутність або складність доступу молоді до правової інформації;
- укріплення у свідомості молоді «побутових» уявлень про право;
- недостатня кількість та якість педагогічних кадрів, задіяних в процесі правової освіти;
- небажання самих молодих громадян до самовиховання (відсутність мотивації, відсутність переконань);
- «перекручування» правової інформації засобами масової інформації, неправильне її тлумачення під час правової пропаганди;
- відсутність єдиних програм правового виховання різних груп молоді (учнівської, студентської, працюючої тощо).

Природно, що сьогодні є необхідність в створенні комплексного системного підходу до організації правового виховання молоді. Системність такого підходу визначається в першу чергу виділенням пріоритетних аспектів діяльності, пов'язаних спільною метою, формами організації та управління.

Вважаємо, що основними аспектами такою системного підходу до правового виховання молоді України мають стати:

1. Змістовний аспект, який передбачає: розробку методології, детального дослідження всіх форм буття правосвідомості молоді; формування системи правового виховання молоді, яка б відповідала сучасним умовам. Наукове осмислення, розробка змісту правосвідомості та правового виховання молоді спрямовані на відтворення та акцентування різноманітними засобами ідеологічного (раціонального) компоненту правовій свідомості молоді. Особлива роль в здійсненні цих заходів належить системі освіти. Змістовний аспект системного підходу включає два рівня розробки змісту правового виховання молоді: по-перше, на рівні окремих навчальних курсів з основ правових знань (у школі); по-друге, у вигляді «наскрізної» складової, інтегрованої у всі шкільні предмети, професійну, вищу та додаткову освіту, правову пропаганду засобами масової інформації.

2. Віковий аспект, який дає можливість побудувати (змістовно та організаційно) комплекс заходів правового виховання для різних вікових груп молоді;

3. Інституційний аспект, який передбачав одночасне включення в правовиховну діяльність всіх соціальних інститутів: сім'ї, всіх рівнів системи освіти, громадських організацій, церкви тощо. Підкреслюємо, що системний підхід до правового виховання молоді передбачає наступність, взаємозв'язок та координацію правовиховної діяльності різних соціальних інститутів.

4. Кадровий аспект, який передбачає поетапну реалізацію системи заходів із підготовки та перепідготовки фахівців різного рівня (шкільних вчителів, лекторів з правових питань, журналістів, що висвітлюють правові проблеми тощо), які приймають участь у правовому вихованні молоді, залучення до цього процесу досвідчених юристів-практиків.

5. Організаційний аспект. Враховуючи складність процесу правового виховання молоді, на нашу думку, він має організовуватися на двох рівнях: на державному - у вигляді загальних засад правового виховання молоді, та на рівні окремих соціальних інститутів - у вигляді їх практичної реалізації у різних формах правового виховання.

6. Економічний аспект, який дає можливість вишукування коштів на реалізацію правового виховання молоді з різних джерел, включаючи спонсорську допомогу та місцевий бюджет.

7. Управлінський аспект, який дозволяє при необхідності (наприклад, при неможливості окремого соціального інституту вирішити конкретну проблему правового виховання молоді) включити в процес вирішення проблеми всі існуючі структури (в тому числі громадські та державні) та забезпечити нові форми організації їх взаємодії.

Отже, питання ефективного правового виховання молоді у будь-якій державі є пріоритетним у концептуальному баченні. Зрозуміло, що за таких обставин правове виховання є стратегічним завданням суспільства, необхідною умовою формування правової культури у сучасній молоді, що в подальшому підвищить рівень правової активності у суспільстві, а також зміцнення законності і правопорядку.

Носенко О.В.,

кандидат філософських наук старший викладач кафедри філософії права та юридичної логіки НАВС

АКСІОЛОГІЙНИЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА: УКРАЇНСЬКИЙ АКЦЕНТ

В сучасних умовах глобалізаційного розвитку однією з нових форм соціальної організації світу є масове суспільство, яке на відміну від інших

історичних типів свого функціонування зазнає впливу стандартизації, вестернізації та об'єктивних процесів омасовлення принципів і технологій управління суспільним розвитком. Водночас, складна ситуація із самоідентифікацією людини в нашій країні дозволяє називати сучасний український соціум масовим. Руйнування колишньої ціннісної основи і нестача нових політичних ідеалів обумовлюють ситуацію в українському суспільстві, розколотому на клани, угруповання і невеличкі групи, позбавленому єдиної об'єднуючої платформи. Цей розкол – пряме породження ціннісної кризи. Тому, в даному випадку, доречно застосувати аксіологічний аналіз до проблем становлення якісно нового рівня життя українського суспільства в умовах масовізації соціуму.

Формування системи цінностей, ідеологічних концепцій, які закріплюються в тій чи іншій країні в якості обґрунтування цілей суспільного розвитку і засобів їх досягнення в умовах суспільних трансформацій, є актуальною, науковою проблемою. Очевидним також є той факт, що системи цінностей, серед яких є і політична система цінностей, безпосередньо чи опосередковано пов'язані з якістю життя суспільства, тобто з благополуччям людини.

У масовому суспільстві задоволення потреб мас з боку держави – це також і рівень якості життя суспільства. Отже, цінність може одночасно бути і потребою, що вимагає задоволення. Так, на нашу думку, можна, наприклад, виділити такі потреби суспільства як екологічна та економічна безпека, безпека держави і народу, особиста свобода та добробут людини тощо. А якість життя з усіма її атрибутами, не тільки матеріальними, але й духовними, людськими відносинами, душевним комфортом – це новий вимір буття масового суспільства. Саме ціннісні критерії вищого рівня є базисом нормативно-ціннісної системи як духовної, культурної основи самоорганізації соціуму; саме аксіологічний вимір є показником якості життя суспільства.

Якщо говорити про суб'єктивне благополуччя особи, воно, природно, включає її соціально-нормативні ціннісні установки, реалізація яких зумовлена всією сукупністю умов соціалізації як в суб'єктивному, так і в об'єктивному аспектах, рівно як і реалізацію потреб, до речі, що також мають соціальний контекст, нарешті, глобальну оцінку свого існування на основі співвідношення приватних і узагальнених уявлень про своє життя та самореалізацію в ньому з “еталонними уявленнями”, засвоєними в процесі соціалізації. Саме вони складають основу людського ставлення до навколишнього світу, основу світогляду і життєвої концепції. Як зазначають російські дослідники М.Карват і В.Мілановський «цінностями постають ідеї явищ, а не просто явища, тому, що цінності володіють надіндивідуальним походженням,

характером і способом постійної практики, належать до того, що виступає спільним, соціальним в свідомості різних індивідів».

Оцінка умов життєдіяльності і себе кожною особою багато в чому визначається виходячи з соціальних паттернів, які, в свою чергу, створюють умови для оцінки внутрішніх інстанцій особистості, оскільки вони багато в чому відображають симбіотичність зовнішніх і внутрішніх умов розвитку.

Обґрунтуванням мінливого характеру ієрархії цінностей може слугувати той факт, що порушення самого порядку – гармонії між локальними та загальнолюдськими цінностями – може призводити до зміни не тільки ієрархії цих систем, але й їх змісту. Питання в тому, чи може національна, культурна цінність вступати в протиріччя із загальнолюдською, універсальною. Отже, якщо цінності визначають сенс існування індивіда, напрям його діяльності, то їх індивідуальний характер дає підстави стверджувати про існування неузгодженості із соціальними, загальнокультурними цінностями.

На нашу думку, конфронтація ціннісних систем в Україні, порушення балансу, що склався, вимивання традиційних і нав'язування чужорідних цінностей, нівелювання духовних та етичних імперативів можуть мати наслідком серйозні порушення у функціонуванні політичних та соціокультурних інститутів, деструктивні зміни в суспільній свідомості і ментальності, духовну дезорієнтацію, соціальну безвідповідальність і девіацію. «Наразі ми живемо в еру традицій, що руйнуються та зникають. Тому, замість того, щоб нові цінності створювалися шляхом винайдення унікальних смислів, відбувається зворотній процес. Універсальні цінності нівелюються». Усе це за певних умов може стати чинником загострення соціальних конфліктів на національно-державному рівні і дестабілізації соціуму на глобальному і регіональному рівнях. Така можлива плата українського суспільства за підрич ціннісних основ свого існування.

Поліщук П.В.,

ад'юнкт кафедри філософії права та юридичної логіки НАВС

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОСВІДОМІСТЬ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Як відомо, сучасний етап розвитку правової свідомості українського суспільства характеризується суттєвою зміною ціннісних орієнтирів, які стосуються перш за все місця людини у відносинах з державою, а також захисту її прав та свобод. Завданням філософії права є

чітке формулювання цінностей, принципів і пріоритетів, що відповідають потребам суспільного розвитку.

Зміна правових цінностей, що відбувається в Україні, пов'язана з кризою державно-правової системи і характеризується передусім зниженням соціальної цінності держави. Іншими словами, орієнтація на демократичні форми державного режиму, створення основ правової держави, зміцнення гарантій захисту прав особистості не супроводжуються надійною підтримкою з боку державних інституцій. Це призводить до розколотої ціннісної свідомості більшої частини населення, що сприяє формуванню правового нігілізму і недовіри до органів державної влади та правової системи.

Для вирішення зазначених проблем, з урахуванням соціокультурних і правокультурних факторів, необхідно постійно оновлювати підходи до правового виховання громадян та відповідно професійної діяльності. В умовах посилення гуманізації і демократизації суспільних відносин правильне розуміння специфіки правосвідомості, механізму її функціонування та можливих засобів і напрямків впливу на неї є найважливішим чинником, що сприяє зміцненню захисту прав і законних інтересів громадянина і суспільства, а також держави.

Нині ж в науковій юридичній літературі правосвідомість розглядається як одна з форм суспільної свідомості поряд з політичною, моральною, релігійною тощо. Вона також є складовою правової культури суспільства, відображає рівень законності, правопорядку в державі, є результатом засвоєння особою правових цінностей, що існують в суспільстві.

Взаємозв'язок правової культури суспільства і правосвідомості населення влучно, на нашу думку, охарактеризував Ю. Тодика: «правова культура залежить від того, наскільки глибоко населенням засвоєні такі правові феномени, як цінність прав і свобод людини, цінність правової процедури при розв'язанні суперечок, юридичних засобів, установок громадян на дотримання (недотримання) правових приписів».

В зв'язку з цим, у науковій літературі різних галузей знань можна побачити велику кількість різних за змістом підходів до розуміння правосвідомості, її функціонального значення, особливостей формування тощо. Узагальнюючи вітчизняні дослідження проблеми правосвідомості, можна констатувати, що більшість дослідників означеного соціально-правового явища вказують на пізнавальний (когнітивний), емоційний та мотиваційно-вольовий рівні правосвідомості. До структурних компонентів правосвідомості вчені відносять: правові погляди, ідеї, почуття щодо чинного права і правопорядку (знання права); ставлення до права і правопорядку, правові переконання, оцінки права, правопорядку;

правові ідеали, уявлення про бажане право і правопорядок; правові установки.

Правосвідомість як система знань, поглядів, уявлень і почуттів з приводу чинних або бажаних правових норм, а також діяльності, пов'язаної з правом, безпосередньо спирається на певну концепцію права. Тобто, правосвідомість – це «право у тому вигляді, як воно відбивається у свідомості людини, це специфічна форма суспільної свідомості, система понять, переконань, поглядів, уявлень, почуттів і дій з приводу чинного або бажаного права».

Плюралізм підходів до праворозуміння та правосвідомості є результатом об'єктивних умов суспільного розвитку. Саме демократична спрямованість суспільних відносин в нашій країні суттєво вплинула на зміст права і правосвідомості. Право переважно розуміється як соціальна гарантія свободи, суспільно визнаної особистої автономії людини. І хоч право виникло давно, але «повністю слугувати особистості, її самореалізації воно починає тільки в умовах розбудови громадянського суспільства». Право дає простір для професійної, господарської, громадянської та політичної активності кожного члена суспільства. Гуманістичне право, вважає С. Алексєєв, утворює основу всієї національної юридичної системи і покликане визначати зміст і напрямки діяльності законодавчих, виконавчих, правоохоронних органів з усіх питань, на які так чи інакше розповсюджуються права людини.

Зміст і сутність правосвідомості не можна звести тільки до вимог природного права чи дотримання норм позитивного права, або ж тільки до відображення соціальної дійсності. Досліджувати правосвідомість потрібно як феномен буття права, і буття людини в правовому полі. Саме тому філософія права не може розвиватися без постійного аналізу конкретних інституційних форм, що визначають зовнішню сторону правопорядку, і в цьому сенсі правосвідомість і комплекс юридичних норм неминуче утворюють особливу функціональну єдність.

На основі викладеного вище можна сказати, що смислову сутність буття людини у світі складає ціннісно-нормативна структура свідомості, яка постійно зазнає відповідних трансформацій разом з розвитком суспільства. Сучасне суспільство, яке різними теоретиками визначається як постіндустріальне, інформаційне, масове, створює багато проблем у правовому регулюванні суспільного буття, покладає на суб'єктів діяльності значну відповідальність, надаючи суспільним відносинам певною мірою вільний від державно-правового контролю розвиток. Тому, правосвідомості суспільства відводиться дуже важлива роль в його розвитку.

Сіверс З.Ф.,

кандидат юридичних наук, доцент
зав. лаб. політико-правових відносин
ІСПП НАПН України

ДО ПИТАННЯ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ПОНЯТТЯ «ПОЛІТИКО-ПРАВОВА СВІДОМІСТЬ»

Створення правової держави – це, перш за все, формування зрілої правової культури, правового та морального виховання суспільства і залежить від розуміння права, держави та їх взаємозв'язку, а також осмислення сучасної держави та прогнозування її розвитку. Зрозуміло, що не право або держава визначають одне одного, а обидва ці явища та їх співвідношення – це наслідок свідомості.

Останнім часом фахівці в галузі філософії та права все частіше звертаються до аналізу феномену політико-правової свідомості. Сучасна соціально-психологічна наука також, як ніколи раніше, включається в осмислення феноменів, що породжуються новітніми політико-правовими реаліями суспільства. Однак, в психологічній науці все ще бракує уявлень про психологічний зміст цього феномену та бачення предметних полів роботи в дослідницькому плані. Для вирішення цієї проблеми слід, на наш погляд, розпочати роботу по концептуалізації поняття «політико-правова свідомість» і, в такий спосіб, забезпечити розуміння внутрішньої зв'язності двох концептів: «політична свідомість» і «правова свідомість». Окрім цього, концептуалізація політико-правової свідомості в термінах соціальної психології вирішить наступні задачі:

- 1) визначення соціально-психологічного змісту;
- 2) виявлення змістових і структурних характеристик;
- 3) окреслення особливостей функціонування політико-правової свідомості.

Приступаючи до аналізу соціально-психологічного змісту, спробуємо дати робоче визначення політико-правової свідомості.

Під політико-правовою свідомістю особистості ми розуміємо сукупність знань, уявлень про політику і право, їх оцінок та почуттів, а також наявність уявлень про сценарії поведінки в політико-правовій сфері.

На наш погляд, розгляд політико-правової свідомості через дослідження політико-правових уявлень особистості є психологічною інтерпретацією цього феномену.

Психологія і право, психологія і політика є контекстами проявів загально-психологічних і соціально-психологічних закономірностей. А отже, уявлення ми розуміється як образ предмета, який на основі

попереднього сценарію досвіду відтворюється за відсутності предмета. Важливо, що уявлення, будучи феноменом образного відображення, складає орієнтовну основу поведінки людини.

Політико-правові уявлення особистості є розуміння, інтерпретація і оцінювання особистістю сутності політико-правової будови суспільства, законів, відношень, що дозволяє особистості сприймати, оцінювати і діяти в певних політичних та правових ситуаціях.

Можна сказати, що політико-правові уявлення – це установки до політичної участі та правової поведінки.

Окрім уявлень, психологічний аналіз політико-правової свідомості повинен включати вивчення смислових утворень особистості у сфері політико-правової активності.

На даному етапі осмислення проблеми можна запропонувати приблизну модель смислових просторів політико-правової свідомості.

Модель смислових просторів містить, на наш погляд, два центральних поняття – «політика» і «право». Основне поняття, що описує смисловий простір людини, пов'язаний з правом – це Закон. Для більшості людей правова сфера асоціюється з законом. Відношення до закону, виявляє відношення людини до правової системи. Лише при прийнятті закону як безперечної цінності, можна говорити про сформовану правову свідомість, а отже і відповідальну правову поведінку.

Основним поняттям, що описує смисловий простір, пов'язаний з політикою є влада, яка набуває для особистості своєї цінності через авторитет.

Вказані системи правових та моральних регуляторів впливають на становлення політико-правової свідомості особистості.

Скулкіна К.М.,

старший судовий експерт Донецького інституту судових експертиз, ад'юнкт кафедри юридичної психології НАВС

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ЧИННИКИ КСЕНОФОБІЇ

В сучасному українському суспільстві наявна тенденція занепаду толерантного відношення до будь-кого «інакшого», в тому числі до представників інших національностей. Наявність міжнаціональної напруги та зростання національної дистанційованості українців підтверджуються статистичними даними моніторингу суспільної думки, проведеного Інститутом соціології НАН. Стосовно конкретних національностей, щодо яких спостерігаються тенденції неприйняття,

прояви відкритих форм ксенофобії, в останні роки лідирують чеченці, роми (цигани), афганці, араби.

Актуальність дослідження ворожого ставлення до представників інших національностей обумовлена тенденцією на згасання терпимості до них та переходом від толерантності до відокремленості, ізолюваності та ксенофобії. Остання являє собою вкрай загрозливе та негативне явище, тому що проявляється у відкрито агресивній формі, адже за словниковим визначенням, ксенофобія (з грецької «ξένος», «xenos» – чужий та «φόβος», «phobos» – страх, боязнь) – це ненависть до будь-чого, будь-кого незнайомого, чужого, а також ворожість або страх по відношенню до іноземців».

При дослідженні причинно-наслідкового зв'язку розвитку ксенофобії, окрім витоків слід також враховувати вплив факторів, що посилюють її дію. Такими факторами являються демографічні показники, а саме: стать, вік, рівень освіти, а також чинники місця проживання, та чинник національної ідентичності тощо.

Щодо впливу статі на зростання неприязні до представників інших націй/етносів, то сучасні українські дослідження не дають інформацію з цього питання. Російські дослідження виявляють майже однаковий рівень ксенофобії, незалежно від статі, але водночас дещо більший рівень екстремізму серед чоловіків. «Ксенофобія поширена серед і юнаків, і дівчат, але в жіночій групі меншою мірою виражений екстремізм у цій сфері. Очевидно, протистояння чужим зв'язується в суспільній свідомості з маскуліністю як силою, готовністю до дій, прагнення дати відсіч, і тому її більшою мірою схильні виражати молоді чоловіки».

Вікові особливості, як свідчить дослідження в рамках проекту «Українське суспільство: моніторинг соціальних змін», впливають на рівень прийняття-неприйняття чужинців. Соціальна дистанційованість від представників не титульної національності найвища у молоді. «Серед молоді ксенофобські і особливо антисемітські установки поширені більшою мірою, ніж у середнього і старшого покоління». Дещо відрізняються данні, що були отримані і проаналізовані Київським міжнародним інститутом соціології. Так, рівень загальної ксенофобії у молоді не такий високий, аніж у літніх людей, але рівень конкретно антисемітизму значно вищий, що співпадає з попередніми дослідженнями. Навіть якщо українська молодь проявляє юдофобію, то загальний прогноз не є оптимістичним, бо сам факт існування інтолерантності по відношенню до будь-якого об'єкта вказує на можливість поширення ворожого ставлення на інші об'єкти, до представників інших національностей чи етносів.

Освітній рівень людини також взаємопов'язаний з рівнем її толерантності, що підтверджують соціологічні дослідження: чим вищий рівень освіти, тим нижчий рівень ксенофобії, тим більше толерантність проявляють люди. Простежується стійка тенденція до зменшення показника інтолерантності із отриманням освіти (повна середня – середня спеціальна – вища). Найвища неприязнь до представників інших націй серед людей із неповною середньою освітою. І це є логічним, адже освітній рівень розширює горизонти світосприйняття на міжкультурному «космополітичному» рівні, коли людина засвоюючи здобутки науки та культури, перестає зважати на національну приналежність авторів, що сприяє формуванню толерантності та поважливого ставлення до інших. Враховуючи те, що освіта певної частини дітей в подальшому житті залишиться на рівні середньої або середньо-спеціальної, то необхідно ще в шкільні роки навчання донести до них принципи етнічно-здорового відношення до представників інших націй/етносів.

Тип поселення також виступає в якості передумови ескалації ксенофобічних настроїв. Більшу інтолерантність до іноземців виявляють мешканці сільської місцевості. І чим більше місто (за розміром і населенням), тим сильніше знижується рівень неприязні до чужинців. Такий феномен має зв'язок з обмеженим досвідом продуктивних контактів селян з представниками інших етнічних груп, бо іноземці частіше за все живуть у містах. Тобто, сільське населення, за відсутності психологічної адаптованості до безпосередніх контактів з іноземними громадянами, не може подолати апіорно негативне, стереотипне, упереджене ставлення до них.

Регіональний фактор в Україні має певне значення для ксенофобії. Так, громадяни, що проживають в західних областях, більш толерантно, в порівнянні із східними областями, ставляться до поляків, румунів, угорців, американців, а в східному регіоні більш толерантно до євреїв. Крім того виявлена кореляція між мовно-національною ідентичністю та ксенофобією. Наприклад, найвищий рівень ксенофобії серед україномовних українців, більш низький рівень серед російськомовних українців, і найнижчий серед російськомовних росіян. Але, на думку В.Паніотто, ці відмінності багато в чому пояснюються типом населення, бо частка українців, особливо україномовних, вища в селі, ніж у місті.

Таким чином, з урахуванням вищенаведених факторів, які впливають на зростання ксенофобії, першочерговим завданням з її попередження вбачається спрямування профілактичної роботи саме на недостатньо освічену молодь з сільської місцевості чи провінцій, особливо, якщо вони потрапляють на навчання у міста, до транскультурних норм яких вони поки що не адаптовані. Для корінних

змін в світогляді населення щодо «чужинців» необхідно застосовувати своєчасну профілактику саме серед неповнолітніх, розповсюджуючи серед них принципи етнічно-здорового відношення до представників інших націй та етносів.

Христюк О.С.,
викладач кафедри оперативного-пошукової роботи та документування факультету підготовки фахівців для спеціальних підрозділів НАВС

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВПЛИВУ ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІ ПРАЦІВНИКІВ ПАТРУЛЬНО-ПОСТОВОЇ СЛУЖБИ МІЛІЦІЇ УКРАЇНИ НА СОЦІАЛЬНІ ВІДНОСИНИ В СУСПІЛЬСТВІ

Останні події в Україні викликали суттєвий перегляд суспільством якості та законності виконання службових обов'язків працівниками міліції в цілому та патрульно-постової служби міліції (далі – ППСМ), зокрема. Намітилися суттєві зміни у напрямках роботи працівників ППСМ з громадянами, основними позитивними змінами стає перехід до політики співробітництва з громадянами, органами громадського самоврядування, громадськістю, що передбачає надання їм реальної правової та соціальної допомоги, впровадження в життя принципів законності, здійснення правового захисту законних прав і інтересів населення. Все це, безсумнівно, є кроком до побудови дійсно правової держави. Слід зазначити, що суспільний статус цієї професії є таким, що діяльність працівників ППСМ з населенням опосередковано впливає й на психологічний клімат суспільства, формує у громадян певний рівень правосвідомості, шанобливе ставлення до норм законів, довіри до правоохоронної системи держави.

Одним із чинників, що визначають ефективність виконання професійних завдань працівників ППСМ, є їх мотивація до служби. Досліджували специфіку професійної мотивації працівників органів внутрішніх справ В.Г. Андросюк, М.І. Ануфрієв, О.М. Бандурка, В.І. Барко, С.П. Бочарова, В.Л. Васильєв, Л.І. Казміренко, В.М. Клачко, Г.В. Попова, О.Н. Роша, Н.П. Сергієнко, В.О. Соболев, О.М. Столяренко, О.В. Тімченко, С.І. Яковенко та ін.

Результати проведеного нами дослідження дозволяють констатувати:

1) профіль “ідеального працівника ППСМ” містить чотири основні позиції: відкритість до спілкування, мотивація до служби, високий інтелект, стійкість до негативних впливів; 2) у переважній більшості професійний вибір є полімотивованим, що свідчить про обміркований та раціональний підхід до вирішення складних життєвих проблем і достатньо високий рівень когнітивної складової; 3) серед мотивів професійної діяльності найбільш значущими є ті, що викликають відчуття осмисленості існування та сприяють особистісному зростанню; 4) за показниками значимих мотиваційних факторів та ціннісних орієнтацій у працівників ППСМ з різним стажем роботи значимих було встановлено наступні особливості: А) працівники ППСМ з меншим стажем роботи більше орієнтовані на досягнення своїх цілей, які надають життю осмислення, спрямованість і тимчасову перспективу; більш інтенсивно проявляються мотиви в сфері соціальних контактів, що свідчить про потребу в інформації чи розуміння, в пізнанні світу і себе; Б) працівники ППСМ з великим досвідом роботи набагато більше задоволені результатами свого життя та самореалізації, ніж працівники першої групи; більше спрямовані на взаємний контакт, очікуючи такого ж від інших.

За типом професійної мотивації у працівників поєднуються адекватний, конформістський та ситуаційний, пов'язаний із престижем професії типи мотивації професійної діяльності. Високі показники по кримінальному типу мотивації говорить про те, що в певних сприятливих ситуаціях працівник може допустити порушення норм чинного законодавства. Крім того, слід зазначити, що переважна більшість працівників ППСМ схильні до ризику у певних ситуаціях, котрі потребують цього, мотивація до успіху виражена помірно, спостерігається високий та дуже високий рівень мотивації до уникнення невдач, що в результаті підрахунку коефіцієнтів кореляції за методиками підтверджують попередні висновки. Оскільки професійна мотивація визначає до певної міри результативність та ефективність трудового процесу, керівники органів та підрозділів ОВС повинні бути зацікавлені в налагодженні цілеспрямованого мотиваційного впливу на професійну мотивацію підлеглих. Як вказує Н.Є. Афанасьєва, постійний моніторинг рівня мотивації працівників ППСМ дозволить своєчасно виявляти і усувати фактори, які негативно впливають на ставлення міліціонерів до служби, а також оцінювати ефективність проведених заходів.

На основі проведеного дослідження встановлено наявність обопільного впливу професійних мотивів працівників ППСМ та соціальних відносин у суспільстві, яке формує вимоги до особистості правоохоронця, здатне до здійснення соціального контролю діяльності ОВС.

ЗМІСТ

Предмова Черней В.В.	3
Вступна доповідь Костицький М.В.	
Про стан і завдання юридичної психології як науки і практичної діяльності	5

СЕКЦІЯ 1

Філософські та методологічні проблеми права, правова психологія

Бандура О.О.	
До питання про значення психології для методології правового пізнання	8
Білецька К.К.	
Проблема обрання запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання з філософської точки зору	9
Бровко Н.І.	
Філософсько-правовий аналіз права людини на свободу	11
Васильченко О.М.	
Політико-правова культура: особливості психологічного дослідження	12
Власенко С.Б.	
До проблеми правового виховання підлітків з обмеженнями життєдіяльності	14
Вовк В.М.	
Реформи і позитивне право	16
Гвоздік О.І.	
Коеволюційний підхід до аналізу динаміки права та суспільства	18
Ємець Ю.І.	
Правова освідченість підлітків	20
Івченко Ю.В.	
Морально-психологічні критерії гендерного вихованняч сучасної молоді	22
Кузьменко Я.П.	
Філософський зміст основних прав людини	24
Кумеда Т.А.	
Концепт «картина світу» як об'єкт психологічних досліджень	26
Кущенко І. В.	
До проблеми правової поведінки у юридико-психологічних дослідженнях	27

Максимів І.І.	29
Соціальний аспект дитячого жебрацтва	
Лациба І.М.	
Відомча нормотворчість як міждисциплінарна, філософсько-правова проблема	30
Литвиненко І.В.	32
Політична соціалізація	
Луцький І.М.	
Взаємозв'язок права та релігії в контексті реалізації правової ідеології	35
Макаренко Н.П.	36
Правова соціалізація неповнолітніх	
Медведев В.С.	38
Наукові школи у сучасній вітчизняній юридичній психології	
Меленко С.Г.	
Роль давньогрецької філософії права в процесі «примирення» східноєвропейської та західноєвропейської цивілізаційних платформ	41
Михайленко Р.В.	44
Онтологія права	
Оверченко А.І.	
Правова соціалізація як чинник зниження рівня підліткової злочинності	45
Осадько О.Ю.	
Психологічні умови суб'єктивної легітимації особистістю правових норм соціальної взаємодії	48
Павлишин О.В.	50
Енергія права як семіотичний феномен	
Петрова Г.М.	
Професійна діяльність юриста як проблема соціально-гуманітарного пізнання	52
Підюков П.П.	
Юридична психологія та її предмет: історичний і науково-теоретичний аспекти	54
Сидорчук Ю.М.	
Проблеми реалізації людиною права на захист: філософські та психологічні аспекти	56
Симон Ю.С.	
Історичні трансформації оновлення методологічної культури	57

науки: від класичного раціоналістичного монізму до посткласичного плюралізму	
Фрейман Г.О. Філософсько-правові та морально-психологічні засади навчання неповнолітніх засуджених у виховних колоніях на уроках історії і правознавства	59
Хохліна О.П. До проблеми використання методологічних підходів у юридико-психологічних дослідженнях	61

СЕКЦІЯ 2

Кримінальна психологія. Пенітенціарна психологія

Анісімов О.І. Соціально-психологічна адаптація засуджених неповнолітніх до умов перебування у виховних колоніях	64
Богагирьов А.І. Генезис моралі як чинника професійної деформації співробітників виправних колонії	66
Весоловська Н.П. Юридико-психологічна характеристика покарань, які застосовуються до неповнолітніх	68
Гора І.Ю. Структура механізму злочинної поведінки	69
Горбенко С.Л. Соціально-психологічні особливості формування, розвитку й функціонування злочинних груп	71
Гребенюк М.О. Етіологія агресивної поведінки як складової деструктивності особистості	73
Дука О.А., Супрун М.О. Вітчизняні та міжнародні стандарти взаємовідносин пенітенціарного персоналу і засуджених	75
Загурський О.Б. Предмет кримінальної процесуальної політики України	77
Корсун С.І. Психологічні засади запобігання фінансування тероризму	79
Левенець А.Є. Базові стратегії копінг-поведінки працівників державної кримінально-виконавчої служби	81

Леоненко Т.Є.	
Механізм формування мотиву релігійної ненависті або ворожнечі як особистісної мотивації	84
Мозоль С.А.	
Психологічна та соціально-виховна робота щодо адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі	86
Мойсеева О.Є.	
Кримінальна агресія неповнолітніх: види та чинники формування	88
Назарова О.А.	
Причини преступности несовершеннолетних	90
Петечел О.Ю.	
Психологія жертви злочину як самостійний напрям розвитку юридичної психології	91
Сахнік О.В.	
Деякі психологічні аспекти роботи з резервом кадрів на висунення у державній пенітенціарній службі України	93
Шевченко Л.О.	
Гендерні особливості кримінальних настанов злочинців	95

СЕКЦІЯ 3

Психологія юридичної праці. Психологія процесуальної та непроцесуальної діяльності. Судово-психологічна експертиза

Волошина О.В.	
Актуальні проблеми взаємодії працівників кмсд з психологічною службою системи освіти	98
Желепа С.П.	
Мотивація професійної самовизначеності правника	100
Землянська О.В.	
Проблеми судово-психологічної експертизи дорожньо-транспортних подій	102
Злагода О.В.	
Психологічний аналіз професійної діяльності оперативного працівника при виявленні та припиненні фактів викрадення людини	104
Іванченко Ю.С.	
Аналіз психолого-юридичної компетентності для працівників митних органів	106

Іванчук Н.В.	
Юридична відповідальність у системі взаємної відповідальності особи і держави	108
Кондюкова В.В.	
Маніпуляції у професійній діяльності оперативних працівників	109
Костицька М.М.	
Про деякі психологічні особливості розгляду справ у міжнародних арбітражах	111
Кущинець В.В.	
Використання спеціальних психологічних знань у господарській процесі	112
Лузанова Г.О.	
Обов'язкові підстави призначення судово-психологічних експерт кримінальному провадженні: історико-порівняльний аналіз	115
Луцький М.І.	
Організаційно-правові засади формування судової системи ЗУНР	117
Марчак В.Я., Стратій О.В.	
Вирішення кримінально-правових конфліктів у кримінальному провадженні	118
Музаффаров Расиф Рафаэль Оглу	
Значение применения психологических методов при организации и проведения допроса	120
Озерський І.В.	
Моніторинг кримінальних процесуальних норм через призму використання спеціальних психологічних знань	124
Остафійчук Т.В.	
Психологічні вимоги до особистості юриста	127
Охріменко І.М.	
Інтеграція психології і оперативно-розшукової діяльності: історичні аспекти	128
Охріменко С.С.	
Призначення слідчими судово-психологічних експертів кримінальному провадженні: реалії сьогодення	130
Подкопаев Є.С.	
Дослідження професійно важливих якостей у керівників підрозділів досудового розслідування	132
Порохня В.В.	
Аналіз детермінант злочинності неповнолітніх	134

Романенко О.В. Роль соціально-перцептивного передбачення у професійній діяльності працівників ОВС	136
Садовська Ю.О. Психологічні механізми формування насильницької поведінки у неповнолітніх правопорушників	138
Сорокан М.М. Організаторські якості судді під час розгляду кримінальних проваджень	140
Стукалов А.В. Співвідношення соціального забезпечення та соціального захисту	142
Стратонов В.М. Міжнаукові основи пізнавальної діяльності слідчого	143
Супрун Д.М. Збереження психологічного здоров'я керівної ланки правоохоронців – обов'язкова передумова ефективної професійної діяльності	146
Тарасюк В.С. Загальні рекомендації реалізації психологічних чинників оперативного спілкування	147
Федіна А.В. Процесуальні та психологічні особливості розгляду кримінальних проваджень судом присяжних	150
Черновський О.К. Соціальний статус обвинуваченого та соціальна цінність потерпілого як фактори впливу на формування суддівського рішення	152
Чижевський С.О. Інформаційно-психологічна безпека правоохоронців під час виконання завдань служби по охороні громадського порядку	153
Шевченко Т.В. Психологічна готовність до проведення легендарного спілкування працівників оперативних підрозділів	155
Шмерецький Є.Є. Проблема інтуїції в діяльності слідчого	158
Шульга Л.В. Професійно-психологічні чинники ефективності діяльності адвоката з надання правової допомоги	160

СЕКЦІЯ 4

Психологічне забезпечення правоохоронної діяльності та психопрофілактична робота в ОВС

Александров Д.О. Професійна інтеріоризація особистості правоохоронця	163
Алексійчук Т.В. Особливост формування професійної самосвідомості ліцеїстів до навчально-службової діяльності. працівників МВС під час навчання у відомчих закладах ВНЗ МВС	165
Андросюк В.Г. Роль морально-психологічних чинників у формуванні особистості працівника міліції України	168
Анисина С.С. Коммуникативная компетентность сотрудника органов внутренних дел	170
Бажанюк В.С., Баняс О.А. Психотехніки розвитку креативного мислення майбутніх юристів	173
Булатов А.С. Стан сучасних досліджень питань кримінальної відповідальності за шахрайство	175
Горбенко Д.А. Основні напрями підготовки психолога в органах внутрішніх справ України	176
Даценко Є.В. Щодо питання про розміщення в кримінальному кодексі України норми, про відповідальність за підміну дитини	178
Дегтяренко М.А. Психологічне забезпечення діяльності суддів та працівників апарату суддів	180
Дронова О.С., Мазур С.Л., Бобко Т.В. Психопрофілактика конфліктів в ОВС	182
Закернична О.Ю. Стратегії поведінки працівників міліції в конфліктних ситуаціях	184
Захаренко Л.М. Використання психогіометричних методик у діагностиці особистісних якостей курсантів	187
Казміренко Л.І. Психологічні особливості реагування працівника міліції на екстремальні ситуації	189

Кушнар'ов С.В. Формування та розвиток соціально-значущих якостей у контексті пенітенціарного процесу	192
Левенець О.А. Кризова інтервенція як метод психологічної допомоги працівникам ОВС	195
Лефтеров В.А., Гурский В.Е. Професійно-психологічна підготовка співробітників воєнізованих спецподразділень імітаційними засобами	197
Лигун Н.В. Актуальні питання психологічного супроводження кадрового резерву на керівні посади в ОВС	199
Літовка А.А. Теоретичні та практичні засади формування комунікативної компетенції працівників кадрового забезпечення ОВС	201
Лісун С.Л. Особливості правової культури працівників ОВС	203
Майдіков Ю.Л. Посттравматичні стресові розлади (ПТСР) та подолання їх наслідків у співробітників ОВС	205
Малкова Т.М. Уявлення про професійну діяльність майбутніх працівників міліції як складова професійної мотивації	207
Марков М.М. Психологічне забезпечення спеціальної операції по звільненню заручників	210
Мартенко О.Л., Ручка В.В. Значення професійно-психологічної підготовки у формуванні психологічної готовності до оперативно-службової діяльності	212
Макаренко П.В., Ларіонов С.О., Лапчук В.С. Критерії психологічної придатності працівників міліції до забезпечення громадського порядку під час проведення масових заходів	215
Мілорадова Н.Е. Кар'єрні орієнтації як складова професіогенезу правоохоронця	218
Мороз Л.І. Психологічна допомога за умов соціально-політичної кризи	220

Москалюк Л.М., Іванова О.В.	
Психолого-психіатричні аспекти професійного стресу у працівників ОВС	223
Нежута А.В., Балабанова Л.М.	
Основні напрямки та психологічні рекомендації щодо оптимізації процесу професійного самовизначення правоохоронців	225
П'янківська Л.В.	
Психологічне здоров'я та «емоційне вигорання» у працівників ОВС	228
Пампура І.І.	
Формування професійно-важливих якостей у співробітників ОВС	231
Продай О.М.	
Структура професійно-важливих якостей працівників спеціальних підрозділів ОВС	233
Радухівська Л.Л.	
Психологія управління в органах прокуратури	234
Рева О.М.	
Психологічні особливості ставлення до здоров'я у курсантів	236
Роговенко М.М.	
Активізація пізнавальної діяльності курсантів на заняттях з філософських дисциплін	238
Чорна С.	
Формування колективу співробітників пенітенціарного закладу як колективу вихователів	240
Шаповалов Б.Б., Кузьмін К.П.	
Психологічні особливості підготовки юристів до діяльності в екстремальних ситуаціях	242
Швець Д.В., Бойко-Бузиль Ю.Ю.	
До проблеми фахової підготовки майбутніх офіцерів Міністерства внутрішніх справ України	245
Шеховцова Е.В.	
Особливості когнітивного компоненту професійних настановлень майбутніх правоохоронців	246
Шелег Л.С.	
Методи корекції психосоматичних розладів у працівників міліції	249
Шелепова М.А., Петрова А.С.	
Формирование патриотизма у сотрудников ОВД	251
Штанько Н.А.	
Методи розвитку професійно значущих якостей керівника ОВС	254

Ярема Н.Ю.	
Дослідження ціннісно-мотиваційної сфери майбутніх працівників ОВС в процесі професіоналізації	257
Ятчук М.С.	
Особливості мотивації молодших інспекторів відділу нагляду і безпеки державної пенітенціарної служби України	259

СЕКЦІЯ 5

Громадська думка: психологічні засади формування

Баранова С.В.	
Місце відповідальності особистості у політико-правовому вихованні молоді	261
Гребенюк М.О.	
Правовий нігілізм як різновид деформації правосвідомості підлітків	263
Гурак Р.В.	
Політико-правові вчення стародавньої греції	265
Давидова О.В.	
До проблеми формування позитивного іміджу міліції	267
Духневич В.М.	
До розуміння соціально-психологічної сутності політико-правової свідомості	269
Житник О.О.,	
До питання про діалектику розвитку суспільних відносин	271
Космій М.М.	
Формування громадянського суспільства в Україні під впливом релігійно-моральних елементів правосвідомості	272
Кудерміна О.І.	
Сучасні ознаки соціального контуру професійної діяльності правоохоронця	273
Кушакова-Костицкая Н.В.	
Особенности развития юридической психологии в украине в новой политико-правовой реальности	277
Луцький А.І.	
Про правову ідеологію та правову психологію в юридичному світогляді	279

Мозоль Н.І. Деякі напрями розвитку правового виховання молоді України	280
Носенко О.В. Аксіологічний вимір соціально-політичного життя суспільства: український акцент	282
Поліщук П.В. До питання про правосвідомість сучасного суспільства	284
Сіверс З.Ф. До питання концептуалізації поняття «Політико-правова свідомість»	287
Скулкіна К.М. Соціально-демографічні чинники ксенофобії	288
Христюк О. С. Дослідження особливостей впливу професійної мотивації працівників патрульно-постової служби міліції України на соціальні відносини в суспільстві	291

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Тези доповідей

III Міжнародної науково-практичної конференції

(м. Київ, 25 квітня 2014 року)

Підписано до друку _____ Формат _____

Папір _____

Обл.-вид.арк. _____ Ум.друк.арк. _____ Вид.№ _____

Тираж _____ прим. Зам. № _____

**Редакційно-видавничий центр
Національна академія внутрішніх справ
03035, Київ-35, пл. Солом'янська, 1**